

**BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
FEDERALNO MINISTARSTVO POLJOPRIVREDE, VODOPRIVREDE I ŠUMARSTVA**

**STRATEGIJA POLJOPRIVREDE I RURALNOG RAZVOJA
FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE
2021. – 2027. GODINA**

Sarajevo, oktobar 2022. godine

SADRŽAJ

1. UVOD	9
1.1. Svrha i značaj Strategije	9
1.2. Regulatorni okvir	11
1.3. Kratak opis provedbe konsultacija	12
1.4. Usklađenost sa drugim strateškim dokumentima, strateškim dokumentima proizašlim iz procesa EU integracija i globalnim ciljevima održivog razvoja	12
1.5. Period važenja strateškog dokumenta	13
2. SITUACIONA ANALIZA KAO DIO STRATEŠKE PLATFORME	13
2.1. Važnost poljoprivrede za ekonomiju Federacije BiH	14
2.2. Vrijednost poljoprivredne proizvodnje	15
2.3. Demografska obilježja	16
2.4. Ruralni razvoj	16
2.4.1. Stanje u području upravljanja okoliša, klime i biodiverziteta	17
2.4.2. Područja s prirodnim i drugima ograničenjima	17
2.4.3. Ulaganja	17
2.4.3.1. Konkurentnost	18
2.4.3.2. Presjek ulaganja u periodu 2014. – 2020.	18
2.4.3.3. Ulaganja u novom programskom periodu 2021. – 2027.	19
2.4.4. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika, diverzifikacija i novoosnovana ruralna preduzeća	19
2.4.4.1. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika	19
2.4.4.2. Olakšavanje diverzifikacije, osnivanje malih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom i otvaranje radnih mjesta	20
2.4.4.3. Osnivanje preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima	20
2.4.5. Saradnja	21
2.4.6. Dostupnost usluga i razvoj infrastrukture na ruralnom području	21
2.5. Analiza poljoprivredne politike u prethodnom periodu	21
2.5.1. Analiza poljoprivrednog budžeta sa nivoa Federacije BiH	22
2.5.1.1. Mjere budžetske podrške tržištu	22
2.5.1.2. Mjere direktne podrške proizvodnji - direktna plaćanja	22
2.5.1.3. Strukturalne mjere i mjere ruralnog razvoja	23
2.5.1.4. Mjere općih usluga u poljoprivredi	23
2.5.1.5. Budžetska podrška po sektorima (proizvodnjama)	24
2.5.2. Komparacija budžetske podrške sa zemljama Zapadnog Balkana i EU	24
2.6- Prirodni resursi i okoliš	24

2.6.1. Osnovne geografske informacije	24
2.6.2. Klima Federacije BiH	25
2.6.3. Poljoprivredno zemljište	27
2.6.3.1. Zemljišne osnove	28
2.6.3.2. Melioracije zemljišta	29
2.6.3.3. Minirana područja	29
2.6.4. Šume Federacije BiH	29
2.6.5. Biogeografija, biodiverzitet i zaštićena područja Federacije BiH	30
2.6. 6. Zaštita okoliša i upravljanje otpadom u Federaciji BiH	30
2.7. Poljoprivredna gazdinstva	31
2.8. Biljna proizvodnja	31
2.8.1. Ratarstvo	32
2.8.2. Povrtlarstvo	33
2.8.3. Proizvodnja povrća u zaštićenom prostoru	34
2.8.4. Poljoprivredna mehanizacija	35
2.8.6. Sjemenarstvo	35
2.8.7. Integralna proizvodnja	36
2.8.8. Organska proizvodnja	36
2.8.9. Voćarstvo	37
2.8.10. Vinogradarstvo i vinarstvo	39
2.8.11. Vinarstvo	40
2.8.12. Rasadničarstvo	41
2.9. Animalna proizvodnja	41
2.9.1. Proizvodnja mlijeka	42
2.9.2. Proizvodnja mesa	42
2.9.3. Govedarstvo	43
2.9.4. Svinjogojstvo	44
2.9.5. Ovčarstvo i kozarstvo	45
2.9.6. Konjogojstvo	46
2.9.7. Peradarstvo	46
2.9.8. Pčelarstvo i proizvodnja meda	46
2.10. Ribarstvo	47
2.11. Prehrambena industrija	49
2.11.1. Prerada mlijeka	50
2.11.2. Prerada mesa	51
2.11.3. Prerada voća i povrća	51
2.11.4. Mlinsko-pekarska industrija	53

2.11.5. Proizvodnja destilisanih alkoholnih i osvježavajućih bezalkoholnih pića	53
2.12. Vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenim proizvodima	54
2.13. Poslovno okruženje	55
2.13.1. Institucije od važnosti za sektor	55
2.13.2. Međunarodni sporazumi važni za sektor poljoprivrede	56
2.13.4. Međunarodni fondovi	57
2.13.5. Finansiranje sektora (finansijska infrastruktura)	58
2.13.6. Zakonodavstvo u sektoru	58
2.13.6.1. Opće i administrativno-upravno okruženje sektorske legislative u Federaciji BiH	58
2.13.6.2. Zakonodavstvo o poljoprivredi, hrani i ruralnom razvoju na nivou Bosne i Hercegovine	59
2.13.6.3. Zakonodavstvo o poljoprivredi, hrani i ruralnom razvoju Federacije BiH	59
2.13.7. Sistemi osiguranja kvaliteta i sigurnosti hrane	61
2.13.8. Transfer znanja i AKIS	62
2.13.9. Zadrugarstvo	63
2.13.10. Udruženja/proizvođačke organizacije	64
2.14. Poljoprivredni informacioni sistem	65
3. SWOT ANALIZA (PO CILJEVIMA)	66
Strateški cilj 3 – Snažnija socio-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja	69
4. VIZIJA, CILJEVI, PRIORITETI I MJERE SA INDIKATORIMA PRAĆENJA	71
4.1. Izvod iz situacione analize i povezanost sa strateškim ciljevima i prioritetima	71
4.2. Vizija	76
4.3. Utvrđivanje ciljeva i prioriteta	76
Strateški cilj 1	77
Strateški cilj 2	79
Strateški cilj 3	81
Strateški cilj 4	83
4.4. Principi izrade prioriteta i mjera	83
4.4.1. Opće napomene	83
4.4.2. Područja intervencije u podsektorima poljoprivrede i prehrambene industrije	84
4.4.2.1. Biljna proizvodnja	84
4.4.2.1.1. Proizvodnja žitarica i krmnog bilja	84
4.4.2.1.2. Proizvodnja industrijskog bilja	85
4.4.2.1.3. Proizvodnja povrća	86
4.4.2.1.4. Proizvodnja ljekovitog bilja	87
4.4.2.1.5. Sjemenska proizvodnja	87
4.4.2.1.6. Organska proizvodnja	87

4.4.2.1.7. Voćarsko-vinogradarska proizvodnja i vinarstvo	88
4.4.2.2. Animalna proizvodnja	89
4.4.2.2.1. Govedarstvo i proizvodnja mlijeka	90
4.4.2.2.2. Svinjogojstvo	91
4.4.2.2.3. Ovčarstvo i kozarstvo	91
4.4.2.2.4. Peradarstvo	92
4.4.2.2.5. Pčelarstvo	92
4.4.2.2.6. Konjogojstvo	93
4.4.2.3. Ribarstvo	93
4.4.2.4. Prehrambena industrija	95
4.4.3. Mjere u području direktnih plaćanja	96
4.4.3.1. Proizvodno nevezana direktna plaćanja	97
4.4.3.2. Proizvodno vezana plaćanja	101
4.4.4. Mjere vezane za uređenje tržišta poljoprivrednih proizvoda	110
4.4.5. Mjere u području ruralnog razvoja	115
4.4.5.1. Upravljanje prirodnim resursima i ublažavanje uticaja klimatskih promjena	115
4.4.5.1.1. Upravljanje prirodnim resursima	115
4.4.5.2.2. Prilagođavanje klimatskim promjenama i borba protiv klimatskih promjena	120
4.4.5.2. Ulaganja	121
Mjera 1.2.1. Podrška ulaganjima	121
4.4.5.4. Instrumenti upravljanja rizikom poslovanja	125
Mjera 1.1.9. Podrška osiguranju poljoprivredne proizvodnje	126
4.4.5.5. Saradnja	127
Mjera 1.3.4. Podrška saradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj	127
3.3.5.6. Razmjena znanja i informacija	129
4.4.5.7. Razvoj ruralne infrastrukture I poboljšanje dostupnosti usluga seoskom stanovništvu	133
Mjera 3.1.3. Podrška razvoju ruralne infrastrukture	133
4.4.6. Opće usluge u poljoprivredi	135
4.4.6.1. Politika sigurnosti hrane	135
4.4.6.2. Unapređenje institucionalnog i zakonodavnog okvira	140
5. IDENTIFIKACIJA STRATEŠKIH PROJEKATA	144
5.1. Strateški projekti identifikovani u Strategiji poljoprivrede i ruralnog razvoja	144
6. PROVJERA MEĐUSOBNE USKLAĐENOSTI STRATEŠKIH DOKUMENATA	147
7. INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR ZA PROVOĐENJE STRATEGIJE	147
7.1. Indikativni finansijski okvir	147
8. SAŽETI PREGLED STRATEGIJE POLJOPRIVREDE I RURALNOG RAZVOJA	148
8.1. Sažeti pregled strateškog dokumenta	148

9. DEFINISANJE OKVIRA ZA PROVOĐENJE, PRAĆENJE, IZVJEŠTAVANJA I EVALUACIJU STRATEGIJE	154
9.1. Uspostava osnova za provođenje i praćenje Strategije	154
9.2. Opis sistema za upravljanje i koordinaciju implementacije Strategije	156

Izrada Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine za period 2021.–2027. rađena je u koordinaciji Centralnog tima i angažmana radnih grupa imenovanih od strane Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva.

Centralni tim:

1. Sabahudin Bajramović, glavni ekspert za izradu Strategije (angažovan od strane UNDP BiH)
2. Hanefija Topuz, član (Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva)
3. Pejo Janjić, član (Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva)
4. Milenko Blesić, pridruženi član, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
5. Jakub Butković, pridruženi član, Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju BiH pri BiH Ministarstvu vanjske trgovine i ekonomskih odnosa

Radna grupa - Voćarstvo, vinogradarstvo, vinarstvo i uljarstvo

1. Semina Hadžiabulić, Glavna ekspertica i voditeljica radne grupe, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
2. Semira Sefo, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
3. Mario Leko, ekspert, Federalni agromediteranski zavod u Mostaru
4. Marija Prlić, ekspert, Federalni agromediteranski zavod u Mostaru
5. Perica Bulić, ekspert, Ministarstvo poljoprivrede Hercegovačko-neretvanskog kantona
6. Besim Salkić, ekspert, Tehnološki fakultet Tuzla
7. Fikret Javorovac, ekspert

Radna grupa - Ratarstvo i povrtlarstvo

1. Mirha Đikić, glavna ekspertica i voditeljica radne grupe, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
2. Drena Gadžo, ekspertica, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
3. Vedrana Komlen, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
4. Lutvija Karić, ekspertica, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
5. Nermin Rakita, ekspert, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
6. Omer Kurtović, ekspert, Federalni poljoprivredni zavod Sarajevo
7. Hajrudin Bečić, ekspert, Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva Zeničko-dobojskog kantona
8. Marinko Andrić, ekspert, Poljoprivredni zavod Tuzla

Radna grupa - Animalna proizvodnja

1. Admir Dokso, glavni ekspert i vođa radne grupe, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
2. Sabahudin Tahmaz, ekspert, Federalni poljoprivredni zavod Sarajevo
3. Robert Toljišić, ekspert

4. Amir Zenunović, ekspert, PZ Tuzla

Radna grupa - Prirodni resursi

1. Danijela Petrović, glavna ekspertica i voditeljica radne grupe, Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru
2. Larisa Majić, ekspertica, Fond za zaštitu okoliša Federacije BiH
3. Mirsad Ičanović, Biotehnički fakultet Univerziteta u Bihaću
4. Vedran Stuhli, Univerzitet u Tuzli
5. Marijana Tomić, ekspertica, Federalni zavod za agropedologiju
6. Dženan Vukotić, ekspert, Federalni zavod za agropedologiju
7. Aleksandra Šupljeglav Jukić, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru

Radna grupa - Prehrambena industrija

1. Zlatan Sarić, glavni ekspert i vođa radne grupe, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
2. Asima Akagić, ekspertica, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
3. Alma Mičijević, ekspert, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
4. Anita Jurić, ekspertica, Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru

Radna grupa Ruralni razvoj

1. Marko Ivanković, glavni ekspert i vođa radne grupe, Federalni agromediteranski zavod u Mostaru
2. Elma Temin, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
3. Dragana Ognjenović, ekspertica, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
4. Alisa Hadžiabulić, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
5. Ivica Sivrić, ekspert, REDAH - Regionalna razvojna agencija za Hercegovinu

Radna grupa - Poslovno okruženje

1. Mirjana Miličević, glavna ekspertica i voditeljica radne grupe, Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru
2. Milenko Blesić, ekspert, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
3. Jakub Butković, ekspert, Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju BiH pri BiH Ministarstvu vanjske trgovine i ekonomskih odnosa
4. Amra Kraksner, ekspertica, Univerzitet u Vitezu
5. Aida Šukalić, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
6. Nagib Hadžić, ekspert, Zadružni savez Federacije BiH

Radna grupa - Ribarstvo

1. Samir Muhamedagić, glavni ekspert i vođa radne grupe, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
2. Jerko Pavličević, ekspert, Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru
3. Subha Avdić, ekspertica, Biotehnički fakultet Univerziteta u Bihaću

LISTA SKRAĆENICA

AKIS	Agricultural Knowledge and Innovation System - Sistem znanja i inovacija u poljoprivredi
AMS	Aggregate Measures of Support - Agregatne mjere podrške
AoA	Agreement of Agriculture - Sporazum o poljoprivredi
APM	Agricultural Policy Measures (Mjere poljoprivredne politike)
APTF	Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru
ASBiH	Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine
BD BiH	Brčko distrikt Bosne i Hercegovine
BAS	Institut za standardizaciju Bosne i Hercegovine
BATA	Institut za akreditovanje Bosne i Hercegovine
BDP	Bruto domaći proizvod
BDV	Bruto dodana vrijednost
BH MAC	Centar za uklanjanje mina u BiH
BiH	Bosna i Hercegovina
BPK	Bosansko-podrinjski kanton
CAP	Common Agricultural Policy/ Zajednička poljoprivredna politika
CEFTA	Srednjoevropski ugovor o slobodnoj trgovini
CIHEAM	Mediterranean Agronomic Institute of Bari
DOB	Dokument okvirnog budžeta
EU	Evropska unija
EAFRD	Europskog fonda za ruralni razvoj
EAGF	Fonda za jamstva u poljoprivredi
EEZ	Evropska ekonomska zajednica
EFTA	Evropsko udruženje za slobodnu trgovinu
EUROSTAT	Statistical Office of the European Communities (engl.) - Statistički ured Evropske unije
FADN	Farm Accountancy Data Network (engl.) – Sistem poljoprivrednih knjigovodstvenih podataka sa farmi (u EU)
FAO	Food and Agriculture Organization (engl.) – Svjetska organizacija za hranu i poljoprivredu
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FMON	Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke
FMOT	Federalno ministarstvo okoliša i turizma
FMPVŠ	Federalno Ministarstvo poljoprivrede vodoprivrede i šumarstva
FZS	Federalni zavod za statistiku
GIS	Geografski informacijski Sistem za upravljanje prostornim podacima
GAEC	Standardi dobrih poljoprivrednih i okolišnih uslova korištenja zemljišta
G.A.P	Good Agriculture Practice
GTS	Garantovano tradicionalni specijalitet
HACCP	Hazard Analysis Critical Control Point
HNK	Hercegovačko-neretvanski kanton
IACS	Integrirani sistem administrativne kontrole
IFAD	International Fund for Agricultural Development
ILO	Međunarodna organizacija rada
IFS	International Food Standard
INGEB	Institut za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju
ISO	International Organization of Standards
IT	Informatičke tehnologije
IPARD	Instrument pretpristupne podrške za ruralni razvoj
IUCN	Međunarodna unija za zaštitu prirode
K10	Kanton 10
KM	Konvertibilna marka

LAG	Lokalna akciona grupa
LRS	Lokalna razvojna strategija
LEADER	Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale
LPIS	Land Parcel identification System (engl.) – Sistem za identifikaciju zemljišnih čestica
MSP	Mala i srednja preduzeća
MVTEO	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa
OBP	Osvježavajuća bezalkoholna pića
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (engl.) - Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
PG	Poljoprivredno gazdinstvo
PDO	Proizvod zaštićenog porijekla
PGI	Proizvod zaštićenog geografskog porijekla
PK/PŽ	Posavski kanton
PPFS	Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Sarajevo
PPG	Porodično poljoprivredno gazdinstvo
PPP	Poljoprivredno-prehrambeni proizvodi
PSS	Poljoprivredne stručne službe
PTIS	Poljoprivredni tržišni informacioni sistem
RITT	Reasearch and Inovation Transfer of Technology
RG	Radna grupa
RPG	Registar poljoprivrednih gazdinstava
RS	Republika Srpska
SAA	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
SAD	Sjedinjene Američke Države
SBK	Srednjobosanski kanton
SDI	Strane direktne investicije
SG BiH	Službeni glasnik BiH
SK	Sarajevski kanton
SSP	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
SWG	Regional Rural Development Standing Working Group in South Eastern Europe
TDS	Travno djetelinske smjese
TK	Tuzlanski kanton
UG	Uslovno grlo
UHT	Ultra High Temperature Processing
UN	Ujedinjene nacije
UV	Ultra violetno
UNDP	United Nations Development Programme (engl.) - Program Ujedinjenih nacija za razvoj
USK	Unsko-sanski kanton
TSG	Proizvod garantovanog tradicionalnog kvaliteta
VTK	Vanjsko-trgovinska komora
WB	World Bank - Svjetska banka
WTO	Svjetska trgovinska organizacija
ZDK	Zeničko-dobojski kanton
ZHK	Zapadno-hercegovački kanton
ZPP	Zajednička poljoprivredna politika
ZOGP	Zaštićenih oznaka geografskog porijekla
ZOP	Zaštićena oznaka porijekla
ZZ	Zemljoradnička zadruge
ZZP	Zaštićeno geografsko porijeklo

Termini koji se koriste u tekstu da označe žene i muškarce, a koji su radi preglednosti upotrijebljeni isključivo u jednom gramatičkom rodu kao generičkom pojmu, na jednak način podrazumijevaju oba spola.

1. UVOD

1.1. Svrha i značaj Strategije

"Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine za period 2021.–2027." (Strategija) osnovni je srednjoročni strateško-razvojni dokument kojim se utvrđuju politike, ciljevi i mjere za razvoj poljoprivrede i ruralnih područja u Federaciji Bosne i Hercegovine (Federacija BiH) u periodu programski usklađenom sa periodom trajanja aktuelne Zajedničke poljoprivredne politike Evropske unije (do 2027. godine).

Strategijom se u osnovi održava kontinuitet ciklusa strateškog planiranja razvoja sektora poljoprivrede u Federaciji BiH. Politike, ciljevi i mjere prethodne srednjoročne strategije razvoja poljoprivrede ("Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2015–2019. godina") su zbog promjena pristupa strateškom planiranju u Federaciji BiH (zakonski obavezno usklađivanja sektorskih strategija sa Strategijom razvoja Federacije BiH) odlukama Vlade Federacije BiH produžavane na 2020. i 2021. godinu. "Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2015.–2019. godina" predstavljala je hrabar iskorak i pokušaj prilagođavanja sektorske politike u Federaciji BiH sa osnovnim postavkama tadašnje Zajedničke poljoprivredne politike Evropske unije (ZPP EU). Iako su u periodu na koji se ova strategija odnosila zabilježeni određeni pomaci u ukupnom razvoju sektora poljoprivrede (a posebno u razvoju nekih podsektora), bilo je i znatnih poteškoća u realizaciji planiranih ciljeva. Nadležne institucije nisu mogle osigurati budžetska sredstva potrebna za strategijom projektovani razvoj sektora, Ministarstvo je praktično do polovine strateškog perioda rješavalo pitanja neisplaćenih podsticaja proizvođačima iz ranijih godina, da bi zadnje godine ovog strateškog perioda obilježila COVID-19 pandemija i, s tim u vezi, iznuđene – krizne – intervencije u sektoru poljoprivrede i proizvodnje hrane.

Preliminarne analize i stručne rasprave vezane za izradu sektorske strategije do 2027. godine nagovještavale su nastojanja da se strategijom ponude rješenja za aktuelne i sada već uobičajene probleme sektora (potreba restrukturiranja, povećanje konkurentnosti, podrška dohotku poljoprivrednih gazdinstava, transformacija mjera podrške), ali i za nove izazove sektora. Poljoprivreda se, prije svega zbog promjene pristupa u ZPP EU, pretvara u složen sistem višedimenzionalne važnosti. Kreatori modernih agrarnih politika pred sektorske aktere, pored svih tradicionalnih zahtjeva (proizvodnja dovoljnih količina kvalitetne hrane, obezbjeđenje pristojnog životnog standarda poljoprivrednika, razvoj ruralnih područja) sve oštrije stavljaju nove izazove. Među njima posebno treba naglasiti zahtjeve za očuvanjem i održivim korištenjem prirodnih resursa, zaštitu i unapređenje stanja okoliša, zaštitu biodiverziteta i posebnu odgovornost za stanje i sveobuhvatnu razvijenost ruralnih područja. Relativno nov, ali posebno zahtjevan izazov za sektor poljoprivrede je njeno postavljanje u prve redove borbe protiv klimatskih promjena ili barem prilagođavanje ovim promjenama. Novi pristupi sektorskoj politici su kao i obično (istina nakon niza godina usaglašavanja) definisani u Evropskoj uniji kroz "Farm to Fork" strategiju inkorporisanu u tzv. European Green Deal. Uticaji ovih promjena evropske poljoprivredne politike stižu i zemlje regiona kroz usvojenu Zelenu agendu za Zapadni Balkan sa projektovanom znatnom finansijskom podrškom za realizaciju ove agende iz fondova EU, ali i sa znatnim učešćem poljoprivrede i proizvodnje hrane ostvarivanju njenih ciljeva.

Nove sektorske strateške postavke trebalo je, dakle, definisati u uslovima u kojima je sektor poljoprivrede u Federaciji BiH još uvijek opterećen starim i poznatim problemima generalno nerazvijene poljoprivrede, ali i u uslovima novih zahtjeva koji proističu iz međunarodno preuzetih obaveza ili ispoljenih intencija Bosne i Hercegovine (usklađivanje sa sektorskim politikama EU, pregovori o pristupanju Svjetskoj trgovinskoj organizaciji, potpisane međunarodne konvencije o zaštiti okoliša i biodiverziteta i sl.). Strategija u ovom pogledu

donosi neophodne kompromise. Ni društvo (Federacija BiH), ni njegove institucije, niti sami akteri sektora poljoprivrede ne mogu u kratkom roku preskočiti godine zaostajanja i pretvoriti poljoprivredu Federacije BiH i s njom vezana pitanja ruralnog razvoja u sada postojeće funkcionalne i uspješne modele u nekim zemljama EU. Za ovo je potrebno fazno prilagođavanje, pri čemu se pred nadležne institucije, naučnu i stručnu zajednicu i sve direktne sektorske aktere kao ostvariv zadatak postavlja realno dostižno skraćivanje neophodnog perioda faznog prilagođavanja.

Iako naizgled formalnog karaktera, važan pomak je učinjen i kroz konačno uvrštavanje "ruralnog razvoja" u naziv sektorskog strateškog dokumenta. Ovim se stvaraju pretpostavke da se snažnije i ozbiljnije pristupi realizaciji budžetski podržanim općim i posebnim mjerama čiji su ciljevi unapređenje kvaliteta života u ruralnim područjima. Ruralni razvoj je pitanje od velikog značaja u svim zemljama, ali ono u Bosni i Hercegovini opterećenoj zabrinjavajućom depopulacijom postaje i pitanje opstanka društva. Prethodnim sektorskim strategijama su povremeno bile planirane mjere koje su po svojim obilježjima bile u skupu mjera usmjerenih ka ruralnom razvoju, ali se, nažalost, kroz realizaciju sektorskih politika od ovih mjera u pravilu najbrže i najlakše odustajalo.

Strategijom se utvrđuju ciljevi i prioriteti razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja u Federaciji BiH do 2027. godine, način njihovog ostvarivanja, finansijski i institucionalni okvir za implementaciju, monitoring, evaluacija i izvještavanje. Definisana su četiri strateška cilja (Podrška – poticanje pametnog, otpornog i diverzifikovanog sektora poljoprivrede sa garantovanom povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom; jačanje primjene ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena; Jačanje socio-ekonomske strukture – održivog razvoja ruralnih područja i modernizacija poljoprivrednog sektora poticanjem i razmjenom znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima te promovisanjem njihove upotrebe) sa utvrđenih devet prioriteta u okviru prva tri cilja te ukupno 22 precizno definisane mjere. Strategija se donosi u uslovima novog zakonskog okvira kojim se ona povezuje sa trogodišnjim i godišnjim planiranjem, čime se direktnim sektorskim akterima obezbjeđuje sigurniji i predvidljiviji ambijent, s jasnim uvidom u vrste mjera i načine njihovog provođenja. Na ovaj način proizvođači, otkupljivači, prerađivači i drugi sektorski akteri su u poziciji da spremnije i kvalitetnije planiraju proizvodnje, prodaje i investiranja, što bi trebalo rezultirati održivijim razvojem sektora poljoprivrede u cjelini.

Strategija donosi novi pristup razvoju ruralnih područja i povećava obim investicija uz povećanje udjela javnih sredstava u podrškama investiranju. Promoviše se novi koncept povezivanja poljoprivrednih proizvođača sa otkupljivačima i prerađivačima zasnovan na uspostavljanju snažnih proizvođačkih grupa i organizacija proizvođača, s posebnim naglaskom na razvoj poslovanja poljoprivrednih zadruga i organizovanje poljoprivrednika u okviru zadružne organizacije. Stimuliše se povećanje kvaliteta poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, uvođenje i održavanje međunarodnih standarda te smanjenje negativnih uticaja sektora poljoprivrede i lanca proizvodnje i distribucije hrane na okoliš. Direktna plaćanja se pojednostavljaju i pretvaraju u jedinstvena plaćanja po hektaru i po uslovnom grlu stoke, što ostavlja prostor kantonalnim ministarstvima da svoje proizvodnje koje su za njih od posebne važnosti dodatno podrže iz svojih budžeta, pri čemu bi svi proizvođači na prostoru Federacije BiH trebali imati što ujednačenije uslove za proizvodnju s obzirom na stepen podrške. Pored toga, snažno se insistira na jačanju sistema prenosa znanja i informacija i razvoju moderne poljoprivredne savjetodavne službe. Predviđaju se posebne, dodatne podrške proizvođačima na područjima sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju koja su, inače, ugrožena snažnom depopulacijom i prestanka bavljenja poljoprivredom. Uvodi se posebna linija podrške za mlade poljoprivrednike koji preuzimaju upravljanje poljoprivrednim gazdinstvima s ciljem stabilizacije dohotka i podrške investicijama. Strategijom se otvaraju i pretpostavke za povećanje broj poljoprivrednika u sistemu zdravstvenog i penzionog

osiguranja te revidiranje statusa poljoprivrednih proizvođača u pogledu njihovih obaveza po osnovu poreza na dohodak i poreza na dodanu vrijednost.

1.2. Regulatorni okvir

Izrada, usvajanje i provođenje srednjoročne strategije razvoja poljoprivrednog sektora propisani su članom 5. Zakona o poljoprivredi (Službene novine Federacije BiH, br. 88/07, 04/10, 27/12, 07/13 i 82/21). Osnove za kreiranje budžetski podržanih mjera razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja utvrđene su Zakonom o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju (Službene novine Federacije BiH, br. 42/10, 99/19). Izradu Strategije koordinisalo je Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (Ministarstvo), u skladu s odredbama Zakona o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 32/17) i odredbama Uredbe o izradi strateških dokumenata u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 74/19 i 2/21).

1.3. Kratak opis provedbe konsultacija

Odluku o izradi Strategije donijela je Vlada Federacije BiH nakon čega je Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (FMPVŠ) uspostavilo slijedeća tijela za izradu Strategije:

- Koordinacioni odbor (tijelo za koordinaciju procesa i osiguravanje potrebnih resursa za izradu Strategije),
- Centralni tim (5-člani tim eksperata i predstavnika FMPVŠ za objedinjavanje doprinosa radnih grupa, provođenje konsultacija sa zainteresovanom javnosti i izradu konačnog teksta Strategije),
- Izvršni tim (tijelo koje čine predstavnici FMPVŠ i relevantnih kantonalnih ministarstava nadležnih za poljoprivredu za praćenje stručne dimenzije i usklađenosti Strategije sa EU uredbama EU, važećim propisima i međunarodnim obavezama Bosne i Hercegovine) i
- Radne grupe (osam tematskih radnih grupa – Voćarstvo i vinogradarstvo, Ratarstvo i povrtlarstvo, Animalna proizvodnja, Prehrambena industrija, Prirodni resursi, Poslovno okruženje, Ruralni razvoj i Ribarstvo – koje čine profesori i istraživači poljoprivrednih fakulteta i zavoda sa zadatkom izrade nacrtu tekstova dijelova Strategije u skladu sa projektnim zadatkom za izradu Strategije definisanim od strane Centralnog tima.

Centralni tim je uz podršku i tematske doprinose radnih grupa pripremio stratešku platformu (situaciona analiza, vizija razvoja, strateški ciljevi s indikatorima) o kojoj su, nakon razmatranja od strane izvršnog tima, provedene 30-dnevne javne konsultacije sa uže i šire zainteresovanim sektorskim akterima. Nakon razmatranja primjedbi i prijedloga dostavljenih kroz konsultacije na tekst strateške platforme, Centralni tim je, uz stalnu saradnju sa radnim grupama, izradio i za javne konsultacije pripremio prioritete i mjere, indikativni finansijski okvir i monitoring i evaluaciju Strategije. O ovom dijelu strateškog dokumenta provedene su 30-dnevne javne konsultacije sa uže i šire zainteresovanim institucijama te sa predstavnicima proizvođača. Konačni tekst Strategije je na osnovu inicijalnog nacrtu i izmjenama i dopunama usvojenih u procesu javnih konsultacija pripremio Centralni tim i uputio ga u proceduru usvajanja.

1.4. Usklađenost sa drugim strateškim dokumentima, strateškim dokumentima proizašlim iz procesa EU integracija i globalnim ciljevima održivog razvoja

Prilikom izrade Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja kao polazna osnova korišteni su globalni ciljevi održivog razvoja iz Agende 2030 Generalne skupštine UN, te su razmatrani kao bitne smjernice u okviru procesa izrade i definisanja njenih ciljeva i prioriteta.

Također su uzeti u obzir opći i posebni ciljevi CAP 2021.–2027. definisani u Uredbi (EU) br. 2021/2115 o utvrđivanju pravila o podršci za strateške planove u okviru ZPP-a koji se finansiraju iz Europskog fonda za jamstva u poljoprivredi (EAGF) i Europskog fonda za ruralni razvoj (EAFRD) te o stavljanju izvan snage Uredbe (EU) br. 1305/2013 Europskog parlamenta i Vijeća i Uredbe (EU) br. 1307/2013 Europskog parlamenta i Vijeća. Pri tome smo imali u vidu postojeće stanje u sektoru poljoprivrede, razvijenost institucionalnih struktura u Bosni i Hercegovini i Federaciji BiH, raspoloživa sredstva, prioritete razvoja i proces približavanja u sklopu EU integracija.

U skladu sa Zakonom o razvojnom planiranju i programiranju razvoja Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“ broj 32/17), Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja kao sektorska strategija, izrađivana je na osnovu Strategije razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021.–2027. godina.

Strateški cilj 1 iz ove Strategije doprinosi realizaciji Prioriteta 3.5. iz Strategije razvoja FBiH - Poticati razvoj ruralnih prostora – podržavati održivu proizvodnju visokokvalitetnih proizvoda veće dodane vrijednosti, Prioriteta 3.6. Strategije razvoja FBiH Povećati otpornost na krize – osigurati da pomoć koja se dodjeljuje bude u funkciji povećanja produktivnosti i ispunjavanja širih društvenih ciljeva, osigurati snabdijevanje hranom za ljude i životinje, i Prioriteta 4.2. Unapređivati vladavinu prava - jačati statističku osnovu kao podlogu za utvrđivanje politika putem harmonizacije statistike sa Europskim statističkim sistemom što će omogućiti poređenje, vrednovanje i donošenje valjanih odluka o mjerama za unapređenje pojedine oblasti.

Strateški cilj 2. ove Strategije doprinosi realizaciji Strateškog cilja 3 Strategije razvoja FBiH Resursno efikasan i održiv razvoj - u vezi sa okolišno prihvatljivom proizvodnjom i potrošnjom, očuvanjem kvaliteta zraka i vodnih resursa, razvojem obnovljivih izvora energije i povećavanjem energetske efikasnosti sektora poljoprivrede kroz ulaganja u smanjenje potrošnje energije što povećava produktivnost i konkurentnost privrednih subjekata.

Strateški cilj 3. iz ove Strategije doprinosi realizaciji Strateškog cilja 2. iz Strategije razvoja FBiH - Prosperitetan i inkluzivan društveni razvoj - kroz jačanje povjerenja u društvu, ličnu i ekonomsku sigurnost, bolju socijalnu i političku koheziju marginalizovanih skupina, vraćanje primata poštenom i profesionalnom radu, smanjenje depopulacije i jednakost svih u društvu. Vrlo je važno adekvatno kreiranje i provođenje politike zapošljavanja, reforma poreznog sistema u korist poljoprivrednika i Strateškim ciljem 3 Strategije razvoja FBiH - Resursno efikasan i održiv razvoj - povećanjem produktivnosti i konkurentnosti privrednih subjekata nastojimo osigurati brži razvoj ruralnih područja.

Strateški cilj 4. ove Strategije doprinosi realizaciji Strateškog cilja 1. iz Strategije razvoja FBiH – Ubrzan ekonomski razvoj zasniva se na povećanju produktivnosti i zaposleni te pametnom rastu vođenom inovacijama, Prioritetom 1.2. Strategije razvoja FBiH - Podrška transferu i razvoju tehnologija - kroz uspostavu naučno-tehnoloških parkova, istraživačko razvojne komponente i komponente obuke što doprinosi stvaranju većeg broja proizvoda više dodane vrijednosti, povećanju produktivnosti i konkurentnosti. Također je povezan i sa Prioritetom 3.5. Poticati razvoj ruralnih prostora – uspostavom funkcionalnih kapaciteta za poljoprivredu i ruralni razvoj osnivanjem naučno-tehnoloških parkova u oblasti poljoprivrede i prehrambene industrije i povezati privatni sektor s poljoprivrednim fakultetima, školama, institutima, zavodima, lokalnim i regionalnim razvojnim agencijama, unaprijediti savjetodavne službe za širenje znanja i tehnologija.

1.5. Period važenja strateškog dokumenta

Strategija se odnosi na period od njenog usvajanja u Parlamentu Federacije BiH do kraja 2027. godine.

2. SITUACIONA ANALIZA KAO DIO STRATEŠKE PLATFORME

2.1. Važnost poljoprivrede za ekonomiju Federacije BiH

Poljoprivreda je važan sektor ukupne ekonomije Federacije Bosne i Hercegovine kako sa aspekta učešća u stvaranju bruto dodane vrijednosti (BDV) tako i ukupne zaposlenosti stanovništva te učešća u vanjsko-trgovinskom bilansu.

Tabela 2.1. Glavni makroekonomski pokazatelji razvoja poljoprivrede u Federaciji BiH, period 2014. – 2020.

Pokazatelj	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Bruto domaći proizvod (BDP) u milionima KM	17.827	18.688	19.540	20.540	21.984	23.179	22.255
Godišnja stopa rasta (%)	1,5	3,1	2,9	3,2	3,8	2,8	-3,6
BDP po stanovniku (u KM)	8.045	8.452	8.857	9.331	10.010	10.584	10.187
Bruto dodana vrijednost (BDV) iz sektora poljoprivrede, lova i ribarstva u milionima KM	741	857	930	846	956	939	1.003
Učešće BDV iz sektora poljoprivrede u ukupnom BDP (%)	4,16	4,58	4,76	4,12	4,35	4,05	4,51
Vrijednost poljoprivredne proizvodnje u milionima KM	1.117	1.212	1.192	1.009	1.256	1.261	1.469
Formalna zaposlenost u poljoprivredi							
Broj	7.891	7.940	8.873	10.389	10.940	10.989	n/p
Učešće	1,78	1,76	1,94	2,06	2,10	2,07	n/p
Neformalna zaposlenost (ILO definicija) u poljoprivredi							
Broj (000)	44	53	51	58	39	n/p	n/p
Učešće	9,0	10,6	10,6	11,8	8,3	8,9	n/p
Vanjsko trgovinski bilans PPP*							
Izvoz							
Ukupno u milionima KM	273	388	382	411	378	347	424
Učešće u ukupnom izvozu (%)	4,73	6,31	6,10	5,67	4,78	4,55	6,17
Uvoz							
Ukupno u milionima KM	1.696	1.793	1.795	1.862	1.934	2.042	1.944
Učešće u ukupnom uvozu (%)	16,38	16,78	16,43	14,97	14,58	14,74	16,64
Trgovački bilans							
Ukupno u milionima KM	-1.422	-1.405	-1.413	-1451	-1.556	-1.695	-1.520
Učešće u ukupnom trgovačkom bilansu (u%)	31,08	30,98	30,29	27,99	29,05	27,20	31,59
Pokrivenost uvoz izvozom (%)	16,12	21,64	21,26	22,09	19,55	16,99	21,82

Izvor: Statistički bilteni Federacije BiH iz oblasti nacionalni računi, tržište rada i robna razmjena sa inostranstvom i Anketa o radnoj snazi Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine. Vrijednost poljoprivredne proizvodnje na bazi procjene autora dokumenta

* PPP- Poljoprivredno-prehrambeni proizvodi

U periodu 2014. – 2020. ukupna vrijednost BDV iz sektora poljoprivrede (zajedno sa lovom i ribarstvom) pokazuje tendenciju stalnog rasta i sa 741 miliona KM (2014.) je povećana na 1,003 milijarde KM (2020). Rast apsolutnog pokazatelja BDV iz poljoprivrede, zbog rasta BDV ostalih privrednih djelatnosti, nije pratio rast relativnih pokazatelja, odnosno učešća u

ukupnom BDP i kretao se u rasponu 4,16% (2024) do 4,76% (2016). Ovaj makroekonomski pokazatelj je u odnosu na zemlje regiona (Zapadnog Balkana) bio najniži¹.

Sektor poljoprivrede je posebno važan za zaposlenost ukupnog, posebno ruralnog stanovništva. U periodu 2014.–2019. formalna zaposlenost mjerena apsolutnim brojem zaposlenih u ovome sektoru se stalno povećava i sa 7.891 u 2014. godini je dostigla nivo od 10.989 u 2019. godini. Relativno učešće zaposlenih u poljoprivredi u istom periodu je dosta nisko i kreće se na nivou 2% ukupne zaposlenosti. Dosta drugačija i realnija slika zaposlenosti u sektoru poljoprivrede se dobiva kroz Anketu o radnoj snazi i korištenju ILO definicija. Učešće zaposlenih u sektoru je puno veće i kreće se u rasponu od 8,3% (2018.) do 11,8% (2017.), što je potvrda konstataciji o važnosti sektora.

Jedan od najlošijih makroekonomskih pokazatelja sektora poljoprivrede u Federaciji BiH je vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Iako ukupni izvoz ovih proizvoda stalno raste, nažalost i njihov uvoz ima isti trend što kao konačan rezultat ima negativan trgovački bilans i kreće se u rasponu od -1,41 milijarde KM (2015.) do -1,69 milijardi KM (2019). Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je dosta niska i kreće se od 16,12% (2014.) do 22,09% (2017.).

2.2. Vrijednost poljoprivredne proizvodnje

Nažalost, BiH (Federacija Bosne i Hercegovine) je jedna od rijetkih evropskih zemalja koja nema podatke o ekonomskim računima u poljoprivredi. Stoga je za potrebe ovog dokumenta procijenjena bruto vrijednost poljoprivredne proizvodnje na bazi oficijelnih podataka o proizvodnji i otkupnim cijenama i koristeći se u dijelu utvrđivanja animalne proizvodnje (proizvodnje mesa) metodologijom EUROSTAT-a koja se preporučuje za nedostatak podataka o proizvodnji žive mjere (mesa) na poljoprivrednim gazdinstvima².

**Tabela 2.2. Bruto vrijednost poljoprivredne proizvodnje u Federaciji BiH, u milionima KM
period 2014. – 2020.**

Vrsta proizvoda	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
A) Biljna proizvodnja							
Žita	76,58	163,98	108,08	75,11	146,68	198,79	220,10
Industrijsko bilje	1,76	2,57	4,34	3,41	5,80	5,19	6,72
Krmno bilje	49,36	41,06	66,47	31,38	59,46	41,41	74,84
Povrće	155,09	206,91	177,79	170,51	250,21	260,73	262,06
Voće	89,09	153,47	172,88	110,31	152,87	115,17	226,12
Grožđe	57,85	41,04	29,69	24,32	44,40	45,95	48,29
Ukupno (A)	429,74	609,03	559,25	415,05	659,42	667,25	838,13
B) Animalna proizvodnja							
Meso	410,21	336,27	385,49	349,14	338,96	347,31	383,33
Mlijeko	233,11	207,07	203,00	201,49	204,42	191,28	183,93
Jaja	35,77	36,84	35,37	32,93	35,25	37,69	47,25
Med	7,72	23,21	8,87	10,84	16,78	17,85	16,67
Ukupno (B)	686,81	603,39	632,74	594,40	595,41	594,14	631,18
Ukupno (A+B)	1.116,55	1.212,41	1.191,99	1.009,44	1.254,82	1.261,38	1.469,31

Izvor: Vlastita izračunavanja Centralnog tima za izradu Strategije

¹ Prema bazi podataka SWG u 2017. godini učešće BDV iz sektora poljoprivrede u ukupnom BDP je po zemljama iznosio: Albanija 22,7%, Kosovo 11,9%, Sjeverna Makedonija 10,9%, Crna Gora 9,6% i Srbija 7,3%.

² Kalkulacija proizvodnje mesa u Federaciji BiH je urađena prema metodi EUROSTAT-a za izračunavanje bilansa mesa (vidjeti "Manual for the compilation of supply balance sheets for meat"), a na osnovu podataka Federalnog zavoda za statistiku BiH o broju živih životinja kao i podataka Vanjskotrgovinske komore BiH o broju i količini uvezenih i izvezenih živih životinja.

Ukupna bruto vrijednost poljoprivredne proizvodnje u analiziranom periodu 2014. – 2020. pokazuje trend rasta povećavajući se sa 1,12 milijarde KM u 2014. godini do 1,47 milijardi KM u 2020. godini. Interesan je odnos (doprinos) biljne i animalne proizvodnje u ukupnoj bruto vrijednosti poljoprivredne proizvodnje. Do 2017. godine veći doprinos je dolazio od animalne proizvodnje (58,88%, 2017.), da bi se u 2018. pa do kraja perioda promatranja ovaj odnos promijenio u korist biljne proizvodnje koja je u 2020. godini participirala sa 838,13 miliona KM, odnosno sa 57,04%.

2.3. Demografska obilježja

Na području Federacije BiH demografska situacija je dosta zabrinjavajuća i utvrđena oficijelna demografska kretanja zahtijevaju relativno brzo djelovanje. Analiza kretanja ukupnog broja stanovnika u Federaciji BiH u periodu 2014. – 2020. pokazala je primjetan i izražen negativan trend depopulacija ovog BiH entiteta. Tako je ukupan broj stanovnika sa 2,216 miliona u 2014. godini se smanjio na 2,185 miliona stanovnika sedam godina kasnije ili za 1,4%. Potvrda prethodnim konstatacijama negativne demografske slike Federacije BiH je kretanje prirodnog priraštaja stanovništva i indeks vitalnosti (odnos rođenih i umrlih) u istom periodu 2014. – 2020. Primjetan je stalni pad vrijednosti prirodnog priraštaja (negativne vrijednosti u cijelom periodu) koji je posebno izražen u 2020. godini kada ima vrijednost -4,03‰. Indeks vitalnost je svo analizirano vrijeme manji od 1,00 (veći broj umrlih u odnosu na rođene) i u 2020. godini je dostigao vrijednost 0,66. Upotpunjavanje loše demografske slike čine i podaci o neto migracijama, koja je formalno (zvanična statistika) u 2019. godini iznosila - 2.717 osoba. Neoficijelni podaci su daleko veći i govore o napuštanju zemlje uglavnom mladog i radno-sposobnog stanovništva.

Ukupan broj domaćinstava u Federaciji BiH, prema popisu iz 2013. je 715.665, od čega 47,64% (340.976) je smješteno u urbanim dijelovima Federacije BiH, a 52,36% (374.689) u njenim ruralnim dijelovima. Promatrajući strukturu domaćinstava prema broju članova i tipu naseljenog mjesta uočava se da učešće domaćinstava sa manjim brojem članova (jedan, dva i tri člana) je veće u urbanim područjima nego u ruralnim, dok je obrnuto veće učešće domaćinstava sa većom brojem članova (četiri, pet, šest, sedam, osam i više članova) u ruralnim dijelovima Federacije BiH. Ova razlika je izraženija što je domaćinstvo brojnije (npr. 77,2% ukupnog broja domaćinstva sa sedam članova je u ruralnom dijelu Federacije BiH). Domaćinstvo koje živi u ruralnim dijelovima Federacije BiH je brojnije (3,35) u odnosu na ono koje živi u urbanim dijelovima (2,80), dok je prosječan broj članova svih domaćinstava 3,09 člana i nešto je manje od BiH prosjeka (3,11).

Prema zvaničnim podacima iz Popisa 2013. godine na području Federacije BiH ukupno živi 2,219 miliona stanovnika, od čega 49,03% su muškarci, a 50,97% žene. Spolna struktura stanovništva urbanih dijelova Federacije BiH je sa više žena (52,51%) u odnosu na mušku populaciju (47,49%), dok je u ruralnim područjima gotovo postignuta biološka ravnoteža.

2.4. Ruralni razvoj

Ruralni razvoj podrazumijeva skup politika, mjera i aktivnosti kojima je cilj sveobuhvatan ekonomski, socijalni i kulturni napredak stanovništva ruralnih područja i koje se planiraju i sprovode uz uvažavanje načela održivog razvoja, očuvanja i poboljšanja kvaliteta okoliša³. Ruralni razvoj je drugi stup zajedničke EU poljoprivredne politike (ZPP) koji jačanjem društvene, okolišne i ekonomske održivosti ruralnih područja podupire prvi stup EU poljoprivredne politike (podrška dohotku i uređenje tržišta). Politika ruralnog razvoja EU ima nekoliko važnih dugoročnih ciljeva i to: poticanje konkurentnosti poljoprivrede i šumarstva,

³ Izvor: Zakon o poljoprivredi, prehrani u ruralnom razvoju BiH (Sl. glasnik br. 50/08)

održivo upravljanje prirodnim resursima, i postizanje uravnoteženog teritorijalnog razvoja ruralnih gazdinstava i zajednica uključujući i otvaranje i zadržavanje radnih mjesta. Bosna i Hercegovina je potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju preuzela obavezu postepenog usklađivanja svojega zakonodavstva ali i praksi sa EU politikama, pa time i ZPP EU. Kako je ustavna nadležnost za provođenje poljoprivredne politike na Federaciji BiH i kantonima, politiku ruralnog razvoja, kao dio Zajedničke poljoprivredne politike EU, potrebno je detaljno razraditi u okviru Federalne strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja. Preduslov za programiranje i provođenje politike ruralnog razvoja je izrada tipologije regija koja se zasniva na njihovom stupnju ruralnosti prema udjelu njihovog stanovništva koje živi u ruralnim zajednicama.

Ruralna područja obuhvataju 86,37% (22.550 km²) teritorije Federacije BiH i u njima živi 53,31% (1,18 miliona) ukupnog stanovništva. Prema podacima za 2013. godinu, od 79 općina/gradova, koliko ih ima u ovom BiH entitetu, 57 općina/gradova se smatra ruralnim, odnosno sa gustom naseljenosti manjom od 150 stanovnika po km². Gustina naseljenosti u ruralnim područjima Federacije BiH iznosi 52,46 stanovnika/km², što je za 39% manje od entitetskog prosjeka (85 stanovnika/km²). Prema OECD metodologiji i tipologiji regiona (kantoni u Federaciji BiH), na višem nivou agregacije ne mogu biti jednostavno klasifikovani kao „ruralni“, već isključivo kao regiona sa višim ili nižim nivoom ruralnosti. Tako se na bazi podataka Popisa iz 2013. godine u Federaciji BiH 70,92% njene teritorije odnosno 18.515,9 km² smatra predominantno ruralnim područjem (preko 50% populacije živi u ruralnim zajednicama), u kojem živi 42,93% ili 952.713 njenih stanovnika. 24,19% teritorije Federacije BiH odnosno 6.316,9 km² smatra se značajno ruralnim–prelaznim područjem (od 15% do 50% populacije živi u ruralnim zajednicama) u kojem živi 38,43% (852.914) stanovništva Federacije BiH. Najmanje učešće (4,89% odnosno 1.276,9 km²) u ukupnoj teritoriji Federacije BiH imaju dominantno urbana područja (manje od 15% populacije živi u ruralnim zajednicama) i u njima živi 18,64%, odnosno 413.593 stanovnika Federacije BiH.

2.4.1. Stanje u području upravljanja okoliša, klime i biodiverziteta

Postoji značajan broj kultivara u biljnoj proizvodnji, a posebno lokalnih, kojima prijete nestanak, kao što su lokalne autohtone sorte i oplemenjivačke linije kao posebne genetske rezerve. Banke gena su najpouzdaniji način čuvanja biljnih genetskih resursa, uz postojeće *ex-situ* i *on-farm* kolekcije. Sve autohtone populacije su posebne i jako male. Postoji realna opasnost od nestanka određenog broja životinja, a samim tim i gubitka ovog značajnog resursa. Adekvatna finansijska podrška bi mogla pomoći u zaštiti autohtonih pasmina domaćih životinja, uz intenzivan naučno-istraživački rad i donošenje i usvajanje programa zaštite autohtonih pasmina sa pratećom bazom podataka. Dosadašnja izdvajanja za ovakvu vrstu podrške su bila veoma skromna. Iako u Federaciji BiH postoji dokument koji se odnosi na strategiju upravljanja animalnim otpadom, još uvijek nema adekvatnog sistema neškodljivog uklanjanja životinjskog otpada, što znači da se mora odrediti prije svega lokacija i iznaći načine finansiranja. Također, potrebna se značajna ulaganja u gazdovanje stajskim gnojem na stočnim farmama zbog dobrobiti životinja, zahtjeva zaštite okoliša i ublažavanja klimatskih promjena.

2.4.2. Područja s prirodnim i drugima ograničenjima

Plaćanja za manje povoljna područja po kriterijima EU su također interesantna u ovom programskom periodu iz razloga očuvanja ruralnih područja i sprečavanja iseljavanja stanovništva. Kroz program koji sprovodi CIHEAM (Bari, Italija)⁴ mogao bi se definisati zakonodavno-pravni okvir u skladu s kriterijima EU. Za područja s prirodnim ograničenjima potrebno je osigurati dodatna plaćanja za potpunu ili djelomičnu naknadu dodatnih troškova i

⁴ “Economic sustainable development and environmental protection in Areas with Natural Constraints in Bosnia and Herzegovina” (2021 – 2024)

gubitaka prihoda povezanih s prirodnim ograničenjima, a vršila bi se dodjelom godišnjeg plaćanja po hektaru. Također, projektni cilj je utvrđivanje ruralnosti ukupnog BiH prostora po naseljenim mjestima, a prema podacima iz katastra i nakon detaljne analize ključnih parametara.

2.4.3. Ulaganja

2.4.3.1. Konkurentnost

Poljoprivredni sektor u Federaciji BiH odlikuje niska konkurentnost i na domaćem i na inostranom tržištu. Ovo je rezultat brojnih problema i slabosti duž ukupnog lanca vrijednosti. Produktivnost primarne poljoprivredne proizvodnje izražena i ukupnim obimom i prinosima je izrazito niska, daleko ispod bioloških mogućnosti, što za posljedicu ima nisku konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora FBiH. Poljoprivredna proizvodnja se odvija na malim, usitnjenim zemljišnim posjedima i odlikuje se malim udjelom proizvodnje za tržište. Tehnološka i ekonomskih znanja farmera su na niskom nivou, primjena agrotehničkih mjera nedovoljna, farme su nedovoljno opremljene. Ogromna većina obradivog zemljišta se ne navodnjava, nizak je nivo zaštite od vremenskih nepogoda, što rezultira niskim i nestabilnim prinosima, što u kontekstu klimatskih promjena predstavlja veliku prijetnju razvoju sektora. Nivo organizovanosti i saradnje među proizvođačima nije zadovoljavajući, kao i među ostalim akterima u lancu vrijednosti. Nedostaju kapaciteti za prihvata, doradu, skladištenje, hlađenje i pripremu proizvoda za tržište. Aktivnosti koje mogu biti podržane su investicije na gazdinstvima (investicije u mehanizaciju, opremu, osnovno stado, višegodišnje zasade, objekte i infrastrukturu vezanu za poljoprivredu), investicije u modernizaciju i opremanje pogona za prihvata, doradu, preradu i skladištenje poljoprivrednih proizvoda; transfer znanja i inovacija i promocija (obuke, sajmovi); podrška stvaranju dodane vrijednosti u poljoprivredi, udruživanju proizvođača i radu udruženja; pristup savjetodavnim uslugama, aktivnosti usmjerene ka poboljšanju kvaliteta proizvoda i ispunjavanju standarda kvaliteta, podrška mladim farmerima, rano penzionisanje i sl. Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2015.–2019. je predviđela niz mjera za podršku konkurentnosti poljoprivrede u ruralnim oblastima, ali njihova implementacija je započela 2018. godine.

2.4.3.2. Presjek ulaganja u periodu 2014. – 2020.

Budžetska izdvajanja za podršku konkurentnosti poljoprivrede na nivou cijele Federacije BiH bila su 2,8 miliona KM u 2018. godini, potom je došlo do povećanja izdvajanja na 3,3 miliona KM u 2019. godini, da bi u 2020. godini došlo do velikog skoka u izdvajanjima na 13,4 miliona KM. Rezultat je to prvenstveno snažnog povećanja izdvajanja iz Budžeta Federacije BiH koja su sa 1,3 miliona KM u 2018. godini narasla na 9,5 miliona KM u 2020. godini, ali i povećanja izdvajanja kantonalnih ministarstava sa 1,5 miliona KM u 2018. godini na 3,9 miliona KM u 2020. godini. Ukupno gledano, u periodu od 2018. do 2020. godine u Federaciji BiH ukupno je dodijeljeno 19,5 miliona KM poticaja za podršku konkurentnosti poljoprivrede, od čega je Federacija BiH izdvojila 12 miliona KM, a kantonalni nivo 7,5 miliona KM. Odnos izdvajanja federalnog i kantonalnog nivoa je 61,4% naprema 38,6%. Kada promatramo strukturu podrške u posljednjoj promatranoj godini (2020.) FMPVŠ je za podršku konkurentnosti izdvojilo oko 11%, dok su kantonalna ministarstva prosječno izdvojila blizu 14% sredstava svojih budžetskih sredstava. Kada gledamo strukturu ulaganja, najveći porast bio je u modernizaciju opreme za biljnu i stočarsku proizvodnju (sa 142 hiljade KM u 2019. godini na 1,1 milion KM u 2020. godini, ili 7,48 puta više). Ulaganja u modernizaciju poljoprivredne mehanizacije su također porasla (sa 607 hiljada KM u 2019. godini na 1,96 miliona KM u 2020. godini ili 3,23 puta više). Također, zabilježen je porast ulaganja u nabavku osnovnog stada rasplodne stoke (sa 373 hiljade KM u 2019. na 765 hiljada KM u 2020. godini ili 2,05 puta). Ipak, ovakvo povećanje nije dovoljno za podizanje opće

konkurentnosti PPG-ova o čemu treba voditi računa prilikom kreiranja mjera u narednom programskom periodu.

U periodu 2018. – 2020. na nivou pravnih lica i obrta primjetan je trend rasta broja zahtjeva za podršku ruralnom razvoju i konkurentnosti poljoprivrednog sektora sa nivoa FMPVŠ koji je sa 229 (2018.) povećan na 612 (2020.)⁵. U 2020. godini od spomenutih 612 zahtjeva, 523 (85,5%) su podnijeti od strane muških odgovornih lica, a 89 (14,5%) od strane ženskih odgovornih lica. Slične gender razlike su bile i kada se govori o ukupnim odobrenim iznosima podrške. U 2020. godini pravna lica kod kojih su muškarci odgovorna lica su ostvarila podršku u vrijednosti od 12,26 miliona KM (88,7%) dok ona u kojima su žene odgovorna lica svega 1,56 miliona KM (11,3%). Kada se govori o PPG-u izdvajanja za podršku konkurentnosti poljoprivrednog sektora sa nivoa FMPVŠ su znatno niža u odnosu na podršku prema pravnim licima. U 2020. godini je bilo ukupno 437 zahtjeva za investiciona ulaganja u farme od čega je 367 (84,0%) su podnosioci bili muškarci, a 70 (16,0%) žene. U istoj godini, kada se govori o ostvarenim budžetskim transferima, muški nosioci PPG-ova su povukli 1,07 miliona KM, dok su ženski nosioci ostvarili značajno manju podršku u iznosu od 0,16 miliona KM.

2.4.3.3. Ulaganja u novom programskom periodu 2021.–2027.

Nedostatna ulaganja u poljoprivrednu mehanizaciju rezultiraju povećanim angažmanom radne snage, a rezultat je niska produktivnost rada i niska konkurentnost sektora. Radi toga su u novom programskom periodu potrebna dodatna ulaganja u modernu mehanizaciju (traktore, kombajne, priključne mašine za sjetvu, gnojidbu, zaštitu, navodnjavanje) i ostale poljoprivredne operacije. Zbog nedovoljne primjene minimalnih standarda kvaliteta, nužna su značajna ulaganja na nivou gazdinstva za obavljanje berbe i skladištenja voća i povrća, izgradnju i opremanje pogona za sušenje i skladištenje žitarica, ljekovitog bilja i drugih proizvoda, kao i oprema za pakovanje spomenutih proizvoda. U višegodišnjim nasadima nužna je promjena nepovoljne starosne i sortne strukture u voćarstvu, vinogradarstvu i maslinarstvu što zahtijeva rekonstrukciju postojećih i podizanje novih tehnološki naprednih nasada, kao i ulaganja u aktivnosti nakon berbe. Podizanje višegodišnjih nasada u programskom periodu i pratećih kapaciteta za preradu nakon berbe (vinarije, destilerije, uljare za masline, kapaciteti za hlađenje, pakovanje i pripremu za tržište) trebaju biti usklađeni. BiH zakonodavstvo se polako usklađuje sa standardima EU, a subjekti u sektoru stočarstva, posebice u sektoru mlijeka i mesa, imaju potrebu i obavezu poštovati odredbe nacionalnog zakonodavstva posebice u području higijene mlijeka, zaštite okoliša i dobrobiti životinja, što zahtijeva značajna ulaganja. Većina mliječnih farmi nema objekte za mužnju, a standardi dobrobiti životinja posebno su zahtjevni i traže određeno vrijeme za prilagodbu. Primarni sektor je usko povezan s prerađivačkom industrijom koju je potrebno podići na viši nivo tehničko-tehnološke opremljenosti iz razloga konkurencije zemalja iz okruženja i posebice EU.

2.4.4. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika, diverzifikacija i novoosnovana ruralna preduzeća

2.4.4.1. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika

U periodu 2014. – 2020. godina planirana su ulaganja u podrške mladim poljoprivrednicima mlađim od 40 godina, ali nisu realizovana. U 2017. godini, prema podacima iz RPG (FMPVŠ), bilo je: 472 poljoprivrednika mlađih od 25 godina (0,68%) i 9.182 mlađih od 40 godina (13,25%). Starijih od 40 godina je bilo 59.655 (86,07%) od ukupno 69.309 poljoprivrednika. U 2020. godini, prema podacima iz RPG (FMPVŠ) moguće je sagledati i

⁵ Baza podataka FMPVŠ

gender strukturu poljoprivrednika (nosioca PPG-ova) prema godinama starosti. Ukupan broj poljoprivrednika žena mlađih od 25 godina je iznosio 149 (0,18%), dok je broj poljoprivrednika muškog spola ove starosne grupe iznosio 420 (0,52%). Ukupan broj poljoprivrednika žena mlađih od 40 godina je 2.117 (2,63%), dok je broj poljoprivrednika muškaraca ove dobne grupe bilo 6.557 (8,16%). Najveći broj nosilaca PPG-ova su bili poljoprivrednici stariji od 40 godina kojih je bilo 71.136, od čega žena je bilo 13.605 (16,92%), a muškaraca 57.531 (71,57%). Ukupan broj registrovanih poljoprivrednika, nosilaca PPG-ova, u 2020. godini je 80.379, od čega su 15.871 (19,75%) bile žene, a 64.508 (80,25%) muškarci. Nažalost, RPG i RK FMPVŠ ne posjeduju podatke o socijalno ugroženim kategorijama kao nosiocima PPG-ova ili pravnih subjekata. U ovom programskom periodu (2021.–2027.) potrebno je posvetiti posebnu brigu za poboljšanje starosne strukture PPG-ova u FBiH.

Prema podacima FMPVŠ za 2020. godinu⁶ od ukupno 730 zaprimljenih zahtjeva koji osnažuju žene i mlade poljoprivrednike 89 zahtjeva je došlo od strane žena i 122 zahtjeva od strane mladih poljoprivrednika. Ovo je znatno više u odnosu na 2019. godinu, kada je ukupno zaprimljeno 272 zahtjeva, od čega je 20 bilo od strane žena i 14 od strane mladih poljoprivrednika.

2.4.4.2. Olakšavanje diverzifikacije, osnivanje malih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom i otvaranje radnih mjesta

Unapređenje života u ruralnim područjima prije svega kroz mjere diverzifikacije poslovnih aktivnosti na samom PPG-u, kao i osnivanje obrta, malih i srednjih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom, kako bi se stekli uslovi za dobivanje redovitih mjesečnih prihoda i smanjila ovisnost o prihodu iz poljoprivrede koji je u pravilu godišnji odnosno sezonski prihod. Na PPG-u se može obavljati jedna ili više sljedećih dopunskih djelatnosti: pružanje turističkih i ugostiteljskih usluga u ruralnom prostoru (smještaj i ishrana turista, zabavni sadržaji, držanje životinja u turističke svrhe, rekreacija, turistički kampovi, površine za jahanje, sportski ribolov, brdski biciklizam, tematske staze, jahaće staze, vinske ceste i sl.), uvođenje novih nekonvencionalnih poljoprivrednih proizvodnji (proizvodnja slatkovodne ribe u malim ribnjacima, proizvodnja humusa i gljiva, proizvodnja i sakupljanje ljekovitog, aromatičnog bilja, proizvodnja ukrasnog bilja i sl.), prerada primarnih poljoprivrednih proizvoda na PPG-u, direktna prodaja poljoprivrednih proizvoda na PPG-u i pijacama, proizvodnja neprehrambenih proizvoda i predmeta opće upotrebe (nakit, igračke, suveniri, odjeća, mirisi itd.), pružanje usluga ruralnom stanovništvu (popravlak poljoprivredne i šumske mehanizacije, dječji vrtići, starački domovi, dječje igraonice, sportski i rekreacioni centri za mlade, transport roba i putnika i sl.), iskorištavanje sekundarnih šumskih proizvoda, provođenje ostalih aktivnosti i sadržaja (raznovrsne usluge korištenja interneta i inovacija, organizovanja raznih tečajeva, obuka, manifestacija, razvoj kreativnog sektora i trgovine), kao i proizvodnja i isporuka energije iz obnovljivih izvora. Poželjno je podizanje organizacionog oblika poslovanja od PPG-ova u višu formu, što rezultira razvojem poslovanja i otvaranjem novih radnih mjesta, za što je potrebno osigurati podršku za osnivanje obrta, malih i srednjih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom. Da bi se osnivanje malih preduzeća dodatno potaknulo u EU postoje posebni sistemi osiguranja (penzijsko – invalidsko, zdravstveno osiguranje) za poljoprivrednike i stanovnike ruralnih područja posebice one koji žive u manje povoljnim planinskim područjima. Istu praksu trebalo bi prenijeti i u naše zakonodavstvo što bi bio veliki podstrek osnivanju novih preduzeća na ruralnom prostoru. U Federaciji BiH⁷ stopa doprinosa je 41,50% što je za djelatnost primarne

⁶ Interni izvještaj o stanju u ruralnom razvoju Federacije BiH za 2020. godinu

⁷ U Federaciji BiH se primjenjuju sljedeće vrste i stope doprinosa (zbirno 41,5%): Doprinos za penzijsko i invalidsko osiguranje na teret osiguranika – 17%, doprinos za penzijsko i invalidsko osiguranje na teret poslodavca – 6% , doprinos za zdravstveno osiguranje na teret osiguranika – 12,5%, doprinos za zdravstveno

poljoprivredne proizvodnje velik izdatak. Također, potrebno je izvršiti promjene u sistemu poreza na dohodak kako bi obrti koji se bave poljoprivredom ili šumarstvom imali nekoliko kategorija paušalnog poreza na dohodak ovisno o visini godišnjih primitaka, kao što je to slučaj u nekim EU zemljama.

2.4.4.3. Osnivanje preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima

Mala i srednja preduzeća (MSP) su prepoznata kao ključni faktor u promovisanju diverzifikacije poljoprivrednika u nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima. Također, razvoj obrta i obrtništva je identifikovan kao sektor koji može doprinijeti stvaranju prihoda i zapošljavanju, posebno u izoliranim ruralnim područjima koja nisu privlačna drugim preduzećima. U okviru LEADER pristupa kreiraju se lokalne razvojne strategije te, ukoliko one predviđaju potrebu osnivanja preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti na datom području, treba osigurati podršku za osnivanje takvih preduzeća.

2.4.5. Saradnja

Dosadašnja ulaganja u savjetodavne službe, Leader program i agroekološke mjere su bila zanemariva te se očekuje u idućem strateškom periodu uvođenje ovih mjera. Također, nedostatna podrška uspostavljanju udruženja, zadruga, nedostatak Leader pristupa i lokalnih akcionih grupa (LAG) rezultiraju slabom povezanošću PPG-ova, što im onemogućava organizovani izlazak na tržište nabavke i prodaje. U programskom periodu je potrebno planirati izradu operativnog programa razvitka zadrugarstva te donijeti novi opći zakon o zadrugama i posebno zakon o poljoprivrednim zadrugama. Također, potrebno je uskladiti legislativu u pogledu osnivanja proizvođačkih grupa i organizacija u skladu s legislativom EU.

2.4.6. Dostupnost usluga i razvoj infrastrukture na ruralnom području

Seosko stanovništvo je u mnogočemu uskraćeno u odnosu na urbano stanovništvo. Stanovnici ruralnih područja suočavaju se s problemom pristupa bankarskim uslugama, slabijim internet vezama, poštanskim uslugama i slabijem pristupu kulturnim sadržajima. Također, usluge prijevoza vrlo često nisu adekvatne potrebama, što predstavlja problem za učenike osnovnih i srednjih škola. Potreba za poboljšanjem cestovne, elektro-energetske, i internet širokopojasne mreže u ruralnim područjima je visoki prioritet. Pristup obrazovanju djece u ruralnim područjima donekle je zadovoljavajući u pogledu osnovnih škola, dok u pogledu srednjeg obrazovanja udaljenost od škole ima negativan uticaj. Telefonska mreža (fiksna linija i GSM) pokriva cijeli teritorij zemlje. Kvalitet fizičke i društvene infrastrukture u ruralnim područjima pogoršala se tokom posljednjih desetljeća kao rezultat nedovoljnog ulaganja u razvoj i održavanje. Male i ekonomski slabe ruralne općine imaju značajne probleme u održavanju kvaliteta i pristupa osnovnim uslugama, posebno za naselja s manjim brojem stanovnika, što rezultira nezadovoljstvom kvalitetom života ruralnog stanovništva u odnosu na ono koje živi u urbanim sredinama.

2.5. Analiza poljoprivredne politike u prethodnom periodu

Vođenje poljoprivredne politike u Federaciji BiH podijeljeno je između federalnog i kantonalnog nivoa. Na federalnom nivou za sektor poljoprivrede zaduženo je Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, a na kantonalnom nivou resorna (najčešće poljoprivrede) ministarstva.

osiguranje na teret poslodavca – 4%, doprinos za osiguranje od nezaposlenosti na teret osiguranika – 1,5% i doprinos za osiguranje od nezaposlenosti na teret poslodavca – 0,5%.

Ukupna budžetska podrška sektoru poljoprivrede sa federalnog i kantonalnog nivoa vlasti⁸ ima tendenciju rasta i sa 79,1 milion KM koliko je iznosio u 2014. godini povećan je za 44,6% i u 2020. godini je dostigao vrijednost od 114,4 miliona KM.

Tabela 2.3. Struktura budžetske podrške sektoru poljoprivrede zavisno do nivoa vlasti za period 2014. – 2020., u milionima KM

Nivo vlasti	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Kantoni	15,7	16,1	18,5	20,3	19,8	22,3	31,0
Federacija BiH	63,3	66,3	67,8	71,7	69,5	66,6	83,4
Ukupno	79,1	82,4	86,3	92,1	89,3	88,9	114,4
Struktura u % (Ukupno Federacija BiH = 100)							
Kantoni	19.9	19.4	21.4	22.1	22.2	25.2	27.1
Federacija BiH	80.1	80.6	78.6	77.9	77.8	74.8	72.9
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: FMPVŠ i kantonalna ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva/privrede

Značajno veći obim podrške dolazi sa federalnog nivoa i kreće se u prosjeku oko 77%. U 2020. godini ukupna podrška sektoru poljoprivrede sa entitetskog nivoa je iznosila 83,4 miliona KM, odnosno 72,9% ukupnih izdvajanja, dok je sa nivoa kantona podrška iznosila 31 milion KM i činila je 27,1% ukupne podrške. Veći budžetski transferi za sektor poljoprivrede u 2020. godini treba objasniti reakcijom vlasti na pandemiju Covid-19 te povećanim izdvajanjima za kofinansiranje kamatnih stopa kreditnih linija Razvojne banke Federacije BiH.

2.5.1. Analiza poljoprivrednog budžeta sa nivoa Federacije BiH

Koristeći se APM metodologijom u kombinaciji sa OECD i EU podjelom mjera poljoprivredne politike, mjere podrške poljoprivrednim proizvođačima u Federaciji BiH podijeljene su na četiri glavne grupe: (1) mjere podrške tržištu, (2) mjere direktnih plaćanja u poljoprivredi, (3) mjere ruralnog razvoja i strukturalne mjere i (4) mjere općih usluga u poljoprivredi i ostale mjere.

U analiziranom periodu 2014. – 2020., za razliku od prethodnog ciklusa poljoprivredne politike, izrazito dominira budžetsko učešće mjera iz domena direktnih plaćanja, dok je učešće grupe mjera iz dijela ruralnog razvoja i općih usluga u poljoprivredi gotovo zanemarivo. U 2018. godini direktna plaćanja su činila 95,4% ukupnih budžetskih transfera, što je daleko od procesa približavanja mjerama ZPP EU, ali i od usklađivanja poljoprivredne politike Federacije BiH sa pravilima WTO.

2.5.1.1. Mjere budžetske podrške tržištu

Mjere namijenjene uređenju poljoprivrednog tržišta nisu bile nikada jak instrument poljoprivredne politike u BiH/FBiH. Djelimično je to posljedica ustavnog uređenja zemlje, ali i neprepoznavanje važnosti i mogućnosti mjera politike iz ove grupe. U periodu 2014. – 2020. samo u 2014. godini je zabilježena ova vrsta podrške kroz izvozne podsticaje određenim grupama proizvođača.

2.5.1.2. Mjere direktne podrške proizvodnji - direktna plaćanja

Najvažnija grupa mjera poljoprivredne politike budžetski podržana od strane FMPVŠ su direktna plaćanja poljoprivrednim proizvođačima. Visina ove podrške varira od 44,04 miliona

⁸ Ovdje treba napomenuti da i određene općine/gradovi također izdvajaju budžetska sredstva za razvoj sektora poljoprivrede, ali ne postoje zbirni podataka koji se daju na nivou Federacije BiH. Podrška je dosta raznovrsna i ide od direktnih plaćanja proizvođačima do mjera ruralnog razvoja i podrške konkurentnosti.

KM u 2014. godini do 66,5 miliona KM u 2018. učestvujući u ukupnom poljoprivrednom budžetu od 63% (2014.) do 95,7% (2018.), odnosno u prosjeku 80%. Proizvodno vezana direktna plaćanja na bazi output-a i na bazi površine (ha) i grla su najzastupljeniji oblici direktnih plaćanja, dok nije bilo drugih oblika (nevezanih) plaćanja koja su bila planirana prethodnim strateškim dokumentom.

Jedan od većih nedostataka poljoprivredne politike Federacije BiH u procesu približavanja ZPP EU je značajno učešće direktnih plaćanja na bazi outputa (i uglavnom se odnosi na proizvođače mlijeka), koje su u zemljama EU ograničena samo na specijalne proizvodnje i u jasno određenim iznosima čineći pri tome neznatan dio ukupne budžetske podrške. U većini drugih proizvodnji u Federaciji BiH podrška proizvođačima se pruža kroz direktna plaćanja po grlu/hektaru.

Proizvodno vezana direktna plaćanja po grlu/hektaru dolaze odmah poslije podrške po outputu. Ova vrsta plaćanja, iako proizvodno vezana, prihvatljivija su sa aspekta harmonizacije za ZAP EU, kao i sa aspekta ispunjavanja obaveza nakon članstva BiH u WTO. Plaćanja po grlu/hektaru su trebala biti prvi korak u harmonizaciji sa ZPP EU, kako je bilo preporučeno u prethodnoj Strategiji, i da postepeno prerastu u jedinstveno plaćanje po površini/grlu. Nažalost, do ovih promjena nije došlo, čime nije ostvaren potreban korak u procesu harmonizacije sa ZPP/WTO rješenjima. Ostaje da se ovakav korak napravi u novom ciklusu poljoprivredne politike Federacije BiH za period 2021.–2027., uz sav oprez kojeg treba imati pri uvođenju reformi i izmjena ustaljene prakse.

Ostali oblici direktna plaćanja su gotovo zanemarivi i sa veoma skromnim izdvajanjima se odnose na kompenzaciona plaćanja, poput naknada sa pričinjene štete, poput eutanazije ili drugih prirodnih nedaća.

U periodu 2017. – 2020. na nivou pravnih lica i obrta primjetan je trend rasta broja zahtjeva za direktnu podršku proizvodnji sa nivoa FMPVŠ koji je sa 5.734 (2017.) povećan na 6.245 (2020.)⁹. U 2020. godini od spomenutih 6.245 zahtjeva 5.371 (86,0%) su podnijeti od strane muških odgovornih lica, a 874 (14,0%) od strane ženskih odgovornih lica. Slične gender razlike su bile i kada se govori o ukupnim odobrenim iznosima podrške. U 2020. godini pravna lica kod kojih su muškarci odgovorna lica su ostvarile direktnu podršku proizvodnjama u vrijednosti od 37,23 miliona KM (87,9%) dok ona u kojima su žene odgovorna lica svega 5,14 miliona KM (12,1%). Kada se govori o PPG-u izdvajanja za direktnu podršku proizvodnjama sa nivoa FMPVŠ su nešto niža u odnosu na podršku prema pravnim licima. U 2020. godini je bilo ukupno 20.777 zahtjeva za ovu vrst podrške, od čega je 15.210 (73,2%) su podnosioci bili muškarci, a 5.567 (26,8%) žene. U istoj godini, kada se govori o ostvarenim budžetskim transferima vezanim za podršku proizvodnjama, muški nosioci PPG-ova su povukli 16,95 miliona KM (74,6%), dok su ženski nosioci ostvarili tri puta manju podršku u iznosu od 5,78 miliona KM (25,4%).

2.5.1.3. Strukturalne mjere i mjere ruralnog razvoja

Podrška ruralnom razvoju u prethodnom ciklusu poljoprivredne politike je gotovo u potpunosti nestala. Iako je prethodnom Strategijom predviđeno da u posljednjoj (2019.) godini njene implementacije odnos direktnih plaćanja i ruralnog razvoja budu na nivou 55:45, izdvojena budžetska izdvajanja ne da se nisu približila ciljanom odnosu, nego su se pogoršali u donosu na prethodni ciklus. U periodu 2008.–2014. prosječno učešće mjera ruralnog razvoja u ukupnom poljoprivrednom budžetu se kretao oko 30%, dok u analiziranom periodu, od 2014. do 2018. budžetskih izdvajanja za ovaj stub poljoprivredne politike je u potpunosti izostao. Razloge ovakvom pristupu FMPVŠ objašnjavaju se potrebom vraćanja

⁹ Baza podataka FMPVŠ

naslijeđenih velikih dugova po različitim osnovama iz ranijih godina, ali i elementarnim nepogodama iz 2014. (poplave), 2015. (suše) ili pandemije Covid-19 u 2020. godini kada su podršku ruralnom razvoju zamijenili promptnom rješavanju aktuelnih problema poljoprivrednih proizvođača (nabavka sjemenskog materijala, poljoprivrednih inputa i dr.).

Mjere ruralnog razvoja i budžetska podrška strukturalnim mjerama uključujući mjere ublažavanja posljedica klimatskih promjena, očuvanju okoliša i unapređenju ruralnog ambijenta neophodno je ponovno staviti u fokus poljoprivredne politike i dati im potrebno mjesto u razvoju sektora.

2.5.1.4. Mjere općih usluga u poljoprivredi

Podrška kroz mjere općih usluga nije namijenjena direktno poljoprivrednim proizvođačima nego poljoprivredi kao cjelini. Mjere iz ove grupe se koriste za uspostavljanje boljih uslova poslovanja u poljoprivredi, poboljšanje zdravstvene ispravnosti hrane i zdravstvene kontrole proizvoda koji se stavljaju na tržište, savjetodavstvo, te istraživanje i razvoj. Nažalost, i za tzv. III stub poljoprivredne politike je izostala ozbiljnija budžetska podrška, što je potrebno u novom ciklusu mijenjati.

2.5.1.5. Budžetska podrška po sektorima (proizvodnjama)

Analiza budžetske podrške za period 2014. – 2020. pokazuje nastavak favorizovanja animalne proizvodnje u odnosu na biljnu proizvodnju. Ukupna izdvajanja za podršku animalnoj proizvodnji pokazuju tendenciju rasta krećući se u rasponu 34,4 miliona KM do 57,4 miliona KM i u čemu najveći dio podrške odlazi proizvođačima mlijeka. Biljna proizvodnja se daleko manje podstiče i ukupni budžetski transferi se kreću u rasponu 7,4 miliona KM do 9,7 miliona KM.

Za razliku od ranijih godina kada je podrška biljnoj proizvodnji nadoknađivana kroz strukturalne mjere i investiciona ulaganja, u periodu 2014. – 2020. ovakvih izdvajanja nije bilo. Za animalnu proizvodnju se prosječno godišnje izdvaja nešto više od 48 miliona KM, dok za biljnu proizvodnju ova izdvajanja su daleko niža i u prosjeku iznose 9,1 milion KM. U strukturi podrške u animalnoj proizvodnji najviše participira podrška proizvođačima mlijeka (40,7-61,5%) i proizvođačima mesa različitih kategorija, dok u biljnoj proizvodnji najveću podršku imaju proizvođači kukuruza, pšenice i raži.

2.5.2. Komparacija budžetske podrške sa zemljama Zapadnog Balkana i EU

Baza podataka SWG iz 2017. godine poslužila je da se uporedi visina budžetske podrške sektoru poljoprivrede i ruralnom razvoju Federacije BiH sa zemljama regiona (Zapadnog Balkana) i EU. Komparacija je urađena na nivou tri pokazatelja - ukupna budžetska podrška, učešće budžetske podrške u BDV poljoprivrede te visina budžetska podrške po ha korištene poljoprivredne površine.

Ukupna budžetska podrška sektoru poljoprivrede u Federaciji BiH u iznosu od 43,8 miliona eura je veća u odnosu na Crnu Goru (24 miliona eura) i Albaniju (30,6 miliona eura), ali manja u odnosu na Kosovo (50,8 miliona eura) i značajno manja u odnosu na Sjevernu Makedoniju (136,3 miliona eura) i Srbije (235 miliona eura).

Komparacija učešća budžetskih izdvajanja sektoru poljoprivrede u ukupnom BDV sektoru pokazuje dosta povoljnu poziciju Federacije BiH u odnosu na većinu zemalja Zapadnog Balkana. U Federaciji BiH budžetska podrška iznosi 10,15% BDV, što je znatno više u

odnosu na Albaniju (1,1%), Bosnu i Hercegovinu (4,4%), Srbiju (5,2%) i Kosovo (7,8%), ali je manje u odnosu na Sjevernu Makedoniju (10,7%) i EU-27 (19,6%),

Najslabije pozicioniranje Federacije BiH u komparaciji sa zemljama Zapadnog Balkana i EU-27 je relativni pokazatelj budžetskih izdvajanja sektoru po ha korištene poljoprivredne površine. Samo Albanija ima niža izdvajanja po ha (31,8 eura) u odnosu na Federaciju BiH (61,43 eura), dok je daleko veća podrška u Crnoj Gori (93,9 eura), Kosovu (122,7 eura) te Sjevernoj Makedoniji (188,7 eura). Prosječna podrška po ha u zemljama EU-27 je 445,7 eura.

2.6- Prirodni resursi i okoliš

2.6.1. Osnovne geografske informacije

Ukupna površina BiH je 51.209 km², pri čemu kopnenom dijelu pripada 51.179 km², dok površina marinske akvatorije iznosi 12,2 km². Federacija BiH zauzima površinu od 26.110,5 km². Na području Federacije BiH sa oko 29% ukupne površine prevladava planinski reljef (> 1000 m n.v.). Prema klasama nagiba terena, sa oko 22,9% ukupne površine najzastupljenija je klasa jako strmih padina (nagib 17 – 24%) na kojima su izraziti erozioni procesi.

Prirodni hidrografski sistem u Federaciji BiH obuhvata slatkovodnu i slanovodnu vodenu masu, javlja se u formi površinskog i podzemnog tipa oticanja i karakterizira razvijenim. Oko 67% ukupne površine Federacije BiH hidrografski pripada slivu Crnog mora, dok 33% teritorije pripada slivu Jadranskog mora. Osam rijeka koje se dijelom ili cijelim tokom nalaze na teritoriji FBiH ima dužinu veću od 100 km. Znatno udio vode u slatkovodnom vodnom bilansu Federacije BiH čine prirodna i vještačka jezera. Marinska akvatorija površine 12,2 km² smještena u području zaliva Neum – Klek jedina je slanovodna vodena masa koja pripada FBiH.

2.6.2. Klima Federacije BiH

U Federaciji BiH se razlikuju tri osnovne klimatske oblasti: oblast umjereno kontinentalne klime na sjeveru (umjereni klimatski pojas), koji dolinama većih rijeka prodire duboko prema središnjem dijelu; oblast planinske i predplaninske klime u središnjem planinskom dijelu (planinsko-kotlinski pojas), te oblast mediteranske klime na jugu (maritimni pojas). Zavisno od nadmorske visine razlikuje se i nekoliko prijelaznih oblasti između ovih glavnih, a najveće nadmorske visine u centralnom planinskom pojasu karakteriše alpska klima.

Srednje godišnje temperature zraka u periodu od 2016. do 2020. godini bile su znatno iznad standardne normalne vrijednosti (utvrđene za period 1961. – 1990. godina) na čitavom prostoru Federacije BiH što ove godine svrstava u kategorije vrlo toplo i ekstremno toplo. Broj toplih dana u 2020. godini na svim mjernim mjestima bio je veći ili znatno veći od prosjeka za period 1961. – 1990. godine, dok je broj mraznih dana bio znatno ispod višegodišnjeg prosjeka. Prema padavinskim prilikama godine od 2014. do 2019. su na mjernim stanicama u Federaciji BiH svrstane u kategorije normalno i kišno, s tim da je 2020. godina prema padavinskim prilikama svrstana, zavisno od mjerne stanice, u kategorije vrlo sušno, sušno i normalno.

Promjene klime u BiH najočitije se manifestuju kroz porast prosječnih temperatura. Prosječna temperatura zraka u Federaciji BiH za posljednjih stotinu godina porasla je za 0,8°C, uz stalno bilježenje rekordno visokih srednjih dekadnih temperatura i povećanje temperatura u svim dijelovima Federacije BiH. Najveći rast prosječne temperature u ljetnim mjesecima bilježi se u Hercegovini, a tokom zimskih i proljetnih mjeseci u sjevernim i centralnim područjima BiH. Brzina kojom se klimatske promjene dešavaju zabrinjava, a u

zavisnosti od dijela teritorije i odabranog scenarija do kraja ovog vijeka moguća su povećanja srednje godišnje temperature u rasponu od 2,4 do 4°C u odnosu na period 1961. – 1990¹⁰. Istovremeno se u periodu do kraja ovog vijeka očekuje smanjenje srednje godišnje akumulacije padavina i za 30%¹¹. Iako se količina godišnjih padavina u BiH tokom zadnjih decenija nije značajnije mijenjala, zabrinjava smanjenje broja dana sa kišnim padavinama i povećanje broja dana tokom koji se bilježe intenzivne i vrlo intenzivne kišne padavine. Ovo, u kombinaciji sa rastom temperature, za rezultat ima smanjenje vlažnosti zemljišta (potencijal za rast učestalosti i magnituda suše), ali i istovremeno povećanje vjerovatnosti poplava zbog povećanja učestalosti intenzivnih kišnih padavina. Ukoliko se nastavi mijenjati prema trendu zabilježenom posljednjih dekada, klima BiH će uskoro biti znatno toplija i aridnija u odnosu na klimatske uslove iz sredine XX vijeka. Sve relevantne prognoze govore da se u narednom periodu može očekivati povećanje trajanja suhih perioda, povećanje učestalosti bujičnih poplava i, s ovim u vezi, sve intenzivnije erozije tla. Očekuje se i povećanje učestalosti grada, oluja i maksimalnih brzina vjetrova što će predstavljati ozbiljne prijetnje svim oblicima ljudske djelatnosti.

Klimatske promjene i poljoprivreda Federacije BiH

Zbog svog suštinskog karaktera izloženosti i osjetljivosti na prirodne promjene, poljoprivreda je ljudska djelatnost koja je najosjetljivija na klimatske promjene. Uticaji aktuelnih i projektovanih klimatskih promjena na poljoprivredu će vjerovatno, ali ne i neminovno, biti negativni. Upozoravajući su npr. izvještaji o propadanju i do 70% prinosa kukuruza i povrća u unutrašnjim dijelovima BiH u godinama sa izrazito sušnim i toplim vegetacionim sezonama i gubicima u poljoprivrednoj proizvodnji koji se u ovakvim godinama mjere milijardama KM¹².

Treba imati u vidu da je poljoprivreda inače znatan emiter stakleničkih plinova koji su, po sebi, vodeći uzrok aktuelnih ubrzanih klimatskih promjena. Procjenjuje se da oko 1/3 stakleničkih plinova emitovanih na globalnom nivou potiče iz poljoprivrede. Prema redovnim nacionalnim izvještajima o klimatskim promjenama i izvještajima o emisiji stakleničkih gasova u ovom pogledu poljoprivreda BiH stoji nešto povoljnije sa oko 10 - 15% ukupno emitovanih stakleničkih plinova u zemlji. Isti izvještaji, međutim, upozoravaju da bi se sa zadržavanjem aktuelnih poljoprivrednih proizvođačkih i drugih praksi u BiH emisije stakleničkih plinova iz poljoprivrede do 2040. godine mogle povećati za preko 60%. Među mjerama koje mogu pomoći adaptaciji poljoprivrede na klimatske promjene stručnjaci navode prije svega unapređenje sistema navodnjavanja i uključivanje poljoprivrede u programe upravljanja vodama. Uže stručne preporuke odnose se na promjene načina obrade zemljišta (konzervacione obrade, protiverozivne mjere) i agronomске mjere (plodored, rokovi sjetve, smjese usjeva, malčiranje, zeleništvo, đubrenje i sl.), uz uvođenje u proizvodnju novih sortnih kreacija otpornijih na sušu. Već dugo se preporučuje agroklimatsko rejoniziranje FBiH, uspostavljanje sistema monitoringa i ranog upozoravanja te podizanje svijesti poljoprivrednika o klimatskim promjenama, njihovim uticajima na poljoprivredu, ali i o uticajima poljoprivrede na klimatske promjene.

U domenu srednjoročnog strateškog planiranja razvoja poljoprivrede u Federaciji BiH, a u svjetlu klimatskih promjena koje se nedvosmisleno odvijaju, od izuzetne važnosti su nedavno pokrenuti procesi u okviru inicijative tzv. Zelene agende za Zapadni Balkan (The Green Agenda for the Western Balkans). Radi se o inicijativi pokrenutoj kroz institucije EU čije su osnovne intencije usporavanje ili zaustavljanje klimatskih promjena prvenstveno kroz smanjenje emisija stakleničkih gasova te kroz energetska tranziciju, opće povećanje

¹⁰ Federalni hidrometeorološki zavod Sarajevo: Klima i klimatske promjene (<https://www.fhmzbih.gov.ba>)

¹¹ Federalni hidrometeorološki zavod Sarajevo: Klima i klimatske promjene (<https://www.fhmzbih.gov.ba>)

¹² UNDP: Strategija prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja za Bosnu i Hercegovinu, 2013.

održivosti komercijalnih ljudskih djelatnosti, cirkularnu ekonomiju, zaštitu i unapređenje stanja prirodnih resursa i sl. na Zapadnom Balkanu koji je, iako još uvijek ne politički, onda sigurno geografski dio Evrope. Inicijativa je u novembru 2020. godine prihvaćena od lidera zemalja Zapadnog Balkana kroz Sofijsku deklaraciju o zelenoj agendi za Zapadni Balkan. Slijedeći odrednice Sofijske deklaracije Regional Cooperation Council je u oktobru 2021. godine objavio Akcioni plan za implementaciju Sofijske deklaracije¹³. Akcioni plan se odnosi na period od 2021. do 2030. godine, čime se on svojim velikim dijelom preklapa sa periodom na kojeg se odnosi ova strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja u Federaciji BiH. Pet osnovnih pravaca djelovanja utvrđenih akcionim planom su: 1) dekarbonizacija, 2) cirkularna ekonomija, 3) smanjenja zagađenja, 4) održiva poljoprivreda i 5) zaštita prirode i biodiverziteta. Iako se poljoprivreda, proizvodnja hrane i ruralni razvoj mogu naći u svakom od navedenih pet osnovnih pravaca Akcionog plana, za strateško planiranje razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja u FBiH od posebne važnosti je, prirodno, četvrti pravac (održiva poljoprivreda). Ovdje je utvrđeno sedam slijedećih ciljeva: 1) usklađivanje regulative sektora poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja sa standardima EU; 2) jačanje službenih kontrola, poboljšanje sljedivosti i označavanje prehrambenih proizvoda; 3) promocija ekološki prihvatljive i organske poljoprivrede, uz smanjenje unosa hemijskih proizvoda u proizvodnji hrane; 4) saradnja nauke, obrazovanja i proizvodnje s ciljem lakšeg prelaska na inovativne i ekološki prihvatljive tehnologije i metode uzgoja; 5) smanjenje otpada u ruralnim i obalnim područjima; 6) održivi razvoj ruralnih područja kroz LEADER pristup i 7) ulaganja u proizvodnju i tehnologije obnovljive energije, kao i u smanjenje emisija stakleničkih gasova i u mjere prilagođavanja poljoprivrede klimatskim promjenama. Očigledno je da se pitanjima održivosti i smanjenju ili prevazilaženju posljedica klimatskih promjena ovim ciljevima posvećuje značajna pažnja. Svojim imanentnim djelatnostima poljoprivreda i proizvodnja hrane kroz kvalitetno planiranje i odgovorne realizacije planiranog, posebno u planovima i programima ruralnog razvoja, mogu dati značajan doprinos i u realizaciji nekih od 14 ciljeva Akcionim planom utvrđenih u petom pravcu (zaštita prirode i biodiverziteta). Nije nevažno naglasiti da su institucije EU kroz različite finansijske mehanizme obezbijedile izuzetno veliku finansijsku podršku za realizaciju "zelene agende" na Zapadnom Balkanu što je još jedan poziv za kvalitetno srednjoročno planiranje razvoja poljoprivrede u Federaciji BiH kojeg bi, u što je moguće većoj mjeri, bilo korisno harmonizovati sa agendom definisanim pravcima i ciljevima.

2.6.3. Poljoprivredno zemljište

Poljoprivredne površine po kategorijama za period 2014. – 2020. godina predstavljene su u Tabeli 2.4.

Tabela 2.4. Poljoprivredne površine po kategorijama u Federaciji BiH u periodu 2014.-2021., u 000 ha

Kategorija zemljišta	Godina						
	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Oranice, bašte i vrtovi	401	402	399	401	395	405	400
Voćnjaci	45	45	46	46	45	45	45
Vinogradi	5	4	4	4	4	4	4
Livade	268	274	272	263	274	277	272
Ukupno obradivo zemljište	719	725	721	714	718	731	721
Pašnjaci	428	438	441	450	458	450	452
Ribnjaci	0	0	0	0	0	0	0
Bare i trstici	2	2	2	2	2	2	2
Ukupno poljoprivredno zemljište	1149	1165	1164	1166	1178	1183	1175

Izvori: Federalni zavod za statistiku, Statistički godišnjaci/ljetopisi FBiH 2015. i 2021. godina

¹³ Regional Cooperation Council: Action Plan for the Implementation of the Sofia Declaration on the Green Agenda for the Western Balkans 2021-2030, Sarajevo, October 4th, 2021.

U periodu od 2014. do 2020. godine nije bilo značajnijih promjena u površinama ukupnog obradivog zemljišta, ukupnog poljoprivrednog zemljišta, kao ni u kategorijama obradivog i poljoprivrednog zemljišta. Statistički su bilježene ukupne površine obradivog zemljišta između 714.000 ha (2017. godine) i 731.000 ha (2019. godine), te ukupne površine poljoprivrednog zemljišta između 1.149.000 ha (2014. godine) i 1.183.000 ha (2019. godine). U ovom periodu je, uz blage fluktuacije ostalih kategorija, jedini primjetan rast površina (za oko 5%) zabilježen za kategoriju pašnjaka. Međutim, u periodu 2014. – 2020. godine zabilježeno je povećanje prosječnih površina i ukupno obradivog i ukupnog poljoprivrednog zemljišta (721.286 ha obradivog i 1.168.571 ha ukupnog poljoprivrednog zemljišta) u poređenju sa periodom 2003. – 2011. godina (709.444 ha obradivog i 1.143.778 ha ukupnog poljoprivrednog zemljišta).

Prema Uputstvu o jedinstvenoj metodologiji za razvrstavanje poljoprivrednoga zemljišta u bonitetne kategorije ("Službene novine FBiH", br. 78/09) poljoprivredno zemljište se razvrstava u osam bonitetnih kategorija. Prvu bonitetnu kategoriju (I) čine tla najboljih fizikalnih, hemijskih i bioloških značajki. U osmu (VIII) bonitetnu kategoriju spadaju najslabija tla. Proizvodna sposobnost zemljišta osnov je grupiranja bonitetnih kategorija poljoprivrednog zemljišta u cjeline – agrozona. Bonitetne kategorije od I – IV su obradiva poljoprivredna zemljišta, pripadaju prvoj agrozonu, i prema Zakonu o poljoprivrednom zemljištu trebala bi se strogo čuvati za primarnu poljoprivrednu proizvodnju. Drugu agrozona čine poljoprivredna zemljišta bonitetnih kategorija V i VI, a treću agrozona zemljišta VII i VIII bonitetne kategorije.

Prema bonitetnim kategorijama¹⁴ u ukupnim površinama poljoprivrednog zemljišta na području Federacije BiH sa oko 52% najzastupljenija je druga agrozona (bonitetne kategorije V i VI), nakon čega sa oko 25% slijedi prva agrozona (bonitetne kategorije I – IV), te sa oko 23% treća agrozona (bonitetne kategorije VII i VIII).

Prema osnovnoj pedološkoj karti BiH M 1:50.000 (rađenoj u periodu od 1964. do 1991. godine) na 116 listova podijeljenih u 38 sekcija i sa ukupno 4001 kartiranom jedinicom detektovan je 81 tip tla (uključujući i hidrografiju, naselja, rudnike, kopove, itd.). Osnovna pedološka karta BiH digitalizovana je u 77 kartiranih jedinica tla koje su većinom složene zemljišne kombinacije sastavljene od jedne do tri zemljišne jedinice, najviše na nivou tipa tla. Po strukturi digitalizovane kartirane jedinice čini 20 tipova tala koji spadaju u razdjelje automorfni i hidromorfni tala. Automorfna tla čine 90,85% ukupne površine zemljišta, a svega 8,13% tipova tala spada u hidromorfna tla. Ostale su površine urbane i neplodne površine.

2.6.3.1. Zemljišne osnove

Na sistem zemljišne administracije u Federaciji BiH primjenjuju se odredbe aktuelnih zakonskih propisa o vlasništvu i drugim stvarnim pravima. Ranije konstatovani problemi oko općeprihvaćenog pristupa registracije nekretnina, decentralizovanosti geodetske djelatnosti, upotrebi više katastarsa i sl. u periodu od 2014. do 2020. godine su se tek dijelom počeli rješavati. Pokrenute su obimne i vjerovatno dugoročne aktivnosti na harmonizaciji zemljišnih knjiga i katastra, za sada kroz projekte finansirane međunarodnim kreditnim sredstvima i ograničeno uglavnom na urbana područja FBiH.

Prema aktuelnim zakonskim odredbama, poljoprivredno zemljište u vlasništvu države je u pravnom prometu, ali s ograničenjima u vezi prodaje. Državno poljoprivredno zemljište se može dati u kraći ili duži zakup, dati pod koncesiju ili prodati samo ako će ovi postupci rezultirati ukрупnjavanjem poljoprivrednog zemljišta. Raspolaganje poljoprivrednim zemljištem i dalje je obilježeno nizom prepreka, komplikovanim i dugotrajnim postupcima i

¹⁴ Uputstvo o jedinstvenoj metodologiji za razvrstavanje poljoprivrednoga zemljišta u bonitetne kategorije ("Službene novine FBiH", br. 78/09)

pravnom nesigurnošću. Restitucija još nije ozakonjena tako da vlasnici ili njihovi pravni slijednici još nemaju mogućnost vraćanja poljoprivrednog zemljišta ranije oduzetog po raznim osnovama. Efikasno tržište privatnog poljoprivrednog zemljišta zahtijeva dalji rad na sređivanju zemljišno-knjižnog i katastarskog stanja i uspostavljanje sistematizovanih baza podataka o ponudi i potražnji. Uspostavljanje funkcionalnog tržišta poljoprivrednog zemljišta otežavaju slaba potražnja za poljoprivrednim zemljištem, česte prakse prenamjene poljoprivrednog zemljišta, usitnjenost parcela poljoprivrednog zemljišta, nepostojanje stimulatивно-destimulativne porezne politike vezane za posjed zapuštenog poljoprivrednog zemljišta i sl.

Zemljišni informacioni sistem Federacije BiH je sistem evidencija i praćenja stanja poljoprivrednog zemljišta kojeg, prema zakonskim odredbama¹⁵, uspostavljaju i vode Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva i Federalni zavod za agropedologiju. Za sada se praćenje stanja poljoprivrednog zemljišta, uglavnom zbog nepostojanja stalno osiguranih sredstava za ove namjene, vrši u ograničenom obimu. U Federaciji BiH je potrebno donošenje novih, preciznih, podzakonskih propisa kojima bi se uspostavio efektivan sistem evidentiranja i monitoringa poljoprivrednog zemljišta. Imajući u vidu da pred nadležnim institucijama Federacije BiH tek stoje poslovi potpunog uspostavljanja sistema kao što su IACS (integrisani sistem administrativne kontrole) i LPIS (sistem identifikacije zemljišnih parcela), potrebno je, kroz kvalitetnu koordinaciju, osigurati da sistem evidentiranja i monitoringa stanja poljoprivrednog zemljišta iskoristi sve kapacitete jednom uspostavljenih IACS i LPIS.

I pored naglašavanja značaja i pozitivnih iskustava iz projekata provedenih na ograničenim područjima, **komasacija** poljoprivrednog zemljišta u Federaciji BiH još uvijek je na izrazito niskom nivou. Ranije naglašavane prepreke i problemi za provođenje komasacije u većem obimu (evidencije nekretnina, neriješeni imovinsko-pravni odnosi, visoki troškovi komasacije, nezainteresovanost vlasnika poljoprivrednog zemljišta koji imaju vanpoljoprivredne prihode, malo stručnjaka za komasaciju i sl.) i dalje se sporo prevazilaze čime u značajnoj mjeri trpi veličina poljoprivrednog posjeda kao jedna od važnih pretpostavki za povećanje konkurentnosti sektora.

2.6.3.2. Melioracije zemljišta

Jedna od osnovnih mjera na ublažavanju poznatih posljedica klimatskih promjena u poljoprivredi su melioracije zemljišta, a u uslovima Federacije BiH prije svega zahvati navodnjavanja i, na nekim područjima, odvodnjavanja. U Federaciji BiH je 2009. godine formulisan konceptualni dokument o programu za navodnjavanje i odvodnjavanje, kao i strategija za upravljanje vodama za period 2010. - 2022. godine. Sva predviđanja o kretanjima klimatskih promjena i u kratkom narednom periodu nagovještavaju veći broj vrelih dana koji će uz dalje poremećaje u godišnjem i sezonskom rasporedu padavina znatno povećavati vjerovatnost pojave suša.

Iako je i procijenjenih oko 20.000 ha navodnjavanih površina u BiH 1992. godine bile izrazito nezadovoljavajuće, niz razloga (ratne štete, minirana područja, neodržavanje) doveo je do njihovog značajnog smanjenja. Prema nepotpunim podacima, u Federaciji BiH se trenutno pod sistemima navodnjavanja nalazi tek oko 3.000 ha. U ovom pogledu stručna mišljenja i preporuke iz prethodne strategije razvoja poljoprivrede Federacije BiH nisu uvažavana i realizovana. U tom dokumentu se navodi da je u južnim dijelovima Federacije BiH navodnjavanjem potrebno osigurati oko trećine, u sjevernim oko 15%, a u centralnim oko 8% godišnjih potreba poljoprivrednih biljaka za vodom te se sugerije da se u tada predstojećem petogodišnjem periodu izgrade sistemi za navodnjavanje na površinama od 5.000 ha i rehabilituju sistemi odvodnje na površinama od oko 20.000 ha.

¹⁵ Zakon o poljoprivrednom zemljištu (Službene novine FBiH, br. 52/09)

Sektorski zakonski propisi u Federaciji BiH omogućavaju da se kroz podrške investicijama na poljoprivrednim gazdinstvima finansiraju ili sufinansiraju sistemi za navodnjavanje i uređenje zemljišta. Kroz povećano animiranje potencijalnih korisnika ovih podrški, ali i konzistentnija strateška opredjeljenja ovim vrstama investicija bi u narednom periodu trebalo dati znatno više prostora. Rast svijesti o posljedicama klimatskih promjena trebala bi da vodi ka lakšem obezbjeđivanju sredstava i iz domaćih i iz međunarodnih izvora za ozbiljnija investiranja u sisteme za navodnjavanje poljoprivrednog zemljišta u Federaciji BiH.

2.6.3.3. Minirana područja

U BiH su podaci o miniranim područjima još uvijek od izuzetne opće, ali i posebne važnosti za poljoprivredne djelatnosti. I nakon višegodišnjih stalnih i skupih poslova na deminiranju, osnovane procjene iz 2020. godine govore o i dalje upozoravajućih oko 966 km² minski sumnjivih površina na teritorijama 143 općine u BiH¹⁶. Od koristi građanima i, posebno poljoprivrednicima, može biti javno dostupna aplikacija sa podacima i upozorenjima o miniranim područjima koja je razvijena pod koordinacijom Centra za uklanjanje mina u BiH (BHMACH).

2.6.4. Šume Federacije BiH

Šume i šumska zemljišta u Federaciji BiH 2020. godine zauzimaju površinu od 1.510.937,50 ha. Od toga su u državnom vlasništvu 1.233.807,50 ha ili 82%, a u privatnom vlasništvu i vlasništvu drugih pravnih lica oko 277.130,0 ha ili 18%. Kada se govori o privatnom vlasništvu, 97% vlasnika pripada muškarcima, a samo 3% ženama.¹⁷ U poređenju sa stanjem zabilježenim 2010. godine površina šuma u FBiH povećana je za oko 3%. Iako je šumarstvo FBiH prvenstveno u drveno-proizvodnoj i lovno-proizvodnoj funkciji, šume su oduvijek, kroz prikupljanje nedrvnih šumskih proizvoda, predstavljale izvor dodatnih prihoda ruralnog stanovništva. Nedrvne šumske proizvode ne treba zanemarivati, između ostalog i zato što je početkom zadnje dekade bilježen njihov značajan izvoz, uz procjene da je na njihovom prikupljanju bilo angažovano više desetina hiljada stanovnika. U periodu 2014. – 2020. godine malo je rađeno na stručnim preporukama vezanim za poboljšanje stanja i ostvarivanje boljih ekonomskih efekata od prikupljanja nedrvnih šumskih proizvoda iznesenim u prethodnoj strategiji razvoja poljoprivrede. Dakle, i za naredni strateški period ostaju preporuke za poboljšanje relevantne regulative, inventarizaciju i sistematizaciju specifične flore, integraciju prerađivača u kreiranje subsektorske politike, uspostavljanje jasnih planova upravljanja i izradu smjernica za iskorištavanje ovih proizvoda. Podsektor bi regulativom trebalo obavezati na poslovanje u skladu sa međunarodnim standardima i certifikacionim shemama.

2.6.5. Biogeografija, biodiverzitet i zaštićena područja Federacije BiH

U BiH je identifikovano više od 5.000 vrsta i podvrsta vaskularnih biljaka, više od 100 vrsta riba i više od 320 vrsta ptica i drugih elemenata biološke raznolikosti, pri čemu je čak 30% ukupne endemske flore na Balkanu sadržano u flori BiH¹⁸. Bogatstvo pejzažne raznolikosti BiH ilustruju broj i vrste pejzaža identifikovanih u skladu s međunarodnim standardima gdje se navode slijedeći pejzaži: mediteranski pejzaži, supra-mediteranski pejzaži, mediteransko-planinski pejzaži, planinski pejzaži, brdoviti pejzaži, peripanonski pejzaži i panonski pejzaži¹⁹. Velika raznolikost genetskih resursa u BiH očituje se i u velikom broju izvornih životinjskih pasmina i biljnih vrsta. U skladu sa europskom direktivom za uspostavu Evropske ekološke mreže, u BiH je u toku proces uspostave NATURA 2000, pri čemu su

¹⁶ BHMACH, Projekat: "Procjena stanja minski sumnjivih područja u Bosni i Hercegovini 2018.-2019."

¹⁷ Izvor: PRIFORT - Research into the Organization of Private Forest Owners in the Western Balkan Region

¹⁸ Četvrto nacionalno izvješće BiH uz Konvenciju UN-a o biološkoj raznolikosti, 2010.

¹⁹ Četvrto nacionalno izvješće BiH uz Konvenciju UN-a o biološkoj raznolikosti, 2010.

identifikovana, popisana i kartirana sva najznačajnija prirodna staništa te biljne i životinjske vrste koje je potrebno zaštititi kako bi se očuvala bogata biološka raznolikost i georaznolikost.

Bogata biološka i raznolikost krajolika prostora Federacije BiH zahtijevala je uspostavljenje zaštićenih područja i drugih kategorija zaštite s ciljem osiguranja opstanka i zaštite staništa i vrsta. Prema važećoj kategorizaciji Međunarodne unije za zaštitu prirode (IUCN) u BiH je zaštićeno 29 područja, od čega su 2 stroga rezervata prirode (kategorija Ia), 4 nacionalna parka (kategorija II), 16 spomenika prirode (kategorija III), 5 parkova prirode – zaštićenih pejzaža (kategorija V) i 2 područja za upravljanje resursima – park šume (kategorija VI) na ukupnoj površini od 127.557,4 ha. Od ukupne površine zaštićenih prirodnih područja prema IUCN kategorizaciji u BiH 76,9% je na teritoriji Federacije BiH. Na području Federacije BiH uspostavljena su i dva Ramsarska područja (Hutovo blato i Livanjsko polje). U Federaciji BiH postoji veliki broj visoko vrijednih prirodnih područja koja su planskim dokumentima federalnog, kantonalnog i općinskog nivoa predviđena za buduću zaštitu. Planskom dokumentacijom na entitetskom nivou, planirano je da se zaštititi oko 17% ukupne površine Federacije BiH.

2.6. 6. Zaštita okoliša i upravljanje otpadom u Federaciji BiH

Donošenjem Uredbe o informacionom sistemu upravljanja otpadom (Službeni list FBiH, br. 97/18) Federalno ministarstvo okoliša i turizma je stvorilo zakonski osnov za pripremu i kreiranje Informacionog sistema upravljanja otpadom. Fond za zaštitu okoliša FBiH je sa UNDP-om kao partnerom pokrenuo realizaciju pripreme i izgradnje Informacionog sistema upravljanja otpadom krajem 2019. godine. Informacioni sistem upravljanja otpadom Federacije BiH je pušten u operativnu upotrebu 01. 01. 2021. godine (<https://fzofbih.org.ba/>). S tim u vezi u narednom periodu operativni dio po pitanju upravlja čvrstim otpadom će biti daleko jednostavniji.

Trenutno zbrinjavanje nusproizvoda i otpada iz poljoprivredne djelatnosti, posebno otpada životinjskog porijekla u FBiH nije u skladu s propisima i standardima EU za oblast veterinarstva i zaštite okoliša. Podaci o zabilježenim količinama generisanog otpada iz poljoprivrede i proizvodnje hrane u FBiH dati su u Tablici 10. u Prilogu.

2.7. Poljoprivredna gazdinstva

U Bosni i Hercegovini, odnosno u Federaciji BiH, nažalost još nije urađen poljoprivredni popis koji bi omogućio sagledavanje stvarne slike o broju, veličini, strukturi i drugim važnijim pokazateljima na nivou poljoprivrednih gazdinstava. Prema Pilot popisu poljoprivrede (2010) prosječna površina korištenog zemljišta poljoprivrednog gazdinstva u BiH iznosi 1,97 ha raspoređena u prosječno četiri parcele, što je znatno ispod prosjeka u EU-27 koji iznosi 14,3 ha. Zvanični podaci iz Popisa stanovništva (2013) o broju poljoprivrednih gazdinstva ukazuju na jedan od ključnih problema kojeg ima Bosna i Hercegovina (Federacija BiH) - veliki broj poljoprivrednih gazdinstava i kao posljedica toga njegova mala prosječna veličina. Ako se ovome doda od ranije poznata činjenica da je izražen fragmentisani zemljišni posjed i dualan karakter proizvodnje, jasno je da pred Federacijom BiH stoji izazov nepovoljne veličine i strukture poljoprivrednih gazdinstava koji se nameće kao jedan od važnijih strateških problema koji se mora rješavati u narednom periodu.

U nedostatku spomenutih podataka poljoprivrednog popisa, analiza strukture poljoprivrednih gazdinstava je urađena na osnovu Baze podataka o registrovanim poljoprivrednim gazdinstvima FBiH. Ukupan broj registrovanih poljoprivrednih gazdinstava kontinuirano raste i sa 60.622 u 2015. godini se povećao na 81.584 (2020). Dominantno učešće (95,6%, 2020) imaju porodična poljoprivredna gazdinstva u odnosu na registrovane pravne subjekte (4,4%). Od 76.277 registrovanih PPG-ova u 2020. godini, kod 60.773 (79,7%) su nosioci bili muškarci, a kod 15.504 (20,3%) su bile žene. Gotovo isti gender odnosi su i kada se govori o

pravnim licima. Od 3.614 ovakvih subjekata, kod 2.881 (79,7%) su muškarci odgovorna lica, a kod 733 (20,3%) su žene. Isti trend kontinuiranog rasta je prisutan i kada se govori o korištenoj poljoprivrednoj površini. U 2015. godini registrovano je ukupno 98.943 ha korištenog zemljišta, a 2020. godine 19,3% više odnosno 118.114 ha. Dostupni podaci iz RPG i RK ukazuju i na prateće povećanje u istom periodu 2015. – 2020. broja članova porodičnih gazdinstava (20,57%) i broja zaposlenika u pravnim subjektima (27,72%).

U Federaciji BiH (2020.) prosječna veličina registrovanog poljoprivrednog gazdinstva je 1,45 ha poljoprivrednog zemljišta. Najveći je broj registrovanih gazdinstava veličine do 1 ha poljoprivrednog zemljišta (67,18%), a najmanje gazdinstava preko 10 ha (1,30%). Struktura registrovanih poljoprivrednih gazdinstava prema veličini korištenog poljoprivrednog zemljišta iskazana u ha korištene poljoprivredne površine je dosta ujednačena. Nešto veće učešće imaju poljoprivredna gazdinstva veličine 1 do 3 ha (26,57%), dok najmanje participiraju registrovana gazdinstva veličine 3 do 5 ha (14,52%).

Mali i fragmentisan zemljišni posjed poljoprivrednih gazdinstava u Federaciji BiH i dalje je jedno od ključnih ograničenja primarne poljoprivredne proizvodnje. Da bi se unaprijedila i poboljšala struktura zemljišnog posjeda neophodno je preduzeti brojne aktivnosti koje trebaju ići u pravcu okrupnjavanja poljoprivrednih gazdinstava koncentracijom zemljišta kao što su komasacija, unapređenje zakupa, stvaranje uslova kupovine zemljišta i drugo. Vrlo važan preduslov ovome je svakako prateća zemljišna politika.

2.8. Biljna proizvodnja

2.8.1. Ratarstvo

U Federaciji BiH u periodu od 2014. do 2020. godine u prosjeku je evidentirano 406.000 ha oranica i bašti, od kojih je 195.086 ha (48,05%) bilo zasijano ratarskim, povrtnim i krmnim biljem, dok je 185.500 ha (45,68%) neobrađenih površina. U strukturi sjetvenih površina u istom periodu i dalje su vodeća žita, koja slijede krmno bilje i povrtlarski usjevi, dok je najmanje zastupljeno industrijsko bilje. Žita zauzimaju u prosjeku 44,1% (od najmanje 76,7 hiljada u 2014. godini do najviše 90,5 hiljada u 2016. godini) zasijanih oraničnih površina. Povrće se gaji na prosječnih 41.518 ha, što je 21,3% oraničnih površina. Krmno bilje je zastupljeno na 63.967 ha, odnosno sije se na oko 33% oraničnih površina. Najveće promjene su u industrijskom bilju, čije zasijane površine su uvećane za 4.434 ha, odnosno učešćem im je od 0,6% poraslo na 2,7% korištenih oraničnih površina. Žita i krmno bilje su zastupljeni na oko 77% oraničnih površina, što govori o uzgoju kultura koja su relativno jednostavna za uzgoj, a i postupak skladištenja i čuvanja je jednostavniji nego nekih drugih poljoprivrednih proizvoda. S druge strane, povrtlarski usjevi i industrijsko bilje koji zahtijevaju intenzivnu agrotehniku i odgovarajuće skladišne uslove su značajno manje zastupljeni u sjetvenoj strukturi čineći 23% ukupne proizvodnje.

Žita koja u Federaciji BiH zauzimaju vodeće mjesto jesu kukuruz i pšenica, dok su raž, ječam, zob, tritikale i heljda sa znatno skromnijim učešćem. Pšenica, kao najvažnije hljebno žito, sa prosječnom godišnjom proizvodnjom od oko 74 hiljade tona (2014.-2020.) ni blizu ne podmiruje potrebe mlinarske industrije. Prosječan prinos u Federaciji BiH je 3,8 t/ha što je niže i od državnog prosjeka, prosjeka susjednih zemalja i zemalja Evropske unije. Razlozi se uglavnom vežu za tehnologiju proizvodnje - neodgovarajuće i nedovoljno đubrenje i zaštita, neodgovarajući sortiment, nedostatak navodnjavanja, niske otkupne cijene koje demotiviraju proizvođače, ali i neuređen rad savjetodavnih službi tj. nedostatak stručne pomoći od strane agronoma.

Kukuruz kao najrasprostranjenije žito sa prosječnom površinom od oko 47 hiljada hektara i ukupnom proizvodnjom preko 226 hiljada tona je u direktnoj zavisnosti od dešavanja u sektoru stočarske proizvodnje. U poređenju sa Srbijom, Hrvatskom i EU Federacija BiH ima najniže prosječne prinose.

Raž, ječam i zob ne bilježe značajnije promjene u odnosu na prethodni analizirani period.

Proizvodnja tritikala i heljde se ne evidentira na federalnom nivou, iako su to dva iznimno važna žita koja traže više pažnje i uključivanja u buduća strateška planiranja razvoja poljoprivrede. Tritikale je odličan izvor stočne hrane, prinosniji od nekih drugih usjeva koji se koriste u ishrani stoke. Sije se na više od 5.000 ha sa tendencijom povećanja površina i ukupne proizvodnje i sa prosječnim prinosima većim od ostalih strnih žita. U poređenju sa zemljama okruženja i EU prinos tritikala u FBiH je visok (4,2 t/ha – prosjek 2017– 2019.), viši od prosjeka u BiH, Srbiji, Hrvatskoj i EU. Heljda kao alternativno žito sve više pronalazi svoje mjesto u ljudskoj ishrani, tražen je artikl na međunarodnom tržištu, a istovremeno je usjev skromnih zahtjeva pogodna za organsku proizvodnju i za uzgoj u izrazito ruralnim područjima. Proizvodnja varira po godinama i kreće se na nivou 1.000 hektara. Prosječni prinosi su oko jedne tone, slično kao i u zemljama okruženja. Potražnje za ovim usjevom postoji, što može biti šansa za Federaciju BiH. Ovo tim prije, jer se radi o kulturi koja zahtijeva brdsko planinska područja, niska ulaganja i skromne agrotehničke mjere njege tokom vegetacije.

Podaci o uvozu i izvozu žita jasno ukazuju na visoku zavisnost Federacije BiH i njene mlinsko-pekarske industrije o uvozu ovih poljoprivrednih proizvoda, što nameće potrebu posebnog strateškog pristupa unapređenju ove proizvodnje.

Industrijsko bilje koje se sije u Federaciji BiH predstavljaju suncokret, soja, uljana repica i duhan. O proizvodnji suncokreta i uljane repice nema zvaničnih statističkih podataka, mada zahvaljujući uspješnom poslovanju kompanije "BIMAL" d.d. i ugovornim odnosima sa farmerima proizvodnja ovih usjeva postoji i prema nezvaničnim podacima se povećava. Zvanični podaci FZS govore da prosječna površina pod industrijskim biljem (2014. – 2020.) je nešto više od 3.500 ha i razlikuju se u odnosu na podatke FMPVŠ prema kojima su značajno veće površine pod ovim kulturama i iznose blizu 5.000 ha. Prema istom izvoru pod uljanom repicom je preko 400 ha, a pod suncokretom su također približne iste površine. Proizvodnja soje raste iz godine u godinu i u 2020. godini se sijala na više od 3,5 hiljada hektara i prosječnim prinosom od 2,7 t/ha. Duhane već godinama ide u pravcu smanjenja površine ali i ukupne proizvodnje. Trenutno u BiH ne rade fabrike duhana, a otkupne stanice su mahom zatvorene²⁰. Multinacionalne kompanije koncentriraju proizvodnju u nekoliko fabrika gdje imaju najpovoljnije uslove, a kupovinom domaćih fabrika kupuju i tržište, što se desilo i u BiH.

Proizvodnja krmnog bilja u analiziranom periodu 2014. – 2020. se odvija na oko 33% zasijanih površina. Najveće površine su pod silažnim kukuruzom, zatim TDS, djetelinom i lucerkom. Manje površine su pod smjesama trava i mahunarki, a stočna repa bilježi pad proizvodnje. Iako se na pouzdanost i relevantnost statističkih podataka u određenoj mjeri može sumnjati, kako u zasijane i poželjne površine, tako i u postignute prinose, sasvim je izvjesno da prinosi koji se postižu u proizvodnji krmnog bilja nisu zadovoljavajući, te da se uz više znanja od strane farmara i primjenu solidne agrotehnike na postojećim površinama može proizvesti znatno više krme. Imajući u vidu podatke da u Federaciji BiH postoje značajne neobrađene površine, proizvodnja krme na oranicama bi mogla biti povećana po oba parametra: (a) zasijanim površinama i (b) povećanim prinosima po jedinici površine. Povećanje površina bi moglo ići i do 50%, a prinosa i do 100%. Kvalitet proizvedene krme bi mogao također biti povećan u značajnoj mjeri. Sve ovo pretpostavlja neophodnu pomoć poljoprivredne savjetodavne službe, odnosno agronoma na terenu.

Osim sijanih i prirodni travnjaci predstavljaju veoma značajan prirodni resurs, u višestrukom značenju te riječi, jer su nezaobilazan izvor kabaste stočne hrane, izvor biodiverziteta, sa posebnim osvrtom na značaj zastupljenosti rijetkih i ugroženih vrsta. Površine pod

²⁰ "Bosanac d.d." Orašje je na javnoj licitaciji za prodaju, a jedino se još u Gradačcu otkupljuju manje količine duhana.

pašnjacima u posmatranom periodu variraju jako malo po godinama. Prosječni prinosi suhe mase, koji se postižu na livadama su izrazito niski (1,5-1,8 t/ha sijena) jer se na značajnom dijelu površina ne primjenjuju agrotehničke mjere, ali ne postoji ni zainteresovanost samih stočara za bolje iskorištavanje prirodnih travnjaka.

Plantažna proizvodnja ljekovitog bilja je sektor za koji nema zvaničnih statističkih podataka. Jedini dostupni podaci su o izvozu i uvozu ljekovitog bilja. Međutim, ne zna se porijeklo izvezenog proizvoda – da li potiče od slobodnog sakupljanja u prirodi ili je rezultat plantažne proizvodnje. Evidentno je da proizvodnja smilja stagnira, a ostalo ljekovito bilje se sije na površini preko 100 hektara. Ljekovito bilje je mali sektor velikog potencijala jer podaci VTK pokazuju da se iz države izveze ljekovitog bilja i šumskih plodova u vrijednosti oko 39 miliona KM, a uveze oko 17 miliona KM (2018). S obzirom da nije razdvojeno ljekovito bilje od šumskih plodova smatra se da oko polovine otpada na ljekovito bilje. Dobrim dijelom je izvoz ljekovitog bilja sakupljenog u prirodi, ali isto tako činjenica je i da raste interes za plantažnom proizvodnjom. U 2019. godini pokrivenost uvoza izvozom u ovom sektoru je bila 246%. Izvoz je realizovan na 46 tržišta širom svijeta, uz dominaciju EU tržišta (83%). Najširu mrežu kupaca imaju kompanije koje se bave izvozom eteričnih ulja (37 zemalja).

2.8.2. Povrtlarstvo

Proizvodnja povrća u Federaciji BiH ima dugu tradiciju uz realnu mogućnost bržeg razvoja. Oko polovine zasijanih povrtnih površina, preko 21.000 ha je pod **krompirom**. Prosječna ukupna proizvodnja krompira za posljednjih sedam godina je oko 175 hiljada tona. Problem u proizvodnji krompira su izuzetno niski prinosi, niži od svih zemalja okruženja, evropskih i svjetskog prosjeka. Razloga ima više, a među vodećim je nemotiviranost proizvođača zbog nemogućnosti plasmana proizvedenih količina, tako da se krompir proizvodi više manje za vlastite potrebe, a tek višak za tržište. Izgradnja prerađivačkih kapaciteta bi povećala potražnju sirovine što bi značajno uticalo i na povećanje prinosa ovog usjeva i ulaganja u moderne tehnologije proizvodnje, sortiment i ostalo.

Grah se proizvodi u prosjeku na oko 4.000 ha, ali proizvodnju, kao i kod krompira, odlikuju izuzetno niski prinosi koji su oko 1,4 t/ha i daleko su ispod prinosa u zemljama Evropske unije. Po sjetvenim površinama slijede crni luk (prosječno oko 3,3 hiljade hektara), kupus (2,8 hiljada hektara), paradajz 1,9 hiljada hektara i paprika 1,6 hiljada hektara. Krastavac se na području Federacije BiH uzgaja kao salatni i krastavac kornišon, u zaštićenom prostoru ili na otvorenom, koji se u kontinentalnim područjima manje prerađuju na lokalnom nivou, a više se izvozi. Posljednjih godina proizvodnja kornišona za izvoz je postao unosan posao, a otkup se uglavnom obavlja preko otkupnih stanica.

Prinosi svih pomenutih vrsta povrća su veoma niski u poređenju sa zemljama okruženja. U posljednje vrijeme neki proizvođači ugovaraju proizvodnju npr. krastavac kornišon i u tom slučaju zahvaljujući primjeni intenzivne agrotehnike, odgovarajućeg sortimenta, ali i pomoći savjetodavaca na terenu ostvaruju prinose i nekoliko puta veće od ostalih proizvođača. Ovo bi ujedno mogao biti i put intenziviranja povrtlarske proizvodnje - proizvođačima osigurati plasman, repromaterijal i stručnu pomoć pri proizvodnji što sve skupa vodi ka visokim prinosima, prinosima na nivou vodećih evropskih.

Govoreći o izvozno-uvoznim obilježjima, kornišon je npr. u 2019. godini bio u grupi od pet najkonkurentnijih izvoznih proizvoda (pored maline, kruške, jabuke i šljive). S druge strane, krajnje poražavajuće je da među 10 najvažnijih uvoznih proizvoda nalaze se svježi paradajz, svježa paprika, kuhani krompir, smrznuti krompir, čips krompir i sjemenski krompir. Ako posmatramo uvoz i izvoz povrća u/i Federacije BiH u periodu 2014. – 2020., prosječna pokrivenost uvoza izvozom je 37,23%. I dalje uvozimo velike količine povrća upitnog

kvaliteta. Prostora za supstituciju uvoza postoji mnogo, iako se čini da je najveći razlog za uvoz niska cijena kao i dostupnost proizvoda tokom cijele godine. Međutim, to ne znači da ne treba težiti unapređenju ovog sektora. Adekvatnom poljoprivrednom politikom može se povećati i unaprijediti proizvodnja primarnih poljoprivrednih proizvoda, kao i prerada istih u cilju supstitucije u uvozu, odnosno smanjenja trgovinskog deficita.

2.8.3. Proizvodnja povrća u zaštićenom prostoru

Proizvodnja povrća u zaštićenim prostorima predstavlja model visoko-intenzivne proizvodnje kojom se osigurava proizvodnja i plasman povrća u zimskom i ranom proljetnom periodu što čini gajenje povrća u zaštićenom prostoru atraktivnom poljoprivrednom djelatnošću. Ne treba se zanemariti ni njenu socijalnu i ekonomsku dimenziju, s obzirom na mogućnost uzgoja na malim površinama uz postizanje visokih i stabilnih prinosa i brzo vraćanje uložених sredstava što u konačnici može doprinijeti opstanku mladih u ruralnim područjima.

U Federaciji BiH su u upotrebi najviše objekti pod plastikom kao što su niski, visoki tuneli i plastenici dok su vrlo male površine pod staklenicima. Uzgoj povrća na prirodnom zemljištu u Federaciji BiH je dominantni način proizvodnje u zaštićenom prostoru. Kao najintenzivniji oblik proizvodnje povrća osigurava da se prinosi nekih kultura povećavaju za nekoliko puta. Zvanični statistički podaci o proizvodnji povrća u zaštićenim prostorima u BiH nisu dostupni. Prema dostupnim podacima (baze podataka kantonalnih i općinskih odjeljenja za poljoprivredu) u Federaciji BiH ima oko 280 ha zaštićenih prostora, mada i ovaj podatak treba uzeti sa rezervom, budući da veliki broj poljoprivrednih proizvođača nije u registru.

Najveći dio proizvodnje povrća u zaštićenom prostoru je u Hercegovini, odnosno u HNK. Najčešća struktura proljetne sjetve je paradajz (65%), paprika (30%), i ostalih kultura koje čine krastavac, dinja i krompir (5%). U jesenskom roku sjetve/sadnje 70-80% plasteničke proizvodnje zauzima salata, a ostatak blitva i špinat. Plasman ranog povrća u većoj je mjeri izvozno orijentisan.

Posljednjih godina primjetno je poskupljenje repromaterijala i najvažnijih inputa što pored problema sa plasmanom proizvoda usložnjava samu proizvodnju povrća u zaštićenim prostorima i prijeti zaustavljanjem kontinuiranog rasta ove proizvodnje.

2.8.4. Poljoprivredna mehanizacija

Nedostatak poljoprivrednog popisa u BiH (Federaciji BiH) onemogućuje sagledavanje stvarne slike o broju, veličini, strukturi i drugim važnijim pokazateljima opremljenosti poljoprivrednih gazdinstava mehanizacijom. Prema procjenama eksperata prosječna starost traktora u Federaciji BiH je oko 30 godina što zajedno sa prosječnim angažmanom traktora koji se kreće oko 100 radnih sati godišnje²¹ daje veoma lošu sliku stanja mehanizacije u Federaciji BiH. Niska i nedovoljna budžetska izdvajanja sa oba nivoa vlasti (entitetski i kantonalni) za investicije u poljoprivrednu mehanizaciju u okviru strukturalnih mjera i mjera ruralnog razvoja, i skromni prihodi poljoprivrednih proizvođača ograničavaju nabavku nove mehanizacije i modernizaciju poljoprivredne proizvodnje. Ovome treba dodati i izostanak IPARD fondova koji su uglavnom najvažniji izvor finansiranja (kofinansiranja) nabavke mehanizacije i prateće opreme u zemljama Zapadnog Balkana.

Poljoprivredna mehanizacija za aplikaciju fitofarmaceutskih sredstava u Federaciji BiH je također zastarjela. Zbog neredovne kontrole i netestiranja mašina za aplikaciju fitofarmaceutskih sredstava kod njihovog velikog broja značajno je učešće dizni koje nemaju ujednačene protoke mlaza čime se onemogućuje ravnomjerna distribucija fitofarmaceutskih

²¹ Za razliku od Federacije BiH, u Srbiji se prosječni godišnji angažman traktora, zavisno od vrste, kreće između 430 i 740 sati.

sredstava po usjevima/voćnjacima/vinogradima. Budžetskom podrškom i edukacijom rukovaoca mašinama može se popraviti stanje u ovoj oblasti. U prioritete vezane za poljoprivrednu mehanizaciju i dalje ostaje donošenje i implementacija zakonskih i podzakonskih akata kojima se reguliše pitanje poljoprivredne mehanizacije te razvijanje organizacionih formi koje će podsticati veći stepen njihovog korištenja.

2.8.6. Sjemenarstvo

Savremena poljoprivredna proizvodnja zasniva se na stalnoj potrebi za kvalitetnim sjemenom i sadnim materijalom. Sadašnje stanje u proizvodnji sjemena i sadnog materijala u Federaciji BiH ni izbliza ne zadovoljava vlastite potrebe proizvodnje, mada agroekološki uslovi postoje. Zbog toga je Federacija BiH upućena na značajan uvoz ovog poljoprivrednog repromaterijala. Sjemenska proizvodnja u Federaciji BiH u periodu 2014. – 2020. godina pokazuje značajnu varijabilnost kako proizvodnih površina tako i ostvarenih prinosa. Proizvodnja žita imala je kontinuiran rast proizvodnih površina i ostvarene produkcije do 2019. godine (više od 4.000 tona), dok je u 2020. godine došlo do značajnog pada. Sjemenska proizvodnja kukuruza je bila dosta ujednačena u periodu 2017. – 2019. godina (oko 100 tona), dok je proizvodnja sjemena duhana bila vezana za održavanje domaćih (VHS i ravnjak) sorata duhana do 2019. godine, da bi u 2020. godini ova proizvodnja u potpunosti nestala. Proizvodnja sjemena soje ima trend rasta (od 17,5 tona u 2014. godini do 640 tona u 2020. godini). Proizvodnja sjemena krompira je u stalnom opadanju (od 1.349 tona u 2014. godini do svega 54 tone u 2020. godini). Za razliku od sjemenske proizvodnje, proizvodnja presadnica povrća je regionalno prepoznatljiva po svom kvalitetu i postaje izvozni poljoprivredni brend Federacije BiH. U 2020. godini je ukupno proizvedeno 11,6 miliona komada presadnica različitih vrsta i sorti povrća, od čega je značajan broj izvezen na inozemno tržište. Među važnijim pravnim subjektima koji se bave proizvodnjom sjemenskog materijala i presadnica izdvajaju se: BIOS sa p.o. Gornja Vratnica Visoko, OZZ AGRISAN Sanski Most, Plant d.o.o Tuzla, PZ Sunce d.o.o Čapljina, Bojka d.o.o Vitina, Adria Hishtil Gabela Polje (proizvodnja presadnica), te Poljoprivrednik d.o.o Odžak, Agropromet d.o.o Bosansko Grahovo, Dado Komerc d.o.o Prud, Damjanović, I. d.o.o Glamoč (proizvodnja sjemena žita, soje i kukuruza).

Proizvodnja sjemena i sadnog materijala zastupljena je na različitim proizvodnim područjima Federacije BiH i u različitim agroekološkim uslovima. Tako je proizvodnja sjemenskog krompira i značajan dio proizvodnje žita smještena na većim nadmorskim visinama (iznad 700 m.n.v.), dok je proizvodnja presadnica povrća zastupljena većinom u submediteranskom području (Čapljina, Vitina, Gabela), kao i u uslovima umjereno kontinentalne klime (Tuzla).

Fokus problema kod proizvodnje sjemena žita u Federaciji BiH je nedostatak doradbenog centra²² čime bi se proces proizvodnje sjemena zaokružio. Najveći problem proizvođača presadnica povrća je u nelojalnoj konkurenciji neregistrovanih proizvođača koji svoje proizvode stavljaju u promet bez adekvatne kontrole i dokumentacije. Od ostalih problema sjemenarske proizvodnje u Federaciji BiH koja treba kandidovati su svakako njena izražena varijabilnost, jednako u površinama i produkciji. Ovo nameće potrebu da se u ovoj oblasti unaprijedi zakonska rješenja kojima će se favorizovati politika podrške, podizati nivo znanja u samoj proizvodnji sjemena te povećati inspekcijski nadzor. Nadalje, na proizvodnju sjemena uticale su i tržišne varijabilne cijene krajnjih poljoprivrednih proizvoda, ali i nedostatak ugovorene cijene od strane otkupljivača²³.

²² Trenutno egzistira doradbeni centar koji je smješten u entitetu Republika Srpska.

²³ Ovdje posebno treba istaći nedostatak kantonalnih robnih rezervi koje bi bile stabilizator i proizvodnje i cijena poljoprivrednih proizvoda. Tako je u 2021. godini uvoz sjemena osnovnih usjeva (krompir, žita, kukuruz i soja) iznosio 5,7 miliona, od čega je najveći uvoz bio kod krompira u visini od 5,0 miliona KM (6,7 miliona kg).

2.8.7. Integralna proizvodnja

Integralna proizvodnja je blisko vezana za uspostavu i realizaciju GLOBAL G.A.P. standarda. To je standard koji pokriva sve osnovne aspekte proizvodnje, od korištenja zemljišta, preko procesa proizvodnje do berbe, odnosno žetve. Odnosi se također i na socijalnu brigu o radnicima i zaštitu okoliša. Postoji od 1997. godine. GLOBAL G.A.P. je privatni standard, sa statusom dobrovoljnog standarda, mada posljednjih godina postaje obavezan standard za međunarodnu trgovinu poljoprivrednim proizvodima. Koristi koje proizvođači imaju implementacijom ovog standarda su: mogućnost izlaska na međunarodno tržište, postizanje veće cijene proizvoda, povećanja kapaciteta proizvodnje, lakši i brži pronalazak tržišta, tendencija zapošljavanja novih ili sezonskih radnika.

Prema podacima dostupnim za 2015. i 2016. godinu u BiH je bilo 163 odnosno 138 proizvođača certificovanih po ovom standardu i to svi iz biljne proizvodnje. Većina certificovanih domaćih proizvođača odlučila se za ovu **standardizaciju** zbog izvoznih mogućnosti, a kada će domaći trgovci postaviti ovaj standard kao obavezu za otkup proizvoda, ostaje za vidjeti. Proizvođači ratarsko-povrtnarskih usjeva u ovom sistemu proizvodnje su: Adria-histil rasadnik Gabela, ZZ Gračanka Gračanica, Heko Bugojno i Jaffa komerc Mostar.

2.8.8. Organska proizvodnja

Organska proizvodnja na području Federacije BiH egzistira od početka ovog vijeka. Obradive površine pod organskom proizvodnjom u posljednjih sedam godina variraju bez nekog razumnog pojašnjenja. Podaci o stvarnom stanju ne postoje, nema registara proizvođača i prerađivača ovih proizvoda. Jedino se može doći do podataka od jedne od certifikacionih kuća - Organska kontrola (OK), mada ih postoji nekoliko koje se bave poslovima certifikacije organske proizvodnje u FBiH. Prema podacima OK u 2019. godini su bila zasijana 1.237 ha, a u 2020. godini svega 346 ha. Ljekovito bilje, žita i bobičasto voće su dominantne kulture koje se uzgajaju. Pored uzgoja, treba pomenuti i prikupljanja samoniklog ljekovitog bilja, gljiva i bobičastog voća. U 2107. godini od ukupnih sakupljačkih površina (150.604 ha), na ljekovito bilje otpada 103.575 ha. Značajan dio ovog sakupljenog bilja se izvozi. U periodu 2016. – 2018. primjetan je trend rasta izvoza organskih proizvoda, a najznačajnija izvozna tržišta za organske proizvode iz BiH su zemlje članice Evropske unije, prije svih Njemačka, Nizozemska, Danska, Italija, Švedska i Švicarska.

Zakon o poljoprivrednoj organskoj proizvodnji je donesen 2016. godine (Službene novine Federacije BiH, broj 72/16), a nakon toga Pravilnik za organsku biljnu i stočarsku proizvodnju. Činjenica je da je proces donošenja zakonske regulative veoma spor i da je to jedan od problema koji koči razvoj ovog sektora.

Dosadašnja budžetska podrška organskoj proizvodnji se odnosila na certifikovanje organske proizvodnje²⁴. Na nivou Federacije BiH je aktivno udruženje ORGANSKO FBiH, koje okuplja ove proizvođače i organizuje brojne prodajne manifestacije za svoje članove, a u saradnji sa certifikacionom kućom iz Hrvatske ima razvijenu i certifikaciju ove proizvodnje.

Put koji organsku proizvodnju, pogotovo u ruralnim sredinama izdiže na viši proizvodni nivo jeste zadrugarstvo i udruživanje porodičnih farmi na lokalnom području sa ciljem povećanja količine proizvoda, edukacije potrošača, ostvarivanja konkurentnosti, standardizacije kvaliteta, brendiranja proizvoda, te organizovanog izlaska na domaće i strano tržište.

²⁴ U posljednje tri godine (2018-2020), kroz program podrške u FBiH isplaćena je podrška u visini od 18.296 KM u 2019. godini, 30.517 KM u 2020. godini, dok je najviše isplaćeno u 2018. godini – 40.864 KM.

2.8.9. Voćarstvo

Povoljna umjereno kontinentalna klima zajedno sa mediteranskom klimom omogućuje da se na području Federacije BiH odvija proizvodnja velikog broja voćnih vrsta iz grupe jabučastog, koštičavog, jezgrastog, jagodastog i mediteranskog voća. Važan okvir za budući razvoj voćarske proizvodnje je sadržan u Operativnom programu voćarska rejonizacije u Federaciji BiH (2013) u kojem su date preporuke i smjernice za najpovoljnije rejone za uzgoj voćnih vrsta vodeći računa o agro-ekološkim uslovima, odnosno o specifičnim ograničenjima i određenim uslovima klime, tla i reljefa, ali i ekonomskih uslova.

Analiza voćarske proizvodnje u Bosni i Hercegovini (Federaciji BiH) se još uvijek, sa izuzetkom jagodastog voća, vodi na nivou broja ukupnih i rodni stabala, a ne na nivou površine i ha, što otežava analizu i izvođenje zaključaka budući da se ne pravi razlika između intenzivne i ekstenzivne proizvodnje, kao i specifičnosti pojedinih proizvodnji. Ukupne površine voćnjaka u Federaciji BiH u periodu 2015. – 2020. stagniraju i kreću se oko 45 hiljada ha.

Kontinentalno voće

Najvažnije kontinentalne voćne vrste u Federaciji BiH su jabuka, kruška, šljiva, breskva, trešnja, višnja, kajsija i orah. Mjereno prosječnim brojem stabala, najveću zastupljenost ima šljiva (46%) koju slijede jabuka (28%), kruška (11%) te trešnja (5%) i breskva (4%). U periodu 2014. – 2020. primjetan je trend rasta broja stabala svih krošnjastih voćnih vrsta. U 2014. godini ukupan broj stabala je iznosio 11,5 miliona, a u 2020. godini 12,7 miliona. Evidentirano povećanje broja stabala upućuje na praksu da se stari ekstenzivni zasadi zamjenjuju novim zasadima sa intenzivnom proizvodnjom i gustim sistemom uzgoja, pri čemu površine ostaju nepromijenjene. Najveći broj povećanja rodni stabala zabilježen je u 2015. godini (oko 800 hiljada), dok je u narednom periodu zabilježen ujednačen rast sa prosječno 100 hiljada novih rodni stabala.²⁵

Kada se govori o ukupnom prinosu kontinentalnih voćnih vrsta u analiziranom periodu 2014. – 2020. osnovna karakteristika je varijabilnost i promjenljivost po godinama. Najniži prinosi su zabilježeni u 2014. i 2017. godini kao posljedica ekstremnih klimatskih prilika (mrazovi i suše). Posebnu varijabilnost u prinosima su pokazale dvije vodeće voćne vrste - jabuka i šljiva. Produkcija šljive se kretala od 23 hiljade tona u 2017. godini do rekordnih 60 hiljada tona u 2018. godini. Produkcija jabuka u 2014. godini je iznosila 14 hiljada tona, a u 2020. godini rekordnih 53 hiljade tona. Najveća ukupna proizvodnja krošnjastog voća je bila u 2018. i 2020. godini i iznosila je u prosjeku 135.000 tona, dok je sedmogodišnji prosjek u periodu 2014. – 2020. bio 102,2 hiljade tona. Očito je da klimatske promjene sve češće utiču na ukupnu produkciju ove vrste voćarske proizvodnje, što će zajedno sa unapređenjem agro-tehničkih i pomo-tehničkih mjera, zahtijevati i novi pristup i uvođenje mjera poljoprivredne politike kojima će se djelovati na negativne posljedice spomenutih klimatskih promjena.

Jagodasto voće

Proizvodnja jagodastog voća na području Federacije BiH doživjela je snažnu ekspanziju tokom proteklih 20 godina, imajući pri tome i uspone i padove kao i svaka proizvodnja u poljoprivredi. Ova proizvodnja prati savremene trendove tehničko-tehnoloških rješenja najrazvijenijih zemljama svijeta što potvrđuje ostvareni prinosi po jedinici površine koji je blizu punog genetskog potencijala. Aktuelna proizvodnje jagoda je dosta ujednačena i odvija se na prosječnih 800 ha površine, dok površine pod malinom osciliraju i poslije rekordnih 2.321

²⁵ Izuzetak čini 2016. godina u kojoj je zabilježeno povećanje od samo 17 hiljada rodni stabala.

ha u 2018. godini smanjuju se za preko 600 ha u 2020. godini kada iznose 1.703 ha. Ostale jagodaste voćne vrste poput kupine, ribizle i borovnice još uvijek nisu uvedene u kulturu i stoga su i manje zastupljene. Prinosi jagodastih vrsta relativno su ujednaženi u analiziranom periodu 2015 – 2020. i za jagodu prosječni godišnji prinosi iznose 8,66 t/ha, a za malinu 7,86 t/ha.

Smanjenje površina pod malinom jedan je od najvažnijih uočenih problema u proizvodnji ove vrste voća u Federaciji BiH. Razloge treba tražiti u (i) povećanoj ponudi maline na svjetskom tržištu i nižoj prodajnoj cijeni, (ii) nepovoljnim klimatskim prilikama koje su uzrokovale lošim kvalitetom plodova, (iii) nedostatku radne snage kao posljedice sve većeg odliva mladih iz ruralnih sredina i (iv) nedostatku poljoprivrednih savjetodavaca i transferu znanja iz domena savremenih tehničko-tehnoloških rješenja.

Proizvodnja jagodastog voća, prvenstveno maline, najviše zavisi od instalisanih rashladnih kapaciteta. Na području Federacije BiH postoji 16 kompanija koje se bave otkupom malina sa ukupnim kapacitetom rashladnih komora od 17.000 tona, što daje dovoljno prostora za povećanje proizvodnje maline čija trenutna prosječna produkcija iznosi 14,2 hiljade tona.

Mediterransko voće

Mediterranske voćne vrste u periodu od 2014. – 2020. bilježe stalni porast broja rodni stabala i ukupnog prinosa posebno masline i smokve. U analiziranom periodu ukupni prinosi su povećani sa 897 tona u 2014. godini na preko 2.000 tona u 2020. godini kao rezultat ulaska ovih vrsta voćaka u period punog plodonošenja. Sve je prisutniji trend podizanja većih plantažnih zasada sa odomaćenim i introdukovanim sortama masline, pravilnog sklopa sadnje i uzgojne forme krošnje, uz korištenje sistema za navodnjavanje. Također, ostale mediteranske voćne vrste prelaze sa ekstenzivnog načina proizvodnje na plantažni uzgoj i to kod smokve, badema i nara. Na pozitivan trend povećanja proizvodnje mediteranskih voćnih vrsta uticalo je više faktora, a najvažniji je pozitivan trend budžetskih izdvajanja (federalni i kantonalni nivo) i davanja sredstava za podizanje novih zasada.

Kao i kod uzgoja krošnjastih voćnih vrsta, i kod uzgoja mediteranskih vrsta važnije obilježje je variranje prosječnih prinosa iz godine u godinu, kao rezultat ponajprije klimatskih prilika u kojima se odvija proizvodnja.

2.8.10. Vinogradarstvo i vinarstvo

Na području Federacije BiH gajenje vinove loze i proizvodnja vina imaju veoma dugu tradiciju. Stanje u kojem se već duže vrijeme nalazi ova djelatnost sve je manje u saglasnosti sa tim bogatim naslijeđem.

Na osnovu statističkih podataka BiH je u 1990. godini imala 5.781 ha vinograda, a od toga je 4.274 ha bilo na prostoru sadašnjeg Hercegovačko - neretvanskog kantona (HNK). Taj podatak pokazuje da je ovaj kanton bio glavni nosilac vinogradarske proizvodnje BiH, odnosno Federacije BiH. Prošli rat je nanio velike štete vinogradarskoj proizvodnji tako da je uništeno 2.046 ha vinograda ili 47,9% od ukupnih prijeratnih površina. Znatno veće učešće uništenja površina je bio kod državnog sektora (69%) u odnosu na privatni (28,8%). Informacije o vinogradarskim površinama kojima se danas raspolaže zasnivaju se na podacima prikupljenim kroz izradu tzv. vinogradarskog katastra, kojem se pristupilo izradi prvi put u historiji BiH. Najvažniji razlozi za njegovo nastajanje su (i) evidencija i analiza postojećih površina pod vinovom lozom, (ii) analiza strukture sortimenta, (iii) evidencija potencijalnih vinogradarskih površina i (iv) utvrđivanje ukupne bilanse stanja što je jedan od preduslova ulaska u EU. Katastar vinograda će omogućiti uvid u vitalnost vinogradarstva kao

jedne od najvažnijih privrednih grana. Kroz više od 20. vjekova površine pod vinovom lozom su rasle opadale, što je zavisilo o migracijama stanovništva, ratovima, političkim uređenjima, a u novije vrijeme tržišnim faktorima uzgoja vinove loze. Podaci prikupljeni pri izradi vinogradarskog katastra su neslužbeni i u toku je provjera podataka na terenu.

U poljoprivrednim površinama Federacije BiH (1.183.000 ha) učešće vinograda je 0,33% odnosno 3782 ha (2020. godina). U ukupnoj površini vinograda vinsko grožđe zauzima oko 3.607 ha, a stolno oko 250 ha. Posmatrano po kantonima značajne površine zasađene vinovom lozom zastupljene su u HNK (2679 ha) i ZHK (1026 ha). Vinogradarstvom i vinarstvom se bavi oko 10.200 domaćinstava. U analiziranom periodu na površinama zasađenim vinovom lozom prosječan broj čokota je 14.575, odnosno 13.856 rodnih čokota, sa kojih se ubere 34.153 tona grožđa ili 2,47 kg po čokotu.

Zemljište na kojemu se nalaze nasadi vinove loze u najvećem dijelu je privatno vlasništvo. Država je zadržala vlasništvo nad zemljištem koje je bilo u sastavu državnih preduzeća i koja se po sadašnjim zakonima ne može privatizovati. Upravljanje zemljištem provodi se putem kantonalnih i općinskih tijela koja ugovorom o koncesiji ili zakupu regulišu odnose s korisnicima zemljišta. Općenito se može reći da je neregulisano vlasništvo nad zemljištem kočnica daljeg razvoja vinarsko-vinogradarskog sektora iz najmanje tri razloga: (i) velika usitnjenost posjeda, (ii) neregulisani vlasnički odnosi i (iii) destimulirajuća politika davanja zemljišta u koncesiju.

Pri podizanju vinograda treba prihvatiti sva savremena dostignuća u tehnologiji sistemskog uređenja proizvodnog prostora, pripremi i održavanju zemljišta, izboru sortimenta visokog kvaliteta povezano sa revizijom rejonizacije pojedinih područja, definisanju sistema uzgoja, te pravilnom izboru i organizovanoj upotrebi tehnoloških linija mašina u agrotehnici i ampelotehnici. Pri sadnji vinograda prednost treba dati našim, BiH, autohtonim sortama žilavki i blatini, koje autohtonošću i kvalitetom mogu naći svoje mjesto na zahtjevnom tržištu. Uz ove sorte treba saditi svjetski poznate sorte merlot, cabernet sauvignon, chardonnay, syrah i druge, koje su se odomaćile na našem području na kojem postižu visok kvalitet.

Proizvodnja stolnog grožđa se obavlja na površini od oko 250 ha i nema podataka o godišnjoj proizvodnji. U narednom periodu posebnu pažnju treba staviti na sorte veoma rane epohe sazrijevanja kako bi se iskoristile komparativne prednosti hercegovačkog vinogorja, kao i veoma kasne epohe čije se grožđe može čuvati u rashladnim uređajima i tako osigurati tržište u zimskim mjesecima.

2.8.11. Vinarstvo

Proizvodnja vina u Federaciji BiH organizovana je u 43 vinarije. Ukupni proizvodni podrumski kapacitet registrovanih vinarija iznosi 31.861.600 litara (318.616 HL) što je manje u odnosu na 1985. godinu kada su proizvodni kapaciteti iznosili 37.500.000 litara (375.000 HL). Proizvodni godišnji kapacitet vina s ukupnih 3.607 ha vinogradarskih površina (1,39 miliona trsa), uz prinos od 2,47 kg/ trsu i randman od 60-70% iznosi 20.742.750 litara. Na proizvodnju bijelih vina otpada 55%, a crvenih 45%. Od ukupnih 3.607 ha površina pod vinogradima na registrovani (proizvodnja vina s zaštićenim geografskim porijeklom-ZZP) vinarski sektor otpada cca 875 ha (24,26%). Preostale površine od 2.732 ha (75,74%) su u vlasništvu porodičnih gazdinstava od kojih većina ima preradu grožđa i proizvodnju vina za vlastite potrebe, a manji viškovi se prodaju na lokalnom tržištu. Procjena je da se vinogradarsko-vinarskom proizvodnjom bavi cca. 4-5.000 porodičnih gazdinstava. Prosječna površina vinograda u porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima iznosi 0,56 ha, raspoređenih na 2-3 vinogradarske parcele. Slabosti ove grupe proizvođača su neregulisani vlasnički odnosi nad zemljištem (vinogradima), velika usitnjenost posjeda i nedovoljna opremljenost prerađivačkih kapaciteta.

Registrovani vinarski sektor je u 100% privatnom vlasništvu. Od 43 registrovane vinarije 42 raspolažu vlastitim vinogradarskim nasadima. Također, u značajnom broju ove vinarije otkupljuju grožđe od drugih proizvođača. Kada govorimo o vinogradarskim nasadima treba naglasiti da su nasadi (trsovi) privatno vlasništvo.

Značajan iskorak u kvalitetu proizvodnog procesa, odnosno, finalnog proizvoda, učinjen je u posljednjih 25 godina kada je izvršena modernizacija opreme u dva smjera: (1) uvođenje kontrole procesa vrenja (kontrolisano vrenje) i (2) zamjena drvenih sudova inoks posudama. Paralelno s modernizacijom opreme noviji period su obilježila dva tipa proizvodnje vina koja se u ranijim periodima nisu praktikovala a to su: (i) proizvodnja barique (barik) vina u hrastovim bačvama zapremine 225 litara i (ii) proizvodnja pjenušca na bazi kultivara žilavka. Modernizacija proizvodnog procesa zahtijevala je obrazovanje stručnjaka i njihovo uključivanje u transfer najnovijih tehnoloških rješenja i podizanje kvaliteta sortnih vina. Zahvaljujući navedenom proizvodnja se fokusirala na visokokvalitetne kategorije vina s naglaskom na autohtoni sortiment kao što su žilavka (bijelo), blatina i trnjak (crveno). Ove sorte zbog niza prednosti predstavljaju osnov vinarske proizvodnje zbog čega spadaju i u dio kulturnog naslijeđa.

U periodu od 2015-2019. god. godišnje se izvezlo cca 1.900.000 l od čega je učešće vina sa zaštićenim geografskim porijeklom 65%, a vina bez ZZP-a (rinfuz vina) 35%. Procijenjena godišnja vrijednost vinarske proizvodnje predstavlja 0,23 % ukupnog BDP-a BiH. Vinski sektor je relativno mali, ali je zbog koncentrisanosti na relativno malo područje južnog prostora BiH izuzetno značajan kao privredna grana.

Unapređenje i razvoj vinogradarsko-vinarskog sektora u Federaciji BiH treba posmatrati u kontekstu sljedećih aktivnosti: (i) usvajanje Zakona o vinu na nivou BiH, (ii) izrada rajonizacije vinogradarskog proizvodnog područja, (iii) implementacija sistema zaštite PDO i PGI, (iv) izgradnja i implementacija sistema elektronskog vođenja vinarskog i vinogradarskog registra, (v) poticanje rješavanja vlasničkih odnosa u sferi vinogradarskog zemljišta kao preduslova korištenja novčanih fondova, (vi) revidiranje politike davanja koncesija nad državnim zemljištem kako bi se potaknula sadnja novih vinograda na ekonomski isplativijim površinama, (vii) poticanje gastro-vinarske ponude ruralnih područja kroz jačanje i razvoj „vinske“ ceste i prodaju vina na kućnom pragu, (viii) poticanje modernizacije vinarske opreme kroz sisteme za primarnu preradu, njegu i doradu vina i (ix) poticanje „malih“ vinara na udruživanje i zajednički nastup na tržištu vina.

2.8.12. Rasadničarstvo

Službeni nadzor nad proizvodnjom sadnog materijala voća i vinove loze u Federaciji BiH je od 2016. godine zakonski regulisan i obavljaju ga organi za potvrđivanje Federalnog zavoda za poljoprivredu u Sarajevu i Federalnog agromediteranskog zavoda u Mostaru.²⁶

U Federaciji BiH, u periodu 2014.-2020. primjetan je trend smanjivanja proizvodnje sadnog materijala svih vrsta voća. Tako je broj sadnog materijala jagodastog voća smanjen sa 9,8 miliona (2015.) na 1,5 miliona (2019.), dok je broj sadnog materijala kontinentalnog voća sa 1,27 miliona (2014.) smanjen na samo 203 hiljade (2020.). Dominantno mjesto u proizvodnji

²⁶ Organi za potvrđivanje (Federalni agromediteranski zavod Mostar i Federalni zavod za poljoprivredu Sarajevo) imaju uspostavljenu svu potrebnu infrastrukturu u obavljanju službenog nadzora, za kategorije sadnog materijala voće: predosnovni, osnovni, certificirani i vinove loze: predosnovni, osnovni, certificirani i standardni sadni materijal (implementiran sistem kvalitete ISO 17065, fitosanitarni laboratorij – sistem kvalitete ISO 17025 i uslove neophodne za štampanje deklaracija/certifikata).

sadnog materijala ima jagodasto voće (učešće od 85,9%), dok je znatno manje zastupljen sadni materijal kontinentalnog voća (12,6%), odnosno mediteranskog voća (1,6%). Broj rasadnika u Federaciji BiH koji se bavi proizvodnjom sadnog materijala voća oscilira, njih 16 bilo je u 2014., 17 u 2017., a samo 10 u 2020. godini. Nedovoljna budžetska podrška rasadničarskoj proizvodnji kao i investicijama u podizanje novih zasada, uz izostanak međunarodnih fondova poput IPARD sredstava sigurno su jedan od razloga spomenutog negativnog trenda.

Sličan negativan trend u periodu 2014. – 2020. je i kod proizvodnje sadnog materijala vinove loze. Sa 387.236 sadnica vinove loze u 2015. godini njihov broj je pao na svega 157.620 u 2020. godini. U 2020. godini samo je jedan rasadnik u Federaciji BiH koji se bavi proizvodnjom sadnica vinove loze, a u 2014. godini su egzistirale 4 rasadnika. I ovdje treba tražiti iste razloge ovakvom stanju - nedovoljna institucionalna/budžetska podrška i izostanak zainteresovanosti domaćih vinogradara.

Rasadnička proizvodnja treba biti strateški cilj svake zemlje, jer od kvalitetne sadnice zavisi prosperitet voćarske i vinogradarske proizvodnje. Od izuzetnog je značaja da se proizvodnja reprodukcijom sadnog materijala zadrži unutar zemlje sadnjom i održavanjem matičnih nasada podloga i plemki visokih kategorija. Dostupnost visokokvalitetnog sadnog materijala jedan je od preduslova za uspješan razvoj voćarskog i vinogradarskog sektora pa je stoga potrebno (i) utvrditi dugoročne potrebe za sadnim materijalom voća i vinove loze u Federaciji BiH, (ii) podizanje matičnih nasada, minimalno kategorije Certifikovani sadni materijal za vinogradarstvo i kategorije Osnovni sadni materijal za voćarstvo, (iii) uključivanje u Program federalnih podrški poticanje podizanja novih matičnih nasada voća i vinove loze i (iv) organizovanje genetskoga i sigurnoga odabira klonova autentičnih domaćih sorata vinove loze, naročito onih koje predstavljaju bitnu ekonomsku osnovu (žilavka i blatina).

2.9. Animalna proizvodnja

Animalna proizvodnja u Federaciji BiH čini značajan sektor ukupne poljoprivredne proizvodnje i daje važan doprinos ukupnom BDV iz poljoprivrede, izvozu poljoprivrednih proizvoda i zaposlenosti ruralnog stanovništva. Federacija BiH sa dominantnim učešćem prirodnih travnjaka, odnosno prirodnih livada i pašnjaka (724 hiljade ha ili 61,6% ukupnih poljoprivrednih površina, 2020.), predodređena je za uzgoj stoke i proizvodnju mlijeka i mesa, ali nažalost ovaj potencijal još uvijek nije dovoljno iskorišten. Brojni su problemi sa kojima se susreće animalna proizvodnja u Federaciji BiH kao što su usitnjenost zemljišnog posjeda i nemogućnost racionalne organizacije proizvodnje stočne hrane, loša struktura poljoprivrednih gazdinstva iskazana malim brojem grla stoke po farmi u kojima najveće učešće (više od 2/3) imaju gazdinstva sa veoma malim brojem grla (gazdinstva 1 do 3 muzne krave ili 1 do 5 ovaca), nedostatak reprodukcijonih centara i organizovanog uzgoja bilo koje vrste domaćih životinja te problemi vezani za tržište i plasman stočnih poljoprivrednih proizvoda.

2.9.1. Proizvodnja mlijeka

Proizvodnja i prerada mlijeka se smatra strateškom granom poljoprivrede i prehrambene industrije u Bosni i Hercegovini. U Federaciji BiH je dominantna proizvodnja kravljeg mlijeka, ali se primjećuje sve značajnija, ne toliko količinom koliko strateškom važnošću, participacija ovčjeg i kozjeg mlijeka. Proizvodnjom kravljeg mlijeka u BiH se bavi oko 100.000 poljoprivrednih gazdinstava, od čega oko 33.000 domaćinstava proizvodi mlijeko u komercijalne svrhe.

U Federaciji BiH proizvodnja mlijeka se još uvijek najvećim dijelom oslanja na mala i srednja poljoprivredna gazdinstva. U analiziranom periodu 2014. – 2020. ograničavajući faktori proizvodnje mlijeka su bili usitnjena imanja, mali broj grla po imanju (3 – 10), neadekvatni

uslovi držanja stoke, nepovoljni uslovi za kredite u stočarstvu, nerazvijena savjetodavna služba i needukovanost farmera. Trenutno stanje proizvodnje mlijeka nije na potrebnom nivou, a situacija je dodatno pogoršala Covid-19 pandemija.

U periodu od 2014. do 2020. godine bilježi se pad broja muznih grla u Federaciji BiH. Istovremeno je ukupna proizvodnja kravljeg mlijeka rasla do 2018. godine, nakon čega dolazi do blagog pada proizvodnje na trenutnih oko 240 miliona litara. Prosječna količina mlijeka po grlu i dalje je prilično niska (oko 2.700 litara/godina; Tabela 1, Grafikoni 1 i 2). U nemogućnosti da zadovolje propisane norme u proizvodnji kvalitetnog i higijenski ispravnog mlijeka znatan broj malih proizvođača prestao je sa isporukom mlijeka na tržište. Mnoga od ovih gazdinstava se potpuno gase, često i zbog odlaska mlađeg dijela populacije u inostranstvo. Velike farme karakterišu savremeni proizvodni kapaciteti, adekvatna tehnologija, primjena svih zootehničkih mjera, uz visok stepen iskorištenosti genetskog potencijala grla i visoku proizvodnost po grlu.

Od ovčjeg mlijeka se proizvode neki od najkvalitetnijih i najpoznatijih autohtonih sireva. Izuzev posljednje dvije godine, broj muznih ovaca u analiziranom periodu u FBiH nije značajno opadao. U istom periodu proizvodnja ovčjeg mlijeka je neznatno rasla na aktuelnih skoro 12 miliona litara (Tabela 2, Grafikoni 3 i 4). Godišnja proizvodnja kozjeg mlijeka tokom zadnjih godina je na oko 4,5 miliona litara (Tabela 3, Grafikoni 5. i 6.).

Ukupno posmatrano, u periodu od 2014. do 2020. godine otkup mlijeka je rastao. Najmanji otkup zabilježen je 2015. godine (oko 58 miliona litara), a najveći u 2014. i 2020. godini (preko 140 miliona litara). Iako se broj kooperanata smanjuje (trenutno se procjenjuje na oko 4.500), znatan broj gazdinstava prestao je s vlastitom preradom mlijeka kojeg sada prodaje mljekarama. Pored toga, stada se ukрупnjavaju, a veliki proizvođači prodaju mlijeko mljekarama. Prosječna cijena 1 litra mlijeka u prodaji i otkupu je varirala od 0,49 do 0,58 KM. Zabilježena prodaja na tržnicama/pijacama je jako mala i predstavlja od 0,20 do 1,11% od ukupne količine mlijeka u prodaji i otkupu u FBiH. Pored ovog, izvjesno je da se određene, moguće i znatne, količine mlijeka prodaju neregistrovanim kanalima. Međutim, trend smanjenja udjela prodaje mlijeka na tržnicama/pijacama komplementaran je sa zabilježenim povećanim otkupom (Tabela 4; Grafikoni 7-11).

2.9.2. Proizvodnja mesa

Proizvodnja različitih vrsta mesa, njegov plasman na tržište u svježem stanju i proizvodnja polugotovih i gotovih mesnih proizvoda odvija se je na čitavoj teritoriji Federacije BiH. Uzgoj domaćih životinja za proizvodnju mesa najčešće se vrši na manjim ili većim farmama krava za tov, držanjem stada ovaca za klanje (najčešće do nekoliko stotina) i na farmama peradi (većinom sa po par hiljada tovljenika). Uzgoj svinja je u manjem obimu i svodi se najčešće na tov uvezene prasadi za domaće potrebe i plasman na domaće tržište. Proizvođači mesnih prerađevina rjeđe su i uzgajivači životinja i uglavnom ih nabavljaju na domaćem ili stranom tržištu.

U posmatranom sedmogodišnjem periodu (2014. – 2020. godina) broj zaklanih goveda, ovaca, svinja i peradi kao i neto težina zaklanih grla pokazuje velike varijacije, kako po godinama tako i po vrsti zaklanih životinja. Broj zaklanih grla goveda i neto težina zaklanih goveda pokazuje kontinuiran i značajan pad. Broj zaklanih ovaca u istom periodu značajno varira, pri čemu se neto težina ovčjeg mesa skoro podudara sa promjenama u broju zaklanih grla. Nagli pad broja zaklanih ovaca u 2020. godini i plasmata ovčjeg mesa i mesnih prerađevina inače može se objasniti poremećajem na tržištu zbog Covid-19 pandemije. I broj zaklanih svinja je bio u stalnom padu. Zabilježen je značajan nesklad između broja zaklanih grla i neto težine dobivenog mesa u prvim godinama ovog perioda (pad broja zaklanih grla i povećanje ili neznatna promjena u masi mesa), što je vjerovatno posljedica strukture zaklanih životinja (povećano klanje tovljenih svinja u odnosu na klanje prasadi). Trenutni

uzgoj svinja u Federaciji BiH nije dovoljan za osiguranje potrebnih količina svinjskog mesa za domaće tržište pa je uvoz svinjskog mesa, naročito u prerađivačke svrhe, neophodan. Broj zaklane peradi i neto težina dobivenog mesa pokazuju konstantan i značajan porast, pri čemu neto težina mesa peradi prati povećanje broja zaklanih jedinki. Zbog povoljnijih cijena ovog mesa postoji stalna i visoka tražnja na domaćem tržištu, a trendu rasta je vjerojatno doprinijelo i konačno odobrenje izvoza mesa peradi u EU od 2019. godine.

Proizvodnja mesa u Federaciji BiH tokom prethodnih godina obilježena je brojnim problemima, uz pad proizvodnje nekih vrsta mesa i debalansom nivoa ponude domaće proizvodnje i potreba domaćeg tržišta. Rezultat je to značajnog smanjenja broja rasplodne stoke i tovnih grla. Posljednjih godina su cijene uvozne stoke za klanje i tov bile približno jednake ili neznatno više od cijena uvezenog mesa, tako da se tokom tri posljednje godine smanjio uvoz živih grla na račun uvoza mesa po niskim uvoznim cijenama, uglavnom iz EU. Ovim je dodatno smanjen broj zaklanih grla čime je domaća klaonička industrija dovedena na rub opstanka. Rezultat navedenog je pad domaće proizvodnje mesa i nedostatka mesa na domaćem tržištu, kako svježeg, tako i kao sirovine za mesoprerađivačku industriju koja je zadovoljenje svojih proizvođačkih kapaciteta u velikoj mjeri već bila bazirala na sirovinama iz uvoza.

2.9.3. Govedarstvo

Govedarstvo je okosnica razvoja stočarske proizvodnje u Federaciji BiH. U analiziranom periodu 2014. – 2020. primjetan je pad ukupnog broja goveda sa 215.478 (2014.) na 195.356 (2020) i rezultat je prije svega smanjenja broja muznih krava i steonih junica. Broj muznih krava je u stalnom padu i u 2020. godini broji 111 hiljada grla. Pozitivni trend je zabilježen u prosječnoj muznosti krava koja je sa 2.557 litara u 2014. godini se povećala na 2.880 litara u 2020. godini, ali ove vrijednosti su još uvijek daleko od EU standarda. Pad broja muznih krava i ukupne proizvodnje mlijeka upućuje na potrebu dodatnih aktivnosti i mjera unapređenja sektora, jer očito najveći dio budžetske podrške koje imaju proizvođači mlijeka u Federaciji BiH nije dovoljna za stabilnost i daljnji razvoj proizvodnje mlijeka.

Prosječna neto težina zaklanih goveda u stalnom je porastu i povećana je sa 8.262 tone u 2014. godini na 9.790 tona u 2020. godini i rezultat je starijih kategorija. S druge strane, u istom periodu neto težina zaklanih teladi je dramatično smanjena i sa 1.995 tona u 2014. godini dostigla je nivo od svega 770 tona u 2020. godini, što je posljedica značajnog uvoza ove kategorije goveda.

U strukturi govedarskih farmi dominiraju poljoprivredna gazdinstva sa 1-5 grla (74,52%), koju slijede gazdinstva veličine 6-10 grla (12,55%), dok je najmanja zastupljenost gazdinstava sa preko 50 grla koja participiraju sa svega 3,73%. Najviše su zastupljene pasmine kombinovanog tipa (mlijeko-meso i meso-mlijeko) predstavljene u simentalu, manje u holsteinu, dok u pojedinim dijelovima Federacije BiH se mogu naći i autohtona pasmina buša.

Najveći dio govedarske proizvodnje je smješten u tri kantona - Unsko-sanski kanton, Zeničko-dobojski i Tuzlanski kanton u kojima se i dovija glavnina proizvodnje mlijeka i mesa. U cilju podizanja konkurentnosti govedarske proizvodnje na otvorenom tržištu kakvo je tržište Bosne i Hercegovine (Federacije BiH) potrebno je uspostaviti nove proizvodne sisteme koji će se veličinom proizvodne jedinice (farme), nivoom proizvodnje, te primjenom tehnoloških procesa moći nositi sa proizvodnim sistemima zemalja iz okruženja i EU. Govedarsku proizvodnju u značajnoj mjeri će definisati i stanje u prerađivačkoj industriji mlijeka, u mesoprerađivačkoj industriji i njihovoj međusobnoj povezanosti, što se ogleda kroz kvalitet mlijeka i mliječnih proizvoda kao i kvalitet mesa i mesnih proizvoda. Posebno je naglašen problem cjenovnih odnosa u otkupu sirovina. Glavni izazovi koji stoje pred ovom granom

animalne proizvodnje se ogledaju u potrebi transformacije postojećih u održive farme veličine preko 20 muznih krava, odnosno 50 tovnih grla, poboljšane produktivnosti i modernizaciji kroz uvođenje savremenih tehničko-tehnoloških rješenja. Uz ovo je potrebna uspostava uzgojno-seleksijske službe kao i uspostava informacionog sistema za uzgojno selekcion rad. Poseban fokus je potrebno staviti na transfer znanja, unapređenje genetskog potencijala kroz nabavku visokokvalitetnih junica i rasplodnih bikova te tržišnu promociju same govedarske proizvodnje.

2.9.4. Svinjogojstvo

Svinjogojstvo, brojem grla i ukupnom vrijednošću proizvodnje spada među manje važne grane animalne proizvodnje u Federaciji BiH. U periodu 2014. – 2020. ukupan broj svinja je varirao iz godine ne pokazujući neki izrazit trend i kretao se u rasponu između 80 i 90 hiljada grla (Prilog - Tabela P-4.1.) pri čemu 10-12% ovog broja su činila priplodna grla - krmače i suprasne nazimice. Pasminski sastav svinjogojskih farmi je dosta skroman i svodi se na križance pasmina landras i veliki jorkšir, te u znatno manjoj mjeri na pasmine durok i pietren. Nedostatak uzgojno-selekcionog programa jedna je od većih prepreka planiranju i samoj proizvodnji kvalitetnog rasplodnog i tovnog materijala. Također nedostaje plansko provođenje križanja i hibridizacije, čiji rezultat je, između ostalog, skromni broj odgojene prasadi po krmači i nivo prirasta. Ukupna proizvodnja svinjskog mesa u registrovanim klaonicama u Federaciji BiH u periodu 2014. – 2020. varira između 6.575 tona (2014.) i 8.911. tona (2020.), dok broj zaklanih svinja se kreće od 73.063 (2014.) do 81.850 (2020.). Zbog konfesionalne strukture stanovništva u Federaciji BiH, svinjsko meso konzumira manji dio stanovništva ovog BiH entiteta, a najveća proizvodnja mjerena brojem grla se odvija u Posavskom kantonu (38,72%, 2020.). Proizvodnja svinjskog mesa u BiH (Federaciji BiH) je u potpunosti orijentisana na domaće tržište, kako za potrošnju u svježem stanju tako i za proizvodnju kratkotrajnih prerađevina. Zbog provođenja obaveznog cijepljenja protiv klasične kuge svinja onemogućen je izvoz živih utovljenih životinja. Glavne razloge u oscilacijama i padu proizvodnje svinjskog mesa u Federaciji BiH treba tražiti u bescarinskom uvozu svinjskog mesa iz zemalja EU i njenim nižim cijenama u odnosu na domaće te u rastu cijena stočne hrane, naročito soje i kukuruza. Posljedica spomenutog je "gašenje" domaće proizvodnje i to ne samo manjih porodičnih gazdinstava već i specijalizovanih velikih proizvođača, nasljednicima nekadašnjih velikih preduzeća.

Proizvodnja svinjskog mesa je dosta ekstenzivna, uglavnom se radi o klanju mlađih kategorija svinja i prosječna proizvodnost se kreće oko 260 kg žive mjere po krmači. Struktura svinjogojskih farmi je također nepovoljna. Dominiraju farme sa malim brojem grla (do 20), dok je skroman broj velikih (preko 100 grla) farmi. Ovo ujedno upućuje na činjenicu da je veoma mali broj specijalizovanih farmi. Glavni razlozi ovakvom stanju svinjogojstva u Federaciji BiH se ogledaju u (i) potpuno liberalizovano tržište mesa u BiH, (ii) nedovoljna sistemska podrška sektoru, (iii) bescarinski uvoz, (iv) usitnjena imanja sa malo obradive površine, (v) mali broj rasplodnih i tovnih grla na gazdinstvu, (vi) neodgovarajući uslovi držanja, (vii) loš pasminski sastav, (viii) nedostatak uzgojno-selekcionog rada u sektoru, (ix) nedostupnost povoljnih kreditnih linija, (x) slaba edukovanost proizvođača svinjskog mesa te (xi) relativno niska budžetska izdvajanja i nedovoljna podrška za tovljenike i rasplodna grla.

2.9.5. Ovčarstvo i kozarstvo

Ovčarstvo i kozarstvo su važne grane animalne proizvodnje u Federaciji BiH koje karakteriše ekstenzivni način proizvodnje i korištenje prirodnih travnjaka, prije svega pašnjačkih površina. Osim ekonomskog značaja za veliki broj ruralnih domaćinstava, ove dvije grane daju značajan doprinos i biološkoj raznolikosti u područjima u kojima se odvija.

Ovčarstvo

U periodu 2014. – 2020. uočava se negativni trend i pad ukupnog broja ovaca. Sa 532 hiljada grla u 2014. godini ukupan broj ovaca je smanjen za 4,5% i iznosi 508 hiljada. Razlog ovakvom kretanju je najviše doprinijelo smanjenje ukupnog broja najmlađih kategorija, janjadi i šilježadi čiji broj je sa 94,5 hiljada u 2014. godini sveden na 81 hiljadu u 2020. godini. U pasminskom sastavu dominira domaća pramenka sa svojim sojevima koji se razlikuju u fenotipskim i proizvodnim karakteristikama zavisno od uslova u kojima se uzgajaju. Pored pramenke, sa znatno manjim učešćem su prisutne i autohtone pasmine ovaca uvezene u cilju poboljšanja i melioracija domaće pasmine ovaca. Najveći doprinos ukupnom broju ovaca u 2020. godini daju tri kantona - Srednjobosanski (18,83%), Hercegovačko-neretvanski (18,66%) i Zeničko-dobojski (13,49%).

Ukupna godišnja proizvodnja ovčjeg mlijeka je 11,5 miliona litara i dosta je ujednačena i stabilna u svom analiziranom periodu 2014. – 2020. Prosječna proizvodnja mlijeka po muznoj ovcu u periodu laktacije iznosi 54 litara, što je daleko od EU prosjeka. Kada se govori o proizvodnji ovčjeg mesa primjetan blagi pad u periodu 2014. – 2020., a posebno niska proizvodnja je zabilježena u 2020. godini (36% u odnosu na 2019.) kao, prije svega, posljedica pandemije Covid -19.

Kozarstvo

Ukupan broj koza u periodu 2014. – 2020. je dosta neujednačen, pokazujući određeni rast do 2017. godine (44.616), nakon čega broj opada i dostiže u 2020. godini nivo od 42.497. Prema pasminskom sastavu dominiraju različiti križanci, a kod manjeg broja, uglavnom specijalizovanih, farmi uzgajaju se koze u čistoj krvi alpska, sanska, burska i domaća koza. Najveći doprinos ukupnom broju koza daje Hercegovačko-neretvanski kanton (26,1%). Broj muženih koza u periodu 2014. – 2020. se kreće u rasponu 24 do 26 hiljada sa prosječnom godišnjom proizvodnjom od 197 litara po muznoj kozi. Ovakav prosječan prinos muznih koza je dosta ujednačen u svim analiziranim godinama i ne zadovoljava proizvodne standarde modernog kozarstva u razvijenim zemljama EU.

Brojni su problemi koji se trebaju rješavati u granama ovčarstvo i kozarstvo. Strukturne promjene i učešće farmi sa većim brojem grla, bolja tehničko-tehnološka opremljenost, precizno mapiranje brojnog stanja, organizovanje funkcionalnog i efikasnog udruženja proizvođača, osnivanje selekcionih i reproduktivnih centara te unapređenje transfera znanja i angažman poljoprivrednih savjetodavaca, samo su neke od aktivnosti i mogući pravci djelovanja u budućem periodu implementacije Strategije.

2.9.6. Konjogojstvo

U periodu 2014. – 2020. u Federaciji BiH nastavljen je negativni trend i pad ukupnog broja konja. Ukupan broj konja se smanjio sa 5.903 koliko je bilo u 2014. godini na 4.298 u 2020. godini. Prema stručnim projekcijama i u narednom periodu, zbog sve izraženije depopulacije ruralnih područja, može se očekivati negativan trend ukupnog broja konja ukoliko se ne poduzmu odgovarajuće mjere sadržane prije svega u poticanju autohtonih pasmina (bosanski brdski konj).

2.9.7. Peradarstvo

Peradarstvo, kao jedna od rastućih grana animalne proizvodnje od 2000-tih godina, u periodu 2014. – 2020. je zadržala, uz manje oscilacije, broj na nivou 10 do 11 miliona peradi. Kada se govori o broju zaklane peradi u registrovanim klaonicama uočava se značajan trend rasta i povećanje sa 21,6 miliona komada u 2014. godini na 32,6 miliona komada u 2020.

godini. Isti trend je zabilježen i kada se govori o neto težini očišćenih trupova koja je povećana sa 32.067 tona u 2014. na 50.178 tona u 2020. godini. Prosječna neto težina zaklane peradi se kreće oko 1,5 kg.

Stabilna proizvodnja u analiziranom periodu 2014. – 2020. utvrđena je i kada se govori o proizvodnji jaja i broju koka nosilica. Ukupan broj koka nosilica se kretao između 1,72 miliona (2014.) i 1,89 miliona (2015.) i 1,87 miliona (2020.). Uočene oscilacije u broju koka nosilica su uglavnom vezane za prodajnu cijenu jaja, odnosno troškove stočne hrane. Puno veća variranja su bila prisutna kada se govori o samoj proizvodnji jaja. U 2014. godini ova proizvodnja je iznosila 276 miliona komada, a u 2020. godini je bila povećana za 14,13% i iznosila je 315 miliona komada. Prosječna proizvodnja jaja po koki nosilici je varirala od 157 (2017.) do 179 (2020.). I u ovoj proizvodnji Federacija BiH značajno zaostaje za EU standardima koji se kreću od 300 do 320 jaja po koki nosilici. Najveći doprinos peradarstvu, kada se govori o broju koka nosilica i proizvodnji jaja daju proizvođači iz Tuzlanskog i Zeničko-dobojskog kantona, u kojima i egzistira najveći broj modernih peradarskih farmi, sa modernim objektima velikih kapaciteta i automatizovanim proizvodnim procesima sa vrlo malo učešća rada.

Tov ćurki, pataka i gusaka na prostoru Federacije BiH javlja se sporadično i nema neki važni proizvodno-ekonomski značaj.

2.9.8. Pčelarstvo i proizvodnja meda

Pčelarstvo na području Federacije Bosne i Hercegovine je tradicionalna poljoprivredna grana koja se posljednjih godina intenzivno razvija. Pored značaja u proizvodnji meda, ova grana postaje prepoznatljiva i po drugim pčelinjim proizvodima kao što su pelud, propolis, vosak te matična mliječ. Jedno od obilježja pčelarstva u Federaciji BiH je dominantno učešće pčelarskih proizvođača s malim brojem društava, i s druge strane malo učešće proizvođača sa većim brojem društava. Najveći broj pčelara pčelarstvom se bavi ne kao osnovnim zanimanjem, već kao načinom ostvarivanja dodatnih izvora prihoda, pa su kao takvi u najvećem broju van uspostavljenog sistema i plasiranja pčelinjih proizvoda mimo zvaničnih puteva tržišta.

U analiziranom periodu 2014. – 2020. broj pčelinjih društava u Federaciji BiH pokazuje trend rasta i u 2020. godini je registrovano 254.061 košnica pčela što je za razliku od 2014. godine više za 34.679 košnica pčela, odnosno za 15,81%. Najveći broj (53,43%) košnica pčela je smješten u tri kantona - Unsko-sanski, Tuzlanski i Hercegovačko-neretvanski. Za razliku od rasta broja košnica pčela ukupna proizvodnja meda pokazuje značajne oscilacije iz godine u godinu i rezultat je sve izraženijih klimatskih promjena. Ukupna produkcija meda u Federaciji BiH se kretala od 1.351 tonu u 2017. godini do 2.862 tone u 2015. godini. Variranja su izražena i kod prosječne proizvodnje meda po košnici koja su se kretala u rasponu od 5,73 kg (2020.) do 12,50 kg (2015.).

Proizvođače meda karakteriše izražena raznolikost kako po životnoj dobi, stepenu obrazovanja, asortimanu proizvoda do veličine gazdinstva i broja košnica pčela. Najveći broj proizvođača organizuje prodaju na samom gazdinstvu/domaćinstvu, a znatno manji na tržnicama i specijalizovanim prodavnicama.

I ovoj grani animalne proizvodnje nedostaje bolja organizovanost (profesionalna udruženja) proizvođača i transfer znanja kroz aktivnost savjetodavne službe, odnosno tehnička i stručna pomoć u prevenciji i suzbijanju štetnika i bolesti.

2.10. Ribarstvo

Ribarstvo u Federaciji BiH ima viševjekovnu tradiciju i uslovno se može podijeliti na morsko i slatkovodno ribarstvo. U oba podsektora ribarstva u većoj su ili manjoj mjeri zastupljeni osnovni vidovi djelatnosti (proizvodnje): akvakultura, privredni ribolov i sportsko-rekreativni ribolov.

Početak razvoja akvakulture u Bosni i Hercegovini vezan je za kraj 19. i početak 20. vijeka, kada se osnivaju prva pastrmska i šaranska ribogojilišta. Od 1894. godine, kada je osnovano pastrmsko ribogojilište „Vrelo Bosne“ kod Sarajeva, do sedamdesetih godina prošlog vijeka osnovano je nekoliko velikih pastrmskih ribogojilišta, koja su u to vrijeme bila najmodernija i najproduktivnija ribogojilišta u Evropi. Danas u Federaciji BiH egzistira 78 ribogojilišta, što čini 65,5% od ukupnog broja ribogojilišta u BiH (FAO, 2015.). Najveći broj ribogojilišta u Federaciji (52 objekta ili 66,7%) u proizvodnji ribe primjenjuje sistem protočnih betonskih bazena. To su isključivo pastrmska ribogojilišta. Proizvodnja konzumne ribe u moru i na hidroakumulacijama odvija se isključivo u ribogojilištima sa kavezim sistemom uzgoja. U ovim se ribogojilištima (15 objekata) proizvodi se konzumna morska riba i pastrmka, i čine 19,2% od ukupnog broja ribogojilišta. Najniža proizvodnja konzumne ribe ostvaruje se u ribogojilištima sa zemljanim bazenima (14,1%), u kojima se uzgaja šaran i srodne vrste.

Akvakultura je jedan od najbrže rastućih sektora poljoprivrede i prehrambene industrije u Federaciji BiH. U odnosu na kraj prošlog vijeka, kada se proizvodilo oko 1.000 t godišnje, proizvodnja konzumne ribe je u posljednjih dvadeset godina utrostručena, i kreće se između 2.000 i 3.000 t. godišnje, a u pojedinim proizvodnim godinama i više. U Federaciji BiH akvakultura se uglavnom bazira na uzgoju konzumne pastrmke i manjim dijelom na marikulturi, uzgoju morske ribe i školjki. Uzgoj šarana i drugih toplovodnih riba organizovan je samo na malim porodičnim ribnjacima i proizvodnji za vlastite potrebe gazdinstava i prodaju žive ribe na ribnjaku, pa je njihova proizvodnja skoro zanemariva. Ukupna proizvodnja ribe i drugih vodenih organizama u 2019. godini (3.011 t) povećana je za oko 80% u odnosu na 2014. godinu (1.685 t), odnosno za oko 90% u odnosu na 2015. godinu (1.605 t), kada je registrovana najmanja proizvodnja u periodu 2014.-2020. godina. U 2020. godini došlo je do značajnog pada proizvodnje ribe i drugih vodenih organizama (2.000 t), isključivo kao posljedica pandemije i otežanog poslovanja u takvim uslovima.

Prema FAO podacima proizvodnje kalifornijske pastrmke, u 2018. godini BiH, sa proizvodnjom od 2.746 t (F BiH - 2.575), bila je među 25 najvećih proizvođača u svijetu, odnosno među 15 u Evropi. Pored kalifornijske pastrmke, u hladnovodnim pastrmskim ribogojilištima, kao konzumna riba uzgajaju se i potočna pastrmka i potočna zlatovčica. U 2019. godini, u Federaciji BiH, isključivo u protočnim betonskim bazenima, ostvarena je proizvodnja od 80 t potočne pastrmke i 20 t potočne zlatovčice. Prema FAO statističkim podacima, BiH, odnosno F BiH (RS i BD nemaju registrovanu proizvodnju), spada među 10 najvećih proizvođača konzumne potočne pastrmke (8. mjesto) i konzumne potočne zlatovčice (6.mjesto) u svijetu.

I u proizvodnji morske ribe došlo je do značajnog povećanja proizvodnje u periodu 2014.-2019. godina. Proizvodnja konzumnog lubina i orade u 2019. godini (210 t) bila je više nego dvostruko veća u odnosu na 2014. godinu (100 t). Proizvodnja morskih školjki (dagnja i kamenica) je u periodu 2014.-2019. godina drastično smanjena, gotovo u potpunosti obustavljena. Od 45 t konzumne školjke u 2014. godini proizvodnja je pala na 11 t u 2018. i 2019. godini, dok u 2020. godini nije uopće registrovana.

Privredni ribolov je djelatnost koja podrazumijeva lov ribe profesionalnim ribolovnim alatima i opremom, radi stavljanja ulovljene ribe u promet i sticanja dobiti. Ovaj vid ribolova uglavnom je zastupljen u morskom ribarstvu, dok ga je u slatkovodnom ribarstvu moguće obavljati samo na rijeci Savi. Privredni ili komercijalni ribolov u moru vjekovima je obezbjeđivao životnu egzistenciju stanovništva u priobalnom dijelu naše zemlje. Sa razvojem društva i industrijalizacijom privrede, imajući u vidu i veličinu morskog teritorija i razvoj akvakulture,

sve više je opadao interes za ribolovom kao primarnom privrednom djelatnošću. Procjenjuje se da ulov u morskom ribolovu iznosi 10 do 15 tona ribe godišnje, pri čemu je važno istaknuti da se ulov uglavnom plasira tokom turističke sezone, direktnom prodajom lokalnim restoranima.

Profesionalno ribarenje na rijeci Savi ima viševjekovnu tradiciju, pa je navika konzumiranja slatkovodne ribe lokalnog stanovništvo puno veća nego u drugim dijelovima naše zemlje. Vlada Posavskog kantona je izdala tri dozvole za privredni ribolov, dvije za ribolovno područje Orašje i jednu za ribolovno područje Odžak. Kompletan godišnji ulov ribe u ovom području plasira se i prodaje na lokalnom tržištu, putem ribarnica ili restorana. Prema FAO godišnjaku za ribarstvo (2020.) u BiH se svake godine izlovljava 305 tona ribe, od čega najveći udio (300 t) čine različite vrste slatkovodnih riba (šaran, babupka, smuđ, som, i dr.).

Sportsko-rekreativni ribolov je djelatnost ribarstva, koja podrazumijeva lov ribe udičarskim ribolovnim alatima i opremom, radi sporta ili rekreacije. Ulovljena riba se ne smije stavljati u promet i sportsko-rekreativni ribari je smiju koristiti samo za vlastite potrebe. Prema usmenim podacima Sportsko ribolovnog saveza BiH, u Bosni i Hercegovini je 2020. godine bilo oko 21.000 sportskih ribolovaca, od čega najveći dio (13.045 ili 61,9%) čine ribolovci koji su članovi Sportsko ribolovnog saveza Federacije BiH, odnosno nekog od ribolovnih društava u Federaciji. Procjenjujući da svaki registrovani sportsko-rekreativni ribolovac ostvari ulov u količini od 15 do 20 kg u toku godine, može se zaključiti da je u Federaciji BiH u 2020. godini ostvaren ulov od 200 do 250 tona ribe godišnje.

Prosječna godišnja potrošnja ribljeg mesa po glavi stanovnika u Evropi u 2017. godini iznosila je 21,5 kg, a Bosna i Hercegovina se nalazila na posljednjem mjestu evropskih zemalja, sa godišnjom potrošnjom od 5,8 kg po glavi stanovnika. Najveći udio u ukupnom proizvodu ribarstva Federacije čine proizvodi akvakulture, prvenstveno konzumna riba. Najveći dio proizvoda slatkovodne akvakulture i proizvoda marikulture namijenjen je domaćem tržištu, dok se jedan dio plasira na tržište EU (prvi certifikovani proizvod animalnog porijekla), zemalja CEFTE, EFTE i drugih zemalja. U proteklom sedmogodišnjem periodu permanentno je rastao izvoz proizvoda akvakulture iz Federacije BiH i u 2020. godini je postigao maksimalnu vrijednost (1.648,6 t). Izvoz sušene, soljene i dimljene ribe u 2020. godini je za deset puta uvećan u odnosu na 2014. godinu. Za dva puta je u proteklom periodu uvećan izvoz smrznute i svježije ili rashlađene ribe. Jedini pad izvoza je registrovan kod žive ribe i on je za oko tri puta manji u 2020. godini u odnosu na 2014. godinu. S druge strane, ukupni izvoz ribe, ribljih proizvoda i drugih akvatičnih organizama u 2020. godini (1631,7 t) skoro je za dva i po puta uvećan u odnosu na 2014. godinu (668,6 t).

2.11. Prehrambena industrija

U periodu od 2014. do 2020. godine zabilježen je značajan rast proizvodnje u prehrambenoj industriji Federacije BiH. Zvanična statistika je bilježila podatke o godišnjim proizvodnjama: mlianske industrije, prerade mlijeka, prerade mesa, prerade voća i povrća, proizvodnje keksa i vafla, proizvodnje piva, proizvodnje vina, proizvodnje vode i mineralne vode, proizvodnje bezalkoholnih pića i proizvodnje cigareta. Najveći rast zabilježen je kod proizvodnje keksa i vafla (preko 120%). Visok rast proizvodnje bilježe proizvodnja vode (oko 59%), prerada mesa (oko 54%) i mlianska industrija (oko 50%). Povećanje proizvodnje bilježe i prerada mlijeka (oko 16%) te proizvodnja piva (oko 4%). Prema statističkim podacima, rast proizvodnje od oko 80% zabilježen je i u vinarstvu, iako se, prema stručnim stajalištima, podaci zvanične statistike o proizvodnji grožđa i vina u BiH inače smatraju nepouzdanim. Treba naglasiti da je 2020. kao konačna godina posmatranog perioda, ali i kao godina Covid-19 pandemije, značajno uticala na navedene pokazatelje rasta u domenima proizvodnje piva, vina i bezalkoholnih pića. Proizvodnja vina i bezalkoholnih pića je u 2020. godini bila za oko 10% manja od proizvodnje u 2019. godini, dok je proizvodnja piva u 2020.

godini bila za oko 14% manja od proizvodnje u 2019. godini. Ovo je uticalo i na ukupno posmatrano smanjenje proizvodnje bezalkoholnih pića (preko 6%) u posmatranom periodu. Izraziti pad proizvodnje u periodu od 2014. do 2020. godine zabilježen je kod proizvodnje cigareta (smanjenje za preko 80%), što se može objasniti promjenama poslovnih politika (izmještanje proizvodnje) novih vlasnika kapaciteta za proizvodnju cigareta u FBiH.

U odnosu na prethodni, tokom posmatranog perioda iskorištenost kapaciteta povećala se u mlinskoj industriji, preradi mesa, proizvodnji keksa i vafla, piva i vina. Međutim, iskorištenost kapaciteta u prehrambenoj industriji FBiH još uvijek je jako niska. Tako je za većinu analiziranih podsektora iskorištenost kapaciteta ispod 50%. Samo su mlinska industriji i proizvodnja keksa i vafla (koje se inače prvenstveno oslanjaju na uvozne sirovine) u 2020. godini imale iskorištenost kapaciteta preko 50% (69,99%, odnosno 54,02%). Najmanje su iskorišteni kapaciteti u pogonima za proizvodnju cigareta (5,51%) te u proizvodnji vina (14,69%). Prema stručnim mišljenjima, iskorištenost kapaciteta u vinarstvu je vjerovatno veća od navedene, a njegova iznesena vrijednost je moguća posljedica nekompletnosti podataka koje bilježi statistika.

Pojedini dijelovi sektora prehrambene industrije i dalje su znatno ovisni o uvozu sirovina i poluproizvoda. Može se reći da se mljekarstvo, proizvodnja mineralnih voda, proizvodnja prerađevina od voća i povrća i proizvodnja vina najvećim dijelom zasnivaju na domaćim sirovinama. S druge strane, proizvodnje piva, osvježavajućih bezalkoholnih pića, voćnih sokova, cigareta i žitnih prerađevina bazirane su na uvoznim sirovinama. Znatni prerađivački kapaciteti mljevenja žitarica i prerade mesa samo mali dio potreba za sirovinama obezbjeđuju iz domaćih izvora. Zabrinjavaju pojave, za sada ograničene na pojedine godine, potrebe uvoza sirovina za kapacitete koji se bave proizvodnjom prerađevina od povrća. U FBiH još uvijek nije pokrenuta proizvodnja nekih važnih prehrambenih proizvoda i poluproizvoda poput, šećera, biljnog jestivog ulja, voćnih koncentrata i slada, što znatno doprinosi negativnom spoljnotrgovinskom bilansu sektora u cjelini.

Velika većina pogona prehrambene industrije u FBiH ima u primijeni HACCP sistem, a mnogi posluju i u skladu s odredbama ISO 9001 standarda. Sporadično se sreću i pogoni sa implementacijom ISO standarda serija 14000 i 22000. Bilježi se i rast Halal certifikacija i povećanje izvoza ovako certifikovanih proizvoda. Halal standard inače je registrovan kod Instituta za standardizaciju BiH kao nacionalni standard pod nazivom Halal hrana – zahtjevi i mjere, BAS 1049:2007. Nakon potvrde Vijeće za fetve Rijasetu Islamske zajednice u BiH iz 2005. godine BiH HALAL standard postao je prvi evropski, a drugi u svijetu registrovani Halal standard.

Nakon niza godina u BiH i Federaciji BiH su stečeni regulatorni i institucionalni uslovi za efektivno provođenje tzv. politike kvaliteta prehrambenih proizvoda. Ovdje se prije svega misli na službenu registraciju zaštićenih oznaka porijekla (PDO ili ZOP), zaštićenih oznaka geografskog porijekla (PGI ili ZOGP) i oznaka garantovano tradicionalnih specijaliteta (GTS). Postupak zaštite i registracije vodi Agencija za sigurnost hrane BiH, a u FBiH su trenutno dva certifikaciona tijela ovlaštena za provođenje potrebnih kontrola za korištenje ovih oznaka. Tokom 2020. i 2021. godine službeno su registrovane prve ZOP i ZOGP za poljoprivredne i prehrambene proizvode u BiH (dva sira, jedan suhomesnati proizvod, jedna voćna prerađevina i krompir iz jednog područja).

Asortiman proizvoda prehrambene industrije FBiH je inače prilično ograničen. Sada je već hroničan nedostatak inovacija proizvoda i pakovanja, a naročito se malo napredovalo u proizvodnji dijetetskih proizvoda i dehidriranih i djelimično dehidriranih proizvoda gdje pored nepostojanja postrojenja, nedostaju i motivi i ideje za pokretanje ovih vrsta proizvodnji. Vrlo mali ili nikakvi pomaci su učinjeni u kreiranju novih proizvoda na bazi iskorištavanja nusproizvoda što je u razvijenom svijetu snažno promovisana i ustaljena praksa.

Pogoni prehrambene industrije u FBiH otpad zbrinjavaju shodno zakonskim odredbama. Važno je, međutim, naglasiti da još uvijek nema znatnijih pomaka u smislu kontrole, ušteda, razvrstavanja, reciklaže i ponovne upotrebe nusproizvoda ili otpada kao novih proizvoda.

U periodu od 2014. do 2020. godine broj zaposlenih u prehrambenoj industriji povećan je za oko 9,1%, odnosno na oko 14.000 zaposlenih. Trend povećanja zapošljavanja bio je povoljniji do pojave Covid-19 pandemije koja je uzrokovala, istina neznatno, smanjenje broja zaposlenih u ovoj industriji za oko 2%. Udio zaposlenih u prehrambenoj industriji FBiH ostaje nizak i čini svega oko 2,6% ukupno zaposlenih. Plate zaposlenih u sektoru prehrambene industrije su i dalje za oko 40% niže od prosječne plate u Federaciji BiH te su niže i od prosječnih plata u sektorima poljoprivrede, šumarstva i ribolova, proizvodnje pića i duhanske industrije.

2.11.1. Prerada mlijeka

Mljekarska industrija je ostvarila značajne pozitivne razvojne trendove, brže od razvoja u primarnoj proizvodnji mlijeka. U Federaciji BiH danas posluje oko 20 mljekara, većinom mikro (do 10 zaposlenih) i malih (10 do 50 zaposlenih). Međutim, tri velike mljekare prerađuje oko 71% ukupno otkupljenog mlijeka u Federaciji BiH. Ukupni obim proizvodnje mlijeka i mliječnih proizvoda u FBiH od 2014. godine raste po stopi nešto većoj od 1% godišnje i trenutno je na preko 168 miliona kilograma gotovih proizvoda. U strukturi proizvoda sa oko 80% učešća izrazito dominira tzv. konzumni program (mlijeko, uglavnom UHT, i nefermentisana pavlaka). Slijede fermentisani proizvodi od mlijeka sa 14 – 20% učešća. Proizvodnja sireva je daleko manje zastupljena (ispod 3%) i u najvećoj mjeri se odnosi na svježere sireve. Udio drugih proizvoda na bazi mlijeka (mliječni namazi, surutka, smrznuti deserti, sladoled) u ukupnoj proizvodnji je simboličan. U Federaciji BiH od 2013. godine nema proizvodnje mlijeka u prahu. Obimi proizvodnje mlijeka, (nefermentisane) pavlake, mliječnih namaza, fermentisanih mlijeka, te surutke i njenih proizvoda su pratili trend rasta ukupnog obima sektorske proizvodnje. Tokom 2019. i 2020. godine bilježi se pad proizvodnje svih vrsta sireva, a tokom 2020. godine i pad proizvodnje maslaca. Proteklih godina na tržištu BiH su se pojavili novi proizvodi domaćih mljekara i sirana poput ajrana, UF sira, te niza novih tipova i podtipova sireva (kozji, ovčji, dimljeni sirevi, sirevi sa različitim dodacima). Međutim, proizvedene količine ovih proizvoda su još uvijek male da bi značajno promijenile stanje na tržištu. Mljekare u FBiH još uvijek ne nude posebne proizvodne programe za ciljne grupe potrošača (školski obrok, programi za omladinu, sportsko mlijeko i dr.) niti pokazuju inicijative za obogaćivanjem asortimana novim proizvodima koji, inače, kao uvozni zauzimaju značajno mjesto na tržištu BiH (aromatizovana fermentisana mlijeka, topljeni sirevi, program slatkih konzumnih proizvoda, šira paleta proizvoda na bazi surutke, dehidrirani i djelimično dehidrirani proizvodi i dr.). Zabilježeni su određeni pomaci u pakovanju proizvoda koja su atraktivnija i raznovrsnija, ali još uvijek zaostaju za pakovanjima iz mljekarski razvijenih zemalja.

Ohrabruje oživljavanje proizvodnje autohtonih mliječnih proizvoda, naročito sireva koji se proizvode na tradicionalan način, od sirovog (često ovčjeg i kozjeg) mlijeka, na malim porodičnim farmama. Svojim renomeima ističu se tri tradicionalna sira (Travnički/Vlaški, Livanjski i Hercegovački sir iz mijeha) koji predstavljaju regionalne brendove, a dva tipa Livanjskog sira su nosioci prvih registrovanih zaštićenih oznaka porijekla i geografskog porijekla prehrambenih proizvoda u BiH. I pored određenog rasta aktivnosti na pomoći proizvođačima ovih i sličnih sireva te na valorizaciji i zaštiti njihovih posebnosti, izostaje sistemska podrška, uključujući i subvencionisanje ovih proizvodnji.

Ukupni instalisani kapaciteti mljekarske industrije u FBiH se trenutno procjenjuju na oko 400 miliona litara godišnje što je značajno povećanje u odnosu na stanje u 2012. godini (oko 250 miliona litara) ili u 2015. godini (oko 320 miliona litara). U periodu 2014. – 2020. godine nije bilo otvaranja novih velikih mljekara u FBiH, dok je s radom počelo nekoliko manjih

pogona. Jedna velika mljekara (Tuzlanska) u međuvremenu je, nakon prodaje stranom kupcu, obustavila rad, a fabrika sladoleda Ledo je prestala sa proizvodnjom sladoleda. Iako je prerada mlijeka jedna od grana prehrambene industrije Federacije BiH sa visokim stepenom iskorištenosti kapaciteta on je trenutno tek na oko 48%.

U mljekarama u Federaciji BiH efektivno se provode dobre higijenske i proizvođačke prakse. Pored HACCP sistema, mnoge mljekare imaju u primjeni relevantne standarde ISO serija, a znatan broj je i u sistemu Halal certifikacije. Ovo je, uz efektivno provođenje regulative o higijenskim uslovima i kontroli, omogućilo da 2016. godine prve četiri mljekare iz BiH (tri iz Federacije BiH) dobiju dozvole za plasman mlijeka u EU. U godinama do 2021. ove dozvole je pribavilo još šest mljekara iz Federacije BiH.

2.11.2. Prerada mesa

Prerodom mesa u Federaciji BiH uglavnom se bave mala privatna preduzeća i porodične firme sa malim brojem zaposlenika. Prerađivači mesa u FBiH svoje proizvodnje uglavnom zasnivaju na uvoznim sirovinama, prije svega na zamrznutoj govedini i pilećem MOM-u. U ponudi dominiraju proizvodi od govedine, mesa peradi, manje od svinjetine i vrlo malo od ovčjeg mesa. U Federaciji BiH se najviše konzumira svježije meso peradi, potom meso goveda, svinja, pa ovaca, dok se od mesnih proizvoda najviše konzumiraju kobasice.

Problemi u animalnoj proizvodnji, kao sirovinskoj bazi prerađivačke industrije mesa u Federaciji BiH su skoro isti već dugi niz godina i uglavnom se mogu svesti na (i) nedovoljna izdvajanja budžetskih sredstava za ulaganja u animalnu proizvodnju koja se odnosi na proizvodnju mesa, (ii) nedovoljan domaći uzgoj, (iii) nekontrolisan i prekomjeran uvoz gotovo svih vrsta sirovog mesa i mesnih prerađevina koje se mogu proizvesti u domaćim farmama i firmama u dovoljnoj količini i kvaliteti većeg od uvezenih, (iv) nedovoljna kontrola kvaliteta uvezenih proizvoda, (v) nepostojanje posebnih programa kreditiranja za ulaganja u animalnu proizvodnju kao specifičnu i niskoakumulativnu granu poljoprivrede te (vi) nedostatak zakonskih i podzakonskih propisa u cilju poboljšavanja i usklađivanja sa propisima EU.

2.11.3. Prerada voća i povrća

Tačnih podataka o udjelu domaće proizvedenog voća i povrća u preradi iz zvaničnih izvora, nažalost, nema. Prema rezultatima anketiranja preduzeća koji prerađuju voće i povrće u Federaciji BiH, preko 50% sirovina za prerađevine od povrća se obezbjeđuje iz uvoza. Znatno je povoljnija situacija u preradi voća gdje je učešće domaće sirovine (osim kod proizvodnje sokova) i do 90%. Proizvodnja oko 90% ukupne količine voćnih sokova u FBiH zasniva se na uvezenim koncentratima. Razloge za uvoz sirovina, pored godišnjih variranja proizvodnji voća i povrća u BiH, treba tražiti i u visokim otkupnim cijenama domaćih sirovina.

Na prostoru Federacije BiH su aktivna 24 preduzeća sa instalisanim rashladnim kapacitetima za čuvanje voća i povrća. Ovome treba dodati i pet firmi čiji se kapaciteti ne koriste ili se koriste u manjem obimu te veliki broj manjih hladnjača kod veletrgovaca i proizvođača i prerađivača voća i povrća kapaciteta ispod 150 tona. Ukupni aktivni rashladni kapaciteti iznose oko 32.000 tona, dok se oko 17.000 tona rashladnih kapaciteta trenutno ne koristi. Samo dvije hladnjače ukupnog kapaciteta oko 1.980 tona imaju mogućnost čuvanja voća i povrća u kontrolisanoj atmosferi. U periodu od 2013. do 2021. godine došlo je do povećanja rashladnih kapaciteta za oko 2,5 puta. Rashladni kapaciteti se uglavnom koriste za čuvanje voća i povrća za stonu potrošnju, mada se u periodu 2014. – 2021. bilježi rast broja hladnjača sa mogućnošću čuvanja duboko zamrznutih sirovina (sad ukupno 15). Samo osam hladnjača posjeduje liniju za pripremu i doradu voća i povrća, a režimi čuvanja u pravilu su podešeni ili samo kao plusni ili samo kao minusni. Imajući u vidu godišnju proizvodnju voća i povrća raspoloživi rashladni kapaciteti za svježije voće i povrće u Federaciji BiH su nedovoljni. I za naredni period ostaje potreba izgradnje novih rashladnih kapaciteta (posebno onih sa

kontrolisanom atmosferom) te instaliranje linija za pripremu i doradu voća i povrća kod postojećih hladnjača.

Prema nezvaničnim podacima, trenutno je na prostoru Federacije BiH aktivno devet većih preduzeća za preradu voća i povrća, od kojih četiri proizvode isključivo sokove i osvježavajuća bezalkoholna pića. Posluje i veći broj manjih firmi (godišnjeg kapaciteta ispod 500.000 l za sokove, odnosno ispod 500 t za ostale prerađevine od voća i povrća), koje su najčešće specijalizovane za određenu grupu proizvoda. U proizvodnji preovladavaju sokovi, džemovi, marmelade, marinirani i biološki konzervisani proizvodi od voća i povrća, konzervisano (sterilizovano) povrće, zamrznuto voće i povrće, a u manjem obimu pire od paradajza, kečap, prerađevine od krompira, te suho voće i povrće. Nažalost, samo jedna firma proizvodi minimalno prerađeno voće i povrće.

Iskorištenost kapaciteta za proizvodnju prerađevina od voća i povrća, uključujući i sokove, u periodu 2014. – 2017. varirala je u rasponu od oko 40% do oko – 70% i bila je na zadovoljavajućem nivou. Međutim, od 2018. godine iskoristivost kapaciteta pada tako da je u 2020. iznosila svega oko 24%. Proizvodnja prerađevina od voća i povrća (uključujući sokove) u Federaciji BiH intenzivno je rasla od 2014. do 2019. godine (sa oko 15 miliona kg u 2014. na oko preko 50 miliona kg u 2019. godini. Covid-19 pandemija uzrokovala je značajan pad proizvodnje u 2020. godini (oko 30% manje) u odnosu na 2019. godinu. Daleko najveći udio u ukupnoj proizvodnji prerađevina od voća čine voćni sokovi uglavnom proizvedeni od uvezenih koncentrata (povećanje sa oko 11 miliona litara u 2014. godini na oko 32 miliona litara u 2020. godini, sa dominantnim udjelom miješanih sokova od voća i povrća). U Federaciji BiH nema kapaciteta orijentisanih na proizvodnju koncentrata. Na tržištu se pojavljuje sve više malih prerađivača koji proizvode sokove od domaće sirovine, najčešće iz vlastitih zasada i čija godišnja proizvodnja ne prelazi 500.000 l. U posmatranom periodu zabilježen je pad proizvodnje kiselog kupusa, mariniranog povrća, zamrznutog voća i želiranih proizvoda, ali i značajan rast proizvodnje konzervisanog (sterilizovanog) povrća bilo kao monokulture ili mješavine. Zvaničnih podataka o proizvodnji zamrznutog povrća nema, iako je kod nekih anketiranih prerađivača zamrznuto povrće činilo najmanje 50% ukupne proizvodnje. Nema ni zvaničnih podataka o proizvodnji suhog voća i povrća, iako se na tržištu npr. nalaze začinske smjese u kojima znatan dio čini suho povrće. Velike industrijske sušnice iz ranijeg perioda više nisu u funkciji, ali se na području Federacije BiH nalaze desetine manjih komornih diskontinuiranih sušnica kapaciteta unosa do jedne tone.

I pored nekih ohrabrujućih znakova rasta sektora prerade voća i povrća, Federacija BiH na europskom tržištu u doglednoj budućnosti vjerovatno neće moći konkurirati velikim količinama konvencionalnih proizvoda. Izvozne šanse treba tražiti u proizvodnji i plasmanu tradicionalnih prerađevina od voća i povrća te proizvoda sa oznakom porijekla ili geografskog porijekla. Problem ostaje obimom mala proizvodnja u pravilu vezana za male proizvodne kapacitete, uglavnom zanatskog tipa. Prerađivačima treba omogućiti pristup investicionom kapitalu pod povoljnijim uslovima, te podršku nadležnih institucija, posebno u pogledu povezivanja, ukрупnjavanja i zajedničkog nastupa na tržištu.

2.11.4. Mlinsko-pekarska industrija

Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku i Odsjeka za prehrambenu industriju Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva u periodu od 2014. do 2020. zabilježen je rast godišnje proizvodnje mlinske industrije sa oko 140.000 tona 2014. godina na oko 210.000 tona 2020. godine. Godišnji kapaciteti mlinske industrije su do 2016. godine bili oko 397.000 tona, kada padaju na oko 302.000 tona i na ovom nivou se zadržavaju do kraja posmatranog perioda. Iskorištenost kapaciteta ove industrije se u ovom periodu kretala od najmanje 36% (2014. godina) do najviše 70% (2020. godina). Treba konstatovati da je sa oko 130.000 t zabilježenih 2012. godine, i pored navedenog smanjenja kapaciteta za preko

90.000 t, obim proizvodnje ove industrije u Federaciji BiH u 2019. i 2020. godini povećan na preko 200.000 tona.

Osnovu mlinske industrije u Federaciji BiH i dalje čini desetak velikih mlinova koji godišnje prerađuju od 3.000 – 5.000 tona pa do maksimalno oko 10.000 tona. Procjene govore da na teritoriji Federacije BiH pored ovih, velikih, djeluje još oko 40-ak malih mlinova. Mlinari žito u pravilu skladište uz svoje mlinove, pri čemu najznačajniji skladišni kapacitet i dalje drži "Klas"-ov silos u Sarajevu.

Vodeće obilježje mlinsko-pekarske industrije Federacije BiH ostaje praktično potpuna ovisnost o uvoznim sirovinama. Procjenjuje se da se za potrebe ove industrije i dalje manje od 15% sirovina obezbjeđuje iz domaćih izvora. Pored nedovoljne domaće proizvodnje žita, iz pekarskih krugova se, neslužbeno, navodi da kvalitet brašna od domaćeg žita nije na potrebnom nivou za preradu u kvalitetne pekarske proizvode pa ga je potrebno miješati sa brašnom dobijenim od uvoznih sirovina.

Uz mlinsko-pekarsku industriju treba pomenuti i proizvodnju keksa i vafla koja je na nju često direktno naslonjena. Iako na relativno skromnim polaznim osnovama, ova industrija je u periodu 2014. – 2020. godina zabilježila više nego dvostruki rast, sa 5.500 tona u 2014. na 12.000 tona u 2020. godini. Kapaciteti ove industrije u 2020. godini su bili na oko 22.000 tona, a njihova iskorištenost je bila blizu 54%.

2.11.5. Proizvodnja destilisanih alkoholnih i osvježavajućih bezalkoholnih pića

Značajan dio proizvodnje destilisanih alkoholnih pića u Federaciji BiH još uvijek se ne bilježi u zvaničnim statistikama. Prema procjenama stručnjaka, 50 – 60% proizvedenih destilata završava na neformalnom, odnosno nekontrolisanom tržištu. Iako je tokom zadnjih godina jedna kompanija kapaciteta oko 15 miliona litara destilata prestala s radom, preostali kapaciteti iz ranijeg perioda i novouspostavljeni pogoni su dovoljni za prihvatanje voća, grožđa, vina i drugih ulaznih sirovina za proizvodnju jakih alkoholnih pića u Federaciji BiH. Za ove kapacitete inače već dugo stoje konstatacije o njihovoj niskoj iskorištenosti. Opremljenost pogona koji se bave proizvodnjom jakih alkoholnih pića je dobra i oni se vremenom stalno modernizuju. U centralnim, istočnim i sjevernim dijelovima Federacije BiH proizvodnjom i dalje preovladavaju destilati od voća (šljiva, jabuka, kruška, rjeđe druge voćne vrste), dok u Hercegovini preovladavaju destilati od grožđa. Zanimljivo je da u Federaciji BiH još nema značajnije proizvodnje odležalih destilata od vina, odnosno pića tipa konjaka ili vinjaka.

Industrija jakih alkoholnih pića u Federaciji BiH je još u razvoju, ali se, prema potvrđenom kvalitetu destilata može govoriti o značajnom transferu znanja, vještina i dobrih tehnologija u proizvodnju. Vodeći problem podsektora je plasman, uglavnom loših i nestandardizovanih, destilata na sivom tržištu. Ovo, pored direktnih gubitaka za državnu kasu, za posljedicu ima i izlaganje opasnosti zdravlja konzumenata, ali i sporu izgradnju renomea BiH destilata. U Federaciji BiH je nedavno u proceduru usvajanja upućen Zakon o jakim alkoholnim pićima koji uvodi striktnije odredbe o obaveznoj registraciji proizvodnji jakih alkoholnih pića. I pored prvih otpora uglavnom individualnih proizvođača, ovaj zakon bi mogao dati značajan doprinos i uređenju i unapređenju podsektora, jer se njim, pored ostalog, uspostavljaju regulatorne pretpostavke za registraciju zaštićenih oznaka geografskog porijekla jakih alkoholnih pića.

Na prostoru Federacije BiH posluje 13 većih kompanija koje se bave proizvodnjom i pakovanjem osvježavajućih bezalkoholnih pića (OBP) od voćnih baza, voćnog soka, biljnih ekstrakata, energetskih pića i aromatizovanih pića. Među njima je i globalno poznata kompanija koja svojom proizvodnjom u BiH doprinosi 0,5% njenog BDP-a. Proizvodnja je bazirana na uvezenim koncentratima, sirupima i pastilama od kojih se dodatkom vode i

ostalnih aditiva proizvode OBP-a koja se pakuju u staklenu, PET, limenu a rjeđe u višeslojnu kartonsku ambalažu.

U periodu od 2014. godine (195.482.000 l) do 2018. godine (203.276.000 l) bilježi se rast proizvodnje OBP-a, nakon čega dolazi do njenog pada na oko 182.808.000 l u 2020. godini. Ovaj pad proizvodnje pratio je i pad iskorištenja kapaciteta (328.600.000 l) koje je sa 62,9% u 2014. godini pao na oko 50% u 2020. godini. Istovremeno je zabilježeno povećanje pokrivenosti uvoza izvozom OBP-a za oko 9% u odnosu na 2014. godinu.

Iako na svjetskom tržištu potrošnja ovih pića pada, jer se ona dovode u vezu s povećanim rizikom od niza oboljenja, ona je i dalje za oko 10 puta veća u odnosu na potrošnju voćnih sokova. Na domaćem tržištu se bilježi rast interesa potrošača za pića sa smanjenom energetsom vrijednošću pa je tržišni udio pića bez kalorija (zero) sa oko 2% u 2016. porastao na blizu 6% u 2018. godini. Domaće kompanije, proizvođači OBP-a, bi trebale intenzivnije pristupiti razvoju novih proizvoda obogaćenih bioaktivnim komponentama, sa supstitucijom šećera zaslađivačima prirodnog porijekla i uvođenjem tzv. "premium" segmenta napitaka za najmlađe obogaćenih vitaminima i sl.

2.12. Vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenim proizvodima

Analizu vanjsko-trgovinske razmjene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na nivou Federacije BiH potrebno je uzeti sa određenom rezervom, budući da se neki poljoprivredno-prehrambeni proizvodi ne mogu isključivo uvoziti/izvoziti sa područja jednog entiteta. Stoga, prije analize na nivou entiteta daju se neka važnija obilježja trgovinske razmjene na nivou Bosne i Hercegovine.

BiH ima nepovoljan trgovinski bilans u trgovini poljoprivredno-prehrambenim proizvodima, izraziti je neto uvoznik i u većini proizvoda nema samodovoljnost. Ovo je "gorući" problem koji dolazi do izražaja u kriznim vremenima, kakav je bio u vrijeme COVID-a 19. U 2019. godini ukupan izvoz poljoprivredno-prehrambenim proizvodima je iznosio 850,8 miliona KM što je predstavljalo 7,2% ukupnog BiH izvoza. U istoj godini, ukupna vrijednost uvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je bila 3,2 milijarde KM što je činilo 16,3% ukupnog uvoza u BiH. Prema podacima za 2019. godinu najveći dio uvezenih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda dolazi iz zemalja EU (60,3%), koje slijedi zemlje Zapadnog Balkana (29,0%) i druge zemlje sa (8,4%). Najvažniji partneri iz zemalja EU su Hrvatska, Slovenija i Mađarska, a od zemalja Zapadnog Balkana Srbija i Sjeverna Makedonija. Kada se govori o izvozu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, jednaku važnost imaju zemlje EU (38,7%) i zemlje Zapadnog Balkana (35,5%), kojima treba pridodati i Tursku u kojoj se izvozi 15,1% ukupnog BiH izvoza ovih proizvoda. U 2019. godini od zemalja EU najvažniji izvozni partneri su Hrvatska i Njemačka, a od zemalja Zapadnog Balkana Srbija i Crna Gora.

Kao i u BiH, i u Federaciji BiH u periodu 2014. – 2020. je zabilježen značajan trgovački debalans poljoprivredno-prehrambenih proizvoda krećući se u rasponu od -1,42 milijarde KM u 2014. godini do -1,52 milijarde KM u 2020. godini. Ukupan izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda pokazuje trend stalnog rasta i sa 273,3 miliona KM u 2014. godini povećao se za 55 indeksnih poena i dostigao vrijednost od 424,1 milion KM. U strukturi izvoza najviše učešće imaju mesne prerađevine (17,31%), mlijeko i mliječni proizvodi (15,37%), svježe voće (14,73%), alkoholna i bezalkoholna pića (9,72%) te proizvodi mlinsko-pekarske industrije (9,18%). I ukupan uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u Federaciju BiH ima tendenciju rasta, ali nešto blažu u odnosu na izvoz. Vrijednost ukupnog uvoza se sa 1,7 milijardi KM u 2014. godini povećala za 15 indeksnih poena i u 2020. godini dostigla nivo od 1,94 milijarde KM. U strukturi uvoza najviše učešće imaju alkoholna i bezalkoholna pića (13,13%), ostali jestivi proizvodi (11,65%), svježe meso

(9,02%) i svježe voće (7,47%). Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je još uvijek veoma niska i kreće se u rasponu 16,12% (2014.) do 22,09% (2017.).

2.13. Poslovno okruženje

2.13.1. Institucije od važnosti za sektor

Četiri administrativno-upravna nivoa (državni, entitetski, kantonalni, općinski) ustavno uspostavljena u Bosni i Hercegovini (BiH) predstavljaju znatnu teškoću za strateško planiranje u poljoprivredi i realizaciju poljoprivredne politike. Ovakva organizacija za rezultate ima nepotrebno i skupo multipliciranje institucija istih ili sličnih nadležnosti te vrlo teško uspostavljanje funkcionalne koordinacije mreže institucija s uticajem na poljoprivredu, proizvodnju hrane i ruralni razvoj.

Mali broj institucija uspostavljenih na nivou BiH koje se mogu označiti posebno važnim za sektor su: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (MVTEO), odnosno njegov Sektor za poljoprivredu, prehranu, šumarstvo i ruralni razvoj; Agencija za sigurnost hrane BiH (samostalna upravna organizacija) i tri upravne organizacije u okviru MVTEO (Uprava BiH za zaštitu zdravlja bilja; Ured za veterinarstvo BiH i Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju BiH).

U okviru MVTEO, Sektor poljoprivrede, prehrane, šumarstva i ruralnog razvoja je zadužen za uspostavljanje okvira za razvoj sektorskih strategija, politika, programa i mjera, te njihovu koordinaciju u cilju harmonizovanog pristupa i razvoja ovih oblasti u cijeloj zemlji. Izuzimajući Agenciju za sigurnost hrane, ostale upravne organizacije su, uglavnom, zadužene za iniciranje i usaglašavanje programa, mjera i aktivnosti koje se, osim programa međunarodne podrške i pomoći, i finansiraju i provode na nivou entiteta, a u FBiH i na nivou kantona. One su ovlaštene da Vijeću ministara BiH podnose na razmatranje i usvajanje nacrt zakona i podzakonskih akata iz domena utvrđenih zakonima o formiranju ovih institucija. Agencija za sigurnost hrane ima posebno važnu nadležnost (utvrđenu Zakonom o hrani, Službeni glasnik BiH, br. 50/04) u iniciranju i kreiranju nacrt zakonskih i podzakonskih propisa o hrani. Treba naglasiti da je pored svojih ostalih, zakonom utvrđenih, nadležnosti, Agencija od svog osnivanja u ovom pogledu dala izuzetan doprinos kreiranjem velikog broja prije svega pravilnika iz domena tržišnih standarda, kvaliteta i zdravstvene sigurnosti hrane.

Pored navedenih, među institucijama od šire važnosti za sektor uspostavljenim na državnom nivou treba spomenuti: Institut za akreditovanje BiH (BATA), Institut za standardizaciju BiH (BAS), Institut za intelektualno vlasništvo BiH i Direkciju za evropske integracije Vijeća ministara BiH.

U Federaciji BiH je uspostavljen i funkcioniše zadovoljavajući broj institucija, organizacija i agencija za upravljanje i nadzor u sektoru poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja. Sporo usvajanje regulative i uspostavljanje institucija na nivou BiH nepovoljno se odražava i na sektor i na sektorske institucije u Federaciji BiH. Federalni organi uprave pokazuju stalnu spremnost da prihvate i provedu sva regulatorna rješenja utvrđena za BiH, kao i da daju konstruktivan doprinos u dolasku do ovih rješenja. Određene teškoće za uspostavljanje sektorskih institucija sa snažnijim i konzistentnijim strateško-planskim i implementacionim kapacitetima u Federaciji BiH predstavlja njena ustavna organizacija, sa snažnim nadležnostima kantona za pitanja poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja.

Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (FMPVŠ) je ključna institucija za planiranje i upravljanje sektorom poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja u Federaciji BiH. FMPVŠ vrši upravni nadzor nad provođenjem propisa, te donosi provedbene odluke. Ministarstvo je odgovorno za: upravljanje prirodnim resursima (zemljište, vode, šume), razvoj

poljoprivrede, prehrambene industrije, odnosno za razvoj biljne poljoprivredne proizvodnje, stočarstva, ribarstva, lova, zaštite i korištenja poljoprivrednog zemljišta, prehrambene industrije, proizvodnje stočne hrane, vodoprivrede, veterinarske i fitosanitarne zaštite, šumarstva, te za ruralni razvoj i zaštitu i poboljšanje korištenja poljoprivrednog zemljišta. U okviru FMPVŠ uspostavljeno je i vodi se niz registara neophodnih za planiranje, organizaciju, funkcionisanje i praćenje stanja razvoja sektora i njegovih podsektora.

U skladu sa administrativno-upravnom organizacijom Federacije BiH i odredbama relevantnih propisa, inspekcijski nadzor u sektoru vrše Federalna i kantonalne uprave za inspekcijske poslove. Na nivou FBiH za sektor poljoprivrede, ruralnog razvoja i prehrambene industrije posebno su važni: Poljoprivredni, Veterinarski, Tržišni, Šumarski, Vodni i Inspektorat za hranu. I pored određenih unapređenja u koordinaciji rada tokom zadnjih godina, Federalni i kantonalni inspekcijski organi nemaju uvijek jasno podijeljene nadležnosti, što kao problem u radu ističu i federalni i kantonalni inspektori.

U FBiH su uspostavljene i djeluju dvije samostalne federalne istraživačko-stručne ustanove (Federalni zavod za poljoprivredu u Sarajevu i Federalni agromediteranski zavod u Mostaru) i jedna ustanova specijalizovana za pitanja poljoprivrednog zemljišta (Federalni zavod za agropedologiju u Sarajevu).

Sedam od deset kantona u FBiH u svojim vladama imaju ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, dok su u tri kantona pitanja poljoprivrede u nadležnosti posebnih sektora u ministarstvu privrede. Svi kantoni imaju nadležnosti za vlastita strateška planiranja poljoprivrede i ruralnog razvoja i provođenje utvrđene poljoprivredne politike, sve do vlastitih podsticaja poljoprivredi i ruralnom razvoju. Relevantna kantonalna ministarstva učestvuju u planiranju poljoprivredne politike na nivou Federacije BiH, čime se obezbjeđuje koordinacija razvojnih planova i programa.

2.13.2. Međunarodni sporazumi važni za sektor poljoprivrede

CEFTA sporazum je plurilateralni regionalni sporazum o slobodnoj trgovini. On je naslijedio/objedinio 32 ranije potpisana bilateralna ugovora o slobodnoj trgovini koji su bili na snazi između zemalja regiona. Liberalizacija trgovine ostvarena kroz bilateralne sporazume, a kasnije i CEFTA sporazum, trebala je da doprinese jačanju konkurencije i, s tim u vezi, obezbjeđenje kvalitetnije ponude za potrošače, brži razvoj sektora, veći priliv stranih investicija, smanjenje cijena i finalnih proizvoda i inputa, brži transfer tehnologija i sl. Otvaranje tržišta od 30 miliona stanovnika bez praktično ikakvih uvoznih opterećenja je bila šansa, kako za privredu, tako i za poljoprivredu BiH. Pojedine privredne grane su imale znatne koristi od otvaranja CEFTA tržišta. Pored navedenog, objedinjavanjem ranijih bilateralnih ugovora o slobodnoj trgovini u CEFTA sporazum povećana je i transparentnost u trgovini između članica. Jedan od važnih ciljeva CEFTA sporazuma je i olakšavanje integracije zemalja članica kako u EU, tako i u druge međunarodne institucije poput WTO-a.

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) predstavlja formu odnosa zemalja članica EU i zemalja koje teže ka članstvu u EU. Sporazum predstavlja i prvi ugovorni odnos između BiH i EU, potpisan je 16. juna 2008. godine u Luksemburgu, a stupio je na snagu 1. juna 2015. godine. Potpisivanjem SSP BiH proizvođačima je formalno otvoren pristup ogromnom i bogatom tržištu EU. Međutim, radi se i o tržištu sa vrlo rigoroznim zahtjevima u oblasti sigurnosti hrane, kojima BiH proizvođači ne mogu uvijek na adekvatan način odgovoriti. Većinu odobrenih kvota, kao i ostalih koncesija/povoljnosti utvrđenih SSP-om, domaći poljoprivredni i drugi proizvođači do sada su tek u maloj mjeri iskoristili. Znatne prepreke na putu boljeg korištenja pogodnosti koje proističu iz SSP su sporo i neefikasno, često političko uslovljavano, donošenje potrebne regulative i uspostavljanje efikasnog institucionalnog okvira u BiH.

Sporazum o poljoprivredi WTO i WTO Sporazum o sanitarnim i fitosanitarnim mjerama regulišu pitanja poljoprivrede i trgovine poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima u okviru WTO. Sporazum o poljoprivredi WTO zasniva se na tri komponente: uvozni pristup, izvozne naknade i domaća podrška. Prva, a znatnim dijelom i druga komponenta u domenu je državne trgovinske i carinske politike, dok je domaća podrška u domenu poljoprivredne politike. Domaća podrška poljoprivredi važan je i kritičan element Sporazuma, jer ove podrške mogu znatno uticati na svjetsku trgovinu poljoprivrednim proizvodima. Integracija BiH u WTO, pored promjena u smislu dodatne liberalizacije trgovine i uže trgovinskih pitanja, imat će uticaja i na domaću podršku poljoprivredi. Ovo poglavlje pregovora za BiH je možda i najvažnije, jer se odnosi na dio politika podrške koje funkcionišu u praksi. Za sada, najveći obim podrške poljoprivrednim proizvođačima u Federaciji BiH ide kroz mjere koje pripadaju kritičnoj, tzv. "žutoj kutiji"²⁷. Drugo mjesto zauzimaju mjere koje se uslovno mogu smjestiti u tzv. "plavu kutiju" (plaćanja po grlu i hektaru koje su zastupljene u BiH, ali koje i daju nemaju potpuna obilježja zahtjeva "plave kutije"). Na kraju su mjere tzv. "zelene kutije" koje nemaju ograničenja u smislu iznosa koji se mogu trošiti. Dakle, za strukturu poljoprivrednih podrški u Federaciji BiH se može reći da nije povoljna, jer dominiraju plaćanja koja se svrstavaju u "žutu kutiju". Mjere ove kutije su označene kao mjere koje u najvećoj mjeri utiču na trgovinu i kao takve su pod režimom ograničenja. Da se ne bi došlo u situaciju "probijanja" AMS, neophodno je da se čim prije podrške u poljoprivredi počnu usmjeravati ka rješenjima prihvatljivim za WTO. Ovo se posebno odnosi na proizvode koji u najvećoj mjeri participiraju u AMS, što je u Federaciji BiH, prije svega, mlijeko.

2.13.4. Međunarodni fondovi

Bosna i Hercegovina zbog nedostatka političke volje i neizgrađene tzv. operativne strukture još uvijek ne koristi EU Instrument predpristupne pomoći za poljoprivredu i ruralni razvoj – IPARD. Tako je BiH jedna od rijetkih zemalja Zapadnog Balkana koja ne koristi ove fondove čija je osnovna namjena unapređenje konkurentnosti poljoprivrednog sektora. Ovim BiH ujedno gubi i prilike za sticanje iskustava vezanih za mehanizme decentralizovanog finansiranja koje će biti potrebno kod njenog eventualnog članstva u EU. U BiH se ne bilježi ni napredak po tzv. horizontalnim pitanjima uspostavljanja administrativnih struktura potrebnih za zajedničku poljoprivrednu politiku, uključujući agenciju za plaćanja. Umjesto IPARD II fondova koje su koristile sve zemlje Zapadnog Balkana, EU je za BiH u zamjenu ponudila dva projekta podrške – EU4Business i EU4Agri. Četverogodišnji (2018. – 2022.) projekat EU4Business pored finansijske pomoći privrednim subjektima pruža i tehničku pomoć institucijama u jačanju njihovih kapaciteta. EU4AGRI je četverogodišnja inicijativa

²⁷ WTO metodologijom mjere podrške se dijele u tri kategorije/kutije u zavisnosti od utjecaja na trgovinu i čine ih žuta, plava i zelena kutija (*traffic light system*). Mjere koje se svrstavaju u *žutu kutiju* su direktno vezane za proizvodnju bilo pojedinačnih proizvoda ili za sve poljoprivredne proizvode u cjelini i kao takvi imaju najveći uticaj na trgovini. Uključuju transfere od potrošača kao i transfere od poreznih obveznika. U ove grupe mjere mogu se svrstati sve mjere tržišno-cjenovne politike, plaćanja na bazi outputa, regresi za inpute, izvozne naknade, podrška kroz administriranje cijenama, i sl. Iznos ovih mjera se mjere odgovarajućom AMS metodologijom u jedinstven indikator Agregatne mjere podrške (AMS). Zapravo AMS kombinira vrijednost svih mjera podrške koje spadaju u žutu kutiju uključujući i transfere od potrošača i poreskih obveznika. Izračunati AMS (Agregatni mjeru podrške/Aggregate Measurement of Support) za bazni period je predmet smanjenja u procentima i vremenskom intervalu. Znači, izdvajanja (budžetski transferi) za mjere ove kategorije su ograničeni. Nažalost, veći obim podrške u Bosni i Hercegovini su upravo mjere iz žute kutije. Mjere *plave kutije* su mjere u okviru tzv. programa ograničavanja proizvodnje. Ove mjere ne podliježu obavezi smanjenja ako se ispunjavaju određeni uslovi, odnosno (i) ako se plaćanja zasnivaju na određenom području i određenim kulturama, (ii) ako se takva plaćanja izvršavaju sa 85% ili niže u odnosu na bazni period, i (iii) ako se takva plaćanja za stočarsku proizvodnju realizuju prema određenom broju grla. Za ovu grupu mjera ne postoje ograničenja u potrošnji, ali se moraju uraditi obračuni (visina podrške u okviru ove grupe). Mjere *zelene kutije* po AoA (Agreement of Agriculture/Sporazum o poljoprivredi) klasifikaciji ne smiju imati ili mogu imati samo minimalan distorzivni efekat na trgovinu. Dodatni uslov je da su ove mjere finansirane od strane vlade kao i da ne uključuju transfere od potrošača. Prema važećim pravilima ne postoji ograničenje izdataka u okviru ove kutije, naravno podrazumijevajući da su mjere u skladu sa odredbama Aneksa II. Mjere opće podrške u poljoprivredi poput podrške transferu znanja su mjere iz ove kutije.

(2020. – 2024.) koja ima za cilj modernizaciju poljoprivredno-prehrambenog sektora, otvaranje novih radnih mjesta, kao i podržavanje oporavka od krize izazvane COVID-19 u BiH.

Kako je u toku priprema za implementaciju treće generacije IPARD fondova i kako u BiH još uvijek nema jedinstvenog političkog stava oko uspostave IPARD operativnih struktura, upitno je planirati ove fondove u finansijskoj konstrukciji implementacije poljoprivredne politike u periodu od 2021.–2027. godine.

2.13.5. Finansiranje sektora (finansijska infrastruktura)

Finansiranje sektora poljoprivrede i ruralnog poduzetništva u Federaciji BiH se i dalje dominantno odvija putem komercijalnih banaka, u portfelju finansijskih institucija na tržištu postoje i mikrokreditne organizacije, Razvojna banka Federacije BiH kao i drugi oblici finansijskih organizacija. Kompanije iz sektora poljoprivrede i proizvodnje hrane imaju isti kreditni tretman kao i kompanije iz drugih sektora. Tek u pojedinačnim slučajevima su ove kompanije imale nešto povoljnije uslove za odobravanje kredita ili ekskluzivno pravo pristupa nekim od izdvojenih kreditnih linija osiguranih kroz finansijske projekte Svjetske banke i Međunarodnog fonda za poljoprivredni razvoj. Efektivne kamatne stope na poljoprivredne kredite su i dalje visoke u odnosu kamatne stope u EU. Posljednjih godina ipak su prisutni pozitivni pomaci, prije svega kroz aktivnosti Razvojne banke Federacije BiH i Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva. Ove dvije institucije potpisale su memorandum o saradnji te omogućili da poljoprivrednici koji dobiju kredit od strane Razvojne banke Federacije BiH dobivaju i podršku za investicije iz Federalnog ministarstva. Jedan od načina za unapređenje finansiranja poljoprivrede i smanjenje visine kamatnih stopa je uspostavljeni garantni fond kod Razvojne banke Federacije BiH, koja izdaje garancije na kredite komercijalnih banaka za poljoprivredu i prehrambenu industriju u vrijednosti do 50% iznosa traženog kredita.

2.13.6. Zakonodavstvo u sektoru

2.13.6.1. Opće i administrativno-upravno okruženje sektorske legislative u Federaciji BiH

Sektor poljoprivrede i proizvodnje hrane u Federaciji BiH regulisan je nizom zakona, donesenih na različitim administrativno-upravnim nivoima (BiH, Federacija BiH, kantoni u Federaciji BiH). U formalnom i sadržajnom smislu svi zakonski propisi sa sva tri pomenuta nivoa mogu se, uslovno, podijeliti na one sa direktnim i one sa indirektnim uticajem na sektor poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralni razvoj. Kompleksno administrativno-upravno uređenje BiH na unutrašnjem planu za posljedicu još uvijek ima znatan broj neusklađenosti efektivne regulative sektora poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja na različitim upravnim nivoima u BiH. Obaveza usklađivanja prijedloga zakonskih i podzakonskih akata sa odgovarajućim sektorskim propisima u Evropskoj uniji (EU) tokom zadnjih godina smanjuje i broj zakonskih neusklađenosti u BiH. Kao značajni problemi ostaju relativno sporo redefinisane zakonskih rješenja ili donošenje novih ili nedostajućih zakonskih propisa usklađenih sa odredbama propisa u EU, različita dinamika prenošenja odredbi sektorske legislative EU na različitim administrativno-upravnim nivoima u BiH, kao i politička nespremnost za kreiranje i usvajanje jedinstvene i konzistentne sektorske regulative u BiH.

Proces dogradnje postojeće i formulisanje i usvajanje nedostajuće legislative harmonizovane sa sektorskom regulativom EU ostaje stalna, vjerovatno i dugoročna, obaveza svih za to nadležnih institucija u BiH. Nove izazove za sva zakonska rješenja za sektor poljoprivrede, proizvodnje i prometa hrane i ruralnog razvoja u BiH donosi aktuelna reforma Zajedničke poljoprivredne politike EU (ZPP) koja će, izvjesno je, rezultirati novom sektorskom

legislativom u EU. Inače se radi o jednoj od ozbiljnijih i ambicioznijih reformi ZPP u EU čija su osnovna obilježja snažno usmjeravanje sektora poljoprivrede i proizvodnje hrane prema integralnoj održivosti (okolišno, socijalno, ekonomski), u skladu s ciljevima utvrđenim kroz zadnju "From Farm to Fork" strategiju koja je dio širih opredjeljenja EU artikuliranih kroz "European Green Deal".

2.13.6.2. Zakonodavstvo o poljoprivredi, hrani i ruralnom razvoju na nivou Bosne i Hercegovine

Na državnom (BiH) nivou donesen je relativno mali broj zakona uže usmjerenih na poljoprivredu, proizvodnju hrane i ruralni razvoj, među kojima se mogu istaći zakoni o: veterinarstvu; zadrugama; zaštiti zdravlja biljaka; mineralnim đubrivima; hrani; sjemenu i sadnom materijalu; vinu, rakiji i drugim proizvodima od grožđa; genetski modificiranim organizmima; dobrobiti životinja; zaštiti novih sorti bilja i zaštiti oznaka geografskog porijekla. Državni zakoni okvirnog karaktera stvorili su pretpostavke za funkcionisanje niza sektora i podsektora poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja u BiH. Tako je npr. samo Zakon o hrani omogućio donošenje više od 90 pravilnika koji se odnose na proizvodnju, kvalitet, higijenu i zdravstvenu sigurnost hrane u užem smislu koji su direktno primjenjivi u cijeloj BiH. Treba pomenuti i značajan doprinos zakonskih i velikog broja podzakonskih propisa donesenih na državnom (BiH) nivou u oblastima zaštite biljaka, sredstava za zaštitu biljaka, mineralnih đubriva, sjemena i sadnog materijala, sortama poljoprivrednih biljaka i veterinarstva.

2.13.6.3. Zakonodavstvo o poljoprivredi, hrani i ruralnom razvoju Federacije BiH

Važnost sektorske legislative donesene na nivou Federacije BiH proizlazi, prije svega, iz ustavnog kapaciteta entiteta da definiše svoju poljoprivrednu politiku, artikulirajući je strateško-razvojnim dokumentima i prema njoj donese potrebna legislativna rješenja. Provođenja poljoprivredne politike nema bez obezbjeđenja budžetske podrške poljoprivredi, proizvodnji hrane i ruralnom razvoju što Federacija BiH, u okvirima svojih kapaciteta, osigurava kroz godišnja planiranja i realizaciju budžeta. Zakon o poljoprivredi Federacije BiH (Službene novine Federacije BiH, br. 88/07, 04/10, 27/12, 07/13 i 82/21) je osnovni akt legislativne artikulacije poljoprivredne politike FBiH. Zakon utvrđuje okvirne ciljeve i mjere poljoprivredne politike s ambicijom stvaranja pretpostavki za jačanje konkurentnosti sektora i povećanje kvaliteta njegovih proizvoda. U vrijeme donošenja (2007. godina) Zakon je implicirao postepeno transformisanje sektora u skladu sa tada aktuelnom organizacijom i legislativnim uređenjem sektora u EU. Od tada su u EU izvršene dvije reforme ZPP. U ovom periodu u FBiH su usvojene dvije srednjoročne strategije razvoja sektora (2006.–2010. i 2014.–2019.), uz njihovo produžavanje zaključcima Parlamenta FBiH, tako da je zadnja strategija produžena na 2020. i 2021. godinu. Međutim, pregledom zakona o izmjenama i dopunama Zakona o poljoprivredi Federacije BiH uočava se da od 2007. godine nije bilo značajnijih, reformski usmjerenih, promjena poljoprivredne politike u Federaciji BiH ili, barem, nije bilo zakonskog artikulisanja važnijih promjena. O ovom govori i statičnost odredbi posebno važnog Zakona o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju (Službene novine Federacije BiH, br. 42/10, 99/19) koji bi, prema praksama u EU i zemljama sa konzistentnim odnosom strateško-planskih dokumenata i iz njih proisteklim promjenama legislative, trebao odražavati realizaciju strateški utvrđene agrarne politike kroz mehanizme budžetskih intervencija.

Zakon o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju konkretizovan je pravilnicima o uslovima i načinima ostvarivanju novčanih podrški. Ovi pravilnici, pored uslova i načina ostvarivanja novčanih podrški, utvrđuju i konkretne mjere podrške razvrstane u tri modela: podsticaji proizvodnji, podrška ruralnom razvoju i ostale vrste podrške. Pregled mjera podrške po sva tri modela utvrđen pravilnicima i dopunjen programom utroška sredstava sa kriterijima raspodjele sredstava ukazuje na prioritetne mjere aktuelne poljoprivredne politike,

a relativno česta mijenjanja ovih pravilnika govore i o ponekad iznuđenim nastojanjima Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva da kratkoročno snažnije interveniše u pojedinim sektorima i aktivnostima.

Pored Zakona o poljoprivredi Federacije BiH i Zakona o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju koji legislativno artikulišu osnove agrarne politike FBiH, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva kao zakone FBiH sa direktnim uticajem na poljoprivredu, proizvodnju hrane i ruralni razvoj ističe i federalne zakone o: priznavanju i zaštiti sorti poljoprivrednoga i šumskog bilja; sjemenu i sadnom materijalu poljoprivrednog bilja; slatkovodnom ribarstvu; poljoprivrednom zemljištu; vinu; stočarstvu; poljoprivrednim savjetodavnim službama i poljoprivrednoj organskoj proizvodnji. Mora se primijetiti da su i ovi zakoni nakon donošenja rijetko mijenjani i dopunjavani. Važnim se može označiti donošenje Zakona o poljoprivrednoj organskoj proizvodnji (Službene novine Federacije BiH, br. 72/16) kojim se stvaraju potrebne pretpostavke za značajnije povećanje udjela organske u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji što je strateško opredjeljenje i u EU. Istina, još nisu doneseni podzakonski propisi predviđeni ovim zakonom (posebno važno bi bilo donošenje pravilnika o registrima klijenata i kontrolnih tijela), a za čije je donošenje Zakon utvrdio rok od godinu dana od dana njegovog stupanja na snagu. Više puta su ponovljeni zahtjevi predstavnika EU u BiH o neophodnosti donošenja državne (BiH) legislative za organsku poljoprivrednu proizvodnju, za što, do sada, nije bilo političke saglasnosti.

Specifična legislativa za oblast biljne proizvodnje artikulisana kroz zakonske i podzakonske propise sa nivoa BiH i Federacije BiH se može okarakterisati relativno statičnom, sa vjerovatnim znatnim brojem propisa koje bi u ovu legislativu trebalo prenijeti iz aktuelne relevantne legislative EU. I uz spomenute opće nedostatke strateško-razvojnog karaktera, stvoreni zakonodavni okvir ipak omogućava funkcionisanje ovog podsektora, a njegovim subjektima izvoz proizvoda iz poljoprivredne biljne proizvodnje u EU i na druga tržišta. Iako fragmentarno, ostaje važno pitanje daljeg i potpunog legislativnog regulisanja integralne i organske poljoprivredne proizvodnje (i biljne i stočarske).

Detaljnija analiza legislative stočarstva, ribarstva i veterinarstva bi sigurno rezultirala ponekim propisom kojeg je potrebno prenijeti iz relevantne legislative EU. Međutim, činjenica da, nakon niza godina pokušaja, proizvođači određenih grupa proizvoda animalnog porijekla (riba, neki mliječni proizvodi, meso peradi) mogu izvoziti svoje proizvode u EU ukazuje na zadovoljavajući zakonodavni okvir za oblasti stočarstva, ribarstva i veterinarstva u BiH i u Federaciji BiH.

Pored državnog Zakona o hrani, zakonski i podzakonski propisi sa nivoa BiH se uglavnom odnose na kvalitet i zdravstvenu sigurnost hrane i svi su nastali prema nacrtima i prijedlozima Agencije za sigurnost hrane Bosne i Hercegovine. Kako je već spominjano kod kratke analize legislative za oblast stočarstva, ribarstva i veterinarstva, činjenica da se iz BiH i FBiH u EU, pored prehrambenih proizvoda biljnog porijekla, izvoze i određene grupe prehrambenih proizvoda animalnog porijekla ukazuje na zadovoljavajući legislativni okvir u oblasti proizvodnje i prometa, kvaliteta i zdravstvene sigurnosti hrane. Međutim, dinamika promjena propisa u EU zahtijeva praktično stalno mijenjanje postojećih ili donošenje novih propisa u BiH. Ovdje npr. treba spomenuti potrebu što skorijeg donošenja novih domaćih propisa o zvaničnim kontrolama hrane usklađenih sa reformski orijentisanom odgovarajućom uredbom donesenom u EU 2017. godine.

Oblast poljoprivrednog zemljišta u FBiH je legislativno uređena jednim zakonom sa indirektnim uticajem sa nivoa BiH, jednim zakonom sa direktnim uticajem sa nivoa Federacije BiH, te kroz devet pravilnika donesenih na nivou Federacije BiH. Federalni Zakon o poljoprivrednom zemljištu donesen je 2009. godine. I pored određenih institucionalnih nastojanja u periodu oko 2010. godine (npr. izrada neprovedene Strategije gazdovanja poljoprivrednim zemljištem), nije bilo značajnijih pomaka u pogledu legislativno efektivnog

uređenja pitanja poljoprivrednog zemljišta. Sektorski akteri kao stalan i opterećujući problem posebno ističu netransparentno i nekonzistentno dodjeljivanje poljoprivrednog zemljišta na korištenje po osnovu javnih poziva koje provode općine. U ovom pogledu bi Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva trebalo što prije pristupiti izradi i ozakonjenju jedinstvenih kriterijuma po kojima će se na cijeloj teritoriji Federacije BiH vršiti dodjela poljoprivrednog zemljišta na korištenje putem javnih natječaja.

Poljoprivredno savjetodavstvo se na nivou BiH sporadično tretira Zakonom o poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine. Federacija BiH je poljoprivredno savjetodavstvo uredila jednim zakonom (2013. godine) i kroz tri pravilnika donesena 2014. i 2015. godine. Ni zakon ni pravilnici od donošenja nisu mijenjani i/ili dopunjavani. U Federaciji BiH su na ovaj način i nakon niza godina, ipak stvorene legislativne pretpostavke za uspostavljanje kvalitetnijeg sistema poljoprivrednog savjetodavstva.

Analiza sadržaja zakona i iz njih proisteklih podzakonskih propisa koji se direktno odnose na sektor poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja u FBiH pokazuje da oni uglavnom nisu ili su tek do određene mjere usklađeni sa aktuelnim relevantnim propisima u EU. Među važnijim razlozima za ovakvo stanje treba istaći administrativno-upravnu složenost i BiH i Federacije BiH, nedostatak političke volje i vizije na nivou BiH, te opće stanje sektora koje ne dozvoljava brzo i automatsko prenošenje legislativnih odredbi kojima se uređuju značajno razvijeniji sektori poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja u EU. Bez obzira na ove ili slične teškoće, institucije Federacije BiH bi trebale nastojati da, gdje god je to svrsishodno, u najvećoj mogućoj mjeri sektorsku legislativu blagovremeno harmonizuju sa odgovarajućim odredbama relevantne sekundarne legislative u EU.

2.13.7. Sistemi osiguranja kvaliteta i sigurnosti hrane

Moderan državni sistem kontrole hrane čini četiri stuba: 1) zakonski propisi, 2) institucije nadležne za provođenje zakonskih propisa, 3) inspekcije i 4) laboratorije. Iz ovog se razvija složeni sistem infrastrukture kvaliteta (standardizacija, akreditacija, ocjena usklađenosti, nadzor nad tržištem i implementaciona podrška). U BiH standardizacija je u nadležnosti Instituta za standardizaciju BiH (BAS), a akreditacija Instituta za akreditiranje BiH (BATA) i za ova dva segmenta se može reći da su na vrlo dobrom nivou. Ocjenu usklađenosti vrše ispitne laboratorije, certifikaciona tijela i organizacije za mjeriteljstvo. Neposredni nadzor nad tržištem poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda vrše nadležne uprave za inspeksijske poslove. Fragmentirana organizacija inspeksijskog sistema i hronična potkapacitiranost inspektorata doprinose relativno niskoj efikasnosti ovog stuba sistema kontrole. Broj i stanje laboratorija, kao najskupljeg dijela sistema kontrole hrane, tokom zadnjih godina se stabilizuje. Iako predmet niza otpora kod njihovog donošenja, odredbe zakonskih i podzakonskih propisa po kojima se za zvanične kontrole hrane mogu ovlastiti samo ispitne laboratorije sa odgovarajućom akreditacijom (ISO 17025), pokazale su se opravdanim. Laboratorije su se vremenom, dijelom i zbog tržišne utakmice, poboljšavale i radile su na uvođenju relevantnih metoda. Prema podacima BATA-e iz decembra 2021. godine u FBiH je bila akreditovana ukupno 21 laboratorija u čijem su domenu fizičko-hemijske i/ili mikrobiološke analize hrane. Neke od ovih, posebno privatnih, laboratorija i dalje ističu nedovoljna ekonomsku motivisanost za ulazak u sistem i održavanje sistema akreditacije (visoki troškovi ulaska i zadržavanja u sistemu akreditacije uz mali broj zahtjeva za zvaničnim laboratorijskim kontrolama).

Pored sistema zvaničnih kontrola hrane od izuzetne važnosti za kvalitet i zdravstvenu sigurnost hrane je uvođenje i primjena niza standarda te sistema preventivne kontrole kod proizvođača hrane. Obaveza uvođenja i održavanja nekih od ovih sistema (npr. HACCP) je zakonski utvrđeno, ali proizvođači hrane, vodeći se i sve snažnijim zahtjevima sa tržišta, u sve većoj mjeri uvode i održavaju standarde serija ISO 9.000, ISO 14.000 i ISO 22.000 te posebne standarde kao što su: HALAL, IFS i slične. Značajan broj velikih poljoprivrednih

proizvođača ima u primjeni Global GAP standard. Prema podacima ISO Survey 2020. godine u BiH 111 preduzeća primjenjuje ISO standarde (pri čemu ima preduzeća sa više od jednog ISO standarda). U pogledu osiguranja kvaliteta i zdravstvene sigurnosti hrane ohrabruje da je, prema istom izvoru, u BiH u 2020. godini 25 firmi imalo u primjeni ISO 22000 – Sistem upravljanja sigurnošću hrane.

Iako opterećen nizom problema, sistem kontrole hrane i njene zdravstvene sigurnosti u BiH i FBiH uspješno je prošao neke ozbiljne ispite zrelosti. Odnedavno stavljanje zemlje i nekih proizvođača na liste onih koji, za sada samo neke, svoje proizvode animalnog porijekla mogu izvoziti u EU pokazuje da su sistem zvaničnih kontrola hrane te dobre proizvođačke i posebno dobre higijenske prakse kod nekih proizvođača na nivou koji zadovoljava u ovom pogledu izuzetno oštre zahtjeve legislative EU. Međutim, omogućavanje izvoza ribe, mlijeka i, odnedavno, piletine u EU ne treba da zavarava. Još je mnogo prostora za poboljšanje sistema zvanične kontrole hrane i njene zdravstvene ispravnosti, o čemu govori i činjenica da se iz BiH u EU zbog nedostataka u sistemu kontrole hrane još uvijek ne mogu izvoziti žive životinje i veći dio proizvoda animalnog porijekla. Pred institucijama BiH je i zahtjevan posao prenošenja odredbi relativno nove (ali jedne od najzahtjevnijih) uredbe EU 2017/625. Ova uredba uspostavlja sistem zvaničnih kontrola hrane znatno šire, na novim osnovama, sa novim zahtjevima i uz snažno insistiranje na dosljednom provođenju principa procjene rizika. Uspostavljanje novog legislativnog okvira usklađenog sa ovom uredbom u BiH, time i u Federaciji BiH će tražiti novo institucionalno organizovanje i promjenu paradigme zvanične kontrole hrane.

2.13.8. Transfer znanja i AKIS

Razvoj poljoprivrede zasnovan na znanju i uvođenje novih tehnologija i inovacija u Federaciji BiH trebao bi, prvenstveno biti, u nadležnosti relevantnih ministarstava na federalnom i kantonalnom nivou. Pored Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva u uvođenju novih tehnologija i inovacija u poljoprivredi važnu ulogu trebala bi imati još dva ministarstva s Federalnog nivoa – Federalno ministarstvo za obrazovanje i nauku, te Federalno ministarstvo za podsticanje razvoja, poduzetništva i obrta. Odnosi federalnih i kantonalnih institucija često se svode na saradnju, uzajamno obavješćavanje, koordinaciju, dijeljenje iskustava i profesionalnu podršku, dok stvarne aktivnosti u praksi uglavnom provode kantoni.

Federaciju BiH inače karakteriše nepovoljan ambijent za razvoj nauke i istraživanja. Još uvijek ne postoji usvojen strateški dokument o naučno-tehnološkom razvoju, a ulaganja u ovu oblast su veoma skromna. Godišnji budžet za nauku Federalnog ministarstva za obrazovanje i nauku je oko 2,5 miliona KM što čini oko 0,1% ukupnog godišnjeg entitetskog budžeta, odnosno 0,01% ukupnog BDP. Ovom se mogu dodati i izdvajanja za nauku sa kantonalnih nivoa koji se procjenjuju na 1 – 2 miliona KM.

Fundamentalnim, odnosno razvojnim istraživanjem u poljoprivredno-prehrambenom sektoru Federacije BiH se bavi pet javnih fakulteta i jedan institut Univerziteta u Sarajevu (INGEB) dok se primijenjenim istraživanjima do određene mjere bave zavodi na federalnom nivou (Federalni zavod za poljoprivredu Sarajevo, Federalni zavod za agropedologiju Sarajevo i Federalni agro-mediteranski zavod u Mostaru). Tehničko poljoprivredno obrazovanje obezbjeđuje 11 srednjih poljoprivrednih škola u Federaciji BiH. Prema informacijama s terena, iz godinu u godinu broj srednjih poljoprivrednih škola u Federaciji BiH se smanjuje, što ne govori u prilog posebnom povjerenju mladih i njihovih roditelja u budućnost poljoprivrede na ovim prostorima.

Centri izvrsnosti u Federaciji BiH nisu zakonski regulisani, pa ovakvog oblika organizovanja naučnoistraživačkog rada u oblasti poljoprivrede u Federaciji BiH nema. Skroman je broj

poslovnih inkubatora i tehnoloških parkova koji se odnosi na sektor poljoprivrede i prehrambene industrije. Pet klastera iz sektora agrobiznisa (lanaca vrijednosti), kao novih oblika organizovanja koji ima svoju ulogu u transferu tehnologija, uspostavljeno je u okviru IFAD-ovog Projekta razvoja ruralne konkurentnosti.

Najvažniju ulogu u transferu znanja i inovacija do poljoprivrednih proizvođača bi trebale imati poljoprivredne savjetodavne službe. Nažalost, u Federaciji BiH one su se sporo razvijale od njihovog uspostavljanja kroz EU projekte u periodu 1998. – 2002. Najveći broj kantona je ove službe sveo na administrativne jedinice koje se bave implementacijom federalnih i kantonalnih budžetskih transfera (direktnih plaćanja), a najmanje na poslove transfera znanja. Važno je naglasiti da je bitan pozitivan impuls poljoprivrednom savjetodavstvu u Federaciji BiH stigao sa usvajanjem Zakona o poljoprivrednim savjetodavnim službama (Službene novine Federacije BiH, br. 66/13) i posljedičnim donošenjem Pravilnika o metodama savjetodavnog rada (Službene novine Federacije BiH, br. 44/14), Pravilnika o načinu i postupku izdavanja licence, upisu i vođenju podataka u registru poljoprivrednih savjetodavnih službi (Službene novine Federacije BiH, br. 38/15) i Pravilnika o obuci, certifikatu i registru poljoprivrednih savjetodavaca (Službene novine Federacije BiH, br. 38/15). Kreiranje ovog legislativnog okvira omogućilo je provođenje prvih ciklusa obuke poljoprivrednih savjetodavaca koje je Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva realizovalo sa univerzitetima u Federaciji BiH. Nakon dva ciklusa obuke savjetodavaca do sada je u registar kod Ministarstva upisano ukupno 90 certifikovanih poljoprivrednih savjetodavaca. Na ovaj način i uz interaktivni pristup u kreiranju programa redovne obuke savjetodavaca konačno se uspostavljaju elementi za bar tradicionalni model poljoprivrednog zakonodavstva u Federaciji BiH. Treba, međutim, naglasiti da su razvoj poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralni razvoj u razvijenim zemljama pratile i promjene savjetodavstva od prevladavajućeg modela nacionalnih poljoprivrednih instituta šezdesetih i sedamdesetih godina XX vijeka (instituti i savjetodavne službe – NARS) do aktuelnog sistema znanja, informacija i inovacija (AKIS) koji se i sam, iz godine u godinu, inovira i poprima sve više dimenzija. Iskustva domaćih stručnjaka u regionalnim i međunarodnim projektima čije su intencije prenos AKIS pristupa i praksi trebale bi biti stavljene u funkciju što skorije transformacije i nadogradnje tek uspostavljenog, ali tradicionalnog, poljoprivrednog savjetodavstva u Federaciji BiH u AKIS zasnovan transfer znanja i tehnologija, uz insistiranje na inovativnosti i inkorporiranju informacionih tehnologija u poljoprivredu i uz nju vezane djelatnosti.

2.13.9. Zadrugarstvo

U svojoj relativno dugoj historiji zadrugarstvo inače, a poljoprivredno zadrugarstvo posebno, u BiH i u Federaciji BiH prolazilo je periode prosperiteta i kriza. Iako zadnje decenije uglavnom obilježavaju teškoće i problemi u zadržanom organizovanju, ipak se bilježi stalan umjeren rast broja registrovanih zadruga u Federaciji BiH. Prema podacima Saveza zadruga u Federaciji BiH 2018. godine je u Federaciji BiH bilo registrovano ukupno 609 zadruga, od čega je 339 (oko 56%) poljoprivrednih zadruga. Međutim, podaci Saveza zadruga pokazuju da je od 339 poljoprivrednih zadruga samo njih 121 (oko 36%) poslovno aktivna. Znatno broj poslovno aktivnih poljoprivrednih zadruga ima vlastitu proizvodnju. Preostalih 218 zadruga se ubrajaju u poslovno pasivne zadruge, s tim da su u ovom broju i 43 novoosnovane zadruge, koje još nisu aktivnije pokrenule svoje djelatnosti. Poslovno aktivne zadruge posluju u svih 10 kantona²⁸.

²⁸ U SBK-u djeluje 15 poslovno aktivnih zadruga, u ZHŽ-i 6, u BPK-u 5; u Ž10 4, u USK-u 13, u PŽ-i 11, u KS 14, u HNŽ-i 18, u ZDK-u 20 i u TK-u 15.

Proizvodno orijentisane poljoprivredne zadruge u Federaciji BiH suočavaju se sa nizom problema u svom poslovanju. Poljoprivredne zadruge nikada nisu u potpunosti prihvatile zakonska rješenja o tranziciji vlasništva nad nekadašnjom zadružnom imovinom (prije svega, vlasništva nad poljoprivrednim zemljištem). Pored toga, proizvodne poljoprivredne zadruge teško dolaze do kreditnih sredstva i za investicije i za tekuće proizvodnje. Zadruge i dalje s teškoćama obezbjeđuju izgradnju i opremanje neophodno potrebnih savremenih skladišta, hladnjača, pakeraja i prerađivačkih kapaciteta. I pored brojnih inicijativa iz Saveza zadruga i pojedinačnih zadruga, rješavanja pitanja kojima bi se olakšalo poslovanje postojećih zadruga, ali i promovisala ekspanzija poljoprivrednog zadrugarstva uspostavljenog na osnovama modernog zadrugarstva za sada je sporadično i bez potrebnih efekata. Same zadruge i njihove organizacije još uvijek ispoljavaju značajan broj unutrašnjih slabosti. Saradnja zadruga je na niskom nivou, što doprinosi njihovoj niskoj poslovnoj efikasnosti i nekonkurentnosti. Zadrugari naglašavaju da zadružnim upravama nedostaju iskustva u međuzadružnoj, intra-, i intersektorskoj poslovnoj saradnji i neshvatanje značaja ovakve saradnje za poboljšavanje konkurentne pozicije na tržištu. Stanje poljoprivrednog zadrugarstva u narednom periodu treba unaprijediti kroz obuke zadružnih uprava i zadrugara u okruženjima sa razvijenim i efikasnim zadrugarstvom, kroz poboljšanje legislativnog okruženja zadrugarstva i, posebno, kroz značajnije podrške iz razvojno orijentisanih poljoprivrednih budžeta.

2.13.10. Udruženja/proizvođačke organizacije

Proizvođačke organizacije u poljoprivredi za svoje osnovne ciljeve tradicionalno imaju: planiranja proizvodnje, povećanja ponude i plasmana proizvoda, smanjenje troškova proizvodnje i stabilizovanje proizvođačkih cijena. U novije vrijeme važni ciljevi proizvođačkih organizacija su promovisanje ekološki prihvatljivih praksi, povećanje kvaliteta i zdravstvene sigurnosti poljoprivrednih proizvoda i hrane te, posebno važno, partnerstvo državnim institucijama i drugim interesnim sektorskim grupama.

Formalno ustanovljena udruženja poljoprivrednika u BiH postoje na državnom, entitetskim i na nižim nivoima. Na nivou BiH registrovano je krovno "Udruženje poljoprivrednika BiH" koje je neposredno po osnivanju pokazivalo znatne ambicije da utiče na ključna sektorska pitanja, od insistiranja na uspostavljanju državnog ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja, preko jedinstvenog regulisanja pravnog statusa poljoprivrednika, do zaštite i podsticaja domaćoj proizvodnji. Vremenom su aktivnosti i istupi ovog udruženja prorijeđeni i tokom posljednjih godina se uglavnom svode na neuspješne apele državnim institucijama da kroz uvozne intervencije zaštite domaću poljoprivrednu proizvodnju.

Prema raspoloživim informacijama na nivou Federacije BiH egzistiraju dva udruženja: Savez poljoprivrednih udruženja FBiH i Koordinacija poljoprivrednih udruženja i saveza FBiH. Na nižim nivoima, kako kantonalnim, regionalnim tako i općinskim, registrovan je veliki broj udruženja koja djeluju samostalno, vrlo često lokalno usmjereno. Tačan broj ni ukupno registrovanih ni broj ovih udruženja koja su aktivna nije poznat. Kod svog formiranja praktično sva ova udruženja navode iste ciljeve, kao što su: unapređenje proizvodnje, rješavanje problema u plasmanu poljoprivrednih proizvoda, edukacija proizvođača, uticaji na kreiranje poljoprivredne politike i sl.

Saradnja i komunikacija među udruženjima inače je slaba, a često je opterećena i njihovim različitim interesima. Udruženja rijetko nastupaju jedinstveno, sa zajedničkim artikulisanim zahtjevima. Još nisu prevaziđene situacije u kojima mnoga udruženja vremenom postaju instrumenti pojedinaca koji preko udruženja nastoje da ostvare lične interese. Sa ovakvim stanjem organizovanja i djelovanja ne može se očekivati ni značajniji ni konstruktivniji uticaj udruženja proizvođača na kreiranje i provođenje sektorske politike niti unapređenje stanja sektora djelovanjem iz ovog pravca. Iako se mogu očekivati otpori, neophodno je potrebno

da nadležne institucije iniciraju legislativno uređenje registrovanja i djelovanja tzv. reprezentativnih proizvođačkih organizacija, po uzoru na legislativna rješenja okvirno utvrđena tzv. CMO uredbom EU. Reprezentativne proizvođačke organizacije bi trebale obuhvatati propisani minimalni broj proizvođača ili propisani minimalni obim proizvodnje određenog podsektora. Kao takve, ove organizacije uživaju institucionalnu i budžetsku podršku za jačanje vlastitih kapaciteta, a sve s ciljem da stabilizuju i dugoročno urede odnose unutar lanaca vrijednosti, postanu i ostanu kredibilan i odgovoran partner vladinim institucijama, ali i drugim sektorskim interesnim grupama, od kreiranja sektorskih politika do rješavanja kriznih situacija.

2.14. Poljoprivredni informacioni sistem

Poljoprivredni informacioni sistem je skup podsistema koji obrađuju pojedinačne oblasti u poljoprivredi i treba da djeluju kao jedna cjelina (AIS strategija BiH). Poljoprivredni informacioni sistem se sastoji od pet osnovnih podsistema: (1) statistički sistem – popis poljoprivrede, (2) mreže računovodstvenih podataka poljoprivrednih gazdinstava – FADN, (3) poljoprivredni tržišni informacioni sistem – AMIS/PTIS, (4) registri i GIS podsistemi (registar poljoprivrednih gazdinstava i Registar klijenata, registar identifikacije životinja, fitosanitarni registar, vinogradarski registar, registar organske hrane i GIS zemljišni sistemi i (5) integrisani administrativni kontrolni sistem - IACS kojeg čine sistem za identifikaciju i registraciju poljoprivrednih parcela (LPIS), sistem unakrsne usklađenosti, platni sistem i inspekcijski sistem.

Kada se govori o poljoprivrednom informacionom sistemu može se konstatovati da Federacija BiH u prethodnom ciklusu poljoprivredne politike (2014. – 2020.) nije napravila značajnije pomake. Statistiku poljoprivrede za Federaciju BiH vodi Federalni zavod za statistiku kroz četiri oblasti: poljoprivredna proizvodnja (statistika biljne i stočarske proizvodnje); poljoprivredne strukture; korištenje zemljišta i zemljišne površine i poljoprivredni računi i cijene (agro-monetarna statistika). Zastarjele metode prikupljanja podataka ne osiguravaju stepen pouzdanosti statističkih podataka publikovanih na nivou BiH i njenih entiteta²⁹.

Adekvatnu statistiku poljoprivrednih struktura će osigurati tek popis poljoprivrede, koji je bio planiran po okončanju popisa stanovništva provedenog u 2013. godini., a koji ni do kraja 2021. godine nije obavljen. Time u BiH (ni u Federaciji BiH) još nije uspostavljen statistički registar farmi i okvira za izbor uzoraka i uvođenje istraživanja poljoprivrede na uzorcima. Statističke metodologije u BiH i Federaciji BiH obavezno i potpuno treba uskladiti sa odgovarajućim metodologijama u EU. Za potrebe kvalitetnih analiza i strateška planiranja od posebne važnosti je usklađivanje metodologija prikupljanja i obrade statističkih podataka o vanjskotrgovinskoj razmjeni i statističkih podataka o proizvodnji kako bi oni bili međusobno uporedivi. Na nivou Federacije BiH, od 12 zakonski predviđenih registara i evidencija za sektor poljoprivrede, u potpunosti su uspostavljeni samo registar poljoprivrednih gazdinstava, registar klijenata (korisnici poljoprivrednog budžeta Federacije BiH) i registar proizvođača sjemena i sadnog materijala (sve u okviru Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva), uz djelimično uspostavljenju evidenciju o podsticajnim sredstvima u poljoprivredi i pedološkim osnovama zemljišta. Pored određenog broja obučanih službenika, postoji svjesnost sektorskih institucija da je u procesu pridruživanja EU potrebno uspostaviti ili nastaviti sa uspostavljanjem posebnih informacionih sistema i registara (IACS, LPIS, FADN, registar krupne i sitne stoke, eventualno poljoprivredni tržišni informacioni sistem). Zbog ograničenosti sredstava, ali i različitih političkih stavova o njihovom formiranju i funkcionisanju, teško je očekivati skoro uspostavljanje ovih zahtjevnih sistema.

²⁹ Bosna i Hercegovina je jedna od rijetkih, ako ne i jedina, zemlja u Evropi koja statistiku voćarstva vodi još uvijek na nivou rodni stabala.

3. SWOT ANALIZA (PO CILJEVIMA)

<i>Strateški cilj 1 – Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa garantovanom povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom</i>	
Snage	Slabosti
▪ Povoljan geografski položaj u odnosu na ciljna tržišta;	▪ Nepovoljna starosna i obrazovna struktura ruralne populacije;

▪ Različite agro-klimatske zone omogućavaju diverzifikaciju sektora; ▪ Prirodni preduslovi kao komparativna prednost za neke vrste poljoprivredne proizvodnje; ▪ Prirodni resursi (voda, zrak i tlo) su u najvećem dijelu ruralnih područja očuvani; ▪ Dobri uslovi za organsku poljoprivredu; ▪ Obilni vodni resursi za navodnjavanje; ▪ Znatni zemljišni i ljudski resursi; ▪ Sačuvani tradicionalni načini proizvodnje brojnih visokokvalitetnih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda; ▪ Bogata baština prirodnih, kulturnih i historijskih posebnosti; ▪ Značajni potencijali šumskih nedrvenih proizvoda	▪ Nizak nivo tehnoloških i ekonomskih znanja farmera; ▪ Otpor prema promjenama i nedostatak poduzetničkog duha; ▪ Izrazita usitnjenost zemljišnog posjeda; ▪ Nerazvijen zemljišno-informacioni sistem i slaba mobilnost tržišta poljoprivrednog zemljišta; ▪ Nizak udio površine zemljišta pod sistemima za navodnjavanje; ▪ Zapuštena infrastruktura za pristup i odvodnju poljoprivrednog zemljišta; ▪ Zastarjela i neučinkovita mehanizacija i oprema; ▪ Nedostatak kapaciteta za prijem, skladištenje, doradu i čuvanje poljoprivrednih proizvoda; ▪ Mali broj proizvoda sa međunarodnim certifikatima kvaliteta; ▪ Nerazvijene i nedostupne usluge poljoprivrednog savjetodavstva i slaba umreženost proizvođača, savjetodavaca, obrazovnih, istraživačkih i nevladinih organizacija; ▪ Nedovoljno razvijen sistem za kreditiranje (investicija i obrtnih sredstava) poljoprivredne proizvodnje, prehrambene industrije i ruralnog razvoja; ▪ Zadružni sektor nije zasnovan na izvornim principima zadrugarstva; ▪ Nedovoljno razvijene i slabo koordinirane institucije za programiranje, provođenje i nadzor poljoprivredne politike; ▪ Praksa usvajanja zakona bez osiguranja resursa za njihovo provođenje; ▪ Slaba horizontalna i vertikalna povezanost sudionika unutar lanaca vrijednosti; ▪ Nizak stepen iskorištenosti kapaciteta prehrambene industrije; ▪ Visoka zavisnost nekih podsektora prehrambene industrije od uvoznih sirovina
Prilike	Prijetnje
▪ Važeći međunarodni trgovinski sporazumi koje je potpisala Bosna i Hercegovina pružaju mogućnost izvoza na naša glavna tržišta (EU, CEFTA-e, Ruska Federacija, Turska, Bliski Istok);	▪ Nestabilnost međunarodnog tržišta i velika variranja tržišnih cijena poljoprivrednih proizvoda; ▪ Obaveze koje mora ispuniti BiH u procesu pristupanja u WTO ▪ Vrlo liberalan vanjsko-trgovinski režim;

▪ Na međunarodnom tržištu postoji potražnja za proizvodima koji se mogu konkurentno proizvoditi na prostoru Federacije BiH; ▪ Korištenje predpristupnih EU fondova za prilagođavanje i razvoj poljoprivredne proizvodnje i ruralnog prostora; ▪ Rast društvene svijesti o važnosti sigurnosti snabdijevanja hranom (posebno nakon Covid-19 krize) i spremnost Vlade za povećanje izdvajanja za podrške poljoprivredi i ruralnom razvoju; ▪ Mogućnost supstitucije uvoznih proizvoda domaćim proizvodima veće dodane vrijednosti; ▪ Korištenje pozitivnih iskustava zemalja u okruženju za ubrzanje procesa EU integracija; ▪ Veliki broj autohtonih proizvoda kao potencijal za registraciju i proizvodnju proizvoda s oznakama porijekla, geografskog porijekla i tradicionalnog specijaliteta	▪ Politička nestabilnost, zaostajanje u procesu EU integracija i gubitak potencijalno raspoloživih sredstava za predpristupno prilagođavanje; ▪ Nedovoljna ulaganja u istraživanje i razvoj; ▪ Opasnost od gubitka tržišta zbog neispunjavanja okolišnih, higijenskih i zdravstvenih standarda; ▪ Negativni demografski trendovi u ruralnim područjima; ▪ Odlazak kvalifikovanih i kompetentnih stručnjaka iz zemlje zbog nemogućnosti pronalaska posla ili niskih plaća; ▪ Nestabilnost prinosa zbog klimatskih poremećaja; ▪ Rast cijena inputa; ▪ Trajan gubitak kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta zbog degradacija i prenamjene.
--	---

Strateški cilj 2 – Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena	
Snage	Slabosti
▪ Prirodni resursi (voda, zrak i tlo) su u najvećem dijelu ruralnih područja očuvani; ▪ Znatno broj kvalitetnih studija i strateških dokumenata o stanju klimatskih promjena, obnovljivim izvorima energije, zbrinjavanju otpada i biodiverzitetu u BiH ▪ Relativno niske emisije stakleničkih gasova iz poljoprivrede u poređenju sa razvijenim zemljama ▪ Niži nivo upotrebe hemijskih sredstava (potencijalnih polutanata) u poljoprivredi u poređenju s razvijenim zemljama; ▪ Izdašni vodeni resursi kao potencijal za znatno povećanje navodnjavanog poljoprivrednog zemljišta i borbi protiv suša; ▪ Solidan genetski potencijal autohtonih sorti i pasmina;	▪ Niska svijest ruralne populacije o uticaju poljoprivredne proizvodnje na okoliš i važnosti zaštite okoliša; ▪ Sporo i nekonzistentno preuzimanje EU zakonodavstva iz oblasti; ▪ Spora operacionalizacija zakona zbog kašnjenja u donošenju podzakonskih propisa i osiguravanja sredstava za njihovo provođenje; ▪ Neodgovarajuće zbrinjavanje čvrstog i tekućeg otpada iz poljoprivrede i prehrambene industrije; ▪ Nizak stepen recikliranja i ponovnog korištenja sporednih i otpadnih proizvoda u prehrambenoj industriji; ▪ Nizak nivo energetske učinkovitosti i upotrebe energije iz obnovljivih izvora u poljoprivredi i prehrambenoj industriji
Prilike	Prijetnje
▪ Rast svijesti o važnosti klimatskih promjena i potrebni djelovanja na njihovom izbjegavanju i ublažavanju;	▪ Nastavak provođenja okolišno štetnih poljoprivrednih i industrijskih praksi; ▪ Opasnost od gubitka biološke raznolikosti zbog izostanka programa

▪ Mogućnost za proizvodnju energije iz nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje, prehrambene industrije i drugih obnovljivih izvora (bioplin, sunce, vjetar); ▪ Mogućnost korištenje pozitivnih primjera iz zemalja okruženja za uvođenje dobrih EU praksi; ▪ Dostupnost sredstava iz međunarodnih izvora za prilagođavanje klimatskim promjenama; ▪ Promocija i značajnije uvođenje u proizvodnju autohtonih sorti i pasmina	zaštite rijetkih i ugroženih vrsta i staništa; ▪ Nepostojanje dovoljnog nivoa svijesti o uticajima i opasnostima koje klimatske promjene donose poljoprivredi i ruralnom razvoju;
---	--

Strateški cilj 3 – Snažnija socio-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja

Snage	Slabosti
▪ Bogata baština prirodnih, kulturnih i historijskih posebnosti kao podloga za razvoj raznih oblika ruralnog turizma; ▪ Postoje brojni prepoznatljivi i cijenjeni tradicionalni proizvodi za kojima postoji potražnja na domaćem i inozemnom tržištu, a koji mogu biti dio posebne turističke ponude, ▪ Naučno-istraživačke institucije osposobljene su za podršku u osmišljavanju i provođenju mjera ruralnog razvoja; ▪ Lokalne razvojne agencije raspolažu potrebnim kadrovima i znanjem za izradu projekata ruralnog razvoja; ▪ Obilje neiskorištenih šumskih nedrvinih proizvoda pogodnih za diverzifikaciju prihoda ruralnog stanovništva; ▪ Znatno broj lokaliteta i velika površina zaštićenih prirodnih područja ▪ Postoji opsežan međunarodni i domaći pravni strateški okvir za ravnopravnost spolova	▪ Nedovoljno razvijena fizička, komunalna i društvena infrastruktura na ruralnom prostoru; ▪ Značajno lošiji socio-ekonomski položaj žena u odnosu na urbana područja; ▪ Nepovoljan radno pravni status, i neriješeno pitanje penzijskog i zdravstvenog osiguranja poljoprivrednika i članova njihovog PPG-a; ▪ Nedovoljna usmjerenost proizvodnji za tržište i nepovoljan položaj poljoprivrednih gazdinstava u lancima vrijednosti; ▪ Poljoprivreda je često osnovni ili jedini izvor prihoda poljoprivrednog gazdinstva; ▪ Nerazvijen LEADER pristup i mali broj LAG-ova; ▪ Nedostatak vlastitog kapitala za investiranje i širenje proizvodnje
Prilike	Prijetnje
▪ Obilje samoniklog šumskog, ljekovitog i aromatičnog bilja pruža mogućnost za dodatnu zaradu; ▪ Rast interesa za sve vrste ruralnog turizma na nacionalnom i globalnom nivou; ▪ Razvoj IT tehnologija i informatičke infrastrukture pruža mogućnosti za promociju destinacija ruralnog turizma i povezivanje PPG-ova sa tržištem; ▪ Integracija lokalnih proizvođača hrane u turističku ponudu;	▪ Nestabilna politička situacija u zemlji smanjuje optimizam i spremnost na ulaganja; ▪ Brojni elementi kulturnog, historijskog i prirodnog naslijeđa nisu zaštićeni; ▪ Nizak natalitet prijeti propadanjem velikog broja naseljenih mjesta na ruralnom prostoru; ▪ Ne postoje namjenske kreditne linije za finansiranje projekata ruralnog razvoja

▪ Povezivanje sudionika sa ruralnog prostora radi uspostave vinskih cesta, pješačkih, biciklističkih i avanturističkih turističkih ruta; ▪ Mogućnost zaštite autohtonih i tradicionalnih proizvoda i njihove prodaje u okviru turističke ponude ▪ Osnaživanje uloge žena u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja	▪ Značajno lošiji socio-ekonomski položaj žena u ruralnim u odnosu na urbana područja ▪ Nastavak diskriminatorskih praksi zbog tradicionalno prisutnih izrazito jakih negativnih rodni stereotipa
---	--

Strateški cilj 4 – Modernizovan poljoprivredni sektor kao rezultat poticanja i razmjene znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima	
Snage	Slabosti
▪ Uspostavljeni elementi sistema poljoprivrednih savjetodavnih službi u Federaciji BiH; ▪ Solidan broj naučno-istraživačkih i obrazovnih institucije i kritičan nivo znanja u njima; ▪ Neke velike farme i kompanije prehrambene industrije imaju visok nivo znanja, inovacija i novih tehnologija	▪ Nizak nivo ulaganja, posebno u aplikativna istraživanja; ▪ Loša organizacija poljoprivrednih savjetodavnih službi i još uvijek nedovoljna obučenost savjetodavaca; ▪ Slaba umreženost proizvođača, savjetodavaca, obrazovnih, istraživačkih i nevladinih organizacija; ▪ Nizak udio praktične nastave u srednjoškolskom i visokoškolskom obrazovanju; ▪ Nizak stepen inovativnosti u poljoprivredi i prehrambenoj industriji; ▪ Neadekvatan zakonski okvir za razvoj AKIS-a ▪ Nepostojanje svijesti o važnosti inovacija za uspjeh na tržištu (tradicionalni otpor, posebno poljoprivrednih proizvođača, prema novitetima); ▪ Mali broj prioritarnih programa iz javnih fondova i nedostatak kreditnih linija kojima bi se finansirali istraživački i razvojni projekti
Prilike	Prijetnje
▪ Mogućnosti za uspostavu i razvoj privatne poljoprivredne savjetodavne službe; ▪ Korištenje predpristupnih EU fondova za naučna istraživanja, širenje znanja i primjenu inovacija u poljoprivrednoj proizvodnji i ruralnom razvoju; ▪ Aktivno učešće u regionalnim i evropskim inicijativama i projektima za uspostavljanje i jačanje AKIS; ▪ Mogućnosti povezivanja sa naučnim i istraživačkim organizacijama i kompanijama iz inostranstva; ▪ Zainteresovanost velikih i srednjih preduzeća za razvoj novih proizvoda	▪ Smanjenje broja kvalifikovanih i kompetentnih stručnjaka uslijed rastućeg iseljavanja iz zemlje; ▪ Nedovoljna motivisanost istraživača; ▪ Trend smanjenja interesa za upis agronomskih studija; ▪ Fragmentisana administrativno-upravna struktura BiH sa niskim nivoom koordinacije u svim segmentima RITT sistema; ▪ Smanjenje vrijednosti poljoprivredne proizvodnje i gubitak tržišnog udjela na domaćem i inostranom tržištu

4. VIZIJA, CILJEVI, PRIORITETI I MJERE SA INDIKATORIMA PRAĆENJA

4.1. Izvod iz situacione analize i povezanost sa strateškim ciljevima i prioritetima

Strateški cilj 1

Pametan, otporan i diversifikovan sektor poljoprivrede sa garantovanom povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom

Sektor poljoprivrede u Federaciji BiH još uvijek opterećen brojnim problemima nedovoljno razvijene poljoprivrede, kao i dodatno uslovima novih zahtjeva koji proističu iz međunarodno preuzetih obaveza ili ispoljenih intencija Bosne i Hercegovine. Ni društvo Federacije BiH, ni njegove institucije, niti sami akteri sektora poljoprivrede ne mogu u kratkom roku nadoknaditi godine zaostajanja i pretvoriti poljoprivredu Federacije BiH i s njom vezana pitanja ruralnog razvoja u funkcionalne i uspješne modele kakvi su u zemljama EU. Za ovo je potrebno fazno prilagođavanje, pri čemu se pred nadležne institucije, naučnu i stručnu zajednicu i sve direktne sektorske aktere kao ostvariv zadatak postavlja realno dostižno skraćivanje neophodnog perioda faznog prilagođavanja.

Poljoprivreda je važan sektor ukupne ekonomije Federacije BiH kako sa aspekta učešća u stvaranju bruto dodane vrijednosti, tako i ukupne zaposlenosti stanovništva te učešća u vanjsko-trgovinskom bilansu. U periodu 2014. – 2020. ukupna vrijednost BDV iz sektora poljoprivrede (zajedno sa lovom i ribarstvom) pokazuje tendenciju stalnog rasta i sa 741 miliona KM (2014.) je povećana na 1,003 milijarde KM (2020). Rast apsolutnog pokazatelja BDV iz poljoprivrede, zbog rasta BDV ostalih privrednih djelatnosti, nije pratio rast relativnih pokazatelja, odnosno učešća u ukupnom BDP i kretao se u rasponu 4,16% (2014) do 4,76% (2020). Ovaj makroekonomski pokazatelj je u odnosu na zemlje regiona (Zapadnog Balkana) bio najniži. Sektor poljoprivrede je posebno važan za zaposlenost ukupnog, posebno ruralnog stanovništva. U periodu 2014.–2019. formalna zaposlenost mjerena apsolutnim brojem zaposlenih u ovom sektoru se stalno povećava i sa 7.891 u 2014. godini je dostigla nivo od 10.989 u 2019. godini. Relativno učešće zaposlenih u poljoprivredi u istom periodu je dosta nisko i kreće se na nivou 2% ukupne zaposlenosti. S druge strane, Anketa o radnoj snazi govori dosta drugačija i daje realniju sliku zaposlenosti u sektoru poljoprivrede. Učešće zaposlenih u ovom sektoru je puno veće i kreće se u rasponu od 8,3% (2014.) do 11,8% (2019.), što je dodatno potvrđuje važnost sektora. Jedan od najlošijih makroekonomskih pokazatelja sektora poljoprivrede u Federaciji BiH je vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Trgovčki bilans ovim proizvodima je negativan i kreće se u rasponu od -1,41 milijarde KM (2014.) do -1,69 milijardi KM (2019.). Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je dosta niska i kreće se od 16,12% (2014.) do 22,09% (2019.). U svjetlu globalnih dešavanja u proizvodnji hrane, a posebno na osnovu iskustava vezanih za pandemiju Covid-19 i mogućnosti destabilizacije tržišta u obezbjeđenju dovoljnih količina prehrambenih proizvoda, potrebno je mijenjati dosadašnji trend proizvodnje hrane, prije svega strateških poput pšenice i kukuruza.

Prioritet 1.1.

Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdjevenosti hranom

S obzirom na brojne globalne izazove u kontekstu nedovoljnog pristupa i obezbjeđenja dovoljne količine hrane promjene u sektoru poljoprivrede i njene biljne proizvodnje trebaju ići u dva pravca: (i) povećanje zasijanih površina na račun neobrađenih oraničnih površina i (ii) povećanje prinosa na postojećim površinama. Ovo se prije svega odnosi na proizvodnju žita i dvije strateške kulture, pšenicu i kukuruz. Podsektor proizvodnje povrća također traži

ozbiljnije promjene kako bi se iskoristile sve komparativne prednosti koje ima ova proizvodnja, ali i zadržala i postepeno povećavala njihova konkurentnost, posebice na tradicionalnim tržištima. Područje Federacije BiH karakterišu brojne komparativne prednosti kada se govori o proizvodnji voća i grožđa. Povoljnost klimatskih uslova, tradicija voćarsko-vinogradarske proizvodnje te povoljan geostrateški položaj i blizina EU tržišta samo su neke od njih. Međutim, podsektor ima i čitav niz slabosti koje ga čine nedovoljno konkurentnim i vitalnim za osvajanje novih tržišta kao što su nepovoljna struktura veličine poljoprivrednih gazdinstava, nedovoljan transfer potrebnih znanja o novim tehnologijama do proizvođača (posebno u sektoru voćarstva) te izostanak aktivnosti na promjeni i rješavanju nastalih proizvodnih i marketinških problema. Podsektor voćarstva i vinogradarstva je pod sve većim konkurentskim pritiskom regionalnih ekonomija i domaćeg tržišta, a posebno mjesto imaju sve češće negativne posljedice klimatskih promjena.

Kod animalne proizvodnje u Federaciji BiH uočen niz problema koji nameće potrebu većeg broja intervencija i aktivnijeg djelovanja mehanizama poljoprivredne politike kako bi se postojeće stanje u ovom sektoru poljoprivrede unaprijedilo. Svi podsektori animalne proizvodnje zahtijevaju nova ulaganja u procesu njihovog restrukturisanja, odnosno tehničko-tehnološkog poboljšanja uključujući i pasminski sastav, te primjenu higijenskih standarda i zadovoljavanje potrebnih normi koji se odnose na dobrobit životinja i standarde kvaliteta poljoprivrednih proizvoda. Dodatni problem je vlastita proizvodnja stočne hrane, posebno voluminozne krme.

Prehrambena industrija je sektor sa uočenim brojnim problemima koji zahtijevaju odgovarajuće intervencije. Tako je potrebno obezbjediti podršku osavremenjivanju postrojenja za preradu kako bi proizvodi kvalitetom i cijenom mogli biti konkurentni na domaćem i inostranom tržištu i kako bi prerađivački pogoni raspolagali sa dovoljnim obrtnim sredstvima. S obzirom na nedostatne količine sirovina u preradi u cilju povećanja, ali i kontinuiteta u snabdijevanju prerađivačkog sektora domaćom sirovinom neophodno je omogućiti adekvatnu podršku primarnim poljoprivrednim proizvođačima u održivu infrastrukturu (tehnologije proizvodnje, odgovarajući sortiment, efikasne načine navodnjavanja, reducirano korištenje sredstava za ishranu i zaštitu bilja, zaštita autohtonih pasmina itd.).

Direktna plaćanja kao integralni dio poljoprivrednih politika danas predstavljaju najvažniji oblik podrške poljoprivrednim proizvođačima. Direktna plaćanja su bila i ostala najvažniji dio poljoprivredne politike Federacije BiH kojim se obezbjeđuje održivost dohotka poljoprivrednih proizvođača. U 2018. godini ova grupa mjera činila je 80% (66,5 miliona KM) ukupnih budžetskih transfera. Ipak, kroz prethodne godine primjene ove vrste budžetske podrške uočeni su određeni nedostaci, poput značajnog učešća direktnih plaćanja na bazi output-a (i uglavnom se odnosi na proizvođače mlijeka), koje su u zemljama EU ograničena samo na specijalne proizvodnje, što je neophodno otkloniti.

Prioritet 1.2.

Jačati tržišne orijentisanosti povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju

Poljoprivredni sektor u Federaciji BiH odlikuje niska konkurentnost i na domaćem i na inostranom tržištu. Ona je rezultat brojnih problema i slabosti duž ukupnog lanca vrijednosti i ogleda se u sljedećem: (i) produktivnost primarne poljoprivredne proizvodnje izražena i ukupnim obimom i prinosima je izrazito niska, daleko ispod bioloških mogućnosti, (ii) poljoprivredna proizvodnja se odvija na malim, usitnjenim zemljišnim posjedima i odlikuje se malim udjelom proizvodnje za tržište, (iii) tehnološka i ekonomskih znanja farmera su na niskom nivou, primjena agrotehničkih mjera nedovoljna, farme su nedovoljno opremljene. Pored ovoga najveći dio obradivog zemljišta se ne navodnjava, nizak je nivo zaštite od vremenskih nepogoda, što rezultira niskim i nestabilnim prinosima, što u kontekstu klimatskih

promjena predstavlja veliku prijetnju razvoju sektora. Nivo organizovanosti i saradnje među proizvođačima nije zadovoljavajući, kao i među ostalim akterima u lancu vrijednosti. Nedostaju i kapaciteti za prihvatanje, doradu, skladištenje, hlađenje i pripremu proizvoda za tržište. Jedan od razloga niske konkurentnosti sektora je nedostatak transfera znanja i inovacija i promocija (obuke, sajmovi); podrška stvaranju dodane vrijednosti u poljoprivredi, udruživanju proizvođača i radu udruženja. Zbog svega navedenog potrebno je preuzeti čitav niz mjera kojima će se jačati konkurentnost sektora u kojima će podrška istraživanju, uvođenju novih tehnologija i digitalizacija imati važnu ulogu.

Prioritet 1.3.

Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda

Udruživanje poljoprivrednih proizvođača kroz proizvođačke organizacije još uvijek nije razvijeno i ne ispunjava osnovne ciljeve poput povećanja ponude i plasmana proizvoda, smanjenja troškova proizvodnje te stabilizovanje proizvođačkih cijena. Iako se mogu očekivati otpori, neophodno je da nadležne institucije iniciraju legislativno uređenje registrovanja i djelovanja tzv. reprezentativnih proizvođačkih organizacija, po uzoru na legislativna rješenja okvirno utvrđena tzv. CMO uredbom EU. Reprezentativne proizvođačke organizacije bi trebale obuhvatati propisani minimalni broj proizvođača ili propisani minimalni obim proizvodnje određenog podsektora. Kao takve, ove organizacije uživaju institucionalnu i budžetsku podršku za jačanje vlastitih kapaciteta, a sve s ciljem da stabilizuju i dugoročno urede odnose unutar lanaca vrijednosti, postanu i ostanu kredibilan i odgovoran partner vladinim institucijama, ali i drugim sektorskim interesnim grupama, od kreiranja sektorskih politika do rješavanja kriznih situacija.

Strateški cilj 2:

Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena

Relativno nov, ali posebno zahtjevan izazov za sektor poljoprivrede je njeno postavljanje u prve redove borbe protiv klimatskih promjena ili barem prilagođavanje ovim promjenama. Poljoprivreda je znatan emiter stakleničkih plinova koji su, po sebi, vodeći uzrok aktuelnih ubrzanih klimatskih promjena. Prema redovnim nacionalnim izvještajima o klimatskim promjenama i izvještajima o emisiji stakleničkih gasova u ovom pogledu poljoprivreda BiH stoji nešto povoljnije sa oko 10 - 15% ukupno emitovanih stakleničkih plinova u zemlji. Isti izvještaji, međutim, upozoravaju da bi se sa zadržavanjem aktuelnih poljoprivrednih proizvođačkih i drugih praksi u BiH emisije stakleničkih plinova iz poljoprivrede do 2040. godine mogle povećati za preko 60%. Među mjerama koje mogu pomoći adaptaciji poljoprivrede na klimatske promjene ubrajaju se unapređenje sistema navodnjavanja i uključivanje poljoprivrede u programe upravljanja vodama, promjene načina obrade zemljišta (konzervacione obrade, protiverozivne mjere) i agronomske mjere (plodored, rokovi sjetve, smjese usjeva, malčiranje, zeleništvo, đubrenje i sl.), uz uvođenje u proizvodnju novih sortnih kreacija otpornijih na sušu. U domenu srednjoročnog strateškog planiranja razvoja poljoprivrede u Federaciji BiH, a u svjetlu klimatskih promjena koje se nedvosmisleno odvijaju, od izuzetne važnosti su nedavno pokrenuti procesi u okviru inicijative Zelene agende za Zapadni Balkan. Radi se o inicijativi pokrenutoj kroz institucije EU čije su osnovne intencije usporavanje ili zaustavljanje klimatskih promjena prvenstveno kroz smanjenje emisija stakleničkih gasova te kroz energetske tranzicije, opće povećanje održivosti komercijalnih ljudskih djelatnosti, cirkularnu ekonomiju, zaštitu i unapređenje stanja prirodnih resursa i sl. na Zapadnom Balkanu koji je, iako još uvijek ne politički, onda sigurno geografski dio Evrope.

Prioritet 2.1.

Doprinositi ublažavanju i prilagođavanju uticaja klimatskih promjena i veće korištenje održive energije

Brojna su područja na kojima su potrebne intervencije kako bi se poljoprivredni sektor unaprijedio i kako bi došlo do poboljšanja proizvodnih i tržišnih/marketingških performansi, te smanjenja negativnog uticaja na okoliš i otpornosti na negativne posljedice klimatskih promjena. Jedan od njih je i veće korištenje održive energije.

Prioritet 2.2.

Podržavati održivi razvoj i efikasnije upravljanje prirodnim resursima kao što su voda, tlo i zrak

Poljoprivredni sektor Federacije BiH pored svih tradicionalnih zahtjeva (proizvodnja dovoljnih količina kvalitetne hrane, obezbjeđenje pristojnog životnog standarda poljoprivrednika, razvoj ruralnih područja) sve više se suočava sa novim izazovima poput zahtjeva za očuvanjem i održivim korištenjem prirodnih resursa, zaštitu i unapređenje stanja okoliša, zaštitu biodiverziteta i posebnu odgovornost za stanje i sveobuhvatnu razvijenost ruralnih područja.

Prioritet 2.3.

Doprinositi zaštiti biodiverziteta, poboljšanju usluga ekosistema te očuvanju prirodnih staništa i pejzaža

Bogata biološka i raznolikost krajolika prostora Federacije BiH zahtijevala je uspostavljenje zaštićenih područja i drugih kategorija zaštite s ciljem osiguranja opstanka i zaštite staništa i vrsta. Prema važećoj kategorizaciji Međunarodne unije za zaštitu prirode (IUCN) u BiH je zaštićeno 29 područja, od čega su dva stroga rezervata prirode (kategorija Ia), četiri nacionalna parka (kategorija II), 16 spomenika prirode (kategorija III), pet parkova prirode – zaštićenih pejzaža (kategorija V) i dva područja za upravljanje resursima – park šume (kategorija VI) na ukupnoj površini od 127.557,4 ha. Od ukupne površine zaštićenih prirodnih područja prema IUCN kategorizaciji u BiH 76,9% je na teritoriji Federacije BiH. Zbog svega navedenog, potrebno je poboljšati status biološke raznolikosti očuvanjem ekosistema, vrsta i genetičke raznolikosti, te jačati opće koristi od biološke raznolikosti i ekosistemskih servisa, pri čemu je potrebno napraviti inventuru ekosistema i tipova staništa i identifikovati ugrožene vrste. Od ključne je važnosti uključivanje mjera očuvanja prirode i biodiverziteta u politike i drugih resora (okoliš, šumarstvo, energetika, transport i sl.) i usaglašavanje politika sa EU Strategijom biodiverziteta 2030. i EU strategijom šumarstva.

Strateški cilj 3:

Snažnija socio-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja

Seosko stanovništvo je u mnogočemu uskraćeno u odnosu na urbano stanovništvo. Stanovnici ruralnih područja suočavaju se s problemom pristupa brojnim uslužnim djelatnostima. Potreba za poboljšanjem cestovne, elektro-energetske, i internet širokopojasne mreže u ruralnim područjima je visoki prioritet. Pristup obrazovanju djece u ruralnim područjima donekle je zadovoljavajući u pogledu osnovnih škola, dok u pogledu srednjeg obrazovanja udaljenost od škole ima negativan uticaj. Kvalitet fizičke i društvene infrastrukture u ruralnim područjima pogoršala se tokom posljednjih desetljeća kao rezultat nedovoljnog ulaganja u razvoj i održavanje. Male i ekonomski slabe ruralne općine imaju značajne probleme u održavanju kvaliteta i pristupa osnovnim uslugama, posebno za naselja s manjim brojem stanovnika, što rezultira nezadovoljstvom kvalitetom života ruralnog stanovništva u odnosu na ono koje živi u urbanim sredinama. Kako bi se zadržala ruralna populacija i zaustavila depopulacija ruralnih područja Federacije BiH potrebna je snažnija aktivnost i prisutnost na ovim prostorima i jačanje socio-ekonomske strukture kojom će se uslovi življenja učiniti prihvatljivim.

Prioritet 3.1.

Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima

Ruralna područja postaju sve manje interesantna za život mladih ljudi i zbog nepovoljnih, prije svega egzistencijalnih uslova, ova populacija napušta ruralne prostore. Ovo je posebno izraženo u sektoru poljoprivrede i prema podacima RPG FMPVŠ za 2020. godinu, ukupan broj poljoprivrednika žena mlađih od 25 godina je iznosio 149 (0,18%), dok je broj poljoprivrednika muškog spola ove starosne grupe iznosio 420 (0,52%). Da bi se ova populacija privukla, a prije svega zadržala, neophodne su odgovarajuće mjere poljoprivredne politike kojima će se stvarati povoljniji poslovni ambijent u ruralnim područjima.

Prioritet 3.2.

Promovisati zapošljavanje, rast socijalne inkluzije i lokalni razvoj u ruralnim područjima uključujući bio-ekonomiju i održivo šumarstvo

Unapređenje života u ruralnim područjima prije svega kroz mjere diverzifikacije poslovnih aktivnosti na samom PPG-u, kao i osnivanje obrta, malih i srednjih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom, kako bi se stekli uslovi za dobivanje redovitih mjesečnih prihoda i smanjila ovisnost o prihodu iz poljoprivrede koji je u pravilu godišnji odnosno sezonski prihod. Na PPG-u se može obavljati jedna ili više dopunskih djelatnosti poput pružanja turističkih i ugostiteljskih usluga u ruralnom prostoru, uvođenje novih nekonvencionalnih poljoprivrednih proizvodnji (proizvodnja slatkovodne ribe u malim ribnjacima, proizvodnja humusa gljiva, proizvodnja i sakupljanje ljekovitog, aromatskog bilja, proizvodnja ukrasnog bilja i sl.) ili prerade primarnih poljoprivrednih proizvoda na PPG-u. Mala i srednja preduzeća (MSP) su prepoznata kao ključni faktor u promovisanju diverzifikacije poljoprivrednika u nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima. Također, razvoj obrta i obrtništva je identifikovan kao sektor koji može doprinijeti stvaranju prihoda i zapošljavanju, posebno u izoliranim ruralnim područjima koja nisu privlačna drugim preduzećima. U okviru LEADER pristupa kreiraju se lokalne razvojne strategije te, ukoliko one predviđaju potrebu osnivanja preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti na datom području, treba osigurati podršku za osnivanje takvih preduzeća.

Prioritet 3.3.

Poboljšati odgovor poljoprivrede na društvene zahtjeve u pogledu hrane i zdravlja, uključujući sigurnu, nutritivnu i održivu hranu, rasipanje hrane te dobrobit životinja.

Sistem kontrole hrane i njene zdravstvene sigurnosti u BiH i FBiH uspješno je prošao neke ozbiljne ispite zrelosti. Odnedavno stavljanje zemlje i nekih proizvođača na liste onih koji, za sada samo neke, svoje proizvode animalnog porijekla mogu izvoziti u EU pokazuje da su sistem zvaničnih kontrola hrane te dobre proizvođačke i posebno dobre higijenske prakse kod nekih proizvođača na nivou koji zadovoljava u ovom pogledu izuzetno oštre zahtjeve legislative EU. Međutim, omogućavanje izvoza ribe, mlijeka i, odnedavno, pileline u EU ne treba da zavarava. Još je mnogo prostora za poboljšanje sistema zvanične kontrole hrane i njene zdravstvene ispravnosti, o čemu govori i činjenica da se iz BiH u EU zbog nedostataka u sistemu kontrole hrane još uvijek ne mogu izvoziti žive životinje i veći dio proizvoda animalnog porijekla. Uspostavljanje novog legislativnog okvira usklađenog sa uredbom EU 2017/625 (uspostava sistema zvaničnih kontrola hrane znatno šire, na novim osnovama, sa novim zahtjevima i uz snažno insistiranje na dosljednom provođenju principa procjene rizika) u BiH, time i u Federaciji BiH će tražiti novo institucionalno organizovanje i promjenu paradigme zvanične kontrole hrane.

Strateški cilj 4:

Modernizovan poljoprivredni sektor kao rezultat poticanja i razmjene znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima

Federaciju BiH karakteriše nepovoljan ambijent za razvoj nauke i istraživanja. Još uvijek ne postoji usvojen strateški dokument o naučno-tehnološkom razvoju, a ulaganja u ovu oblast su veoma skromna. Godišnji budžet za nauku FMNO je oko 2,5 miliona KM što čini oko 0,1% ukupnog godišnjeg entitetskog budžeta, odnosno 0,01% ukupnog BDP. Ovom se mogu dodati i izdvajanja za nauku sa kantonalnih nivoa koji se procjenjuju na 1 – 2 miliona KM. Razvoj poljoprivrede zasnovan na znanju i uvođenje novih tehnologija i inovacija u Federaciji BiH trebao bi prvenstveno biti u nadležnosti relevantnih ministarstava na federalnom i kantonalnom nivou. Pored FMPVŠ u uvođenju novih tehnologija i inovacija u poljoprivredi važnu ulogu trebala bi imati još dva ministarstva sa federalnog nivoa – FMNO, te Federalno ministarstvo za podsticanje razvoja, poduzetništva i obrta. Odnosi federalnih i kantonalnih institucija često se svode na saradnju, uzajamno obavješćavanje, koordinaciju, dijeljenje iskustava i profesionalnu podršku, dok stvarne aktivnosti u praksi uglavnom provode kantoni. Najvažniju ulogu u transferu znanja i inovacija do poljoprivrednih proizvođača bi trebale imati poljoprivredne savjetodavne službe. Nažalost, u Federaciji BiH one su se sporo razvijale od njihovog uspostavljanja kroz EU projekte u periodu 1998. – 2002. godine. Najveći broj kantona je ove službe sveo na administrativne jedinice koje se bave implementacijom federalnih i kantonalnih budžetskih transfera (direktnih plaćanja), a najmanje na poslove transfera znanja. Razvoj poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralni razvoj u razvijenim zemljama odvija se po modelu aktuelnog sistema znanja, informacija i inovacija (AKIS). Iskustva domaćih stručnjaka u regionalnim i međunarodnim projektima čije su intencije prenos AKIS pristupa i praksi trebale bi biti stavljene u funkciju što skorije transformacije i nadogradnje tek uspostavljenog, ali tradicionalnog, poljoprivrednog savjetodavstva u Federaciji BiH u AKIS zasnovan transfer znanja i tehnologija, uz insistiranje na inovativnosti i inkorporiranju informacionih tehnologija u poljoprivredu i uz nju vezane djelatnosti.

4.2. Vizija

Područje Federacije BiH je prostor sa izgrađenim pametnim, otpornim i diverzifikovanim sektorom poljoprivrede koji garantuje povećanu sigurnost snabdjevenosti i samodostatnosti hranom. Očuvanjem biodiverziteta, jačanjem ekoloških praksi, većim korištenjem održive energije i podrškom efikasnijem upravljanju prirodnim resursima ublažit će se negativan uticaj klimatskih promjena na sektor. Ruralna područja Federacije BiH će biti ojačana privlačenjem mladih poljoprivrednih proizvođača stvaranjem poslovnog ambijenta, promocijom zapošljavanja, rasta socijalne inkluzije i lokalnim razvojem socio-ekonomske strukture. Federacija BiH ima izgrađen moderan, konkurentan, tržištu prilagođen, sektor poljoprivrede nastao podrškom i razmjenom znanja, inovacija i digitalizacije što predstavlja osnov poboljšanja kvaliteta života svih građana, a posebno stanovnika ruralnih područja.

4.3. Utvrđivanje ciljeva i prioriteta

Na osnovu prethodno urađene situacione analize sektora poljoprivrede i ruralnog razvoja i doprinosa radnih grupa po pojedinačnim oblastima (RG Voćarstvo, vinogradarstvo, vinarstvo i uljarstvo, RG Ratarstvo i povrtlarstvo, RG Animalna proizvodnja, RG Prirodni resursi, RG Prehrambena industrija, RG Poslovno okruženje, RG Ruralni razvoj i RG Ribarstvo) definisani su sljedeći strateški ciljevi i prateći prioriteti:

Strateški ciljevi	Prioriteti
Strateški cilj 1: Pametna, otporna i diversifikovana sektor poljoprivrede sa garantovanom	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdjevenosti hranom

povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom	Prioritet 1.2. Jačati tržišnu orijentisanost povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju
	Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda
Strateški cilj 2: Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena	Prioritet 2.1. Doprinositi ublažavanju i prilagođavanju uticaja klimatskih promjena i veće korištenje održive energije
	Prioritet 2.2. Podržavati održivi razvoj i efikasnije upravljanje prirodnim resursima kao što su voda, tlo i zrak
	Prioritet 2.3. Doprinositi zaštiti biodiverziteta, poboljšanju usluga ekosistema te očuvanju prirodnih staništa i pejzaža
Strateški cilj 3: Snažnija socio-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja	Prioritet 3.1. Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima
	Prioritet 3.2. Promovisati zapošljavanje, rast socijalne inkluzije i lokalni razvoj u ruralnim područjima uključujući bio-ekonomiju i održivo šumarstvo
	Prioritet 3.3. Poboljšati odgovor poljoprivrede na društvene zahtjeve u pogledu hrane i zdravlja, uključujući sigurnu, nutritivnu i održivu hranu, rasipanje hrane te dobrobit životinja.
Strateški cilj 4: Modernizovan poljoprivredni sektor kao rezultat poticanja i razmjene znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima	Ovaj cilj premrežava prethodna tri cilja i sve prioritete

Polazeći od evidentne činjenice da uloga žena u poljoprivredi i ruralnom razvoju nije adekvatno priznata, a da bi se otklonila dosadašnja diskriminacija, neophodno je uvođenje posebnih mjera, odnosno novog pristupa prilikom kreiranja mjera. Preporuke, odnosno zaključne napomene Odbora za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena UN-a, nakon podnošenja VI periodičnog izvještaja za BiH, fokusirane su na jačanju uloge žena na selu i njihovo osnaživanje. Stoga će u okviru svih ciljeva i prioriteta posebna pažnja biti posvećena rodnoj komponenti, odnosno unapređenju stanja ravnopravnosti spolova u Federaciji BiH u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Strateški cilj 1

Pametan, otporan i diversifikovan sektor poljoprivrede sa garantovanom povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom

Poticanje pametnog i otpornog poljoprivrednog sektora postiže se primarno kroz kvalitetno osmišljena direktna plaćanja kojima se osigurava podrška dohotku poljoprivrednika, te kroz ulaganja u restrukturisanje poljoprivrednih gazdinstva, modernizaciju, inovacije, diverzifikaciju i primjenu novih tehnologija radi poboljšanja tržišnog položaja poljoprivrednika. Potrebno je osigurati uravnoteženiju raspodjelu podrške u koristi malih i srednjih poljoprivrednika kao dodatnu podršku dohotku za održivost.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno prehrambenih proizvoda	FZS	40%	50%

Bruto dodana vrijednost sektora A u BDP, u %	FZS	4,4	≤ 4,0
Vrijednost proizvodnje, u milionima KM	FZS	1.453	≥ 1.600
Zaposlenost sektora A (ILO definicija), u %	AS BiH	8,9 (2019)	≤ 7,5

Prioritet 1.1.

Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdjevenosti hranom

Treba prepoznati i promovisati proizvodnju hrane s posebnim i vrijednim karakteristikama, a poljoprivrednicima pomoći u prilagođavanju njihove proizvodnje zahtjevima tržišta i potrošača. Potrošačima treba u što većoj mjeri jamčiti sigurnost snabdjevanja hranom, te osigurati da hrana proizvedena na našim poljoprivrednim gazdinstvima bude sigurna i hranjiva. Proizvodnja hrane mora biti održiva, treba težiti smanjenju rasipanja hrane i podizanju nivoa dobrobiti životinja. S obzirom na potrebu uspostave odgovarajućih mehanizama za upravljanje rizikom potrebno je osigurati izdvajanja za premije osiguranja i operativne programe. Kako bi se osigurao pravedan dohodak i otporan poljoprivredni sektor na cijelom području Federacije BiH potrebno je dodjeljivati podršku i poljoprivrednicima u područjima s prirodnim i ostalim posebnim ograničenjima. Navedene vrste plaćanja trebaju obuhvatiti samo dodatne troškove i gubitak prihoda nastao zbog provođenja neke od navedenih aktivnosti, odnosno prirodnim ograničenjima određenog prostora. Snažnije uključivanje mladih poljoprivrednika u razvoj privredne djelatnosti na poljoprivrednim gazdinstvima treba biti uzeto u obzir pri dodjeli i usmjeravanju sredstava direktnih plaćanja kao dodatne podrške dohotku za mlade poljoprivrednike u početnom periodu nakon pokretanja poslovanja.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Smanjenje nejednakosti dohotka: Usporedba dohotka od poljoprivrede i srodnih djelatnosti u odnosu na prosječni dohodak općeg gazdinstva	FZS	0,66	0,88
Broj registrovanih poljoprivrednih gazdinstava	FMPVŠ	74.000	90.000
Broj mladih poljoprivrednika koji upravljaju PG Od toga ³⁰ - muški - ženski	FMPVŠ	7.700 6.135 1.565	12.900 9.675 3.225

Prioritet 1.2.

Jačati tržišnu orijentisanost povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju

Poljoprivrednici su direktno odgovorni za donošenje odluka o tome što, kada, koliko i za koga njihovo gazdinstvo treba proizvoditi, odnosno moraju imati vlastitu strategiju za nastup na tržištu. Međutim, izloženost tržištu, klimatske promjene povezane sa ekstremnim vremenskim pojavama, te krize uzrokovane ugrožavanjem zdravlja biljaka, životinja i samih potrošača, mogu biti uzrok nestabilnosti tržišnih cijena i ugroziti prihode poljoprivrednih

³⁰ Procjena početnih vrijednosti i odnosa mladih poljoprivrednika po polu (m/ž) kao upravitelja PPG-ova na osnovu Registra PG za 2020. godinu i odnosa ukupnog broja nositelja i nositeljica PPG-ova (Izvor: FMPVŠ)

gazdinstava. Zbog toga je potrebno osigurati odgovarajući finansijski instrument za ulaganja i pristup obrtnom kapitalu, osposobljavanju, prijenosu znanja i savjetovanju. Pri planiranju i uspostavi savjetodavne službe za poljoprivredna gazdinstva treba imati u vidu njihovu privrednu, okolišnu i socijalnu dimenziju kako bi pored trenutne ekonomske uspješnosti poljoprivrednog gazdinstva pomogle dugoročno održivo upravljanje gazdinstvom ali i dugoročni razvoj ruralnog područja. Savjetodavna služba treba pomoći poljoprivrednim proizvođačima da postanu svjesniji veze između upravljanja poljoprivrednim gazdinstvom sa standardima, zahtjevima i informacijama koje im nameće zakonodavstvo.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Udio poljoprivrednika koji primaju investicionu podršku za restrukturisanje i modernizaciju uključujući poboljšanje efikasnosti resursa	FMPVŠ	10%	25%
Udio ostvarenih sredstava za politiku ruralnog razvoja u ukupno uplaćenim sredstvima podrške	FMPVŠ	8%	40%
Iznos isplaćene podrške investicijama u PG (milioni KM)	FMPVŠ	6,5%	13,8%
Udio žena nositelja PPG-ova u korištenju poticaja	FMPVŠ	20,3%	28,0%
Iznos isplaćene podrške prerađivačkim kapacitetima (milioni KM)	FMPVŠ	4.5	42.5
Udio federalnog budžeta za poljoprivredu namijenjen razmjeni znanja i informacija	FMPVŠ	0	0,19

Prioritet 1.3.

Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda

Uređenje tržišta poljoprivrednih proizvoda radi osiguranja jednakih uslova i izbjegavanje neravnopravnog i nepoštenog tržišnog natjecanja treba biti predmet sektorskih intervencija. Intervencije trebaju uključivati sektore voća i povrća, vina, mlijeka, mesa i drugih proizvoda. Uspostava sektorskih programa u okviru organizacija proizvođača i udruženja organizacija proizvođača može pomoći ostvarivanju ciljeva ne samo proizvođača i otkupljivača nego i općih i posebnih ciljeva poljoprivredne politike.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Udio poljoprivrednika koji sudjeluju u proizvođačkim grupama kojima je dodijeljena podrška	FMPVŠ	61%	85%
Udio vrijednosti proizvodnje u organizacijama proizvođača s operativnim programima u odnosu na ukupnu proizvodnju	FMPVŠ	0%	60%

Strateški cilj 2

Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena

Poticanje brige za okoliš i mjera vezanih za klimatske promjene trebaju dobiti značajnije mjesto u okviru definisanja mjera poljoprivredne politike. Posebnu pažnju posvetiti borbi protiv degradacije okoliša i ublažavanju posljedica klimatskih promjena na poljoprivrednu proizvodnju. Radi poštivanja obavezujućeg principa ravnopravnosti spolova i jednakih

mogućnosti realizacijom ovog cilja potrebno je voditi računa o relevantnosti za egzistenciju, kulturu, tradicionalno znanje, zdravlje i sigurnost hrane i vezu sa poštivanjem ljudskih prava.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Udio podzemnih voda mjernih postaja s koncentracijom N iznad 50 mg/l prema Direktivi o nitratima	FMPVŠ	0%	5%

Prioritet 2.1.

Doprinositi ublažavanju i prilagođavanju uticaja klimatskih promjena i veće korištenje održive energije

Postiže se putem niza mjera i aktivnosti počevši od uslovljavanja direktnih plaćanja ispunjavanjem obaveza vezanih za zaštitu okoliša i smanjenje ispuštanja stakleničkih plinova, preko podrške investicijama u preradu okolišno štetnih nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje i prerade, pa do stimulacije proizvodnje energije iz obnovljivih izvora na poljoprivrednom gazdinstvu, kako za vlastite potrebe tako i za prodaju na tržištu. Mjerama iz ovog prioriteta želi se dati jasna opredijeljenost za osnaživanje kapaciteta uključenih institucija i drugih zainteresovanih strana za primjenu gender-mainstreaming u oblasti jačanja primjene ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Udio poljoprivrednog zemljišta u okviru obaveze upravljanja kojom se podupire očuvanje ili obnova biološke raznolikosti	FMPVŠ/FMOT	0%	5%

Prioritet 2.2.

Podržavati održivi razvoj i efikasnije upravljanje prirodnim resursima kao što su voda, tlo i zrak

Korištenje mjera direktne podrške mora se postepeno uslovljavati sa zadovoljavanjem osnovnih nacionalnih standarda u području zaštite okoliša, klimatskih promjena, zaštite javnog zdravlja, zdravlja životinja i biljaka, te dobrobiti životinja. Tome treba dodati standarde dobrih poljoprivrednih i okolišnih uslova korištenja zemljišta (GAEC). Navedeni osnovni standardi trebaju pomoći boljem odgovoru na klimatske i okolišne izazove, ali i podizanju svijesti korisnika podrške o potrebi poštivanja tih standarda kako bi se osiguralo održivo bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom. Pri utvrđivanju nacionalnih standarda treba imati u vidu posebne značajke predmetnih površina, uključujući uslove tla i klimatske uslove, postojeće uslove na poljoprivrednom gazdinstvu, korištenje zemljišta, plodored, uzgojne prakse i strukturu poljoprivrednih gazdinstava.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Površine zemljišta obuhvaćene sistemima za navodnjavanje i odvodnju (ha)	FMPVŠ	2.500	5.000
Površina u ha koja je podržana za organsku proizvodnju i proizvodnju u konverziji	FMPVŠ	1.750	3.500
Površine zemljišta obuhvaćene komasacijom (ha)	FMPVŠ	0	30.000
Poljoprivredna površina pod organskom proizvodnjom (bez pašnjaka), u ha	FMPVŠ	1.230	3.000

% zemljišta na kojem je smanjena produktivnost (LPD)**	FAZ (Federalni agropedološki zavod)*	0,44 (2014.)	0,25
% zemljišta na kojem su rani znakovi smanjenja produktivnosti (LPD)**	FAZ*	0,53 (2014.)	0,30
% zemljišta koje je stabilno, ali pod pritiskom smanjenja produktivnosti (LPD)**	FAZ*	15,73 (2014.)	10,00

* Podatke je izračunao EU-Ispra Joint Research Center na osnovu podataka CORINE Land Cover (CLC), koji su nastali satelitskim snimanjem područja Evrope. Federalni agropedološki zavod ima mandat da se bavi ovim podacima.

** Land Productivity Dynamics - kretanje produktivnosti zemljišta

Prioritet 2.3.

Doprinositi zaštiti biodiverziteta, poboljšanju usluga ekosistema te očuvanju prirodnih staništa i pejzaža

Postiže se dodjelom plaćanja za aktivnosti koje doprinose bioraznolikosti i očuvanju genetske raznolikosti, održivoj upotrebi i razvoju genetskih resursa, dodjelom premija za ekološki uzgoj odnosno prelazak na ekološki uzgoj, i proizvodni procesi prihvatljivi za okoliš u vidu integralne proizvodnje, sa posebnim osvrtom kod svih spomenutih aktivnosti na ulogu žena. Mjere za šumarstvo trebaju se dodjeljivati na osnovu programa za šumarstvo i planovima upravljanja šumama te omogućiti razvoj šumarskih područja i održivo upravljanje šumama.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Površina zaštićenih područja (u ha)	FMOiT	103.380 (2018.)	120.000

Strateški cilj 3

Snažnija socio-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja

Ruralna područja su pogođena nedostatkom prilika za zapošljavanje, manjkom znanja i vještina, nedovoljnim ulaganjima u povezanost, infrastrukturu i osnovne usluge, odlaskom mladih i radno sposobnih stanovnika, pa je od najveće važnosti ojačavanje socioekonomske strukture tih područja. Zbog toga treba potaknuti zapošljavanje i ekonomski rast u ruralnim područjima, promovisati socijalnu uključenost i generacijsku obnovu, podržavati uspostavu novih ruralnih lanaca vrijednosti poput obnovljive energije, nove bioekonomije, kružne ekonomije i ekoturizma, stvarati povoljno okruženje za dobar rast i stvaranje radnih mjesta u ruralnim sredinama.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Stopa zaposlenosti u pretežno ruralnim područjima	FZS/Anketa o radnoj snazi	60%	80%
Razvoj indeksa siromaštva u ruralnim prostorima	Agencija za statistiku BiH, Anketa o siromaštvu	30%	15%

Prioritet 3.1.

Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima

Olakšavanje poslovnog razvoja (stvaranje poslovnog ambijenta) u ruralnim područjima postiže se dodjelom podrške za produktivna i neproduktivna ulaganja na poljoprivrednim gazdinstvima i izvan njih poput ulaganja u infrastrukturu povezanu s razvojem, modernizacijom ili prilagodbom klimatskim promjenama, konsolidacijom i poboljšanjem zemljišta, snabdijevanje energijom i vodom, te njihovu uštedu. Kako bi se prevladao manjak ulaganja u poljoprivredni sektor potrebno je poboljšati pristup finansijskim instrumentima posebno za mlade i nove poljoprivrednike, poticati korištenje garancija Garantnog fonda kod Razvojne banke FBiH, te kombinacije bespovratnih sredstava i finansijskih instrumenata (npr. kreditnih linija i bankarskih garancija) pri čemu je moguće utvrditi odgovarajuće ciljeve, korisnike i povlaštene uslove. Ključno je pružiti podršku osnivanju novih poljoprivrednih gazdinstava u obliku obrta ali i drugih preduzeća na ruralnom prostoru.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
% stanovnika u ruralnim područjima od ukupnog broja stanovnika	FZS	56,7 (2013.)	58,0
Udio ruralnog stanovništva koje ima koristi od poboljšanog pristupa uslugama i infrastrukturi kroz podršku u okviru federalnih podrški	FMPVŠ	0%	25%
Broj mladih poljoprivrednika koji osnivaju poljoprivredno gazdinstvo uz podršku FMPVŠ	FMPVŠ	0	5.200

Prioritet 3.2.

Promovisati zapošljavanje, rast socijalne inkluzije i lokalni razvoj u ruralnim područjima uključujući bio-ekonomiju i održivo šumarstvo

Realizacija ovog prioriteta treba omogućiti uspostavu i provedbu saradnje poput uspostave sistema kvaliteta, promovisanja kratkih lanaca snabdijevanja i lokalnih tržišta, podršku udruženjima poljoprivrednika, partnerstva poljoprivrednih gazdinstava, aktivnosti u okviru LEADER pristupa, osnivanje proizvođačkih grupa, organizacija ili udruženja proizvođača, poseban tretman žena, socijalno ugroženih i marginalizovanih skupina, kao i druge oblike saradnje. U tom kontekstu treba uspostaviti finansijske instrumente i korištenje garancija kao put ka osiguranju pristupa finansiranju ulaganja u rast poljoprivrednih gazdinstava i drugih MSP-a, te podršku realizaciji strategija lokalnog razvoja pod vodstvom lokalne zajednice. Rješavanje pitanja zdravstvenog i penzijskog osiguranja nosioca porodičnog poljoprivrednog gazdinstva od velike je važnosti za sve članove gazdinstva, a za što je potrebna izmjena postojećeg zakonskog okvira. Uvođenje više kategorija poreza na dohodak olakšalo bi PPG-ima sa manjim prihodima prelazak u formu obrta i otvorilo nove poslovne mogućnosti s obzirom na pristup kreditima, investiranje i prodaju na tržištu.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Broj izrađenih LRS	FMPVŠ	0	15
Broj podržanih LAG-ova	FMPVŠ	0	15

Prioritet 3.3.

Poboljšati odgovor poljoprivrede na društvene zahtjeve u pogledu hrane i zdravlja, uključujući sigurnu, nutritivnu i održivu hranu, rasipanje hrane te dobrobit životinja

Za ostvarivanje svih gore postavljenih ciljeva i prioriteta potrebno je raditi na stvaranju novog pravnog okvira koji će nastojati pratiti modele EU podrške, a koji će zamijeniti postojeći

zakonodavni okvir koji datira još iz perioda EU politike 2007. – 2013. godina. Novi pravni okvir treba utvrditi pravila za podrške usklađene sa oblikom i vrstom intervencija navedenih u ovoj Strategiji. Novi zakonodavni okvir također treba osigurati poštivanje međunarodnih obaveza u pogledu domaće podrške koje su utvrđene WTO Sporazumom o poljoprivredi, što veći dio intervencija prilagoditi kako bi mogle biti prijavljene kao podrška iz “zelene kutije”, ili u krajnjem slučaju kao podrška iz “plave kutije” u okviru programa ograničavanja proizvodnje, i kao takve izuzete iz obaveza smanjenja. Potrebno je osigurati da i niži nivoi vlasti u Federaciji BiH svoje intervencije provode poštujući navedene međunarodne obaveze.

Strateški cilj 4

Modernizovan poljoprivredni sektor kao rezultat poticanja i razmjene znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima

Predviđa pružanje podrške interaktivnom inovativnom modelu koji jača saradnju među uključenim sudionicima radi što boljeg korištenja komplementarnih znanja u cilju širenja praktičnih rješenja u poljoprivrednoj proizvodnji, zaštiti okoliša i razvoju ruralnih područja. Savjetodavne službe trebaju pojačati svoja djelovanja u okviru AKIS-a posebno intenziviranjem saradnje sa istraživačkim i ruralnim mrežama.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Broj osnovanih naučno-tehnoloških parkova u sektoru poljoprivrede	FMPVŠ	0	1

4.4. Principi izrade prioriteta i mjera

4.4.1. Opće napomene

Federacija BiH je zbog evrointegracijskih procesa Bosne i Hercegovine u obavezi da svoju poljoprivrednu i politiku ruralnog razvoja usaglašava sa ovom politikom ciklično definisanom u Evropskoj uniji (EU). Poljoprivredne politike Federacije BiH i Evropske unije (EU) zbog mnoštva objektivnih razloga nisu, niti u doglednoj budućnosti mogu biti uporedive. Sama EU je svoje poljoprivredne politike proteklih decenija više puta mijenjala i prilagođavala ih novim međunarodnim (prvenstveno trgovinskim) uslovima, uslovima sektora poljoprivrede i proizvodnje hrane u EU, ali i zahtjevima potrošača i društva u cjelini. Moglo bi se reći da je danas poljoprivredna politika EU daleko od poljoprivrednih politika kako se one u našim uslovima još uvijek shvataju. Aktuelna poljoprivredna politika EU (Common Agricultural Policy, Zajednička poljoprivredna politika EU – ZPP) definisana je ciljevima za koje institucije EU navode da su im u središtu "socijalne, ekološke i ekonomske teme". Pojednostavljeno, ciljevi ZPP za period do 2027. godine su: 1) fer dohodak za poljoprivrednike; 2) povećanje konkurentnosti; 3) ponovna uspostavljanje ravnoteže snaga u prehrambenom lancu; 4) borba protiv klimatskih promjena; 5) briga za životnu sredinu; 6) očuvanje pejzaža i biodiverziteta; 7) podsticanje generacijske obnove; 8) dinamična ruralna područja i 9) zaštita kvaliteta hrane i zdravlja. Pregled ovih ciljeva jasno pokazuje da je više od polovine njih daleko od prioriteta i, možda važnije, daleko od mogućnosti sektora poljoprivrede i društva u cjelini u Federaciji BiH.

O karakteristikama politika poljoprivrede i ruralnog razvoja EU i Federacije BiH najbolje govore grube strukture budžeta za poljoprivredu. U Republici Hrvatskoj će se npr. do 2030. godine za mjere direktnih plaćanja izdvajati oko 52% budžeta, dok će se mjere ruralnog razvoja podržavati sa oko 46% ukupnog budžeta. Dok se u Federaciji BiH daleko najveći dio budžeta odnosi na direktna, znatnim dijelom još uvijek proizvodno vezana plaćanja, aktuelna ZPP obavezuje zemlje članice EU da najmanje 35% budžetskih sredstava za ruralni razvoj bude

usmjereno ka mjerama vezanih za životnu sredinu i klimatske promjene, dok se najmanje 25% budžetskih sredstava koja se isplaćuju kroz direktna plaćanja mora usmjeriti u tzv. eko-scheme.

Stanje sektora u Federaciji BiH, s jedne strane, te mogućnosti za finansiranje instrumenata i mjera politike i razvijenosti institucija, s druge strane, prisiljava kreatore sektorskih razvojnih strategija da se koncentrišu na povećanja obima proizvodnje, povećanje produktivnosti, jačanje konkurentnosti i slična pitanja koja će ojačati sektor i tako ga dovesti u situaciju da bude tretiran ne samo najuže u okvirima poljoprivrede i proizvodnje hrane, nego i da ostvaruje rezultate koji su multifunkcionalnog karaktera i efekata. Izvjesno je, dakle, da će se i u narednom periodu poljoprivredna politika u Federaciji BiH zasnivati na intervencijama i mjerama u domenu proizvodno obilježenih direktnih podrški poljoprivrednicima, nekim mjerama na povećanju konkurentnosti (podrška kapitalnim ulaganjima) sa tek elementima nekih mjera koje se uobičajeno pridružuju intervencijama u okviru ruralnog razvoja. Međutim, neke važne elemente poljoprivredne politike izvan ovih domena treba postepeno uvoditi u praksu, makar i sa ograničenim sredstvima i sa realno ograničenim prvobitnim efektima. Izuzetno je, naime, važno da se kod svih zainteresovanih sektorskih subjekata poveća svijest o značaju ovih elemenata poljoprivredne i politike ruralnog razvoja, ali i o rizicima po sektor ukoliko im se ne počne posvećivati potrebna pažnja. Ovaj strateški dokument predviđa uvođenje nekih od ovih elemenata, na način i u obimu koji je primjeren trenutnim i projektovanim sektorskim budžetskim sredstvima, ali i objektivnim institucionalnim i proizvodnim kapacitetima sektora.

U skladu sa članom 5. i 6. Zakona o poljoprivredi Federacije BiH³¹ realizacija strateških i specifičnih ciljeva u periodu 2021.–2027. ostvarit će se kroz mjere i instrumente poljoprivredne politike Federacije BiH (mjere tržišno-cjenovne politike, mjere strukturne politike, mjere zemljišne politike i mjere novčanih podrška u poljoprivredi) odnosno kroz politiku direktnih plaćanja, politiku regulisanja i podrške poljoprivrednom tržištu te kroz politiku ruralnog razvoja. Pored ovoga ciljevi će se ostvariti i kroz politike održivog upravljanja prirodnim resursima, politike sigurnosti hrane, kao i politike za unapređenje znanja i inovacija u poljoprivredi.

4.4.2. Područja intervencije u podsektorima poljoprivrede i prehrambene industrije

Vizija budućeg razvoja i predviđene politike i mjere za najvažnije podsektore biljne i animalne poljoprivredne proizvodnje te prehrambene industrije u sljedećem strateškom periodu 2021.–2027. daju se u ovom poglavlju i u kontekstu su identifikovanih potreba datih u prethodnoj situacionoj analizi i definisanim strateškim ciljevima i prioritetima.

4.4.2.1. Biljna proizvodnja

4.4.2.1.1. Proizvodnja žitarica i krmnog bilja

U svjetlu globalnih dešavanja u proizvodnji hrane, a posebno na osnovu iskustava vezanih za pandemiju Covid-19 i mogućnosti destabilizacije tržišta u obezbjeđenju dovoljnih količina prehrambenih proizvoda, prije svega strateških poput pšenice i kukuruza, dosadašnji trend proizvodnje ratarskih kultura u Federaciji BiH je potrebno značajno promijeniti. Promjene trebaju ići u dva pravca: (i) povećanje zasijanih površina na račun neobrađenih oraničnih površina i (ii) povećanje prinosa na postojećim površinama.

Povećanje prinosa pšenice moguće je postići kroz izbor odgovarajućeg sortimenta spram područja sjetve (rejonizacija) i modernizacijom agrotehničkih mjera, za što je ujedno

³¹ Službene novine Federacije BiH 88/2007

potrebno osigurati efikasnu savjetodavnu službu. Povećanje snabdjevenosti pšenicom iz domaće proizvodnje potrebno je podići na znatno veći nivo (barem 40 – 50% potreba sa dosadašnjih 10 –15%) što je moguće ostvariti povećanjem zasijanih površina ovom kulturom sa dosadašnjih prosječnih 20.000 ha na nivo od barem 40.000 ha.

Dohodovnom podrškom proizvođačima žitarica nastoji se održati postojeći nivo proizvodnje, posebno u uslovima povećanog negativnog uticaja na klimu, što se uglavnom ogleda u smanjenju produktivnosti. Zbog strateškog značaja pšenice i njenog obilježja sigurnosti snabdjevanja osnovnim prehrambenim proizvodom, odnosno povećanja proizvodnje ove kulture, biće potrebna i dodatna podrška direktnim plaćanjima u narednom periodu izdvajanjem većih iznosa za kategorije proizvođača koji obrađuju veće površine i ostvaruju veće prinose (zasijane površine veličine od 5 - 50 ha, uz prosječan prinos preko 4.000 kg/ha).

Slično pšenici, i u slučaju kukuruza (zrno) neophodno je povećati zasijane površine i prinose. Na tržištu Federacije BiH postoje vrlo prinosni i kvalitetni hibridi kukuruza koji bi u kombinaciji sa odgovarajućom tehnologijom proizvodnje mogli davati visoke prinose i zrna i silaže. Unapređenje proizvodnje kukuruza treba posmatrati i u kontekstu povećanja stočnog fonda i ukupne stočarske proizvodnje, odnosno potrebe uvozne zavisnosti o stočnoj hrani. Povećanje snabdjevenosti kukuruzom iz domaće proizvodnje potrebno je podići na znatno veći nivo što je moguće ostvariti povećanjem zasijanih površina ovom kulturom sa dosadašnjih prosječnih 47.000 ha na nivo od 67.000 ha. Kao i kod pšenice, zbog strateške važnosti kukuruza, potrebno je obezbjediti dodatnu podršku direktnim plaćanjem po ha kako bi se proizvodnja ove kulture povećala.

Zbog ograničenja produktivnosti i zemljišnih resursa, mali proizvođači s površinama manjim od 5 hektara koji se objektivno ne mogu prilagoditi vrstama tehnologija potrebnih za intenzivnu poljoprivrednu proizvodnju politikama podrške (politikama direktnih plaćanja i ruralnog razvoja) će se postepeno preorijentisati na intenzivnije vrste proizvodnje, kao što su proizvodnja voća i povrća, proizvodnja nekih uljarica ili proizvodnja aromatičnog i medicinskog bilja.

Proizvodnju ostalih žitarica, raž, ječam i zob, te u novije vrijeme tritikale, također treba povećati kroz rast zasijanih površina i unapređenjem tehnologije proizvodnje i prinosenosti, što će se omogućiti putem direktne podrške poljoprivrednim proizvođačima kroz jedinstveno plaćanje po ha zasijane površine.

Situaciona analiza je pokazala da je proizvodnja krmnog bilja i korištenje prirodnih livada i pašnjaka za ishranu stoke nedovoljna i neadekvatna, pogotovo kada se govori o prinosima. Da bi se promijenila dosadašnja praksa nedovoljnih površina pod krmnim kulturama i ekstenzivni način proizvodnje sa niskim nivoom navodnjavanja biće potrebne značajnije intervencije kroz politiku direktnih plaćanja i proširenju liste podrške dohotku poljoprivrednim proizvođačima kao što je podrška oranicama zasijanim travno-djetelinskim smjesama, politiku ruralnog razvoja i materijalnim ulaganjima u opremu i tehniku (uključujući navodnjavanje), ali i kroz mjere politike saradnje i osiguravanja većeg prisustva savjetodavnog rada.

4.4.2.1.2. Proizvodnja industrijskog bilja

Važnija obilježja dosadašnje proizvodnje industrijskog bilja su veoma skromne zasijane površine, niski prinosi, male parcele i usitnjenost posjeda, jednom riječju niska konkurentnost. S druge strane, većini industrijskog bilja, zbog liberalizacije trgovine, otkupni prerađivački kapaciteti preferiraju uvozne sirovine koje su značajno konkurentnije u odnosu na domaće svojom cijenom i kvalitetom. Jedan od načina da se proizvodnja ovih kultura, prije svega uljarica (suncokret, soja, uljana repica) unaprijedi i poveća je bolja organizacija

otkupa i saradnje sa važnijim domaćim otkupljivačima, kakav je BIMAL d.d. što se može podržati u okviru politike/mjera saradnje. Proizvođači koji koriste neke od industrijskih kultura za ishranu stoke također će morati mijenjati dosadašnju praksu i prelazak na moderniji sortiment, novije tehnologije i transfer adekvatnog znanja na terenu uz pomoć efikasnijih savjetodavnih službi.

4.4.2.1.3. Proizvodnja povrća

Podsektor proizvodnje povrća, s obzirom na klimatske uslove i neiskorištene zemljišne oranične resurse traži ozbiljnije promjene kako bi se iskoristile sve komparativne prednosti koje ima ova proizvodnja, ali i zadržala i postepeno povećavala njihova konkurentnost, posebice na tradicionalnim tržištima. Osim intenziviranja i povećanja ukupne proizvodnje i zasijanih površina za barem 50% (sa prosječnih sadašnjih 40.000 ha na 60.000 ha u 2027. godini) jedan od prioriteta je i poboljšanje marketinga povrća unapređenjem fizičkih uslova za obavljanje poslova nakon berbe, osiguravanjem protoka informacija o potrebama tržišta do kupaca i od njih do proizvođača (provedeno kroz ugovornu proizvodnju). Nadalje, potrebno je unaprijediti horizontalnu saradnju primarnih proizvođača radi veće koncentracije na ponudu ovih proizvoda. Uz podršku pojedinačnim investicijama, podržat će se i realizacija regionalnih/kantonálnih tržišno logističkih centara koji bi trebali poslužiti kao pokretači integracije lanca dodane vrijednosti za svježe povrće, od nabavke presadnica, preko implementacije potrebnih standarda za identifikovana tržišta, do kupnje proizvoda. Investicije u ove svrhe mogle bi biti dijelom obezbjeđene programima međunarodne zajednice poput EU4 Agri program, ali i vlastitim budžetskim sredstvima FMPVŠ.

Ovdje treba posebno istaći važnost unapređenja proizvodnje krompira, koji je u prethodnom periodu bio na veoma niskom nivou, dok je sjemenska proizvodnja ove kulture skoro pa ugašena³². BiH (Federacija BiH) nadmorskom visinom u svom većem dijelu je gotovo idealna za proizvodnju krompira, kako merkantilnog tako i sjemenskog, odnosno u dijelovima Hercegovine mladog krompira. Ključni faktor koji će uticati na povećanje proizvodnje krompira je unapređenje tržišnih karakteristika, odnosno intervencija kroz horizontalno jačanje poljoprivrednih proizvođača i njihovo povezivanje kroz proizvođačke organizacije, odnosno unapređenje ugovorne proizvodnje sa kupcima i prerađivačkom industrijom kroz mjere u skladu sa ZPP EU. Jedan od uspješnih instrumenata politike u zemljama EU u intervenciji za jačanje lanca snabdijevanja su integracijski projekti za jačanje lanaca snabdijevanja i operativni programi proizvođačkih organizacija. Podrška proizvođačkim organizacijama bit će dostupna zadrugama i drugim organizovanim oblicima proizvođača kako bi se dodatno unaprijedili njihov tržišni učinak. Kao rezultat, očekuje se postizanje ujednačenosti i koncentracije proizvodnje te uravnoteženije raspodjele vrijednosti od prodaje proizvoda u interesu primarnih proizvođača.

Kada govorimo o proizvodnji povrća, svi subjekti u lancu bit će dužni dosljedno provoditi odredbe koje se odnose na minimalne standarde kvaliteta poljoprivrednih proizvoda i poštivati zakonske odredbe za regulaciju tržišta, posebno u području ugovorne proizvodnje. Jedno od prioritarnih područja bit će primjena savremenih agrotehničkih rješenja koja bi, osim poboljšane ekonomske isplativosti, trebala osigurati i ekološku održivost proizvodnih kapaciteta tla i vodnih resursa.

Proizvodnja povrća u zaštićenom prostoru predstavlja model visoko-intenzivne proizvodnje kojom se obezbjeđuje plasman povrća u zimskom i ranom proljetnom periodu i čini ga atraktivnim i ekonomski isplativom poljoprivrednom djelatnošću. Dodatna dimenzija ove proizvodnje je socijalna uloga i omogućavanje solidnih prihoda sa malog posjeda, brzo vraćanje uloženi sredstava i u konačnici zadržavanje lokalnog ruralnog stanovništva. Stoga

³² Među pet najvažnijih BiH uvoznih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda nalaze se smrznuti krompir, čips krompir i sjemenski krompir.

u sljedećem strateškom periodu posebna pozornost posvetit će se daljnjem razvoju proizvodnje u zaštićenom prostoru kroz daljnu podršku (ko-finansiranje) ulaganja u podizanje potrebnih objekata, uz korištenje raspoloživih obnovljivih izvora energije (geotermalni izvori i solarna energija), te digitalizaciju u cilju optimalne primjene vode, đubriva, pesticida. Zapravo, potrebno je napraviti ambijent za ulazak novih subjekata u ovu vrstu proizvodnje, kao i uključivanje razvojnih mogućnosti za ostale konkurentske proizvode koji se uzgajaju u zaštićenim prostorima, kao što su: ukrasno bilje, gljive itd.

4.4.2.1.4. Proizvodnja ljekovitog bilja

Podsektor proizvodnje ljekovitog bilja je specifičan i dosta interesantan, ali nedovoljno istražen, posebno kada su strateški dokumenti u pitanju. Ovu proizvodnju karakteriše nedostatak repromaterijala uključujući sjemenski materijal, kao i edukacije proizvođača za plantažni uzgoj. U narednom strateškom periodu predviđa se nastavak direktne podrške proizvodnji ljekovitog bilja, čime se mogu privući i mladi poljoprivrednici. Također je potreban poseban pristup kada je u pitanju marketing i organizacija tržišta ovih proizvoda, uz obezbjeđenje podrške edukaciji farmera kroz neki od oblika transfera znanja.

4.4.2.1.5. Sjemenska proizvodnja

Sjemenska proizvodnja je u padu, posebno kada se govori o krompiru. Za veći dio usjeva poljoprivredni proizvođači koriste merkantilno sjeme iz vlastite proizvodnje, što je jedan od važnijih faktora koji uzrokuje niske prinose i rizik po zdravstveno stanje usjeva i prenošenje bolesti na novi proizvod. U narednom periodu ovakvu praksu korištenja vlastitog merkantilnog sjemena treba smanjiti ili u potpunosti izbaciti. Fokus rješavanja problema proizvodnje sjemena žita treba biti na povećavanju proizvodnje kvalitetnog i certifikovanog sjemena i sadnog materijala kojim se garantuje veći prinos, kvalitet i autentičnost sorte ili proizvoda, te u izradi doradbenih centara.

Uspješnu proizvodnju presadnica povrća prepoznatljivoj po kvalitetu po kojoj je Federacija BiH postala regionalni lider i koja čini važan izvozni proizvod treba nastaviti. Stoga je neophodan nastavak podrške ovoj proizvodnji, uz osiguravanje uslova potrebnih za povećanje proizvodnje (npr. podrška zakupu poljoprivrednog zemljišta namijenjenog za proizvodnju sadnog materijala). Potrebne intervencije za ovu proizvodnju treba ići i u pravcu rješavanja nelojalne konkurencije neregistrovanih proizvođača koji svoje proizvode stavljaju u promet bez adekvatne kontrole i potrebne dokumentacije.

Konačno, korištenje sjemena tradicionalnih gajenih kultura sve je više pod pritiskom komercijalno uvezenih sjemena i pod prijetnjom izumiranja. Stoga je neophodna njihovo čuvanje i zaštita, što se može postići funkcionisanjem banaka gena u kojima se čuva i održava sjemenski i sadni materijal sorti i autohtonih sorti upisanih u nacionalnu sortnu listu.

4.4.2.1.6. Organska proizvodnja

Nažalost, organska proizvodnja u Federaciji BiH je daleko od očekivanih projekcija politike za učešće u ukupno obrađenim površinama i iznosi manje od 0,1%. Ozbiljnija proizvodnja je moguća samo ako se proizvođači organskih proizvoda bolje organizuju u zajedničkom nastupu na domaćem i međunarodnom tržištu gdje postoji veća potražnja za ovim vrstama poljoprivrednih proizvoda.

Organska proizvodnja svoju dodatnu vrijednost mora valorizovati prvenstveno na tržištu, a ne kroz i zbog povećane podrške dohotku. U cilju povećanja tržišne potrošnje, fokus politika podrške priznatim organizacijama organskih proizvođača biti će podrška zajedničkim aktivnostima na finalizaciji organske proizvodnje u formalnim kanalima trgovine, unapređenju

marketinga organskih proizvoda u zemlji i inostranstvu i podizanju svijesti javnosti o organskim proizvodima.

Organska proizvodnja u narednom strateškom periodu trebala bi biti jedna od oblasti Sistema znanja i inovacija (AKIS-a) kojom će se povećati svijest proizvođača o dostupnosti dozvoljenih sredstava za upotrebu u organskoj poljoprivredi, zatim kroz istraživanje potencijala prirodnih resursa i/ili zaštićenih područja za organsku poljoprivrednu proizvodnju u Federaciji BiH. Put koji organsku proizvodnju, posebno u ruralnim područjima entiteta, podiže na viši proizvodni nivo jeste zadrugarstvo i udruživanje porodičnih farmi na lokalnim područjima sa ciljem povećanja količine organskog proizvoda, su edukacije potrošača, ostvarivanje konkurentnosti, standardizacije kvaliteta, brendiranje proizvoda i konačno izlazak na domaće i međunarodno tržište.

Osim podrške poljoprivrednim proizvođačima organske proizvodnje podrška se može odnositi i na prerađivačku industriju kao bi povećala količinu i asortiman prerade organskih poljoprivrednih proizvoda, što je u direktnoj vezi sa rastom organske primarne proizvodnje i povećanju dodane vrijednosti proizvoda. Također ovdje treba spomenuti i potrebnu podršku (ko-finansiranje) za uređenje posebnih lokacija za prodaju organskih proizvoda u okviru potrošačkih centara (supermarketi, robne kuće i sl.) i drugih prodajnih mjesta, uključujući i iz kućnog praga, za šta će se osigurati potrebna pravna osnova.

4.4.2.1.7. Voćarsko-vinogradarska proizvodnja i vinarstvo

Područje Federacije BiH karakterišu brojne komparativne prednosti kada se govori o proizvodnji voća i grožđa. Povoljnost klimatskih uslova, tradicija voćarsko-vinogradarske proizvodnje te povoljan geostrateški položaj i blizina EU tržišta samo su neke od njih. Međutim, podsektor ima i čitav niz slabosti koje ga čine nedovoljno konkurentnim i vitalnim za osvajanje novih tržišta kao što su nepovoljna struktura veličine poljoprivrednih gazdinstava, nedovoljan transfer potrebnih znanja o novim tehnologijama do proizvođača (posebno u sektoru voćarstva) te izostanak aktivnosti na promjeni i rješavanju nastalih proizvodnih i marketinških problema. Podsektor voćarstva i vinogradarstva je pod sve većim konkurentskim pritiskom regionalnih ekonomija i domaćeg tržišta, a posebno mjesto imaju sve češće negativne posljedice klimatskih promjena.

Brojna su područja na kojima su potrebne intervencije kako bi se podsektor unaprijedio i kako bi došlo do poboljšanja proizvodnih i tržišnih/marketinških performansi, te smanjenja negativnog uticaja na okoliš i otpornosti na negativne posljedice klimatskih promjena. Zapravo, potrebno je unaprijediti i povećati proizvodnju i prilagoditi je potražnji kako kvalitetom tako i kvantitetom. Proizvođači moraju optimizirati troškove proizvodnje vodeći pri tome računa da obezbijede stabilne cijene i koncentrisanu ponudu.

Modernizacija sektora proizvodnje voća i maslina treba ići u pravcu uvođenja novog sortimenta na odgovarajućim podlogama, stabilnijim u kontekstu rodnosti, adekvatnih uzgojnih oblika, sistema gustog uzgoja i ostalih tehničko-tehnoloških dostignuća čiji akcenat treba biti na zaštiti od bolesti i štetočina, mehanizovanoj berbi, navodnjavanju i uvođenju sistema protivgradne zaštite.

Kada se govori o vinogradarstvu, naglasak će biti na zadržavanju autohtonih sorti (*žilavka*, *blatina* i *trnjak*) i introduciranim sortama rane i srednje kasne epohe dozrijevanja, kao i hibridnim sortama pogodnim za integralni i ekološki uzgoj.

Nadalje, potrebno je nastaviti direktnu podršku proizvodnje sadnica viših kvalitativnih kategorija (certifikovani i osnovni) kao i uspostavu matičnjaka podloga i pupova visokih kategorija kvaliteta.

U cilju održavanja i povećanja voćarsko-vinogradarske proizvodnje te konkurentnosti ovog podsektora, potrebno je podizanje novih voćnjaka i vinograda te rekonstrukcija postojećih vodeći pri tome računa o preporukama intervencija kada se govori o sortimentu³³.

Savremena proizvodnja u velikoj mjeri se zasniva na novim tehnološkim rješenjima koja su usko povezana sa sve većom upotrebom informacionih i komunikacionih tehnologija te različitih softverskih rješenja, ne samo za praćenje već i za upravljanje proizvodnim procesima. Uvođenje ovakvih rješenja u podsektor voćarstva je od posebne važnosti uzimajući u obzir i činjenicu sve naglašenijeg problema radne snage, kao posljedice demografskih trendova, starenja i depopulacije ruralnih područja entiteta. Također uvođenje informacionih tehnologija može značajno pomoći u rješavanju problema negativnog uticaja klimatskih promjena te smanjenju troškova proizvodnje i onečišćenju okoliša. Primjena spomenute informacione tehnologije oslanja se na procese prenosa podataka i njihove koncentracije kako bi se omogućila kombinacija i analiza različitih analitičkih podataka za donošenje odluka. Spomenuta tehnologija podrazumijeva i upotrebu GIS tehnologiju uz korištenje podataka sa satelita i pomoću dronova.

U domenu upravljanja rizicima neophodan je puno veći i ozbiljniji pristup rješavanju negativnih posljedica klimatskih promjena, pa je u ovom kontekstu potrebno olakšati pristup poljoprivredno-okolišno-klimatskim podacima i utvrđivanju mogućnosti diverzifikacije. To, između ostalog znači i jačanje službi za prognoziranje i obavještanje o vremenskim prilikama (izvještajno-prognozna služaba), efikasno upravljanje vodnim i zemljišnim kapacitetima (zaštita od poplava, erozije, požara, vjetrova) te prevencije pojave bolesti i štetočina.

U oblasti prerađivačkih kapaciteta voća i grožđa (vinarije) potrebna je podrška uvođenju i korištenju obnovljivih izvora energije poput biodigestora ili solarnih panela. U isto vrijeme neophodna je direktna podrška modernizaciji opreme kao i podrška izgradnji dorađivačkih i skladišnih kapaciteta, te sistema za prečišćavanje otpadnih voda.

Transfer znanja i inovacije kao važan segment AKIS-a jedna je od ključno važnih intervencija unapređenja podsektora voćarstva i vinogradarstva. Bolja organizovanost javnih i privatnih savjetodavnih službi na principima i iskustvima zemalja EU i veća prisutnost i pomoć savjetodavaca na terenu koji će se baviti transferom novih tehnološko-tehničkih rješenja samo su dio potrebnih promjena i neophodne budžetske podrške.

Jedna od važnijih faktora koji će uticati na povećanje konkurentnosti proizvodnje, ali i fizičkog obima proizvodnje je unapređenje tržišnih karakteristika, odnosno jačanje poljoprivrednih proizvođača i njihovo povezivanje kroz proizvođačke organizacije, kako bi se povećalo ugovaranje proizvodnje sa kupcima i prerađivačkom industrijom, a sve kroz mjere u skladu sa ZPP EU.

Konačno, potrebno je i poticanje gastro-vinarske ponude ruralnih područja kroz jačanje i razvoj vinskih cesta. Poticanje veza i partnerstva u kratkom lancu snabdijevanja između proizvođača, proizvođačkih organizacija i kupaca u distribucionom dijelu lanca vrijednosti posebno kroz razvoj proizvodnje autohtonog voća i grožđa je također područje budućih intervencija kojima bi trebalo prethoditi izrada operativnih planova.

4.4.2.2. Animalna proizvodnja

³³ Prema preporuci radne grupe odgovorne za sektor voćarsko-vinogradarske proizvodnje podizanje novih voćnjaka i vinograda bi trebalo ići korištenjem neproizvodnih pašnjačkih površina, kako bi se što bolje iskoristili zemljišni resursi, a koje bi trebala pratiti zemljišna politika i stavljanje u funkciju dodjelom koncesija, zakupa ili nekih drugih oblika povećanja zemljišnog posjeda.

Analiza stanja animalne proizvodnje u Federaciji BiH nameće potrebu većeg broja intervencija i aktivnijeg djelovanja mehanizmima poljoprivredne politike kako bi se postojeće stanje u ovom sektoru poljoprivrede unaprijedilo. Svi podsektori animalne proizvodnje zahtijevaju nova ulaganja u procesu njihovog restrukturisanja, odnosno tehničko-tehnološkog poboljšanja uključujući i pasminski sastav, te primjenu higijenskih standarda i zadovoljavanje potrebnih normi koji se odnose na dobrobit životinja i standarde kvaliteta poljoprivrednih proizvoda.

Analizom stanja uočen je problem vlastite proizvodnje stočne hrane (posebno voluminozne krme) uzrokovane, između ostalog, i nedovoljnim zemljišnim površinama. Stoga bi u narednom periodu, i kada se govori o animalnoj proizvodnji, trebalo nastojati omogućiti što veći i lakši pristup neiskorištenom, prije svega državnom poljoprivrednom zemljištu i time utjecati na smanjivanje ukupnih troškova proizvodnje.

4.4.2.2.1. Govedarstvo i proizvodnja mlijeka

Osnovni cilj koji se želi postići u budućem strateškom periodu 2021.–2027., kada se govori o govedarskoj proizvodnji je transformacija malih i srednjih poljoprivrednih gazdinstava u održive farme za proizvodnju mlijeka i mesa veličine preko 20 muznih krava odnosno 50 tovnihi grla, unapređene i zadovoljavajuće produktivnosti uz zadovoljavanje propisanih standarda. Zapravo, neophodno je unapređenje ključnih tačaka u restrukturisanju govedarske proizvodnje koje se odnosi na mliječnost, genetski kvalitet krava i rasplodnih junica, higijensku ispravnost mlijeka, kvalitet zaklanihi goveda za proizvodnju mesa te dobre menadžerske/upravljačke sposobnosti vlasnika govedarskih farmi.

U procesu unapređenja govedarske proizvodnje poljoprivredna gazdinstva sa utvrđenim potencijalom trebaju biti podržana u svojoj konsolidaciji, modernizaciji i mehanizaciji proizvodnih procesa kako bi se osigurala održiva proizvodna struktura. Mjere politike ruralnog razvoja i povećanja konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje će biti najvažnije u ostvarivanju ovog cilja, a koje bi trebale biti pomognute međunarodnim projektnim aktivnostima i programima poput EU4-Agri ili IFAD programom.

Institucionalna podrška uz aktivnosti raznih proizvođačkih organizacija treba da budu glavna pokretačka snaga potrebnog restrukturisanja i modernizacije govedarske proizvodnje putem realizacije aktivnosti koje se odnose na višegodišnje operativne programe i uključuju transfer znanja, pružanje različitih usluga svojim članovima, unapređenje genetskog potencijala i učešće u promotivnim aktivnostima i različitim kampanjama.

U cilju daljnjeg unapređenja genetskog potencijala govedarske proizvodnje u Federaciji BiH potrebno je u što većoj mjeri staviti akcenat na ulaganja u nabavku visoko kvalitetnih junica i bikova mliječnih, tovnihi i kombinovanihi pasmina goveda. Ovu mjeru je potrebno provoditi kroz operativne programe proizvođačkih organizacija i putem integracijskih projekata u lancu vrijednosti, koji bi osim poboljšanja proizvodnosti trebali jačati horizontalnu i vertikalnu integraciju.

Direktna podrška dohotku proizvođaču će biti nastavljena uz određene modifikacije vezane za proizvođače mlijeka prilagođene potencijalnom ulaskom Bosne i Hercegovine u WTO i pravila vezana za visinu podrške u odnosu na vrijednost proizvodnje. Ponuđeni modalitet podrške proizvođačima mlijeka će detaljnije biti elaboriran u dijelu politike direktnih plaćanja. U narednom periodu potrebno je i uspostavljanje registra uzgojno valjanihi grla autohtonih pasmina poput buše kao dijela potrebnih aktivnosti za očuvanje genetskih resursa.

Iako će se u dijelu vezanom za prehrambenu industriju dati detaljniji osvrt vezan za proizvodnju mlijeka kao sirovine i mljekarske industrije, ovdje se naglašava potreba podrške ulaganja u industriji prerade mlijeka kako bi se ojačala njihova konkurentnost i položaj na

tržištu, povećala diverzifikacija asortimana proizvoda, povećala standardizacija same proizvodnje i unaprijedile marketinške aktivnosti. Osim podrške investicijama u industriji prerade mlijeka, neophodno je daljnje unapređenje vertikalne integracije (ugovornih odnosa) unutar cjelovite funkcionalne organizacije proizvođača i udruženja potrošača mliječnih proizvoda.

4.4.2.2.2. Svinjogojstvo

Analizom stanja utvrđen je skroman pasminski sastav svinjogojskih farmi kojeg prati nedostatak uzgojno-selekcionog programa što u osnovi predstavlja prepreku planiranju i samoj proizvodnji kvalitetnog rasplodnog i tovnog materijala. Osim ovog utvrđene su značajne oscilacije i pad proizvodnje svinjskog mesa zbog izražene nekonkurentnosti i rasta cijena stočne hrane, a što za posljedicu ima "gašenje" domaće proizvodnje i to ne samo manjih porodičnih gazdinstava već i specijalizovanih velikih proizvođača, nasljednika nekadašnjih velikih preduzeća.

Jedan od važnijih pravaca djelovanju u ovom podsektoru animalne proizvodnje je unapređenje genetskog potencijala koji bi se mogao obezbijediti ulaganjima u velike farme i repro-centre za osiguranje dostatnog broja rasplodnih grla. Oko 40% broja krmača moglo bi se obezbijediti kroz repro-centre, a putem Centra za umjetnu oplodnju svinja odakle se genetski potencijal ukupne populacije svinja prenosi na preostale male i srednje farme svinja bi se osiguralo (uzgojilo) preostalih 60% krmača.

Očekuje se nastavak direktnih plaćanja poljoprivrednim proizvođačima u ovom subsektoru uz dodatnu podršku mladim poljoprivrednim proizvođačima, te onima koja pokreću ili proširuju svoju proizvodnju.

Za vlastitu proizvodnju stočne hrane i smanjenje troškova njihove proizvodnje potrebno je stvarati uslove dostupnosti i mogućnost korištenja poljoprivrednog zemljišta u državnom vlasništvu. Pristup takvom zemljištu bi trebalo redovno oglašavati putem javnih poziva, nekoliko puta tokom godine u svim važnijim područjima entiteta Federacije BiH vezanim za svinjogojstvo.

Uz identifikiranje pojedinačnih potreba, potrebno je podržati ulaganja u podsektor kojima će se započeti (nastaviti) procesi restrukturisanja poljoprivrednih gazdinstava, unapređenje pasminskog sastava i tehnologija proizvodnje, te primjena standarda kvaliteta i ispunjavanje zahtjeva za dobrobit životinja.

4.4.2.2.3. Ovčarstvo i kozarstvo

Ključni cilj koji se želi postići u narednom strateškom periodu u oblasti ovčarstva je zaustaviti i promijeniti negativni trend kretanja ukupnog broja ovaca, povećati učešće farmi sa većim brojem grla i osigurati neophodne uslove za dugoročan razvoj i održivost podsektora. Ovo je moguće ostvariti primjenom adekvatnih mjera poljoprivredne politike koje će biti usmjerene prema povećanju broja grla na pojedinačnim poljoprivrednim gazdinstvima i razvoju prerađivačkog sektora (mlekarske industrije) koji će iskazivati potrebe za proizvode iz primarne poljoprivredne proizvodnje, a što će u konačnici uticati na proširenje farmi i stvaranje njihove povoljnije strukture.

Bolja tehničko-tehnološka opremljenost farmi moguća je kroz adekvatne mjere iz oblasti povećanja konkurentnosti podsektora, odnosno mjerama iz oblasti ruralnog razvoja. Ko-finansiranje investicija u izgradnju novih i rekonstrukciju postojećih objekata za uzgoj ovaca i koza te implementacija mjera u cilju povećanja proizvodnosti i poboljšanju uslova držanja životinja dio su potrebnih intervencija u ovom podsektoru.

Unapređenju ovčarstva i kozarstva trebalo bi prethoditi i izrada nedostajućih uzgojnih programa. Ovi programi podrazumijevaju detaljnu pasminsku inventarizaciju i utvrđivanje tačnog brojnog stanja. Također je neophodno i bolje povezivanje samih poljoprivrednih proizvođača kroz neke od formi proizvođačkih grupa, odnosno proizvođačkih organizacija.

U saradnji sa udruženjima proizvođača neophodno je osnovati repro-centre u kojima se mogu implementirati nove tehnologije i pristupi u selekcionom radu i kontroli uzgojne vrijednosti grla sa ciljem povećanja i unapređenja proizvodnih karakteristika i performansi.

Ovčarstvo i kozarstvo Federacije BiH karakteriše nedovoljna educiranost poljoprivrednih proizvođača i nedostatak bolje organizacije transfera znanja i cjelokupnog AKIS sistema. Stoga je u narednom strateškom periodu jedan od prioriteta bolja organizovanost prenosa potrebnih znanja kroz ciljane obuke, radionice, savjete i istraživanja.

Podsektor obilježava i čitav niz autohtonih i tipičnih poljoprivrednih proizvoda poput vlašićkog sira, sira iz mijeha ili jagnjetine koji bi trebali u narednom strateškom periodu biti predmet brendiranja i procesa zaštite i valorizacije.

4.4.2.2.4. Peradarstvo

U prethodnom periodu produktivnost peradarske proizvodnje u Federaciji BiH kako u proizvodnji mesa tako i u proizvodnji jaja je imala pozitivan trend. Ipak, u poređenju sa evropskim standardima, pa čak i sa regionalnim kontekstom ta produktivnost je još uvijek niska i postoji potreba za njenim daljnjim povećanjem. Povećanje produktivnosti ujedno je i najvažniji način povećanja nivoa dohotka proizvođača, pa je ovo područje na kojem se treba djelovati u narednom strateškom periodu. Ta podrška treba ići prvenstveno kroz ulaganja u podsektor kako bi se postigli veći prinosi, ali i standardi u domenu dobrobiti životinja i uopće modernizaciji podsektora.

Stabilnost prihoda i ekonomska održivost poljoprivrednih proizvođača moguća je kroz postojeći nivo budžetske podrške uz eventualne manje izmjene prilagođenije tržišnim dešavanjima. Aktuelno stanje visokih oscilacija i varijabilnosti cijena inputa (stočna hrana i energenti) mogu značajno ograničiti unapređenje proizvodnje, te se u ovom kontekstu moraju i definisati adekvatne mjere podrške.

Peradarskoj proizvodnji je potrebno daljnje unapređenje transfera znanja i bolje organizovanosti AKIS-a u ovom podsektoru, pri čemu posebno mjesto treba imati razvijen savjetodavni rad. Osposobljavanje ljudskih resursa kroz kontinuiranu edukaciju u kontekstu primjene novih tehnologija u peradarskoj proizvodnji kao i njihovo informatičko-digitalno unapređivanje su aktivnosti koje moraju naći adekvatne oblike podrške u narednom strateškom periodu.

Radi lakšeg nastupa na tržištu i generalnog artikulisanja sa predstavnicima vlasti i donosiocima odluka potrebo je međusobno povezivanje peradarskih proizvođača u proizvođačku organizaciju.

Konačno, u narednom periodu potrebno je uzeti u obzir aktuelni trend zelene ekonomije i primjene ekoloških praksi kojima bi se smanjio negativan uticaj ovog podsektora sadržan u velikoj količini stajnjaka i potencijalne opasnosti kontaminacije okoliša, posebno u uslovima neadekvatnog skladištenja i rukovanja. Podrška proizvodnji biogasa i uvođenju ekoloških praksi u samoj peradarskoj proizvodnji će biti predmet adekvatnih mjera poljoprivredne politike.

4.4.2.2.5. Pčelarstvo

Pčelarstvo je jedan od uspješnijih podsektora animalne proizvodnje u Federaciji BiH u prethodnom periodu. Osnovni cilj koji se želi postići u budućem strateškom periodu 2021.–2027., kada se govori o ovoj proizvodnji je nastavak pozitivnog trenda povećanja proizvodnih kapaciteta (broja košnica) uz daljnje povećanje produktivnosti proizvodnje meda po košnici, uvođenje novih "smart" tehnologija i vještina (posebno u kategoriji mladih poljoprivrednih proizvođača) kao i smanjivanju negativnog uticaja klimatskih promjena koje u posljednje vrijeme značajno narušavaju ukupnu proizvodnju i kontinuitet isporuke dobavljačima. Da bi se potrebni ciljevi postigli potrebno je:

- Nastavak dohodovne podrške poljoprivrednim proizvođačima kroz mjere direktnih plaćanja po košnici,
- Podizanje konkurentnosti putem modela ruralnog razvoja i ulaganja u opremu i preradu,
- Kontinuirana organizacija aktivnosti koje će uključivati transfer znanja za pčelare i pčelarske organizacije, sa posebnim naglaskom na mlade proizvođače. Tehnička pomoć uključuje organizovanje kurseva i radionica, štampanje edukativnog materijala
- Organizovana kontrola štetočina i boljeti,
- Veći nivo upravljanja rizikom,
- Podrška unapređenju adekvatnih laboratorija za analizu pčelinjih proizvoda,
- Podrška projektima aplikativnih istraživanja kojima će se poboljšati kvalitet meda i drugih pčelinjih proizvoda i time bolji nastup na tržištu,
- Podrška ulaganjima u marketinške aktivnosti i modernizaciju prerade i distribucije pčelinjih proizvoda,
- Unapređenje zakonske regulative.

4.4.2.2.6. Konjogojstvo

Konjogojstvo se gotovo u potpunosti "gasi" i neophodne su urgentne mjere kojima bi se ovaj subsektor animalne proizvodnje spasio i oživio. Među mogućim područjima intervencije spadaju (i) podrška držanju autohtone pasmine bosanskog brdskog konja, (ii) podrška uzgoju valjano rasplodnih kobila (iii) podrška uzgoju valjano rasplodnih pastuha, (iv) uspostava registra grla, (v) formiranje reprezentativnih uzgajivačkih saveza i udruženja i (vi) poticanje raznih promotivnih aktivnosti poput izložbi konja ili organizacije konjičkih natjecanja.

4.4.2.3. Ribarstvo

Uzimajući u obzir izvanredan potencijal prirodnih resursa, prije svega obilja kvalitetne vode i veliku raznolikost vodenih organizama, viševjekovnu tradiciju i iskustvo, kao i cijenjenost proizvoda ribarstva na evropskom i svjetskom tržištu, ribarstvo ima velike mogućnosti daljeg, ubrzanog razvoja u Federaciji Bosne i Hercegovine. Razvoj ovog sektora mora ići u smjeru osiguranja vlastite održivosti, posebno održivosti proizvodnje u akvakulturi, te povećanju konkurentnosti na evropskom i svjetskom tržištu. Na osnovu postojećih i izgradnjom novih uzgojnih kapaciteta, uz primjenu modernih tehnoloških procesa i uzgojnih metoda, moguće je u narednom planiranom periodu udvostručiti proizvodnju u ribarstvu, čak je i povećati na 10.000 tona godišnje.

Uporedo sa unapređenjem proizvodnih obilježja ribarstva u Federaciji BiH u narednom strateškom periodu, neophodno je postavljanje ovog sektora u institucionalno-zakonodavni okvir koji će biti u kontekstu evropskih integracija i pravne stečevine (acquis)³⁴. Naime, u analitičkom izvještaju Evropske komisije za 2019. godinu ističe se da je Bosna i Hercegovina u ranoj fazi pripreme na polju ribarstva i poziva na usvajanje strategije ribarstva za cijelu zemlju i njenu djelotvornu provedbu u cijeloj zemlji, praćeno poboljšanjem

³⁴ Izvor: <https://ekonsultacije.gov.ba/legislationactivities/downloadaddocument?documentId=1013231>

administrativnih struktura i jačanjem institucionalnih kapaciteta za upravljanje i kontrolu ribolovnih aktivnosti na svim nivoima vlasti. Analitički izvještaj također napominje da pravila proizašla iz zakona koji se trenutno provode nisu usklađena u cijeloj zemlji i da nedostaju neki važni dijelovi zakonodavnih mjera, uključujući one koji se odnose na upravljanje resursima i flotom. Izvještaj navodi da BiH nema registar flote, kao ni posebne strukturne akcije za ribarstvo. Član 96. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju traži utvrđivanje uzajamno korisnih područja od zajedničkog interesa u svjetlu saradnje BiH i EU u oblasti ribarstva, uzimajući u obzir prioriteta područja koja se odnose na pravnu stečevinu Zajednice, uključujući poštivanje međunarodnih obaveza koje se tiču pravila upravljanja i očuvanja ribarskih resursa Međunarodne i regionalne organizacije za ribarstvo.

Od izuzetnog značaja je primjena svih regulativa EU iz ove oblasti čime se BiH obavezala i kroz primjenu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, čl. 96 kojim su se *Strane obavezale da će ispitati mogućnost utvrđivanja oblasti od zajedničkog interesa u sektoru ribarstva. U okviru saradnje posebno će se voditi računa o prioritetima pravne stečevine (acquis) Zajednice u oblasti ribarstva, uključujući poštivanje međunarodnih obaveza koje se tiču pravila međunarodnih i regionalnih ribolovnih organizacija o upravljanju i očuvanju ribljih resursa*³⁵.

Ovdje još treba dodati da nadležnost za poljoprivrednu proizvodnju (uključujući i uzgoj ribe), kao i upravljanje prirodnim resursima, (uključujući i upravljanje vodama) je u nadležnosti entiteta i Brčko distrikta BiH, a u Federaciji BiH, nadležnost i upravljanje prirodnim resursima i poljoprivrednom proizvodnjom je dodijeljena i kantonima. U Federaciji Bosne i Hercegovine još uvijek je na snazi Zakon o slatkovodnom ribarstvu (Službeni list FBiH br. 64, 2004), a novi Nacrt zakona o ribarstvu je još uvijek u parlamentarnoj proceduri. Postojeći zakon tretira oblast korištenja ribolovnih voda, ribolova, akvakulture, zaštite riba, ribočuvarske službe, upravni nadzor i kaznene odredbe.

U kontekstu prethodno rečenog i potrebnog razdvajanja sektora (politike) ribarstva od sektora (politike) poljoprivrede u narednom strateškom periodu potrebna je uspostava posebnog odjela za ribarstvo pri Federalnom ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva kao inicijalna jedinica sa najmanje dva zaposlenika koja bi se bavila poslovima ribarstva i akvakulture koja bi u kasnijem periodu prerasla u potpuno novu administrativnu jedinicu sa širokim dijapazonom djelovanja.

U strateškom periodu potrebno je donijeti i usvojiti novi Zakon o slatkovodnom ribarstvu Federacije BiH (Nacrt zakona je u proceduri), koji je usaglašen sa normativima zakonskih propisa Evropske unije te izraditi Zakon o morskom ribarstvu Bosne i Hercegovine, koji bi prema svim potpisanim sporazumima sa EU morao biti na državnom nivou, a ako to nije moguće onda izraditi Zakon o morskom ribarstvu Federacije BiH. Istovremeno sa donošenjem zakonskog okvira potrebno je izraditi Program razvoja ribarstva i akvakulture u Federaciji BiH, kojim bi se tačno definisala područja (posebno ruralna) pogodna za razvoj ribarstva i akvakulture u Federaciji BiH, te izradila lista perspektivnih i novih kultura riba i drugih vodenih organizama i sistemi uzgoja za svako definisano područje.

³⁵ Na osnovu Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 5/03, 42/03, 26/04, 42/04, 45/06, 88/07, 35/09, 59/09 i 103/09) Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH nadležno je, između ostalog, i za oblast poljoprivrede. Članom 2. Zakona o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine, utvrđeno je da Sektor poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja, između ostalog, obuhvata ribarstvo i riblje proizvode. Prethodno navedeni propisi, iako su djelimično harmonizirani sa direktivom 92/43/EEZ o očuvanju *prirodnih staništa* je jedan od uslova za harmonizaciju propisa iz oblasti ribarstva, jer s aspekta približavanja Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji ribarstvo i akvakultura su oblasti na koje se primjenjuje *acquis*-a iz Poglavlja 13. i član 96. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), posebno onaj dio ribarstva koji se odnosi na ulov i uzgoj morske ribe, te zaštitu ribljeg fonda od nelegalnog, neprijavljenog i neregulisanog ulova ribe kao i održivog razvoja akvakulture koja se odnosi na sam uzgoj ribe, kako pri riječnim tokovima i jezerima tako i u moru.

Osim navedenog u narednom strateškom periodu očekuje se popis svih postojećih ribogojilišta u Federaciji BiH (registrovanih i neregistrovanih), bez obzira na njihov obim proizvodnje i njihovo uvođenje u jedinstven sistem registracije.

Kroz mjere ruralnog razvoja potrebna je (ko)finansijska podrška malih porodičnih ribogojilišta³⁶, pogona za preradu ribe na postojećim punosistemskim ribogojilištima i taložnika i filtera za prečišćavanje odvodnih voda iz ribogojilišta.

Jedno od polja intervencije je i uspostavljanje sistema brendiranja i certifikovanja proizvoda ribarstva i akvakulture.

I u oblasti ribarstva potrebno je obezbijediti adekvatan transfer znanja odnosno provoditi redovnu edukaciju farmera i radnika u ribarstvu i akvakulturi, usvajanjem primjene modernih tehnologija i uzgojnih metoda kroz teoretsku nastavu i praktični rad.

Konačno očekuje se nastavak dohodovne podrške farmerima i direktnih plaćanja za proizvodnju konzumne slatkovodne i morske ribe, te podrška proizvodnji mlađi autohtonih riba za poribljavanje otvorenih voda.

4.4.2.4. Prehrambena industrija

Prehrambena industrija se susreće sa mnogim problemima koji zahtijevaju odgovarajuće intervencije. Proizvodnja sirovina opada, a time i iskorištenost kapaciteta prerade zbog problema odliva radne snage, ali i nedostatkom stručnog kadra. Potrebno je obezbijediti značajna finansijska sredstva putem podrške i kredita sa povoljnom kamatom i rokom otplate za ulaganje u proizvodnju uz obezbjeđenje adekvatne cijene sirovina i osiguranja otkupa. Također će biti potrebno obezbijediti podršku osavremenjivanju postrojenja za preradu kako bi proizvodi kvalitetom i cijenom mogli biti konkurentni na domaćem i inostranom tržištu i kako bi prerađivački pogoni raspolagali sa dovoljnim obrtnim sredstvima. S obzirom na nedostatke količine sirovina u preradi u cilju povećanja, ali i kontinuiteta u snabdijevanju prerađivačkog sektora domaćom sirovinom neophodno je omogućiti adekvatnu podršku primarnim poljoprivrednim proizvođačima u održivu infrastrukturu (tehnologije proizvodnje, odgovarajući sortiment, efikasne načine navodnjavanja, reducirano korištenje sredstava za ishranu i zaštitu bilja, zaštita autohtonih pasmina itd.). Također, pokazuje se neophodnom edukacija proizvođača i prerađivača u pogledu zaštite okoliša kao i izgradnju savremenih odlagališta otpada i savremenih načina upravljanja otpadom iz ove industrijske oblasti.

Značajna sredstva će biti potrebno izdvojiti za promociju domaćih prerađevina na inostranom tržištu, uz stvaranje minimalnih procedura prilikom izvoza. Nadalje, potrebno je obezbijediti podršku za formiranje stručnih timova koji bi radili na brendiranju domaćih proizvoda u svim granama prehrambene industrije i njihove zaštite na međunarodnom tržištu. Da bi se podstakla i poboljšala domaća proizvodnja sirovina i kako bi se domaćim proizvođačima stvorile veće mogućnosti plasmana potrebno je podići na viši nivo kontrolu kvaliteta uvezenih sirovina naročito za one grane koje se zasnivaju na uveznoj sirovini (npr. mesa i mesnih prerađevina u mesoprerađivačkoj industriji). Pojačanu kontrolu kvaliteta i striktnu procedure treba uvesti i za gotove proizvode čime bi se ograničila strana nelojalna konkurencija koja obara cijene domaćih proizvoda. Zakonsku regulativu, što hitnije, treba uskladiti sa regulativom EU što bi značilo veću sigurnost za potrošače u zemljama EU, a time bi se povećala potražnja naših proizvoda na inostranom tržištu. Također, neophodno je raditi kako

³⁶ Eksperti iz oblasti ribarstva predlažu izradu Investicionog programa „Mala porodična ribogojilišta“, kojim bi se planirana izgradnja i proizvodno osposobljavalo 70-100 ribogojilišta - točilišta za uzgoj konzumne ribe (kapaciteta do 100 tona), i na taj način u mnogome doprinijelo zapošljavanju stanovništva u ruralnim područjima i značajnom povećanju obima proizvodnje (3.000-5.000 t godišnje);

na direktnoj (kupovinom ili uzimanjem u zakup zemljišta i organizovanjem proizvodnje sirovine, a zatim prerada) tako i indirektnoj vertikalnoj integraciji lanca vrijednosti (primarna proizvodnja-prerađivačka industrija) kroz ugovorenu proizvodnju direktnim plaćanjem ne samo po kvantitetu nego i po kvalitet. Uzimajući u obzir procjene analitičara situacija u sektoru će biti još i nepovoljnija zbog drastičnog povećanja cijena repromaterijala stoga je neophodno raditi na horizontalnoj integraciji primarnih proizvođača kako kroz specifična udruženja tako i zadruge pri čemu bi se obezbijedilo kontinuirano snabdijevanje sirovinom, a, s druge strane, dugoročno ostvarile povoljnije cijene i stabilnija ponuda repromaterijala. S druge strane, da bi prerađivačka industrija bila konkurentnija kako na domaćem tako i na zahtjevnom ino tržištu neophodna je automatizacija i osavremenjavanje linija za preradu, transfer tehnologija kroz programe kratkoročne stručne pomoći, kontinuirana obuka i edukacija zaposlenika, dobro promišljene marketinške aktivnosti (npr. e-trgovina) proširiti postojeću ponudu proizvodima od „tradicionalnog ugleda“ odnosno „zaštićenog geografskog porijekla“, te nadogradnja i uvođenje standarda kvaliteta kako za sirovine npr. Globalgap tako i za prerađevine npr. IFS. Za navedeno neophodno je prerađivačkoj industriji omogućiti lakši pristup kapitalu, te zajedničkim aktivnostima nadležnih ministarstava, Vanjskotrgovinske komore BiH, privredne komore i nevladinih organizacija povezati kompanije kroz asocijacije (klasterizacija) na putu ka stvaranju i promociji tržišnih veza. Shodno navedenom u narednom periodu naučno-istraživački projekti trebali bi se fokusirati na unapređenje proizvodnje sirovina biljnog i animalnog porijekla i prilagođavanje potrebama prerade, kvalitet tradicionalnih proizvoda, te primjeni održivih tehnologija u cilju reduciranja otpada, te kvalitet proizvoda u pravcu onih sa većom dodanom vrijednošću.

4.4.3. Mjere u području direktnih plaćanja

Direktna plaćanja

Direktna plaćanja kao integralni dio poljoprivrednih politika danas predstavljaju najvažniji oblik podrške poljoprivrednim proizvođačima. Nastala su kroz reforme poljoprivredne politike u zemljama EU kao rezultat različitih vanjskih i unutarnjih pritisaka i neophodnosti reduciranja tržišno-cjenovne politike. Smanjenje podrške reduciranjem zaštite i drugih mjera regulacije poljoprivrednih tržišta EU kompenziran je direktnim budžetskim transferima. Danas direktna plaćanja predstavljaju najvažniji oblik podrške poljoprivrednim proizvođačima u zemljama EU i u zemljama Zapadnog Balkana uz napomenu da postoje značajne razlike kako u visini ukupne i pojedinačne podrške u korist zemalja EU, tako i vrsti direktnih plaćanja koja se u zemljama EU vrše neovisno od proizvodnje (tzv. odvojena plaćanja) dok su u zemljama regije uključujući i BiH ova plaćanja uglavnom vezana za proizvodnju.

Direktna plaćanja su bila i ostala najvažniji dio poljoprivredne politike Federacije BiH kojim se obezbjeđuje održivost dohotka poljoprivrednih proizvođača. Njihova važnost datira od godina neposredno nakon završetka rata i forme premija za proizvodnju mlijeka i duhana, do današnje forme plaćanja po grlu i hektaru koja direktna plaćanja čini nezamjenjivim oblikom podrške poljoprivrednim proizvođačima u Federaciji BiH. Ipak, kroz prethodne godine primjene ove vrste budžetske podrške uočeni su određeni nedostaci što je neophodno otkloniti. Šeme podrške direktnih plaćanja koje su zastupljene u Federaciji BiH obuhvataju sljedeće oblike plaćanja:

- plaćanja na bazi outputa (premije za proizvodnju)
- direktna plaćanja po grlu/hektaru
- plaćanja na bazi korištenih varijabilnih inputa
- ostala direktna plaćanja (plaćanje za štete i sl.)

Aktuelne mjere direktnih plaćanja obilježava veliki broj šema podrške po proizvodima koje se razlikuju po brojnim kriterijima implementacije. Kontrola provođenja ovakvih šema je dosta kompleksna i skupa. Informacioni (kontrolni) sistemi koji se uspostavljaju po uzoru na zemlje u EU nisu u mogućnosti efikasno ispratiti sve šeme podrške. S druge strane, ograničenja sa

kojima će se susresti BiH nakon očekivanog skorašnjeg članstva u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji, nameću potrebu da se direktna plaćanja značajno reformišu kako bi im se obezbijedila obilježja koja neće obuhvatiti obaveze smanjenja ukupnog obima budžetske podrške. Osim spomenutog, treba istaći i važnost harmonizacije poljoprivredne politike BiH (Federacije BiH) harmonizacija sa Zajedničkom poljoprivrednom politikom EU. Činjenica jeste da je članstvo BiH u EU još dosta daleko, no ipak zbog kompleksnosti poljoprivredne politike EU, preuzetih obaveza iz SAA kao i držanja koraka sa zemljama potencijalnim kandidatima i kandidatima za ulazak u EU, poljoprivredna politika BiH (Federacije BiH) se mora postepeno harmonizovati sa vrstama, šemama i mehanizmima ZPP EU. Naravno, da pri tome treba određene šeme podrške simplifikirati te uzeti u obzir dostignuti nivo prilagođavanja BiH i prilagoditi podršku novim trendovima koji su prisutni prije svega u zemljama EU.

Tekući model budžetske podrške poljoprivrednim proizvođačima traži određenu reformu kojom će se moći dati odgovor na sljedeće izazove: osiguranje prehrambene sigurnosti, jačanje konkurentnosti domaće proizvodnje, smanjenje negativnih posljedica klimatskih promjena i integracije u Zajedničku poljoprivrednu politiku EU i WTO. Uzimajući ove izazove kao ciljeve koje treba ispuniti u novom strateškom periodu 2021.–2027. definisan je set mjera direktnih plaćanja kojima će se osim stabilizacije (održivosti) dohotka poljoprivrednih proizvođača omogućiti jednostavnija implementacija i kontrola te brža harmonizaciju sa ZPP EU i WTO pravilima. Sve izraženije klimatske promjene, kriza izazvana pandemijom Covid-19 kao i očekivane negativne posljedice na globalnom tržištu hranom uslijed rata Ukrajine i Rusije dio su brojnih problema koji u snabdijevanju hranom i poljoprivrednim inputima čeka BiH (Federaciju BiH). Zbog spomenutih razloga kao i zbog potrebe pristupa strateškog obilježja određene proizvodnje će imati posebno mjesto u narednom sistemu podrške direktnih plaćanja. Ovo se odnosi na najvažnije strateške poljoprivredne proizvode kao što su pšenica i kukuruz. Za ove proizvodnje će biti obezbjeđeni dodatni podsticaji kroz različite šeme, bilo putem direktnih plaćanja ili putem mjera tržišno cjenovne politike, a sve sa ciljem obezbjeđenja prehrambene sigurnosti domaćeg stanovništva.

4.4.3.1. Proizvodno nevezana direktna plaćanja

Proizvodno nevezana direktna plaćanja obuhvaćaju podršku poslovanju poljoprivrednih gazdinstava na područjima sa prirodnim ograničenjima, direktnu podršku prihodu za mlade poljoprivredne proizvođače, i u okviru programa za klimu i okoliš podršku za organsku proizvodnju i proizvodnju u prijelaznom periodu.

Mjera 1.1.1. Podrška poslovanju poljoprivrednim gazdinstvima na područjima sa prirodnim ograničenjima

Znatan dio Federacije BiH bi se prema objektivnim kriterijumima koji se primjenjuju u razvijenim zemljama mogao svrstati u područja sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju. Ograničenja ovih područja za bavljenje prihodovno isplativom poljoprivredom uglavnom se vezuju za nepovoljne geografske, pedološke, klimatske i infrastrukturne uslove. Pored napuštanja poljoprivredne proizvodnje, ovakva područja su u pravilu i područja sa snažnijim iseljavanjem stanovništva. Poljoprivredni proizvođači u ovakvim područjima u praktično svim zemljama sa razvijenom poljoprivrednom i politikom ruralnog razvoja uživaju dodatne novčane podsticaje kojima se smanjuju troškovi proizvodnje i povećavaju prihodi od bavljenja poljoprivredom. Treba naglasiti da su područja sa prirodnim ograničenjima za bavljenje poljoprivredom u pravilu ekološki visokovrijedna, sa značajnim biodiverzitetom i pejzažnim vrijednostima. Poljoprivrednici su u ovakvim područjima istinski čuvari prirode i tradicije, nema ih mnogo pa bi se i skromnijom budžetskom podrškom za bavljenje poljoprivredom u ovakvim krajevima ostvarili višestruko korisni efekti.

Mjera u okviru EU ZPP ima za cilj uvesti plaćanja koja trebaju ublažiti posljedice prirodnih ograničenja po poljoprivrednu proizvodnju, u planinskim područjima i ostalim područjima s prirodnim ograničenjima, ili ostalim vrstama ograničenja. Plaćanja se dodjeljuju jednom godišnje po hektaru korištene poljoprivredne površine kako bi se poljoprivrednicima nadoknadili svi dodatni troškovi ili dio njih, i izgubljeni prihod zbog ograničene poljoprivredne proizvodnje na tim područjima. Plaćanja se dodjeljuju samo poljoprivrednicima kojima je poljoprivreda osnovna djelatnost, a iznos plaćanja u skladu sa Uredbom (EU) broj 1305/2013 može varirati od najmanje 25 €/ha do najviše 250 €/ha. Određeno područje se klasifikuje kao područje s prirodnim i ostalim ograničenjima u okviru tri kategorije i to: planinsko područje, područje sa značajnim prirodnim ograničenjima osim planinskih područja, i ostala područja s posebnim ograničenjima. Kako bi bila prihvatljiva za plaćanja, planinska područja moraju imati vrlo ograničene mogućnosti korištenja zemljišta što za posljedicu ima zamjetno povećanje troškova proizvodnje zbog veoma teških klimatskih uslova koji su posljedica nadmorske visine, odnosno veće površine pod padinama na nižoj nadmorskoj visini prestrmih za korištenje mašina, ili padina koje zahtijevaju korištenje vrlo skupe posebne opreme, odnosno kombinacija dvaju naprijed navedenih čimbenika. Područja koja nisu planinska, da bi bila prihvatljiva za plaćanja moraju imati prirodna ograničenja na najmanje 60% poljoprivredne površine s obzirom na ograničenja koja predstavljaju klima, tlo i nagib terena.

U BiH (Federaciji BiH) se kroz međunarodno podržan projekat "Održivi ekonomski razvoj i zaštita životne sredine na područjima sa prirodnim ograničenjima u BiH" koji provodi CIHEAM iz Barija, dovršavaju poslovi na uspostavljanju višestrukih kriterijuma za kategorisanje područja u ona sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju. Definisanjem područja sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju doći će se i do broja potencijalnih korisnika ovih posebnih podrški. Pored diferencirane podrške, poljoprivrednim proizvođačima u ovakvim područjima potrebno je zbog specifičnih i otežanih uslova za organizaciju poljoprivredne proizvodnje osigurati i snažniju savjetodavnu podršku.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversifikovan sektor poljoprivrede sa garantovanim povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom		
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdjevenosti hranom		
Naziv mjere	Mjera 1.1.1. Podrška poslovanju poljoprivrednim gazdinstvima na područjima sa prirodnim ograničenjima		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera je namijenjena poljoprivrednim gazdinstvima koja se nalaze u područjima sa prirodnim i ostalim ograničenjima koja nepovoljno utječu na odvijanje poljoprivredne proizvodnje. To su prije svega planinska područja koja zbog velike nadmorske visine ili zbog strmih padina na nižim nadmorskim visinama odnosno zbog niske produktivnosti prirodnog okoliša i udaljenosti od većih centara imaju za posljedicu nisku gustoću naseljenosti i sve manji broj stanovnika koji se bave poljoprivrednom proizvodnjom. Podrška se isplaćuje u obliku godišnjeg proizvodno nevezanog plaćanja po hektaru korištene zemljišne površine kojim raspolaže poljoprivredno gazdinstvo, osim pašnjaka. Za livade bi plaćanje bilo uslovljeno brojem uslovnih grla stoke kojim raspolaže određeni PG (0,33 UG/ha). Podrška bi trebala pokriti prosječan gubitak prihoda koji je posljedica prirodnih ograničenja područja na kojem se nalazi poljoprivredno gazdinstvo. U našim uslovima, a ovisno o stepenu prirodnih ograničenja, iznos podrške bi se mogao kretati između 50 KM/ha i 400 KM/ha kako bi osigurao dovoljnu kompenzaciju za PG-ove koja se nalaze na takvim područjima, a površina za koju se mjera dodjeljuje planirana je na nivou od najviše 12.000 ha.		
Strateški projekti			
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	▪ Broj poljoprivrednih gazdinstava iz područja sa prirodnim ograničenjima koja su korisnici mjere	0	700

	▪ Površina u hektarima za koje se isplaćuje podrška za područja sa prirodnim ograničenjima		0	12.000	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Kako bi se osigurao pravedan dohodak i otporan poljoprivredni sektor na cijelom području Federacije BiH, potrebno je dodjeljivati podršku poljoprivrednicima koji žive na područjima sa prirodnim i drugim posebnim ograničenjima. Mjerom se doprinosi ostvarenju Prioriteta 1.1. budući da doprinosi ublažavaju pojave nižih prihoda koji nastaju kao posljedica prirodnih ograničenja područja, što omogućava opstanak PG-a i održavanje ruralnog stanovništva na vrlo rijetko naseljenim područjima.				
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos u KM	1.640.000	1.900.000	2.100.000	2.400.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period implementacije mjere	2024. –2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Nosioci mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ				
Ciljne grupe	Poljoprivrednici čija je osnova djelatnost poljoprivrede, a poljoprivredna gazdinstva im se nalaze na područjima sa prirodnim i ostalim ograničenjima				

Mjera. 3.1.1. Dodatna podrška dohotku za mlade poljoprivredne proizvođače koji preuzimaju upravljanje poljoprivrednim gazdinstvom

U okviru najnovije regulative o EU ZPP izvršeno je ograničenje direktnih plaćanja na maksimalni iznos (100.000 eura) po poljoprivrednom gazdinstvu, te je naložena preraspodjela podrške koja je ranije pripadala većim poljoprivrednim gazdinstvima na manja i srednja poljoprivredna gazdinstva. Preraspodjela se realizuje u obliku godišnjeg proizvodno nevezanog plaćanja po prihvatljivom hektaru poljoprivrednim proizvođačima koji imaju pravo na plaćanje u okviru osnovne podrške dohotku. Na osnovu toga planirana je dodatna podrška dohotku za mlade poljoprivrednike u cilju privlačenja mladih poljoprivrednika i olakšavanje poslovnog razvoja u ruralnim područjima.

U kontekstu prethodno rečenog predviđena je dodatna podrška dohotku za mlade poljoprivredne proizvođače koji su nedavno prvi put osnovali poljoprivredno gazdinstvo, pod uslovom da imaju pravo na plaćanje u okviru osnovne podrške dohotku.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 3: Snažnija socio-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja
Prioritet	Prioritet 3.1. Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima
Naziv mjere	<i>Mjera. 3.1.1. Dodatna podrška dohotku za mlade poljoprivredne proizvođače koji preuzimaju upravljanje poljoprivrednim gazdinstvom</i>
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera se odnosi na mlade poljoprivrednike koji su po prvi put osnovali poljoprivredno gazdinstvo ili preuzeli upravljanje poljoprivrednim gazdinstvom, a imaju ulogu nosioca poljoprivrednog gazdinstva i mlađi su od 40 godina. Isplata podrške vršit će se po prihvatljivom hektaru poljoprivredne površine što će biti regulisano novim Zakonom o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju. Mjera se treba početi primjenjivati od 2024. godine. U našim uslovima planirana je dodatna podrška od 100 KM/ha u prve tri godine od preuzimanja uloge nosioca PG-a. Mjera planira obuhvatiti 5.200 PG-a sa prosječnom površinom od 3,5 ha, odnosno ukupno 17.600 ha.

Strateški projekti					
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori			Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	▪ Broj mladih poljoprivrednika koji upravljaju PG-om Od toga ³⁷			7.700	12.900
	- muški			6.135	9.675
	- ženski			1.565	3.225
	▪ Površina u hektarima za koje se isplaćuje podrška u okviru ove mjere			0	17.600
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Starosna struktura nosioca poljoprivrednih gazdinstava upisanih u Federalni RPG je vrlo nepovoljna i prevladavaju nosioci PG-a prosječne starosti između 50 i 60 godina. Mjera doprinosi ostvarivanju Prioriteta 1. na način da podržava snažnije uključivanje mladih poljoprivrednika u razvoj privredne djelatnosti na poljoprivrednim gazdinstvima u početnom periodu nakon pokretanja odnosno preuzimanja uloge nosioca PG-a. Mjera doprinosi i ostvarivanju Prioriteta 3.1. vezanog za privlačenje mladih poljoprivrednika i stvaranje poslovnog ambijenta u ruralnim područjima kroz jačanje socio-ekonomske strukture kao važnog preduslova za održivi razvoj ruralnih područja.				
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja (KM)	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	320.000	800.000	1.480.000	1.760.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period implementacije mjere	2024.-2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Nosioci mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ				
Ciljne grupe	Poljoprivrednici mlađi od 40 godina koji po prvi put preuzimaju ulogu nosioca poljoprivrednog gazdinstva upisanog u RPG				

Mjera 2.1.1. Podrška organskoj proizvodnji i proizvodnji u konverziji

U okviru EU poljoprivredne politike poljoprivrednim proizvođačima ili grupama poljoprivrednih proizvođača dodjeljuje se podrška po hektaru poljoprivredne površine kada oni dobrovoljno pristanu na prelaz na prakse i metode ekološkog uzgoja ili njihovo zadržavanje. Obaveze iz ove mjere preuzimaju se na period od pet do sedam godina. Ako se podrška dodjeljuje za prelaz na ekološki uzgoj period podrške treba odgovarati periodu potrebnom za prelaz. Plaćanja se dodjeljuju godišnje i u potpunosti ili djelomično pokrivaju dodatne troškove ili izgubljeni prihod korisnika nastao kao posljedica preuzimanja obaveza.

U opisanom kontekstu se predlaže mjera dodatne podrške organskoj proizvodnji po hektaru, odnosno naknada troškovima i gubitku proхода za organsku proizvodnju koja se nalazi u prijelaznom periodu.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 2: Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena
Prioritet	Prioritet 2.3. Doprinositi zaštiti biodiverziteta, poboljšanju usluga ekosistema te očuvanju prirodnih staništa i pejzaža

³⁷ Procjena početnih vrijednosti i odnosa mladih poljoprivrednika po polu (m/ž) kao upravitelja PPG-ova na osnovu Registra PG za 2020. godinu i odnosa ukupnog broja nositelja i nositeljica PPG-ova (Izvor: FMPVŠ)

Naziv mjere	Mjera 2.1.1. Podrška organskoj proizvodnji i proizvodnji u konverziji					
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera se odnosi na dodatno godišnje plaćanje po hektaru pod organskom proizvodnjom, odnosno za nadoknadu troškova i gubitka prihoda za organsku proizvodnju koja se nalazi u prijelaznom periodu (konverziji). Iznos podrške zasniva se na razlici prihoda po jedinici površine zbog nižih prinosa nastalih kao posljedica primjene principa organske proizvodnje. Podrška za prelazak (konverziju) iz klasične poljoprivredne proizvodnje u organsku proizvodnju vršila bi se kroz period od pet godina. Planirana je dodatna podrška od 250 KM/ha, a površina bi se povećavala sa početnih 1.750 ha do očekivanih 3.500 ha pod organskom proizvodnjom, odnosno proizvodnjom u prijelaznom periodu.					
Strateški projekti						
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori			Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti
	▪ Broj PG koja su obuhvaćena podrškom organskoj i proizvodnji u prijelaznom periodu ▪ Površina pod hektarima obuhvaćena podrškom organskoj i proizvodnji u prijelaznom periodu			346		550
				1.750		3.500
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Dodjela plaćanja za ekološki uzgoj, odnosno prelazak na ekološki uzgoj, doprinosi ostvarenju Prioriteta 2.3. odnosno zaštiti i poboljšanju cjelokupnog ekosistema, osigurava održivost poljoprivredne proizvodnje i očuvanje tla, vode i zraka, te daje zdrave i visokovrijedne proizvode kao hranu potrošačima odnosno sirovinu za prehrambenu industriju.					
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	375.000	437.000	562.500	687.500	875.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period implementacije mjere	2023.–2027.					
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva					
Nosioci mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ					
Ciljne grupe	Poljoprivrednici koji se bave organskom proizvodnjom ili proizvodnjom u prijelaznom periodu (konverziji) na organsku					

4.4.3.2. Proizvodno vezana plaćanja

Proizvodno vezana plaćanja obuhvaćaju mjere osnovnog (jedinstvenog) plaćanja po hektaru obradive površine, osnovno (jedinstveno) plaćanje po (uslovnom) grlu u animalnoj proizvodnji, dodatno plaćanje za strateške proizvodnje, kompenzaciona plaćanja za proizvođače mlijeka (proizvodne vezana plaćanja za referentni period 2000. – 2022.), podrška pčelarstvu i podrška interventnoj nabavci poljoprivrednih repromaterijala.

Mjera 1.1.2. Osnovno (jedinstveno) plaćanje po hektaru obradive površine

Osnovno ili jedinstveno plaćanje u biljnoj proizvodnji će biti po jedinici zemljišne površine - 1 hektaru obradive površine nezavisno od kulture koja se uzgaja. Na ovaj način se dosadašnji veliki broj šema direktnih plaćanja u biljnoj proizvodnji mijenja jedinstvenom šemom plaćanja. Ujedinjenom direktnom podrškom po hektaru za sve kulture želi se proizvođače što manje vezivati za pojedinačnu proizvodnju. Ujedno, ne favorizuje se nijedan subsektor biljne proizvodnje, što bi trebalo omogućiti racionalnije i efikasnije iskorištavanje prirodnih uslova.

Osnovni motiv ove promjene je da se na poljoprivredne proizvođače, u skladu sa signalima sa tržišta, prebacuje odluka šta proizvoditi, dok će entitet Federacija BiH kroz podršku davati određeni nivo njihove dohodovne sigurnosti. Jedinstvenim plaćanjem po hektaru Federacija BiH će se također postepeno približavati i harmonizovati rješenjima koja su aktualna u ZPP EU. Iako su plaćanja i dalje proizvodno vezana, jedinstveno plaćanje po hektaru predstavlja otklon od dosadašnjeg sistema podrške i omogućuje značajno lakši transfer na tzv. „decoupled“ plaćanja kakva se danas implementiraju u zemljama EU. Kontrola plaćanja uvođenjem jedinstvenog plaćanja kroz postojeće informacione sisteme će biti jednostavnije i efikasnije, što nije beznačajno, a samim time i učešće zloupotrebe će biti značajno smanjeno.

Kako bi se osigurao razuman period na prilagođavanje poljoprivrednih proizvođača novom načinu podrške ali i samoj promociji mjere, mjera se uvodi u Program podrške 2024. godine. Do tada je potrebno uraditi neophodne izmjene zakonskog okvira te donijeti prateće zakonske propise kojima će se omogućiti implementacija spomenute mjere. Uporedo sa zakonodavnim izmjenama neophodno je dodatno izgraditi te unaprijediti postojeća IT rješenja koja će se koristiti kao alati prilikom implementacije mjere.

Kompletna biljna proizvodnja će biti obuhvaćena podrškom kroz jedinstveno plaćanje. Iznos plaćanja će biti određen u skladu sa finansijskim planom FMPVŠ. Jedinstvena je princip da nivo dostignutih prava na plaćanje neće biti umanjen. Dodatna plaćanja po hektaru su predviđena za strateške proizvode, pšenicu i kukuruz (zrno). Za ove dvije proizvodnje će se predvidjeti dodatno plaćanja po hektaru pored jedinstvenog plaćanja.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversifikovan sektor poljoprivrede sa garantovanom povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom						
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdjevenosti hranom						
Naziv mjere	Mjera 1.1.2. Osnovno (jedinstveno) plaćanje po hektaru obradive površine						
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Jedinstveno plaćanje po hektaru zajedničko je za sve poljoprivredne proizvodnje a osnovica za obračun je prihvatljivi hektar biljne proizvodnje koji se definiše u Zakonu o poljoprivredi ili Zakonu o novčanim podrškama. Ujednačenom direktnom podrškom po ha za sve kulture želi se što manje vezati proizvođača za pojedinačnu proizvodnju, a ujedno unutar prostora FBiH ne favorizirati nijedan subsektor i tako omogućiti što racionalnije i ekonomičnije iskorištavanje prirodnih uslova u kojima proizvođači djeluju, kao i pristup tržištu. U našim uslovima to može biti hektar oranice, voćnjaka i vinograda, ili hektar obradivog poljoprivrednog zemljišta koje koristi poljoprivredno gazdinstvo. Mjera se treba početi primjenjivati od 2023. godine Planirana podrška iznosi 500 KM/ha. Mjera planira obuhvatiti 23.000 ha u 2023. godini pa do 55.000 ha u završnoj godini implementacije Strategije.						
Strateški projekti							
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori			Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti	
	- Broj hektara zemljišta u sistemu jedinstvenog plaćanja - Broj korisnika podrške za osnovno plaćanje po ha			23.000		55.000	
				2.750		10.000	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ova vrsta podrške dodjeljuje se poljoprivrednicima kako bi se povećala njihova konkurentnost te održao nivo dohotka. Kroz implementaciju jedinstvenog plaćanja umanjuju se poteškoće s kojima se suočavaju poljoprivrednici prilikom apliciranja na različite šeme podrške u biljnoj proizvodnji. Povećava se nivo transparentnosti te smanjuje moguća zloupotreba budžetskih sredstava. Podrška se dodjeljuje samo za površine definirane kao prihvatljivi hektari odnosno po životinji. Mjera će doprinijeti ostvarivanju Strateškog cilja 1 i Strateškog prioriteta 1.1.: kroz jednostavniji pristup podršci ali i jače oslanjanje na tržište i bržu tranziciju poslovanja kod povoljnijih tržišnih uslova.						
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2022.	2023	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	15.630.500	17.767.000	18.712.500	21.291.500	24.513.000	27.106.500
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period implementacije mjere	2022.–2027.						

Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva
Nosioci mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači u sektoru biljne proizvodnje

Mjera 1.1.4. Osnovno (jedinствeno) plaćanje po grlu u animalnoj proizvodnji

Osnovno plaćanje po (uslovnom) grlu u animalnoj proizvodnji trebao bi biti ekvivalent jedinstvenom plaćanju po površini u biljnoj proizvodnji. Uslovno grlo stoke je uzeto kao osnova za ova plaćanja iz razloga što se na ovaj način metodološki ujednačava podrška za sve vrste animalne proizvodnje. Princip definisanja plaćanja se zasniva na tome da se sve animalne proizvodnje prevode na uslovno grlo a zatim množe sa jedinstvenim utvrđenim iznosom za jedno uslovno grlo stoke. Prilikom kreiranja ove mjere nastojalo se što više ujednačiti kriteriji za podršku po pojedinačnim proizvodnjama, kako bi poljoprivredni proizvođači bili stavljeni u istu ravan podrške. Isključivanjem brojnih šema podrške za animalnu proizvodnju koje su do sada bile na snazi utiče se i na lakšu i efikasniju kontrolu utroška sredstava od strane proizvođača. Kao i u biljnoj proizvodnji, jedinstvenim plaćanjem po (uslovnom) grlu proizvođači u donošenju odluka kojom proizvodnjom da se bave će uzimati u obzir i tržišne signale, pored prirodnih uslova i resursa kojima raspolažu. Također je bitno naglasiti da će iznos podrške po jedinici mjere (uslovnom grlu) koje će proizvođači dobiti po ovoj šemi direktnih plaćanja biti isti ili veći u odnosu na dosadašnji period. Mjerom su obuhvaćene sve animalne proizvodnje, s tim da će, s obzirom na stratešku važnost kao i na obim podrške koju su do sada uživali, proizvođači mlijeka imati dodatnu šemu podrške - kompenzaciono plaćanje.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa garantovanom povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom		
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdjevenosti hranom		
Naziv mjere	Mjera 1.1.4. Osnovno (jedinствeno) plaćanje po grlu u animalnoj proizvodnji		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Princip definisanja plaćanja se zasniva na tome da se sve animalne proizvodnje prevode na uslovno grlo, a zatim množe sa jedinstvenim utvrđenim iznosom za jedno uslovno grlo stoke. Prilikom kreiranja ove mjere nastojalo se što više ujednačiti kriteriji za podršku po pojedinačnim proizvodnjama, kako bi poljoprivredni proizvođači bili stavljeni u istu ravan podrške. Na ovaj način iznos podrške ne utiče na izbor poljoprivrednog proizvođača kojom proizvodnjom će se baviti, već na osnovu uslova i resursa i vještina kojima raspolaže te na bazi zahtjeva tržišta. Iznos osnovnog plaćanja po grlu različit je za različite proizvodnje i biće prikazan u finansijskom planu koji će biti prilog ovog dokumenta.		
Strateški projekti			
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	- Broj korisnika podrške za osnovno plaćanje po grlu - Broj uslovnih grla stoke obuhvaćenih podrškom za autohtone pasmine	7.050 350	9.000 650
Razvojni efekt i doprinos mjere	Ovom mjerom se putem podrške stabilnosti dohotka farmera želi postići kvalitetno poboljšanje osnove za budući značajniji rast stočnog fonda i stočarske proizvodnje. Mjera će direktno doprinijeti ispunjavanju Prioriteta 1.1.: Podrška (poticanje) održivog		

ostvarenju prioriteta	dohotka i otpornosti poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdjevenosti hranom.						
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	20.532.450	21.129.000	47.998.750	49.702.750	51.139.000	52.832.250
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period implementacije mjere	2022.–2027.						
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva						
Nosioci mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ						
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači u sektoru animalne proizvodnje						

Mjera 1.1.3. Dodatno plaćanje strateškim proizvodnjama

Neizvjesna tržišta strateških kultura pšenice, raži i kukuruza (zrno) uzrokovana najprije pandemijom Covid-19, a sada ratom Ukrajine i Rusije, te potreba smanjivanja zavisnosti od uvoza ovih dviju strateških kultura dodatnim plaćanjem po hektaru nastoji se stimulirati njihova veća proizvodnja i približavanje stepenu samodostatnosti do kraja strateškog perioda 2027. godine.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa garantovanom povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom				
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdjevenosti hranom				
Naziv mjere	Mjera 1.1.3. Dodatno plaćanje strateškim proizvodnjama				
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Dodatno plaćanje za strateške kulture osmišljeno je kako bi se u sve prisutnijoj globalnoj krizi tržišnim poremećajima dodatno stimulisali sigurnosno veoma važne proizvodnje pšenice i kukuruza (zrno). Oba proizvoda imaju strateški karakter u prehrani ljudi i životinja. Obzirom da BiH/FBiH u velikoj mjeri ovisi o uvozu pšenice za prehranu ljudi kao i da domaća proizvodnja ili stagnira ili je smanjenja zbog svoje nekonkurentnosti u odnosu na uvozne količine, neophodno je dodatno podržati ove proizvodnje kako bi se ovi trendovi prekinuli i preokrenuli. Sve češće zabrane izvoza ova dva strateška proizvoda u svijetu dovodi u opasnost prehrambenu sigurnost zemlje kao i prerađivačku industriju i industriju mesa. Mjera podrazumijeva da se proizvodnja pšenice i kukuruza (zrno) dodatno podržava direktnim plaćanjem u iznosu 200 KM/ha.				
Strateški projekti					
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti	
	▪ Broj hektara zemljišta u okviru dodatnog plaćanja strateškim proizvodnjama	9.100		30.500	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Neizvjesna tržišta strateških kultura pšenice, raži i kukuruza (zrno) uzrokovana najprije pandemijom Covid-19, a sada ratom Ukrajine i Rusije, te potreba smanjivanja zavisnosti od uvoza ovih dviju strateških kultura dodatnim plaćanjem po hektaru nastoji se stimulisati njihova veća proizvodnja i približavanje stepenu samodostanosti do kraja strateškog perioda 2027. godine.				
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	3.400.000	4.400.000	5.240.000	6.100.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period implementacije mjere	2024. – 2027.				
Institucija odgovorna za	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				

koordinaciju implementacije mjere	
Nosioci mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači pšenice i kukuruza u znu

Mjera 1.1.5. Kompenzaciono plaćanje proizvođačima mlijeka

Reforma podrške proizvođačima mlijeka postavljena je kao jedan od potrebnih zaokreta buduće poljoprivredne politike Federacije BiH u oblasti direktnih plaćanja. Dosadašnji sistem podrške vezan za obim proizvodnje, od početnih pozitivnih efekata, počeo je pokazivati nedostatke i stvarati određene probleme. Kontinuiran rast budžetskih transfera prema proizvođačima mlijeka stavljao je sve više u neravnopravan položaj ostale poljoprivredne proizvođače, posebno one koji se bave biljnom proizvodnjom. Visoka budžetska podrška proizvođačima mlijeka postala je predmetom diskusija u regionalnim trgovinskim forumima (CEFTA/SAA), a s druge strane, sa očekivanim skorašnjim ulaskom BiH u WTO, proizvođači mlijeka bi se mogli naći u nezavidnom položaju s obzirom da sadašnja podrška prevazilazi dopušteni *de minimis* prag, što će rezultirati smanjivanjem podrške ovom proizvodu. Iako još nije na snazi pravilo smanjenja podrške direktno za proizvod za koji se podrška veže (pregovara se da se uvede i ovo pravilo) zbog značajno velike podrške za mlijeko (najčešće učešće preko 60% poljoprivrednog budžeta), jasno je da će se ova podrška morati smanjivati. Drugim riječima neće biti puno manevarskog prostora da se smanjenja izvrše na drugim proizvodnjama.

Dosadašnja podrška po litri mlijeka (plaćanje po outputu) značajno je udaljavala BiH (Federaciju BiH) kada se govori o harmonizaciji sa podrškom u okviru ZPP EU³⁸. U EU ovaj vid podrške je zanemariv i vezan je za samo za specifične proizvodnje u specifičnim područjima. S obzirom na deklarativno opredjeljenje za EU integracije neophodno je da se ovaj vid podrške zamijeni prihvatljivijim oblicima.

Držanje visokog nivoa podrške po outputu, kakvo je trenutno u Federaciji BiH, nema elemente poticaja i ne stimulise poljoprivredne proizvođače na jačanje konkurentnosti kroz razne oblike investiranja, ulaganje u znanje i inovacije te na povećanja kvaliteta samog proizvoda.

Postojeći sistem podrške je također doveo do neravnomjerne raspodjele podrške kada se govori o odnosu velikih i malih proizvođača u korist velikih. Prirodno bi bilo da veliki proizvođači, koje odlikuju značajne prednosti mjerene ekonomskim performansama, imaju manju podršku³⁹.

Na osnovu svega rečenog neophodno je napraviti odgovarajući zaokret i kreirati novi način podrške koji će uvažiti pobrojane nedostatke, ali i koji neće dovesti u pitanje dosadašnji obim proizvodnje mlijeka i stečena prava poljoprivrednih proizvođača. Stoga je za proizvođače mlijeka, pored podrške po uslovnom grlu, kreirana i mjera „kompenzacionog plaćanja“. Ova mjera kreirana je po uzoru na mjere podrške proizvođačima u EU uvedene reformom ZPP

³⁸ Najbolji primjer je Hrvatska u kojoj se podrška za mlijeko na bazi plaćanja po outputu održavala sve do članstva u Evropskoj uniji. Nakon ulaska Hrvatske (1. 7. 2013.) u EU, počelo je i provođenje ZPP šema podrške tj. kada je ukinuta podrška na bazi outputa i plaćanje po litri, desio se značajan pad (gašenje) broja poljoprivrednih gazdinstava, posebno manjih, koji nisu imali dovoljno konkurentskih sposobnosti.

³⁹ Dobar primjer je EU gdje su veliki proizvođači, koji primaju iz budžeta iznose preko 150.000 eura, podložni modulaciji tj. smanjenju podrške za određeni iznos (%). Ovako oslobođena sredstva se onda preusmjeravaju za podršku malih i manjih proizvođača ili u mjere ruralnog razvoja. Redistribuiranje plaćanja u Federaciji BiH dodatni je cilj reforme podrške proizvođačima mlijeka. Ne treba smetnuti sa uma da je postojeći sistem podrške često bio meta kritika radi ranjivosti na prevare i zloupotrebe.

EU iz 2004. godine, i zamišljena je kao nadoknada izgubljenog prihoda proizvođača mlijeka koji će biti uključeni u šemu podrške po uslovnom grlu.

Kako ne bi bio narušen predloženi sistem jedinstvene podrške po uslovnom grlu koji je predviđen za cjelokupnu animalnu proizvodnju proizvođači mlijeka bi u narednom strateškom periodu bili u ovoj šemi podrške, uz kompenzaciona plaćanja po osnovu historijskog prava. Ovo znači da će svaki proizvođač mlijeka od 2024. godine imati tzv. dvokomponentnu podršku, primat će podršku po uslovnom grlu, odnosno po muznoj kravi, plus kompenzaciono plaćanje kao nadoknadu izgubljenog prihoda⁴⁰. Izračunavanje kompenzacionog plaćanja će se vršiti pojedinačno za svakog proizvođača na nivou farme. Osnova za izračun će biti ukupni transfer koji je proizvođač primao u referentnom periodu za proizvodnju mlijeka⁴¹. Ukupni transfer će oduzeti od plaćanja po uslovnom grlu koje će proizvođač naplatiti, a tako dobijena razlika predstavlja kompenzaciono plaćanje. Prema tome, proizvođač će dobivati isti iznos podrške za proizvedeno mlijeko kako je i dobivao u referentnom periodu kada je podrška bila isplaćivana na bazi outputa, ali će sada biti dodjeljivana iz dva dijela, dio po osnovu uslovnog grla, a dio kao kompenzaciono plaćanje. Ilustrativno, ako je proizvođač u referentnom periodu za proizvedeno mlijeko dobivao 100.000 KM (farma sa 50 grla) sa novim sistemom plaćanja će dobivati isti iznos od 2024. godine na način da će plaćanja po uslovnom grlu iznositi 32.250 KM (50 muznih krava x 650 KM), a kompenzaciono plaćanje 67.500 KM (100.000 KM - 32.500 KM). Na ovaj način bi svaki proizvođač mlijeka ostao na nivou podrške iz referentnog perioda, i ne bi bio narušen dosadašnji nivo podrške, čime bi ujedno bilo obezbijeđen nastavak dosadašnjeg nivoa ukupne proizvodnje mlijeka. Kako se ne bi desilo da sa novim načinom podrške dođe do smanjenja proizvodnje, budući da proizvodnja više nije uslov za podršku, proizvođači će morati dostaviti dokaz da proizvode istu ili veću količinu mlijeka kao iz referentnog perioda. U slučaju pada proizvodne kvote proizvođačima bi se linearno smanjivalo pravo na kompenzaciona plaćanja. Kada se govori o novim proizvođačima koji ulaze u sistem podrške isti bi bili podržani samo kroz osnovno plaćanje po grlu. Za njih nema kompenzacionog plaćanja budući da nikada nisu ni ostvarivali pravo na premije u referentnom periodu. Pravo na kompenzaciono plaćanje bi se moglo prenositi između članova porodičnog gazdinstva i između proizvođača, što će biti propisano posebnim podzakonskim aktima. Način i uslovi za prenos prava bi bili propisani posebnim aktima.

Sa uvođenjem kompenzacionog plaćanja u sistem podrške biti će postignuto nekoliko ciljeva: (i) zaustavio bi se daljnji rast podrške mlekarskom sektoru koji je imao visoko učešće u ukupnoj podršci i prijetio urušavanjem cjelokupnog sistema; (ii) ostvarena razlika u sredstvima podrške bi se mogla upotrijebiti za veću podršku biljnoj proizvodnji ili investicionim ulaganjima, (iii) dostignuti nivo proizvodnje i podrške ne bi bio narušen jer plaćanje garantuje održavanje i proizvodnje i dohotka, (iv) fiksiranjem obima proizvodnje za koju se pruža podrška obezbijedilo bi se obilježje tzv. plave kutije po WTO klasifikaciji i za ova plaćanja ne bi bilo obaveze smanjenja (v) mogućnost prenosa plaćanja među poljoprivrednim proizvođačima omogućilo bi njihovu veću fleksibilnost i obezbijedilo bi stabilnost proizvodnje uz mogućnost da mladi poljoprivrednici mogu preuzeti gazdinstvo i (vi) ovakav način plaćanja je vrlo prihvatljiv sa aspekta harmonizacije sa ZAP EU.

Veza sa
strateškim
ciljem

Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa garantovanom povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom

⁴⁰ Međutim, kada se preračuna obim podrške koju su proizvođači mlijeka imali tokom prethodnih godina, samo podrška po uslovnom grlu značajno bi smanjila podršku ovoj proizvodnji. Ovo bi se sigurno reflektiralo na ukupnu proizvodnju mlijeka, nadalje na prerađivačke kapacitete i na kraju na snabdijevanje mlijeka i mliječnih proizvoda na domaćem tržištu i obimu izvoza, što svakako ne smije biti. Da se ne bi desile opisane posljedice kreirana je mjera kompenzacionog plaćanja.

⁴¹ Referentni period će biti 2020. – 2022.

Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdjevenosti hranom				
Naziv mjere	Mjera 1.1.5. Kompenzaciono plaćanje proizvođačima mlijeka				
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera je kreirana sa ciljem da se nadoknadi gubitak podrške proizvođačima mlijeka kod prelaska sa podrške na bazi outputa (po litri mlijeka) na podršku jedinstvenim plaćanjem po grlu. Kompenzaciono plaćanje se izračunava na nivou poljoprivrednog gazdinstva/privrednog subjekta, na način da se uzima u obzir ukupna podrška koju je PG/PS primao u referentnom periodu i izračunava prosjek a onda tako utvrđen iznos se umanjuje za iznos koji PG/PS dobiva po osnovu jedinstvenog plaćanja po grlu. Kompenzaciono plaćanje će biti vezano za proizvodnju na tzv. historijskom osnovu tj. proizvođači će morati dostaviti dokaz da proizvode istu ili veću količinu mlijeka kao iz referentnog perioda. U slučaju pada tzv. proizvodne kvote proizvođačima bi se linearno smanjivalo pravo na kompenzaciona plaćanja. Novi proizvođači koji ulaze u sistem podrške će biti podržani samo kroz osnovno jedinstveno plaćanje po grlu. Početak primjene mjere je 2024. godina, planirani iznos za mjeru je 56 miliona KM ⁴²				
Strateški projekti					
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti	
	▪ Broj korisnika podrške za kompenzaciono plaćanje za mlijeko	0		6.000	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Proizvodnja mlijeka u Federaciji BiH je dostigla nivo samodostatnosti i sigurnog snabdijevanja prerađivačkih kapaciteta, a dalji rast proizvodnje i s njom vezane podrške mogao bi prouzročiti dodatne probleme vezan za ukupne budžetske transfere i same cijene proizvoda. Ovom mjerom se zapravo štiti stabilnost budžeta, dohotka poljoprivrednog proizvođača i njegov ukupni položaj u lancu vrijednosti. Ovom mjerom će svaki proizvođač mlijeka ostati na nivou podrške iz referentnog perioda i neće biti narušen dosadašnji nivo podrške što će u osnovi omogućiti nastavak dosadašnjeg nivoa ukupne proizvodnje mlijeka.				
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	14.000.000	14.000.000	14.000.000	14.000.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period implementacije mjere	2024. – 2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Nosioci mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ				
Ciline grupe	Proizvođači mlijeka koji su se bavili proizvodnjom mlijeka u referentnom periodu				

Mjera 1.1.6. Podrška pčelarstvu

Podrška proizvođačima meda, obzirom na kontinuiranu potražnju za njihovim proizvodima, ali i na pozitivni uticaj koji imaju na okoliš i održavanje ekosistema posmatrana je kao jedan od prioriteta narednog strateškog perioda. Zadržava se postojeći oblik podrške direktnih plaćanja po košnici, s tim da se očekuje daljnji rast ukupnog broja proizvođača i košnica. Na ovaj način će se dati dodatna podrška proizvođačima meda da intenziviraju proizvodnju.

⁴² Podrška do 2024. godine će se nastaviti pružati prema šemi plaćanja na bazi outputa.

Povećana proizvodnja doprinijet će zadovoljenju sve više domaće potražnje ali i izvozu na atraktivna i bogata tržišta gdje je potražnja za medom stalno prisutna. Povećan broj košnica i pčelinjih društava pozitivno će utjecati na poljoprivrednu proizvodnju ali i očuvanje ekosistema.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa garantovanom povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom							
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdjevenosti hranom							
Naziv mjere	Mjera 1.1.6 Podrška pčelarstvu							
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Uzimajući u obzir važnost i specifičnost pčelarske proizvodnje ovom mjerom se zadržava postojeći oblik podrške kroz direktna vezana plaćanja po košnici. Budući da klimatske promjene sve izraženije otežavaju ukupnu proizvodnju, a s druge strane postojanje velikih mogućnosti plasmana na domaćem i inostranom tržištu, u narednom strateškom periodu se planira povećana podrška po košnici do visine od 35 KM ⁴³ . Ovakvom podrškom se nastoji povećati ukupni proizvodni kapaciteti (broj košnica) i ukupna proizvodnja.							
Strateški projekti								
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori				Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti	
	▪ Broj korisnika podrške u pčelarstvu				1.700		2.250	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Intervencije u sektoru pčelarstva kroz veću podršku po košnici doprinijet će ostvarenju Prioriteta 1.1. iz ove Strategije. Povećanjem broja košnica povećat će se obim proizvodnje i prilike za ostvarivanje stabilnih prihoda domaćinstvima koja se ili nalaze u područjima sa prirodnim ograničenjima za poljoprivredu, ili raspolažu sa ograničenim zemljišnim i drugim kapacitetima neophodnim za komercijalno bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom.							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	828.861	1.546.200	1.546.200	3.607.800	3.607.800	3.607.800	3.607.800
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period implementacije mjere	2021. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nosioci mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači – pčelari							

Mjera 1.1.7. Podrška proizvodnji ribe

Mjera je namijenjena poljoprivrednim gazdinstvima koja se bave proizvodnjom ribe.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa garantovanom povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom						
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdjevenosti hranom						
Naziv mjere	Mjera 1.1.7. Podrška proizvodnji ribe						
Opis mjere sa okvirnim	Mjera je namijenjena poljoprivrednim gazdinstvima koja se bave proizvodnjom ribe. S obzirom na specifičnost proizvodnje zadržava se postojeći oblik podrške direktnih plaćanja po kilogramu proizvedene ribe. Radi sve težih uslova privređivanja i rada podrška po kilogramu će biti uvećana						

⁴³ U periodu 2021. – 2023. podrška pčelarima će se plaćati po košnici u iznosu od 15 KM/košnici

područjima djelovanja	na 1,2 KM/kg ⁴⁴ . Na ovaj način bi se trebalo ohrabriti na daljnji rast proizvodnje te daljnji rast ukupnog broja proizvođača. Ukupni iznos podrške kreće se na prosječnom godišnjem nivou od oko 2,5 miliona KM.							
Strateški projekti								
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori					Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti
	▪ Broj korisnika podrške u proizvodnji ribe					17		25
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Intervencije u sektoru ribarstva kroz plaćanje po kilogramu proizvedene ribe doprinijet će ostvarenju najmanje dva strateška prioriteta iz ove Strategije, Prioritet 1.1. i Prioritet 2.3. Povećanjem podrške povećat će se obim proizvodnje i prilike za ostvarivanje stabilnih prihoda gazdinstvima domaćinstvima.							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	2.427.536	2.371.200	2.460.000	2.460.000	2.484.000	2.526.000	2.610.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period implementacije mjere	2022. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nosioci mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači koji se bave proizvodnjom ribe							

Mjera 1.1.8. Podrška interventnoj nabavci poljoprivrednih repromaterijala

Podrška nabavci inputa u poljoprivrednoj proizvodnji je mjera interventnog, a ne sistemskog karaktera, što FMPVŠ omogućava fleksibilnost u njenom kreiranju i samom provođenju. Mjera je namijenjena za podršku nabavci osnovnih repromaterijala neophodnih za poljoprivrednu proizvodnju kao što su dizel gorivo, mineralna đubriva, zaštitna sredstva i sjemenski materijal. Korisnici su poljoprivredni proizvođači iz sektora biljne proizvodnje. S obzirom da je interventnog karaktera ova mjera će se primjenjivati u zavisnosti od stanja na tržištu repromaterijala i same potrebe intervencije. Jeftinije gorivo za poljoprivrednu proizvodnju ili popularnije plavi dizel je jedna od mjera poljoprivredne politike kojom se utiče na smanjenje troškova proizvodnje. Obzirom da se radi o jednom od glavnih inputa u proizvodnji na ovaj način se utiče i na povećanje cjenovne konkurentnosti poljoprivrednih proizvođača.

U aktuelnim tržišnim uslovima u BiH dobar model podrške bi se mogao sastojati odustajanjem države od naplate prihoda kroz putarine i trošarine (akcize) za dizel gorivo koje se koristi u sektorima poljoprivrede i ribarstva za što su potrebne izmjene Zakona o akcizama u BiH. Budući da su uvođenje plavog dizela i spomenute izmjene vezane za političke odluke, jedno od rješenja podrške nabavci dizel goriva su budžetski transferi proizvođačima kojima će se nadomjestiti trošak koji proizvođači kumulativno plaćaju po osnovu akciza i putarina na dizel gorivo. Iznos podrške za ostale inpute će se utvrđivati kao učešće od 30% u tržišnoj cijeni koja će se regresirati poljoprivrednim proizvođačima.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa garantovanom povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom
---------------------------	--

⁴⁴ U periodu 2021. – 2022. iznos podrške je 1 KM/kg

Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdjevenosti hranom							
Naziv mjere	Mjera 1.1.8. - Podrška interventnoj nabavci poljoprivrednih repromaterijala							
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera je interventnog a ne sistemskog karaktera, što FMPVŠ omogućava fleksibilnost u kreiranju i provođenju. Mjera su namijenjene za nabavku osnovnih repromaterijala neophodnih za poljoprivrednu proizvodnju kao što su dizel gorivo, mineralno đubrivo, zaštitna sredstva i sjemenski materijal. Korisnici su poljoprivredni proizvođači iz sektora biljne proizvodnje. Obzirom da je interventnog karaktera mjera će se primjenjivati u zavisnosti od stanja na tržištu repromaterijala i same potrebe za intervencijom. Podrška za dizel gorivo će biti u formi budžetskog transfera koji ne može kumulativno biti veći od iznosa akciza i putarina na dizel gorivo u BiH. Iznos podrške za ostale inpute će se utvrđivati kao dio (do 30%) tržišne cijene ⁴⁵ koji će se regresirati poljoprivrednim proizvođačima.							
Strateški projekti								
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori				Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti	
	● Broj korisnika za podršku interventnoj nabavci poljoprivrednih repromaterijala				0		10.500	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Rast cijena poljoprivrednih inputa posljednjih godina je veoma izražen i ne prati ih rast cijena poljoprivrednih proizvoda što ekonomskim rječnikom rečeno znači da su makaze cijena uvijek otvorene na stranu poljoprivrednih proizvođača. Posljednja dešavanja uzrokovana pandemijom Covid-19 i krizom Rusko-Ukrajinskog rata dodatno je poremetilo snabdijevanja tržišta poljoprivrednim inputima. Stoga je neophodno da se planiraju mjere interventnog karaktera kojima će se ohrabriti poljoprivredni proizvođači, a ujedno njenom primjenom će se doprinijeti realizaciji strateškog prioriteta 1.1. odnosno učinit će da poljoprivrednim proizvođači budu otporniji na spomenute negativne promjene, ali i da neposredno utiče na održavanje stabilne proizvodnje hrane.							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja (KM)	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	138.172	2.040.000	6.484.955	6.830.063	7.771.398	8.947.245	9.893.873
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period implementacije mjere	2022. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nosioci mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciline grupe	Poljoprivredni proizvođači registrovani u registar poljoprivrednih gazdinstava i klijenata							

4.4.4. Mjere vezane za uređenje tržišta poljoprivrednih proizvoda

Uređenje tržišta i tržišno-cjenovna politika u Federaciji BiH

Mjere vanjsko-trgovinske politike u BiH se svode na carinsku zaštitu u vidu *ad valorem* carina te fiksnog iznosa po jedinici mjere koji ovako formiraju tzv. složenu carinsku stopu. Pored toga BiH za određene proizvode propisuje tarifne/carinske kvote za uvoz. Uporedo sa ovim

⁴⁵ U 2021. godinu podrška je planirana kroz mjeru „Podrška za programe pokretanje proizvodnje (Proljetna i jesenska sjetva)“ i iznosila je 138.172 KM

propisane su i mjera zaštite domaće proizvodnje od prekomjernog uvoza i uvoza po damping cijenama. Ipak, iako je set postavljenih mjera dosta sličan kao u drugim zemljama iz okruženja ili šire, zbog brojnih razloga, poput nejednakog/podijeljenog tržišta ili stalnih opstrukcija u provođenju određenih rješenja, ovakva politika u BiH nikada nije dala značajniji doprinos poljoprivrednoj proizvodnji i sektoru uopće.

Kada se govori o vanjsko-trgovinskoj politici BiH i zaštitnim mjerama, neophodno je analizirati postojeće sporazume o slobodnoj trgovini i nivo uspostavljenih dopuštenih mehanizama za zaštitu domaće proizvodnje. Naravno, ne treba gajiti iluzije o radikalnim izmjenama sporazuma ili uvođenju rigidnih mjera zaštite, jer je njihovo vrijeme odavno prošlo, već je potrebna aktivnija implementacija ovih sporazuma. Paralelno sa ovim treba raditi na uspostavljanju neophodne infrastrukture kojom će se moći pratiti provođenja Sporazuma ali i uvođenje mjera samozaštite. Trenutno, zbog nepostojanja spomenute infrastrukture, nemoguće je uvesti mjere zaštite. Prioritet u ovom kontekstu je uspostava i razvoj jedinstvenog Poljoprivrednog tržišnog informacionog sistema. Drugi pravac djelovanja je uspostavljanje jedinstvene mjere uređenja poljoprivrednog tržišta u Bosni i Hercegovini. Dosadašnja praksa kreiranja i provođenja ovakvih mjera sa nivoa entiteta Federacije BiH i Republike Srpske nije dala nikakve efekte. Kombinacijom ova dva segmenta poljoprivredne politike stabiliziralo bi se poljoprivredno tržište i cijene poljoprivrednih proizvoda, što je u aktuelnim uslovima vrlo izraženih i dinamičnih promjena od izuzetnog značaja.

Tržišno-cjenovna politika obuhvata mjere koje bilježe dvije različite vrste transfera: (i) transfere od potrošača koji proizlaze iz mjera kao što su carinska zaštita, carinske i tarifne kvote, prelevmani i sl. i (ii) transferi od poreznih obveznika koji proizlaze iz mjera kao što su: plaćanja za izvozne naknade, tržišne intervencije, plaćanje za prerađivače i sl. U Federaciji BiH su tokom niza prethodnih godina na snazi bile različite mjere tržišno cjenovne politike koje su se prije svega finansirale budžetskim sredstvima. Mjere su se kretale od propisivanja različitih oblika administrativnih cijena i s njima povezanih tržišnih intervencija, plaćanja "prvoj ruci" prerade za čišćenja tržišta, pa sve do mjera izvoznih subvencija u pojedinim godinama. Iako su mjere tržišno- cjenovne politike u Federaciji BiH bile iste ili slične kao u zemljama okruženja, a donekle i EU, one zbog brojnih razloga nisu dale željene rezultate. Ono što je njihova osnovana karakteristika je da su ove mjere bile *ad hoc* bez nekog ozbiljnijeg sistematskog pristupa i potrebne konzistentnosti.

Ne treba zaboraviti i probleme nastale vanjsko-trgovinskom politikom sa nivoa države BiH kojom se dosta neoprezno ušlo u liberalizaciju poljoprivredne trgovine i slabo kontrolisao uvoz što je postepeno obezvrjeđivalo spomenute mjere. S obzirom da model podrške kroz mjere tržišno-cjenovne politike nije dao očekivane rezultate neophodno je pristupiti reviziji ovih mjera i dati prijedloge koji će ih učiniti efikasnijim i efektivnijim.

U narednom strateškom period fokus mjera tržišno-cjenovne politike biti će na stabilizaciji tržišta poljoprivrednih proizvoda, održivosti dohotka poljoprivrednih proizvođača te na stabilnoj ponudi poljoprivrednih proizvoda potrošačima. Veoma je važno da mjere iz ovog dijela poljoprivredne politike postanu efikasnije i omoguće ostvarenje prethodno postavljenih ciljeva. Da bi se sve ovo i postiglo kreiran je set mjera tržišno-cjenovne politike za strateški period 2021.–2027. Mjere tržišno-cjenovne politike su različite mjere uređenja unutrašnjeg tržišta Federacije BiH, pomoću kojih se stvara dodatna potražnja u narušenim tržišnim uslovima sa ciljem stabilizovanja nivoa cijena. To su mjere podrške potrošnji koje će stabilizirati cijene i uticati na dohodak poljoprivrednih proizvođača, kao što su:

- Podrška privatnom skladištenju proizvoda
- Podrška potrošačima - Šeme školskog voća i mlijeka (pilot projekat)
- Podrška radu proizvođačkih organizacija

S obzirom na aktuelne velike "tektonske" promjene geopolitičkih prilika u svijetu, nove mjere tržišno-cjenovne politike kao integralni dio poljoprivredne politike Federacije BiH bi trebale da značajno doprinesu ostvarenju postavljenih ciljeva Strategije. Iako vanjsko-trgovinska politika kao jedan od najjačih mehanizama tržišno-cjenovne politike nije direktno u nadležnosti Federacije BiH, radi njihove važnosti za poljoprivredu u cjelini, u ovom strateškom dokumentu će se dati prijedlozi mjera unapređenja ove politike na nivou BiH. Prijedloge ovih mjera centralna vlast (Vijeće ministara, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa) bi mogla sprovesti, što bi rezultiralo višim stepenom zaštite domaće proizvodnje, većoj stabilnosti tržišta, a sve u cilju stvaranja povoljnog okruženja i ambijenta za razvoj poljoprivrede u Bosni i Hercegovini.

Jedan od ovih prijedloga je jeftinije gorivo za poljoprivrednu proizvodnju odnosno mjera uvođenja plavog dizela kao načina smanjenje troškova proizvodnje. S obzirom da se radi o jednom od glavnih inputa u proizvodnji na ovaj način bi se povećala cjenovna konkurentnost poljoprivrednih proizvođača. Prema OECD klasifikaciji poljoprivredne politike mjera plavog dizela svrstava se u kategoriju regresiranja varijabilnih inputa i kao takva se tretira dalje u analizama. Modaliteti obezbjeđenja jeftinijeg goriva za poljoprivredu u svijetu su različiti, ali u principu se svodi na odustajanje od određenog prihoda od strane države u korist poljoprivrednika i obezbjeđenja jeftinijeg inputa u poljoprivredi.

Mjera 1.3.1. Podrška privatnom skladištenju

Privatno skladištenje je tzv. prateća mjera uređenja poljoprivrednih tržišta. Mjera se sastoji u tome da se privatno skladištenje subvencionira od strane države/entiteta, a kako bi se smanjio pritisak na tržište u momentu povećane ponude uobičajeno u vrijeme žetve/berbe. Na ovaj način se direktno može utjecati na smanjenje ponude na tržištu u određenom vremenskom periodu, a što se direktno odražava na željene tržišne cijene. Podržavati se mogu privatni operatori i poljoprivredni proizvođači koji imaju kapacitete za skladištenje i čuvanje poljoprivrednih proizvoda za koje je mjera propisana. U oba slučaja krajnji korisnik podrške (subvencije) bi bio poljoprivredni proizvođač, s tim što u prvom slučaju (privatni operater) ne bi koristio budžetski transfer direktno nego bi ima plaćen dio zakupa, dok bi u drugom slučaju poljoprivredni proizvođač bio direktni korisnik transfera. Ovom mjerom se daje podrška privatnim operaterima da privremeno obustave ponudu za vrijeme ugovornog skladištenja. Ona je standardna mjera u Evropskoj uniji i pored pozitivnih efekata koje nosi svojom implementacijom bila bi značajna i u kontekstu harmonizacije sa ZPP-om EU. Ova mjera se planira uvrstiti u redovan sistem podrške u Federaciji BiH u 2024. godini, budući da je prethodno potrebno obezbijediti zakonodavni okvir te pripremiti ostale podzakonske akte.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa garantovanom povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom
Prioritet	Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda
Naziv mjere	Mjera 1.3.1. Podrška privatnom skladištenju
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Privatno skladištenje je tzv. prateća mjera uređenja poljoprivrednih tržišta. Mjera se sastoji u tome da se privatno skladištenje subvencionira od strane države/entiteta, a kako bi se smanjio pritisak na tržište u momentu povećane ponude uobičajeno u vrijeme žetve/berbe. Na ovaj način se direktno može utjecati na smanjenje ponude na tržištu u određenom vremenskom periodu, a što se direktno odražava na željene tržišne cijene. Podržavati se mogu privatni operatori i poljoprivredni proizvođači koji imaju kapacitete za skladištenje i čuvanje poljoprivrednih proizvoda za koje je mjera propisana. Učešće podrške u privatnom skladištenju bi se utvrđivalo svake godine kroz program, a planirani

	godišnji iznos za implementaciju ove mjere je 1 milion KM. Čija primjena počinje sa 2023. godinom. ⁴⁶					
Strateški projekti						
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori			Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti
	▪ Broj korisnika podrške privatnom skladištenju ▪ Broj proizvoda u sistemu podrške privatnom skladištenju			0		70
				0		5
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ovom mjerom se omogućuje ostvarenje Prioriteta 1.3. gdje se kroz podršku privatnog skladištenja čuva stabilnost poljoprivrednih tržišta u momentima kada su ona najnestabilnija, a to je uobičajeno vrijeme žetve/berbe. Odlaganje ponude na tržištu za vrijeme kada će ono biti u jačoj potražnji za datim proizvodom doprinijet će boljoj cijeni i direktno većem finansijskom efektu za poljoprivrednike. Na ovaj način se doprinosi realizaciji prioriteta 1.2: jačanja konkurentnosti ali i tržišne orijentisanosti.					
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000	1.000.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period implementacije mjere	2023. – 2027.					
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva					
Nosioci mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ					
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači žitarica i uljarica					

Mjera 1.3.2. Pilot šema voća, povrća i mlijeka

EU program distribucije voća, povrća i mlijeka u vrtićima, školama i javnim kuhinjama je jedna od inventivnih mjera ZPP-a, koja sa jedne strane pomaže poljoprivrednicima siguran plasman dijela svojih proizvoda, a sa druge strane utiče na povećanje konzumacije voća, povrća i mlijeka mlađe populacije i osjetljivih kategorija društva, čime se direktno utiče na njihovo zdravstveno stanje odnosno osigurava prehrana najsiromašnijih članova društva. Programom se podupiru distribucija proizvoda, obrazovne mjere i mjere informiranja.

Obzirom na višestruke koristi ova mjera je opće prihvaćena kako od zemalja članica EU tako i od strane zemalja kandidata. U sistem podrške u Federaciji BiH mjera će biti uvedena kao pilot projekat, kada bi se utvrdilo na koji način i u kojem obimu bi se ovakva mjera mogla redovno provoditi u Federaciji BiH. Projektom bi se najprije obuhvatilo mlijeko i voće, dok bi se kasnije mogli uključiti i mliječni proizvodi, povrće te drugi proizvodi. Obuhvaćena bi bila djeca od vrtićke do srednjoškolske dobi i socijalno najugroženije kategorije stanovništva. Vremenski okvir provođenja pilot programa, lista proizvoda koja bi se budžetskim transferima podržavala i način provedbe bili bi predmet podzakonskih akata. Ključni partneri u provođenju ove mjere bili bi proizvođačke organizacije preko kojih bi se ustvari i vršila nabavka spomenutih proizvoda i implementacija samog projekta.

⁴⁶ Nije bilo podrške kroz ovu mjeru u prve dvije godine primjene Strategije.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa garantovanom povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom				
Prioritet	Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda				
Naziv mjere	Mjera 1.3.2. Pilot šema voća, povrća i mlijeka				
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	S obzirom na višestruke koristi ova mjera je opće prihvaćena kako od zemalja članica EU tako i od strane zemalja kandidata. U sistem podrške u Federaciji BiH mjera će biti uvedena kao pilot projekat, kada bi se utvrdilo na koji način i u kojem obimu bi se ovakva mjera mogla redovno provoditi u Federaciji BiH. Projektom bi se najprije obuhvatilo mlijeko, voće i povrće, dok bi se kasnije mogli uključiti i mliječni proizvodi, te drugi proizvodi. Kao korisnike mjera obuhvata djecu od vrtićke do srednjoškolske dobi i socijalno najugroženija lica korisnike javnih kuhinja. Osim spomenutog, u skladu sa pozitivnim praksama EU, ova mjera podrazumijeva doniranje spomenute hrane radi sprječavanja uništavanja hrane i zaštite okoliša i odnosi se na socijalno ugrožene kategorije stanovništva, te na doniranje hrane za životinje, posrednike u doniranju hrane, donatora hrane, donatora hrane za životinje te krajnjih primatelja za životinje.				
Strateški projekti					
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti	
	▪ Broj korisnika šema voća, povrća i mlijeka	0		250	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Poticanje potrošnje kroz šeme mlijeka, voća i povrća postiže se pojačana konzumacija ovih esencijalnih proizvoda čime se direktno, pozitivno utiče na zdravlje školske djece i sigurnost prehrane najugroženijih kategorija stanovništva u Federaciji BiH. Provođenjem ove mjere postiže se akcija iz prioriteta 1.3. i P 3.3.				
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	700.000	700.000	700.000	700.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period implementacije mjere	2024. – 2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Nosioci mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ				
Ciljne grupe	Proizvođačke organizacije u sektoru mliieka voća i povrća				

Mjera 1.3.3. Podrška operativnim programima proizvođačkih organizacija

Proizvođačke organizacije su vrlo važni akteri u okviru Zajedničke poljoprivredne politike zemalja EU. Osnovni cilj osnivanja i podrške ovih organizacija je udruživanje poljoprivrednika koji tako organizovani dobivaju pregovaračku snagu kroz zajednički nastup prema prerađivačima/otkupljivačima i samoj vlasti. Osnovna svrha postojanja ovakvih organizacija je borba za što bolji status poljoprivrednih proizvođača u lancima vrijednosti što rezultira realnijim i stabilnijim cijenama poljoprivrednih proizvoda kod prerađivača, države i potrošača. Putem ovih organizacija se provode različite druge šeme podrške koje doprinose pozicioniranju na tržištu poput podrške raznim šemama kvaliteta proizvoda, zaštite geografskog porijekla i sl. sa ciljem da pomognu proizvođačima u komunikaciji i raspravi o

kvaliteti svoje proizvodnje. Ovo se posebno odnosi na velike promotivne kampanje i prilike za jačanje tržišnih udjela ili sticanja potpuno novih tržišta.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa garantovanom povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom				
Prioritet	Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda				
Naziv mjere	Mjera 1.3.3. Podrška operativnim programima proizvođačkih organizacija				
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera se odnosi na podršku operativnim programima proizvođačkih organizacija. Operativne programe pripremaju i provode isključivo organizacije proizvođača ili njihova udruženja. U operativni program mogu ući samo one intervencije koje su odabrane u okviru Strategije. Operativni programi traju najmanje tri, a najviše sedam godina. Njima se nastoji potaknuti razvoj ili npr. okolišno prihvatljive uzgojne prakse. Finansiranje implementacije operativnih programa udruženja organizacija proizvođača će se djelimično vršiti od strane FMPVŠ, a djelomično iz doprinosa organizacija koje čine udruženje. Stopa kofinansiranja se utvrđuje kroz Program.				
Strateški projekti					
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti	
	Broj organizacija proizvođača korisnika podrške za realizaciju operativnih programa	0		7	
	Broj organizacija proizvođača koje osnivaju operativni fond	0		3	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Kroz osnivanje i podršku organizacija poljoprivrednih proizvođača neposredno se utiče na njihovu konkurentnost. Okupljeni u proizvođačke organizacije poljoprivrednici imaju snagu da nastupaju prema prerađivačima/otkupljivačima i vlasti. Svrha provedbe ove mjere je osposobiti proizvođače za izgradnju što boljeg statusa i ostvarivanje povoljnijih cijena svojih proizvoda kod prerađivača, države i potrošača. Putem ovih organizacija se provode različite šeme podrške koje doprinose pozicioniranju na tržištu. Ovom mjerom se omogućuje ostvarenje dva prioriteta, Prioritet 1.3., unapređenje položaja poljoprivrednih proizvođača i Prioritet 1.2., jačanje tržišne orijentacije povećanjem konkurentnosti.				
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	1.500.000	2.000.000	2.200.000	2.500.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period implementacije mjere	2024. – 2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Nosioci mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ				
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači u sektoru mesa, mliieka, voća i povrća i žitarica				

4.4.5. Mjere u području ruralnog razvoja

4.4.5.1. Upravljanje prirodnim resursima i ublažavanje uticaja klimatskih promjena

4.4.5.1.1. Upravljanje prirodnim resursima

Poljoprivreda je djelatnost sa dvojakim odnosom prema prirodnim resursima, životnoj sredini i biodiverzitetu. Može im dati pozitivne doprinose, ali, posebno u sistemima intenzivne poljoprivrede, može biti i prvorazredan faktor njihovog ugrožavanja. Poljoprivreda i s njom uže vezane djelatnosti u visokoj su zavisnosti od obima i kvaliteta prirodnih resursa kojima je, zbog njihove ograničenosti i obaveze da ih se u dobrom stanju ostavi na raspolaganje budućim generacijama, potrebno upravljati na održiv način. Održivi razvoj sa svojim kontradiktornim motom "više (koristi) od manje (resursa)" uz zahtjeve za očuvanje resursa i zaštitu prirode nije lako postići posebno u zemljama u razvoju, ali mu treba težiti ili barem prestati sa djelatnostima koje pogoršavaju trenutno stanje. Multifunkcionalni karakter poljoprivrede postaje sve izraženiji čime i poljoprivreda zahtijeva nove politike podrške. Državne institucije svojim autoritetom treba da pomognu aktivnim akterima sektora da reaguju na klimatske promjene, da odgovorno upravljaju poljoprivrednim zemljištem, da smanjuju emisije stakleničkih gasova, da štite biodiverzitet i tradicionalne pejzaže, da racionalno koriste vodne resurse i šume, itd.

Održivo upravljanje prirodnim resursima uslov je i garancija dugoročnog razvoja poljoprivrede i ruralnih područja. U razvijenim zemljama modeli razvoja poljoprivrede sve su više modeli održive poljoprivrede s maksimalnom brigom za životnu sredinu i biodiverzitet. Praktično usvajanje ekološkog pristupa neminovno će biti prioritetni strateški smjer razvoja sektora u narednom periodu, a poljoprivredna gazdinstva će se u sve većoj mjeri morati baviti „zelenom“ poljoprivredom". Kreiranje i provođenje poljoprivrednih politika bit će snažno obilježeni ovakvim pristupima, ne samo zbog, u ovom pogledu, rastućih zahtjeva EU, već i zato što je to logičan i prirodan način poslovanja u poljoprivredi. U sve većem broju zemalja već se primjenjuju intervencije i mjere poput uslovljavanja direktnih plaćanja ispunjavanjem tzv. unakrsnog usklađivanja ili posebnih plaćanja za agro-ekološke prakse, očuvanje i poboljšanje biodiverziteta, održivo upravljanje zemljištem itd.

Potrebno je upozoriti i na moguće opasnosti od naglog prelaska na tzv. održive poljoprivredne sisteme. Smanjenje intenziteta poljoprivredne proizvodnje, sa ograničenjima upotrebe vještačkih inputa i nekih proizvodnih postupaka koje u osnovi zahtijevaju principi održivosti, u pravilu dovodi do smanjenja prinosa, a time i prihoda za poljoprivrednike. Ovo smanjenje prihoda za poljoprivrednike se mora kompenzirati iz jednog od dva moguća izvora: ili od potrošača, kroz veće cijene poljoprivrednih proizvoda, ili iz državnog budžeta. Ukoliko bi se poljoprivrednici legislativnim mjerama prinudili na poštovanje i provođenje strogih ekoloških zahtjeva bez obezbjeđenja kompenzacija za smanjenja njihovih prihoda, rizikuje se napuštanje poljoprivrednih proizvodnji. Zato bi realizaciji ciljeva održivog korištenja prirodnih resursa u poljoprivredi trebalo pristupiti sistematično, postepeno, ali i kontinuirano, uz ostvarivanje barem minimalnih pozitivnih pomaka iz godine u godinu.

Poljoprivredne djelatnosti i ruralna područja pod pritiskom su štetnih efekata sve izraženijih klimatskih promjena. Upravljanje prirodnim resursima u ovakvim uslovima potrebno je reorganizovati s ciljem smanjenja negativnih efekata i promjena tokom same poljoprivredne djelatnosti, ali i uz što je veće moguće osiguranje njene dugoročne održivosti. Ovo su teški zahtjevi koji se ne mogu realizovati bez snažne budžetske podrške, posebno u domenima podrške investicijama u sisteme i sredstva za ublažavanje uticaja klimatskih promjena na poljoprivredu te u sisteme i sredstva za smanjenje uticaja poljoprivrede i proizvodnje hrane na klimatske promjene.

Zaštiti prirode i održivom korištenju prirodnih resursa u domenima poljoprivredne politike, pri aktuelnim uslovima u Federaciji BiH, se može pristupiti kroz slijedeće pravce djelovanja: 1) povećanje održivosti upravljanja poljoprivrednim zemljištem, 2) zaštita i održiva upotreba vodnih resursa; 3) povećanje udjela organske poljoprivredne proizvodnje; 4) povećanje proizvodnje energije iz obnovljivih izvora u poljoprivredi; 5) čuvanje i održivo upravljanje genetskim resursima; 6) definisanje područja sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju i 7) poboljšanje upravljanja otpadom iz poljoprivrede i prehrambene industrije.

Održivo upravljanje poljoprivrednim zemljištem

Poljoprivredno zemljište je osnovni i ograničeni resurs za bavljenje poljoprivredom i proizvodnjom hrane. Sadašnje generacije su ga naslijedile i trebale bi ga u ne manjem obimu i u ne lošijem stanju ostaviti generacijama koje dolaze. Pitanje poljoprivrednog zemljišta je inače jedno od najtežih pitanja svake poljoprivredne politike, a iznalaženje optimalnih modela upravljanja zemljišnim resursima traži dugotrajna društvena usaglašavanja i, u pravilu, zahtjevne reforme zemljišne politike. Zemljište u državnom vlasništvu i neobrađeno poljoprivredno zemljište u privatnom vlasništvu su važna pitanja upravljanja zemljišnim resursima. U narednom periodu bi administrativno-legislativnim mjerama trebalo omogućiti olakšavanje dostupnosti državnog poljoprivrednog zemljišta tržišno orijentisanim poljoprivrednim proizvođačima kroz institucije zakupa. Iako se radi o socijalno-politički teškom pitanju, potrebno je razmotriti i ponuditi rješenje problema neobrađenog i zapuštenog poljoprivrednog zemljišta u privatnom vlasništvu te definisati prihvatljive mjere za njegovo stavljanje u proizvodnu funkciju (npr. kroz posebne postupke kratkoročnog zakupa i sl.). Ovim problemima treba dodati i problem ponovnog stavljanja zapuštenog poljoprivrednog zemljišta u proizvodno poljoprivredno zemljište. Poseban i stalan problem, na koji stručnjaci odavno upozoravaju, je smanjenje resursa poljoprivrednog zemljišta kroz česte prenamjene korištenja zemljišta (uglavnom pretvaranje poljoprivrednog u građevinsko zemljište). Pitanja upravljanja zemljišnim resursima kojima bi, u aktuelnim uslovima razvoja sektora i u okvirima aktuelne i projektovane budžetske podrške, trebalo posvetiti pažnji i eventualno ih transformisati u instrumente i mjere politike su: dodjela poljoprivrednog zemljišta u državnom vlasništvu; napušteno i zapušteno poljoprivredno zemljište; poboljšanje nepovoljne površinske strukture parcela poljoprivrednog zemljišta; smanjenje degradacija i poboljšanje plodnosti i strukture tla i jačanje sistema monitoringa poljoprivrednog zemljišta.

Dodjela zemljišta u državnom vlasništvu u zakup zainteresovanim poljoprivrednicima zakonski je regulisano, ali se u praksi zbog složenosti i nekonzistentnosti procedura i različitih interesa sporo i teško realizuje. Veće površine državnog poljoprivrednog zemljišta mogu se izdati pod dugoročni zakup po osnovu iskazanog interesa poljoprivrednih proizvođača koji su, uz to, spremni kapitalno investirati na takvim površinama ili takve površine staviti u funkciju podrške već razvijenim proizvodnjama. Davanje državnog poljoprivrednog zemljišta pod zakup se može izvršiti samo pod jasno utvrđenim uslovima i kriterijumima, uz potrebne kontrole i legislativno utvrđenu mogućnost raskidanja ugovora o zakupu kod uočenih kršenja utvrđenih uslova. Pri davanju državnog poljoprivrednog zemljišta pod zakup za podizanje višegodišnjih zasada mora se voditi računa o agroekološkim uslovima, proizvodnim mogućnostima konkretnog zemljišta i elementima strateških ciljeva u vezi prilagođavanja klimatskim promjenama te čuvanju životne sredine i biodiverziteta.

Uporedo sa interesom aktivnih i posvećenih poljoprivrednika za povećanjem površine poljoprivrednog zemljišta u proizvodnoj funkciji (posebno u nekim dijelovima Federacije BiH), znatan dio *poljoprivrednog zemljišta je napušten i zapušten*. Ovakve površine poljoprivrednog zemljišta treba identifikovati i popisati, a njihovim vlasnicima ponuditi jednu od slijedećih mogućnosti: obrađivanje zemljišta, plaćanje posebnog poreza na neobrađeno poljoprivredno zemljište u vlasništvu, davanje zemljišta u zakup aktivnim poljoprivrednicima ili davanje ovlaštenja institucijama da u ime vlasnika daju zemljište pod zakup. Znatne površine napuštenog i zapuštenog poljoprivrednog zemljišta bi se mogle vratiti poljoprivredno-proizvodnoj funkciji. Međutim, troškovi uvođenja nepoljoprivrednog ili zapuštenog poljoprivrednog zemljišta u proizvodno poljoprivredno zemljište uobičajeno su visoki i odbijaju potencijalne investitore u poljoprivrednu proizvodnju. U okvirima mogućnosti, u budžetskim sredstvima za poljoprivredu i ruralni razvoj bi trebalo planirati makar početno skromna sredstva za sufinansiranje troškova pretvaranja napuštenog i zapuštenog poljoprivrednog zemljišta u obradivo poljoprivredno zemljište. Kod davanja u zakup zapuštenog državnog poljoprivrednog zemljišta, zakupljivače bi, na ime troškova privođenja

zemljišta proizvodnoj funkciji, trebalo osloboditi obaveze plaćanja zakupa u prvim godinama zakupa.

Institucionalno gledano, složeni problemi upravljanja poljoprivrednim zemljištem u nekim zemljama su se pokušavali riješiti uspostavljanjem tzv. *integrisanog sistema upravljanja poljoprivrednim zemljištem*. Iskustva pokazuju da ovako uspostavljene systemske institucije odgovaraju predviđenim zahtjevima samo uz vrlo snažnu podršku i efikasnu uvezanost niza drugih javnih i specifičnih sistema, u pravilu skupih, sistema. U nekim zemljama su jednom uspostavljeni integrisani sistemi upravljanja poljoprivrednim zemljištem napušteni, a pitanja upravljanja poljoprivrednim zemljištem su se pokušavala rješavati snažnijim integrisanjem specifičnih odjela uspostavljenih pri različitim administrativno-upravnim nivoima. U Federaciji BiH bi u što skorijem narednom periodu trebalo kritički razmotriti najprihvatljivija rješenja u ovom pogledu te pristupiti ili formiranju integrisanog sistema ili snažnijoj integraciji posebno alociranih odjeljenja za pitanja poljoprivrednog zemljišta pri različitim upravnim nivoima.

Mjerama *ukrupnjavanja* mnogih, malih *parcelsa poljoprivrednog zemljišta* direktno se interveniše na jedan od osnovnih uzroka nepovoljnog strukturalnog uređenja poljoprivrednog sektora i njegove niske konkurentnosti. Ukрупnjavanje *parcelsa poljoprivrednog zemljišta* uobičajeno se vrši postupcima arondacije ili komasacije čiji su rezultati, između ostalog, oblikovanje većih i za obradu prikladnijih poljoprivrednih *parcelsa*. Iako je bitan preduslov, treba naglasiti da samo ukрупnjavanje *parcelsa* ne mora neminovno voditi cjenovno konkurentnijoj poljoprivrednoj proizvodnji. Komasacija je vrlo zahtjevan projekat koji dovodi do promjene agrarne strukture sa smanjenjem broja poljoprivrednih gazdinstava uz povećanje prosječne veličine zemljišnog posjeda, što značajno utiče na uređenje i razvoj ruralnih područja. Postupkom komasacije rješavaju se neriješena imovinsko-pravna pitanja, te poboljšava povezanost s *parcelama*. Za razliku od arondacije, komasacija podrazumijeva i melioraciju zemljišta (najčešće hidromelioracija). Iako komasaciju mogu pokrenuti i vlasnici poljoprivrednog zemljišta, to se rijetko događa pa projekte komasacije najčešće iniciraju državne institucije. Komasacija se inače ne može realizovati bez aktivnog učešća i podrške tri faktora: poljoprivrednika – vlasnika zemljišta, lokalne zajednice i državne institucije koji treba da se, na bazi svojih interesa, usaglase oko zajedničkog cilja komasacije. U našim uslovima komasacije su, i pored svih svojih prednosti, rijetka praksa. Pored visokih troškova (procjene iz susjednih zemalja govore o oko 500 EUR po ha), postupke komasacije otežavaju široko rašireni neriješeni imovinsko-pravni odnosi, otpor aktivnih poljoprivrednika i nezainteresovanost vlasnika poljoprivrednog zemljišta koji se poljoprivredom ne bave. Ipak, u narednom periodu je potrebno učiniti napore na pokretanju makar ograničenih i, u ovom vremenu, demonstracionih projekata komasacije koji, pored svojih ostalih prednosti, zbog hidromelioracija imaju i obilježja mjera borbe s klimatskim promjenama.

Kako bi se zaštitila i produžila proizvodna funkcija tla kao neobnovljivog resursa, potrebno je podržati aktivnosti i prakse, koje će uz održavanje biljne poljoprivredne proizvodnje, uključivati maksimalnu brigu za *smanjenje degradacija te poboljšanje plodnosti i strukture tla*. U našim uslovima pored relativno niske plodnosti tla, posebno su izraženi degradacioni procesi tipa erozija i onečišćenja tla. Erozije ne ugrožavaju samo poljoprivrednu djelatnost, a programirane mjere poljoprivredne politike bi trebale obuhvatati i intervencije na sprečavanju erozija (i drugih oblika degradacija poljoprivrednog zemljišta). Potrebno je razmotriti mogućnosti barem faznog pristupa po kojem bi se mjere direktnih plaćanja provodile kroz shemu unakrsnog usklađivanja i uz dosljedno uvažavanje propisanih minimalnih uslova za dobru poljoprivrednu praksu i zaštitu tla. Posebni minimalni uslovi mogu npr. uključivati zahtjeve za ograničenja oranja i slične obrade zemljišta na terenima s velikim nagibima sklonim eroziji, obavezu konturne obrade zemljišta na blaže nagnutim terenima, dobrovoljno, ali stimulirano, zatvaranje međurednog prostora u voćnjacima i vinogradima i sl. Eventualne mjere usmjerene na smanjenje degradacija te zaštitu kvaliteta i plodnosti poljoprivrednog zemljišta treba da budu praćene organizovanim obukama i savjetima za poljoprivrednike te

kroz finansiranje stručnih projekata usmjerenih na sprečavanje degradacija, remedijacije i ublažavanju posljedica degradacija poljoprivrednog zemljišta.

Iako u Federaciji BiH postoje legislativne pretpostavke i određeni institucionalni kapaciteti za monitoring poljoprivrednog zemljišta, on nije potpuno uspostavljen. Uspostavljanjem i efektivnim funkcionisanjem sistema za monitoring stanja i plodnosti poljoprivrednog zemljišta stekle bi se analitičke platforme potrebne za argumentovane pristupe izboru sistema upravljanja poljoprivrednim zemljištem i kvalitetniji pristup dugogodišnjem problemu tržišta poljoprivrednog zemljišta.

Zaštita i održiva upotreba vodnih resursa

Imajući u vidu vrlo skromne dosadašnje rezultate, očigledno je da će dugoročno budžetske investicione intervencije morati biti usmjeravane na povećanje poljoprivrednih površina sa obezbijeđenim *navodnjavanjem*, što je jedan od prvih, najčešćih i najefikasnijih načina borbe poljoprivrede sa klimatskim promjenama izraženim kroz sve češće i sve duže sušne periode. Pored toga, obezbjeđenje navodnjavanja u pravilu dovodi i do povećanja prinosa, odnosno do povećanja fizičkog obima proizvodnje. Budući da je, inače skromna, stara infrastruktura za navodnjavanje poljoprivrednog zemljišta zapuštena i da traži visoke troškove za eventualnu rekonstrukciju, u perspektivi bi se trebalo koncentrisati na izgradnju nove i u smislu korištenja vodnih resursa efikasnije infrastrukture. O efikasnom i racionalnom korištenju vodnih resursa za potrebe navodnjavanja u poljoprivredi treba posebno voditi računa, jer je poljoprivreda inače najveći potrošač svjetskih rezervi slatke vode. U narednom periodu treba razmotriti i u praksu uvesti najbolje sisteme upravljanja vodnim resursima koji na racionalan način obezbjeđuju vodu za navodnjavanje u poljoprivredi. Izgradnje sistema za navodnjavanje su zahtjevni, skupi i dugoročni poslovi koje, međutim, u narednom strateškom periodu treba barem započeti. Kod kreiranja instrumenata i mjera za upravljanje vodnim resursima treba voditi računa o potrebi da se, pored obezbjeđenja vode za poljoprivredne kulture, maksimalno vodi računa kako o ograničenosti vodnih resursa, tako i o potrebi da se oni održavaju u najboljem mogućem ekološkom stanju.

Iako se upravljanje vodnim resursima u poljoprivredi najčešće veže za navodnjavanje poljoprivrednih površina, treba imati u vidu da su na znatnom dijelu naših poljoprivrednih zemljišta potrebna i ulaganja u sisteme dreniranja i odvođenja viškova vode. U nekim dijelovima Federacije BiH karakteristično je npr. da je zbog svojstava tla (teška, nepropusna) u dijelovima godine sa više padavina poljoprivredno zemljište potopljeno, dok u toplim i sušnim dijelovima godina nema dovoljno vlage. I u našoj praksi već postoji kombinovani sistemi odvodnjavanje-navodnjavanje (prikupljanje drenirane vode u vještačka jezera i korištenje ove vode za navodnjavanje drip tehnikama). Ulaganja u sisteme navodnjavanja i odvodnjavanja treba optimizirati prema lokalnim uslovima i preovlađujućim usjevima.

I pored velikih potreba, realno je očekivati da u narednom srednjoročnom periodu nije moguće osigurati sredstva za snažno povećanje površina poljoprivrednog zemljišta sa obezbijeđenim navodnjavanjem. Kroz savjetodavni rad sa poljoprivrednicima na površinama bez navodnjavanja treba promovisati modele poljoprivredne proizvodnje i agrotehničke mjere prilagođene takvim uslovima. Također je potrebno promovisati pristup po kojem se, nakon državnih intervencija u izgradnje sistema za navodnjavanje, poljoprivrednici obavežu da, makar i uz budžetsko sufinansiranje, investiraju u sekundarnu mrežu za navodnjavanje i osiguraju njeno održavanje. Treba naglasiti da je državnim sredstvima potrebna znatno veća i brža izgradnja sistema zaštite od poplava kojima se, između ostalog, štite i poljoprivredna zemljišta.

Povećanje proizvodnje energije iz obnovljivih izvora u poljoprivredi

Opći trendovi povećanja proizvodnje energije iz obnovljivih izvora imaju znatnog prostora i u poljoprivredi. Proizvodnja energije iz obnovljivih izvora na poljoprivrednom gazdinstvu ili farmi, pored smanjenja troškova za nabavku energije iz sistema njenim snabdijevanjem, u potpunosti je u skladu sa pristupima ozelenjavanja poljoprivrede. Biomasa iz žetvenih i sličnih ostataka i otpadaka te bio-gas na farmama za uzgoj životinja najčešće su korišteni izvori za proizvodnju energije za potrebe gazdinstava, ali i za njenu eventualnu prodaju sistemima za distribuciju energije. Pored toga, na praktično svim poljoprivrednim gazdinstvima energija se može proizvoditi instaliranjem fotonaponskih ćelija (solarni paneli). Alternativne proizvodnje energije podržavaju i drugi, vanpoljoprivredni, državni resori, nude se i subvencioniranja za izgradnju ovakvih energana, pa je kroz snažnije promovisanje potrebno znatno veće uključivanje poljoprivrednika (ali i drugih stanovnika u ruralnim područjima) u projekte proizvodnje energije na poljoprivrednim gazdinstvima i seoskim imanjima. Pored ohrabriranja, bilo bi višestruko korisno da se i u okvirima poljoprivrednog budžeta ili njegovih linija za ruralni razvoj osiguraju sredstva za sufinansiranje investicija za proizvodnju energije iz biomase i bio-gasa na poljoprivredni gazdinstvima.

Čuvanje i održivo upravljanje genetskim resursima

U Federaciji BiH bi trebalo izraditi i usvojiti programe zaštite biljnih i genetskih resursa domaćih životinja. Kroz međunarodne projekte su uspostavljeni elementi za funkcionisanje gen-banke poljoprivrednih biljaka, ali se od efektivnog završetka ovih projekata nije mnogo uradilo na daljem povećanju tada prikupljenog gen-fonda. Čuvanje i održivo upravljanje genetskim resursima u ovom kontekstu za cilj ima prije svega zaštitu i očuvanje autohtonih sorti biljaka i rasa domaćih životinja. Poljoprivrednicima koji na svojim gazdinstvima uzgajaju i čuvaju autohtone sorte i rase potrebno je obezbijediti makar simbolične budžetske stimulacije. Osim toga, potrebno je podržati i posebne istraživačke projekte na inventarizaciji i karakterizaciji zanimljivih, prije svega autohtonih, rasa domaćih životinja i poljoprivrednih biljaka.

Unapređenje upravljanja otpadom iz poljoprivrede

Upravljanju svim vrstama otpada u BiH se, uglavnom zbog pritiska institucija EU, ozbiljnije pristupilo tek tokom nekoliko posljednjih godina. Ne treba široko elaborirati sve posljedice koje još uvijek široko rasprostranjeno nekontrolisano odlaganje neselekcionisanog otpada svih vrsta ima po stanje životne sredine, ugrožavanje prirodnih resursa, zdravlje stanovništva pa i na općem kulturno-civilizacijskom nivou. Problemima upravljanja otpadom u ruralnim područjima (gdje, u pravilu, nema rada javnih komunalnih službi) se još uvijek posvećuje vrlo malo pažnje, polazeći od pretpostavki da je u ovakvim područjima produkcija otpada mala zbog niže gustine naseljenosti. Međutim, sama poljoprivreda je značajan generator različitog neopasnog, ali i opasnog otpada koji, nezbrinut i netretiran, može predstavljati opasnost po životnu sredinu i zdravlje ljudi, životinja i biljaka. U poljoprivredi posebnu opasnost mogu predstavljati ambalažni otpad sredstva za zaštitu zdravlja biljaka, gume poljoprivredne mehanizacije, korištena motorna ulja i sl. Posebno opasan otpad u stočarstvu su uginule životinje (čemu se može dodati i otpad iz klaonica). Problem upravljanja otpadom iz poljoprivrede je multiresorsko pitanje i treba ga rješavati, najbolje na inicijativu lokalnih zajednica, kroz saradnju više institucija. Pristupi i rješenja su, iako relativno skupi, uglavnom poznati i svode se na uspostavljanje punktova na kojima se otpad obavezno odlaže i sa kojih se odvozi na opremljene deponije gdje se on adekvatno tretira. Mnogo puta je isticana potreba i za izgradnjom i opremanjem regionalnih spalionica za uginule životinje, klaonički otpad i posebno opasan organski otpad iz industrije hrane životinjskog porijekla.

4.4.5.2.2. Prilagođavanje klimatskim promjenama i borba protiv klimatskih promjena

Poljoprivredna proizvodnja je neraskidivo povezana s vanjskim vremenskim uticajima koji poljoprivredu, čine najosjetljivijom na aktuelne globalne klimatske promjene među svim

ekonomskim djelatnostima. Rizici od porasta temperatura, promjena količine i raspodjele padavina te povećane učestalosti i jačine ekstremnih vremenskih nepogoda za poljoprivredni sektor postaju posebno osjetljivo pitanje i u BiH, koja se nalazi u zoni značajnih klimatskih promjena. Poljoprivreda je djelatnost kojom se u osnovi bavi stanovništvo u ruralnim područjima pa se može očekivati da će negativni uticaji klimatskih promjena posebno pogoditi ovo stanovništvo, ali i dijelove stanovništva ukupne populacije iz ranjivih kategorija i kategorija sa nižim primanjima. Pored toga, poljoprivreda se smatra jednim od važnih izvora stakleničkih gasova, pri čemu je stočarska proizvodnja najznačajniji svjetski emiter metana.

U domenima politike borbe protiv ili prilagođavanja klimatskim promjenama napore treba usmjeriti na mjere i aktivnosti na prilagođavanju sektora negativnim učincima klimatskih promjena, ali i, koliko je to moguće, na mjere za ublažavanje uticaja poljoprivrede na klimatske promjene. Osmišljene aktivnosti i mjere trebale bi doprinijeti postizanju drugog strateškog cilja ("jačanje primjene ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena").

Ove mjere i aktivnosti su u našim uslovima nova iskustva i za institucije i za poljoprivrednike. Očekuje se da će zbog uobičajeno istog ili većeg prinosa (a time i dohotka iz poljoprivredne proizvodnje) poljoprivrednici lakše prihvatiti mjere specifične za prilagođavanje nepovoljnim uticajima klimatskih promjena. Međutim, za uvođenje mjera na ublažavanju uticaja klimatskih promjena biće potrebne i snažne promotivne kampanje i osiguranje znatnih sredstva podrške poljoprivrednicima kroz instrumente utvrđene poljoprivredne politike. Donekle ohrabruje opća tendencija smanjenja emisija stakleničkih gasova iz korištenja poljoprivrednog i šumskog zemljišta pa se instrumenti poljoprivredne politike znatnijim dijelom mogu koncentrisati na ipak lakše prihvatljive i provodive mjere prilagođavanja na negativne uticaje klimatskih promjena na poljoprivredne djelatnosti.

Danas se, posebno u zemljama EU provode mnoge prakse s ciljem borbe s klimatskim promjenama ili s ciljem smanjenja uticaja klimatskih promjena na poljoprivredu, a izvjesno je da će se, sa novim političkim orijentacijama EU i tehnološkim napretkom, njihov broj, obim i značaj u budućnosti povećavati. Neke od njih, kao i neke prakse za očuvanje prirodnih resursa, za posljedice mogu imati smanjenje prinosa i smanjenje obima proizvodnje. Prevažilaženje ovog problema podrazumijeva znatno više istraživanja, povećanje transfera znanja i tehnologija u poljoprivredu te uvođenje aplikativnih informacionih tehnologija. Insistiranje na brzom i obaveznom uvođenju ovakvih praksi u nejaki sektor poljoprivrede u našim uslovima može imati čak i negativne posljedice u smislu njihovog teškog prihvatanja od strane proizvođača, pa i napuštanja poljoprivredne proizvodnje. Izvjesno je da ni u razvijenim zemljama mnogi poljoprivrednici nerado prihvataju nove obavezujuće prakse sa npr. značajnim smanjenjem unosa mineralnih đubriva u zemljište ili dramatičnim smanjenjem upotrebe pesticida u poljoprivredi. U ovim zemljama se uvođenje ovakvih mjera prati snažnom, namjenskom, budžetskom podrškom koja poljoprivrednicima osigurava dohodak, uz opći društveni konsenzus da će borba sa klimatskim promjenama i očuvanje prirodnih resursa i životne sredine koštati sve građane, ali da će na prvim linijama borbe za postavljene ciljeve stajati poljoprivrednici. Imajući u vidu slabosti našeg sektora poljoprivrede, još uvijek niske mogućnosti budžetske podrške, institucionalnu potkapacitiranost, ali i nisku svijest stanovništva o rizicima od klimatskih promjena i potrebi očuvanja i zaštite prirodnih resursa i životne sredine, može se očekivati da će u narednom kratkoročnom periodu bite teškoća sa obavezivanjem poljoprivrednika na provođenje ovih praksi.

Kako kod nas nema posebnih iskustava u primjeni osmišljenih mjera prilagođavanja poljoprivrede klimatskim promjenama ili smanjenju njenog uticaja na klimatske promjene, od koristi može biti budžetsko nagrađivanje ili podržavanje svake od praksi koje se na drugim mjestima sa ovim svrhama i ciljevima primjenjuju. Pored navodnjavanja koje se u ovom kontekstu najčešće pominje, među uže agronomskim i tehnološkim mjerama ove vrste su npr. uvođenje u proizvodnju poljoprivrednih biljnih vrsta i sorti otpornijih na sušu ili otpornijih

na biljne bolesti i štetočine, zatravljanje, mulčiranje i korištenje zelenišnog đubrenja, upravljanje stajskim đubrivom (i kod odlaganja i kod upotrebe) na način koji minimizira emisije stakleničkih gasova, instaliranje protivgradnih mreža, instaliranje mreža za zaštitu od UV zračenja, održivo upravljanje pašnjacima, poboljšanje uzgojne strukture u stočarstvu, uvođenje rashladnih sistema na farmama za smanjenje toplinskog stresa životinja i sl. Iako nije agrotehničkog karaktera, podrška osiguranju poljoprivredne proizvodnje od elementarnih nepogoda može se svrstati u mjere zaštite poljoprivrednih proizvođača od negativnih posljedica klimatskih promjena. Veoma je važno naglasiti da mjere prilagođavanja poljoprivrede klimatskim promjenama i mjere njene borbe protiv klimatskih promjena zahtijevaju najsnažniju podršku sistema znanja i inovacija u poljoprivredi.

4.4.5.2. Ulaganja

Mjera 1.2.1. Podrška ulaganjima

Ulaganja u fizičku imovinu poboljšavaju ukupne rezultate i održivost poljoprivrednih gazdinstava i unapređuju obradu, plasiranje na tržište i razvoj novih proizvoda ili proizvodnih postupaka. Njima je obuhvaćena i infrastruktura vezana za razvoj, modernizaciju i prilagodbu poljoprivrede i šumarstva uključujući pristup poljoprivrednom gazdinstvu i šumskom zemljištu, konsolidaciju i poboljšanje zemljišta, snabdijevanje energijom i vodom ili njihovu uštedu. Mogu biti podržana i neproduktivna ulaganja koja se odnose na poljoprivredu, okoliš i klimu, uključujući zaštitu bioraznolikosti vrsta i staništa i jačanje vrijednosti javnog prostora.

Podrška u okviru ove mjere može biti dodijeljena i mladim poljoprivrednicima koji po prvi put uspostavljaju poljoprivredno gazdinstvo kao upravitelji gazdinstva u pogledu ulaganja namijenjenih usklađivanju sa EU standardima koji se primjenjuju u poljoprivrednoj proizvodnji.

U zemljama EU ulaganja se mogu odnositi i na obnavljanje poljoprivrednog potencijala narušenog elementarnim nepogodama i katastrofalnim događajima što kod nas za sada nije moguće provoditi.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa garantovanom povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom
Prioritet	Prioritet 1.2. Jačati tržišne orijentisanosti povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju
Naziv mjere	Mjera 1.2.1. Podrška ulaganjima
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Ova mjera odnosi se na intervencije u vidu dodjele podrške za materijalna i nematerijalna ulaganja na ruralnom prostoru koja doprinose rastu konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje i prehrambene industrije, podizanju kvaliteta života i životnog standarda stanovnika na ruralnom području, te osigurava zaštitu bioraznolikosti ruralnih područja. Podmjera vezana za ulaganja na PG i u prehrambenoj industriji direktno doprinosi povećanju konkurentnosti poljoprivrednih gazdinstava i prehrambene industrije, a može biti dodijeljena i sektoru šumarstva (privatne šume) na osnovu plana upravljanja šumama. Materijalna i nematerijalna ulaganja u poljoprivrednu proizvodnju odnose se na sve vrste ulaganja na PG koja se odnose na proizvodnu infrastrukturu, ali i na nematerijalnu imovinu (softver, standardi kvaliteta, zaštićene oznake geografskog porijekla i izvornosti) koji doprinose povećanju konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda ali i otpornosti, održivosti i tržišnom položaju samog PG-a. Udio javnih sredstava treba biti ograničen na 50% vrijednosti prihvatljivih ulaganja, s tim da nosiocima PG-a mlađim od 40 godina i ženama nositeljicama PG-a ta podrška može biti uvećana za dodatnih 5% vrijednosti prihvatljivih ulaganja. Za PG koji se nalaze na područjima sa prirodnim ograničenjima podrška treba biti povećana za dodatnih 10% iznosa prihvatljivih ulaganja. Materijalna i nematerijalna ulaganja u preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda odnose se na sve vrste ulaganja u pogonima za doradu, preradu, pakiranje, čuvanje prerađenih proizvoda, kao i ulaganja u nematerijalnu imovinu (softver, standardi kvaliteta, zaštićene oznake geografskog porijekla i izvornosti) koji doprinose povećanju kvaliteta, sigurnosti hrane, smanjenju cijene koštanja i povećanju prepoznatljivosti prerađenih proizvoda, ali i otpornosti i održivosti subjekata koji se bave preradom.

	Podrška za ulaganja u preradu treba biti ograničena na 40% vrijednosti prihvatljivih ulaganja. U slučaju da investicija sadrži i ulaganje u tretman otpadnih voda intenzitet podrške može se povećati za dodatnih 10% vrijednosti prihvatljivih ulaganja. Prihvatljivi troškovi za ovu mjeru su: ▪ Troškovi kupovine poljoprivrednih mašina, priključnih uređaja i opreme do tržišne vrijednosti imovine, uključujući troškove njihove montaže/ugradnje; ▪ Troškovi izgradnje, adaptacije i rekonstrukcije građevinskih objekata i to troškovi nabavke građevinskog materijala ili gotovih montažnih elemenata; ▪ Troškovi izvođenja radova, uključujući pripremne, građevinske i instalaterske radove, troškove montaže na objektu ili troškove izvođenja radova na licu mjesta; ▪ Troškovi transporta nabavljenih poljoprivrednih mašina, priključnih uređaja, opreme i materijala; ▪ Troškovi podizanja višegodišnjih nasada, ▪ Troškovi priključka električne energije, vode i PTT; ▪ Troškovi izgradnje i opremanja pogona za proizvodnju obnovljive energije za potrebe PG-a odnosno pogona za preradu; ▪ Opći troškovi vezani za angažman arhitekata, inženjera i konsultantskih naknada koji se odnose na savjete vezane za okolišnu i ekonomsku održivost projekata, uključujući studije izvodljivosti (prihvatljivi troškovi ne veći od 12% vrijednosti investicije); ▪ Troškovi za pripremu i provođenje obuka korisnika; ▪ U slučaju investiranja u objekte za proizvodnju obnovljive energije, podršku treba dodijeliti samo onim projektima čiji kapacitet proizvodnje na godišnjem nivou ne prelazi samopotrošnju korisnika. U okviru ulaganja kao posebna podmjera podržana su ulaganja u diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti na ruralnom prostoru. Diverzifikacija (pokretanje raznolikih ekonomskih aktivnosti) radi stvaranja dodatnih izvora prihoda može biti provođena u okviru PG-a, ali se može odnositi i na druge preduzetnike i obrtnike koji su svoju djelatnost registrirali na ruralnim područjima, ili su im investicije, odnosno aktivnosti koncentrirane na ruralna područja. Prednost u dodjeli sredstava trebaju imati projekti sa područja koja imaju prirodna ograničenja, poljoprivrednici nosioci PG mlađi od 40 godina i žene nositeljice PG-a, odnosno projekti koji imaju pismo podrške LAG-ova. Primjeri mogućih ulaganja u diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti na PG: ▪ Ulaganje u alternativne poljoprivredne proizvodnje (sakupljanja i proizvodnja medicinskog, začinskog i šumskog bilja, proizvodnja ukrasnog bilja i drveća, sakupljanje i uzgoj gljiva, uzgoj puževa, proizvodnja lumbrihumusa, pčelarstvo, mali porodični ribnjaci i sl.); ▪ Ulaganje u pogone za doradu i preradu na PG; ▪ Ulaganje u direktni marketing i prodaju, direktna prodaja na PG-u, kušaonice domaćih vina i drugih proizvoda, prodaja na pijaci); ▪ Ulaganje za pružanje usluga poljoprivrednim proizvođačima (veterinarske usluge, privatne savjetodavne službe, neškodljivo uklanjanje uginulih životinja); ▪ Ulaganja u pružanje općih usluga za ruralnu populaciju (dječji vrtići, starački domovi, PG za edukaciju, IT centri, transportne usluge, dječje igraonice, sportsko-rekreacijski centri); ▪ Ulaganje u tradicionalno zanatstvo, (tipični poljoprivredni proizvodi, tradicionalna hrana, suveniri od drveta i sl.); ▪ Ulaganje u ruralni turizam (smještaj i prehrana turista na PG-u, jahanje, lov, ribolov, i sl.); ▪ Ulaganje u proizvodnju obnovljive energije za prodaju na tržištu. ▪ Ulaganje u obrte vezane za poljoprivredu i šumarstvo (radionice za popravak mehanizacije, iskorištavanje sekundarnih šumskih proizvoda, upravljanje otpadom i sl.) Udio javnih sredstava za podršku ulaganja u diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti na ruralnom prostoru treba biti do 50% prihvatljivih troškova ulaganja, s tim da mladi poljoprivrednici i žene nositelji PG-a trebaju ostvariti pravo na dodatnih 5%, a PG-i sa područja sa prirodnim ograničenjima na dodatnih 10% prihvatljivih troškova ulaganja. Ulaganje u zaštitu bioraznolikosti je podmjera koja u našim uslovima treba biti usmjerena na zaštitu autohtonih vrsta biljaka (povrtnarske i voćarske kulture) i domaćih životinja (domaći magarac, bosanski brdski konj, domaća buša, pas tornjak i sl.) u cilju očuvanja i zaštite njihovog genoma od smanjenja frekvencije gena ili od prijetnje potpunog izumiranja. Podrška treba biti dodijeljena kao i za aktivnosti ulaganja na drugim PG-ima s tim da se ulaganje odnosi na autohtone biljne i životinjske vrste. Udio javnih sredstava treba biti do 75% iznosa prihvatljivih troškova ulaganja. Ulaganja koja nisu prihvatljiva: ▪ ulaganje u kupovinu zemljišta osim u slučajevima posebnih programa za mlade poljoprivrednike koji po prvi put osnivaju PG ili preuzimaju upravljanje kao nosilac PG-a, ▪ kupovina životinja i jednogodišnjih biljaka i njihova sadnja, osim ako ne služe za obnovu poljoprivrednog i šumskog potencijala nakon elementarnih nepogoda i katastrofalnih događaja, ▪ kamate na dug, s izuzetkom onih na bespovratna sredstva dana u obliku subvencija kamatne stope ili subvencija naknada za izdavanje jamstva,
--	---

	- ulaganja u navodnjavanje koja nisu u skladu s postizanjem dobrog stanja vodnih tijela uključujući širenje navodnjavanja na vodna tijela čije je stanje definisano kao manje dobro u relevantnom planu upravljanja riječnim slivom, - ulaganja u veliku infrastrukturu koja nije dio strategija lokalnog razvoja, - ulaganja u pošumljavanje koja nisu u skladu s ciljevima u području klime i okoliša u skladu s održivim načelima upravljanja šumama kako je navedeno u paneuropskim smjernicama za pošumljavanje.							
Strateški projekti								
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori				Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti	
	Broj podržanih projekata ulaganja na PG				1.112		9.020	
	Iznos isplaćene podrške investicijama na PG				6.466.000 KM		118.918.500 KM	
	Broj podržanih projekata ulaganja u preradu				68		580	
	Iznos isplaćene podrške prerađivačkim kapacitetima				4.467.280 KM		43.660.000 KM	
	Broj podržanih projekata ulaganja u diverzifikaciju na PG				0		580	
	Ukupne investicije projekata diverzifikacije				0		18.150.000 KM	
	Broj projekata ulaganja u proizvodnju obnovljive energije				0		340	
	Broj podržanih projekata ulaganja u zaštitu bioraznolikosti				0		17	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ovom mjerom doprinosimo ispunjavanju Prioriteta 1.2. jer osiguravamo finansijski instrument za stimuliranje i podršku ulaganja na PG i pogonima za preradu, što uključuje i korištenje savremenih IT sistema vezanih za poljoprivrednu proizvodnju i njihovu preradu. Na taj način podržavamo rast konkurentnosti domaćih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. Također su podržane investicije koje doprinose ostvarenju Prioriteta 2.1. kroz podršku ulaganja u neškodljivo uklanjanje, zbrinjavanje ili preradu okolišno štetnih nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje i njihove prerade. Pored toga u okviru mjere stimulirana je proizvodnja energije iz obnovljivih izvora što osigurava dugoročno i održivo korištenje prirodnih resursa i smanjenje zagađenja okoliša.							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja (KM)	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	13.623.050	14.000.000	25.958.400	26.295.000	30.550.000	34.573.000	37.681.500
	Izvor:	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period implementacije mjere	2021. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nosioci mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne grupe	PG koja vrše ulaganja u infrastrukturu za primarnu poljoprivrednu proizvodnju, obrti, zadruge i preduzeća koja ulažu u infrastrukturu za preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda, PG koji ulažu u diverzifikaciju, obrti i preduzeća iz oblasti poljoprivrede i šumarstva, PG koji ulažu u infrastrukturu za potrebe držanja autohtonih biljnih i životinjskih vrsta.							

Mjera 3.1.2. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika i osnivanje preduzeća na ruralnom prostoru

Podrška u okviru ove mjere u EU ZPP može se dodijeliti mladim poljoprivrednicima koji po prvi put uspostavljaju poljoprivredno gazdinstvo kao upravitelji PG-a. U okviru ulaganja može biti dodijeljena početna pomoć za pokretanje poslovanja mladim poljoprivrednicima, odnosno za osnivanje ruralnih preduzeća iz oblasti poljoprivrede i šumarstva. U slučaju dodjele

sredstava za nepoljoprivredne djelatnosti na ruralnom prostoru, sredstva se dodjeljuju poljoprivrednicima ili članovima domaćinstva poljoprivrednog gazdinstva koji u trenutku proširenja djelatnosti na nepoljoprivredne aktivnosti u okviru mikro ili malih preduzeća obavljaju poljoprivrednu djelatnost na poljoprivrednom gazdinstvu. Članom domaćinstva poljoprivrednog gazdinstva ne mogu se smatrati radnici zaposleni na poljoprivrednom gazdinstvu. Podrška se dodjeljuje na osnovu poslovnog plana čija realizacija treba početi u roku od devet mjeseci od dana donošenja odluke kojom se odobrava pomoć.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 3: Snažnija socio-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja		
Prioritet	Prioritet 3.1. Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima		
Naziv mjere	Mjera 3.1.2. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika i osnivanje preduzeća na ruralnom prostoru		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Mjera za pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika (mlađi od 40 godina) i osnivanje preduzeća na ruralnom prostoru teži jačanju socioekonomske strukture i olakšavanju procesa otvaranja novih radnih mjesta na ruralnom području. Podmjera namijenjena pokretanju poslovanja mladih poljoprivrednika osigurava sredstva za finansiranje projekata na PG-ima u kojima je mladi poljoprivrednik preuzeo status nosioca. Mladi poljoprivrednici koji su preuzeli upravljanje PG-om kandidiraju svoje projekte za unapređenje poslovanja PG-a u prvih pet godina od dana kada su u RPG upisani kao nosioci PG-a. Osnova za dodjelu sredstava je Poslovni plan, a podrška se dodjeljuje u jednokratnom iznosu do 30.000 KM. U okviru projekta dozvoljene su sve vrste ulaganja u infrastrukturu za primarnu poljoprivrednu proizvodnju, uključujući i kupovinu zemljišta. Udio javnih sredstava u okviru ove mjere je do 100% prihvatljivih troškova ulaganja. Da bi se izbjegle moguće manipulacije, Federalno ministarstvo će u okviru provedbenog akta detaljno propisati mjere kontrole i nadzora nad provođenjem ove mjere. Kao posebna podmjera predviđena je podrška osnivanju ruralnih preduzeća povezanih s poljoprivredom i šumarstvom, odnosno diverzifikacijom dohotka poljoprivrednog domaćinstva, s tim da pravo na ovu mjeru imaju svi PPG-i upisani u RPG koji svoju djelatnost registriraju u formi obrta odnosno društva s ograničenom odgovornošću. U tom slučaju pokriva im se troškovi registracije obrta odnosno preduzeća do 100% prihvatljivih troškova registracije i troškovi nabavke kancelarijske opreme do 50% iznosa prihvatljivih troškova. U slučaju osnivanja poljoprivrednih zadruga udio podrške za nabavku kancelarijske opreme može se povećati do 75% iznosa prihvatljivih troškova, a što treba biti povezano sa brojem zadrugara uključenih u osnivanje zadruga. Također, mogu biti sufinansirani i troškovi doprinosa za penzijsko i zdravstveno osiguranje zaposlenih u prve tri godine poslovanja na način da se u prvoj godini sufinansira do 100%, u drugoj godini do 75%, a u trećoj godini do 50% tih troškova. Mjera obuhvaća i podršku osnivanju obrta odnosno preduzeća za nepoljoprivredne djelatnosti u ruralnim područjima, ali samo ako su ona prepoznata kao dio strategija lokalnog razvoja što LAG-ovi potvrđuju pisanom preporukom. U okviru ove aktivnosti može biti podržana registracija preduzeća do 100 % prihvatljivih troškova registracije, i nabavka kancelarijske opreme do 50% iznosa prihvatljivih troškova.		
Strateški projekti			
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	Broj PG koji su koristili mjeru za pokretanja poslovanja mladih poljoprivrednika	0	200
	Iznos sredstava dodijeljen za pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika	0	6.000.000 KM
	Broj novoosnovanih ruralnih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom podržanih u okviru mjere	0	2.200
	Iznos sredstava dodijeljen za podršku osnivanju ruralnih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom (KM)	0	9.108.750 KM
	Broj novoosnovanih ruralnih preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti podržanih u okviru mjere	0	265
	Od toga su žene nosioci	0	66 (25%)
	Iznos sredstava dodijeljen za podršku osnivanju ruralnih preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti (KM)	0	1.060.000 KM

Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Mjerom se doprinosi ostvarivanju Prioriteta 3.1. budući se potiču produktivna i neproduktivna ulaganja na poljoprivrednim gazdinstvima, poput ulaganja u infrastrukturu povezanu s razvojem, modernizacijom ili prilagodbom klimatskim promjenama, kupovina zemljišta, snabdijevanje energijom i vodom, što pogoduje pokretanju poslovanja mladih poljoprivrednika i povećava motivaciju za osnivanje vlastitog preduzeća.						
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja (KM)	Godina	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	840.000	1.470.000	3.185.000	3.478.250	3.591.750	3.603.750
	Izvor:	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period implementacije mjere	2022. – 2027.						
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva						
Nosioci mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ						
Ciljne grupe	Mladi poljoprivrednici koji po prvi put preuzimaju PG, osnivači obrta i drugih preduzeća na ruralnom prostoru povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom, osnivači obrta i drugih preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti na ruralnom prostoru koji imaju preporuku LAG-a.						

4.4.5.4. Instrumenti upravljanja rizikom poslovanja

Instrumenti upravljanja rizikom poslovanja u okviru EU ZPP mogu uključivati finansijske doprinose premijama za osiguranje usjeva, životinja i biljaka od materijalnih gubitaka poljoprivrednika uzrokovanih nepovoljnim klimatskim prilikama, bolestima životinja ili biljaka, najezdom nametnika ili okolišnim incidentom.

Pored toga mjera može uključivati i finansijske doprinose uzajamnim fondovima u svrhu isplate finansijskih naknada poljoprivrednicima za nastale materijalne gubitke, odnosno za stabilizaciju prihoda u slučaju značajnog pada u njihovim prihodima. Nažalost, zbog nepostojanja prakse uzajamnih fondova i nedostatnih sredstava, u našim uslovima ovaj tip mjera za sada nije moguće provoditi.

Mjera 1.1.9. Podrška osiguranju poljoprivredne proizvodnje

Mjera se odnosi na pomoć poljoprivrednim proizvođačima da lakše upravljaju svojom proizvodnjom i sve izraženijim dohodovnim rizicima povezanim sa njihovom poljoprivrednom djelatnošću (proizvodnjom na otvorenom), a koji su van njihove kontrole.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa garantovanom povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdjevenosti hranom
Naziv mjere	Mjera 1.1.9. Podrška osiguranju poljoprivredne proizvodnje
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Podrška u okviru ove mjere može biti dodijeljena kao finansijski doprinos kroz sufinansiranje premija za osiguranje poljoprivredne proizvodnje koje poljoprivrednici sklapaju s osiguravajućim društvima. Sufinansiranje premija osiguranja odnosi se na osiguranje od štete nastale zbog prirodnih nepogoda (grad, poplava, suša, mraz, erozija tla), kao i drugih uzroka koji nisu pod kontrolom poljoprivrednika (štete zbog pojave bolesti, uginuća i sl.), a za njih postoji mogućnost sklapanja police osiguranja. Udio javnih sredstava je ograničen na najviše 70% prihvatljivih troškova, a Federalno ministarstvo poljoprivrede treba spriječiti prekomjerne naknade ukoliko postoje dodatne intervencije sa drugih nivoa vlasti u Federaciji BiH.
Strateški projekti	

Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori					Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti	
	- Broj PG koji su ostvarili pravo na sufinansiranje premije osiguranja - Iznos sredstava isplaćen za sufinansiranje premije osiguranja (KM)					44 141.000	1.304 6.353.300	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ova mjera doprinosi ostvarenju Prioriteta 1.1. tako što povećava sigurnost ostvarivanja očekivanog dohotka i povećava otpornost PG-a na gubitak prihoda koji je posljedica prirodnih i drugih nepogoda. To povećava izgleda za opstanak, uspješno poslovanje i razvoj PG-a i u situacijama kada nastupe nepovoljni događaji po poljoprivrednu proizvodnju za koje je moguće pribaviti policu osiguranja. Povećano preživljavanje poljoprivrednih gazdinstava u okolnostima velikog gubitka prihoda povećava izgleda za snabdijevanje poljoprivrednim proizvodima iz domaćih izvora, što direktno utiče i na sigurnost snabdijevanja hranom domaćeg stanovništva.							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja (KM)	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	141.000	175.000	450.000	1.045.000	1.282.500	1.500.000	1.760.000
	Izvor:	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period implementacije mjere	2021. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nosioci mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne grupe	PG koja osiguravaju poljoprivrednu proizvodnju kod osiguravajućih društava							

4.4.5.5. Saradnja

U okviru podrške saradnji u EU ZPP moguća je dodjela sredstava s ciljem olakšavanja uspostave proizvođačkih grupa i organizacija proizvođača u poljoprivrednom i šumarskom sektoru za potrebe prilagodbe zahtjevima tržišta, zajedničkog plasiranja proizvoda na tržište uključujući pripremu za prodaju, centralizaciju prodaje i ponude kupcima na veliko, stvaranje zajedničkih pravila o informacijama o proizvodnji, razvoj djelatnosti, vještine plasiranja na tržište te organizaciju i olakšavanje postupaka razvoja i primjene inovacija.

Podrška se dodjeljuje proizvođačkim grupama i organizacijama proizvođača koje je nadležno tijelo državne uprave priznalo na osnovu poslovnog plana, odnosno operativnog programa, a ograničava se na skupine i organizacije proizvođača koji spadaju u kategoriju malih i srednjih preduzeća. Poslovni planovi odnosno programi trebaju biti ostvareni u roku od pet godina od dana priznavanja proizvođačke grupe odnosno organizacije proizvođača.

Saradnja se odnosi i na promovisanje oblika saradnje između najmanje dvije strane koje su subjekti u poljoprivrednom, šumarskom sektoru, te lancu snabdijevanja hranom i ostalim subjektima koji doprinose ostvarivanju ciljeva i prioriteta ruralnog razvoja uključujući proizvođačke grupe, zadruge i međusektorske organizacije, stvaranje klastera i mreža. Saradnja se može odnositi na pilot-projekte, razvoj novih proizvoda, praksi, procesa i tehnologija u poljoprivrednom, prehrambenom i šumarskom sektoru, saradnju u uspostavljanju zajedničkih radnih procesa, zajedničko korištenje objekata i resursa, horizontalnu i vertikalnu saradnju sudionika u lancima snabdijevanja, promotivne aktivnosti povezane za kratke lance snabdijevanja i lokalna tržišta i zajedničke projekte vezane za očuvanje okoliša. Mjera može obuhvaćati horizontalnu i vertikalnu saradnju među subjektima u lancu snabdijevanja vezanu uz održivo snabdijevanje biomasom koja se koristi u pripremi hrane, za proizvodnju energije ili u industrijskim procesima, provedbu lokalnih razvojnih strategija (LRS), uspostavu i rad Lokalnih akcijskih grupa (LAG), i diverzifikaciju

poljoprivrednih djelatnosti koje se odnose na zdravstvenu zaštitu, društvenu integraciju i obrazovanje o okolišu i hrani.

Mjera 1.3.4. Podrška saradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa garantovanom povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom
Prioritet	Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda
Naziv mjere	Mjera 1.3.4. Podrška saradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Podmjera za povezivanje malih poljoprivrednih proizvođača s organizatorima otkupa i prerađivačima kroz uspostavu i rad proizvođačkih grupa povećava stepen integrisanosti unutar lanaca vrijednosti, usklađuje ponudu sa tržišnom potražnjom, osigurava unificiranje tehnologije proizvodnje i podizanje kvaliteta poljoprivrednih proizvoda sa malih farmi, olakšava plansko uvođenje standarda kvaliteta, osigurava adekvatno istraživanje tržišta i brzo prilagođavanje promjenama u zahtjevima kupaca. Podrška se dodjeljuje za administrativne troškove uspostave i rada proizvođačke grupe i troškove realiziranja Poslovnog plana proizvođačke grupe. Podrška za administrativne troškove vezivala bi se za vrijednost godišnje proizvodnje proizvođačke grupe i ne može prelaziti 50% najvećeg dozvoljenog godišnjeg iznosa podrške u okviru ove mjere. Kod dodjele sredstava za administrativne troškove posebne pogodnosti trebaju imati poljoprivredne zadruge sa većim brojem zadrugara. Podrška za realizaciju Poslovnog plana dodjeljuje se na period do pet godina, a treba se odnositi na poboljšanja kvaliteta proizvoda, uvođenje sistema sljedivosti, smanjenje upotrebe pesticida, mineralnih gnojiva i drugih hemijskih sredstava, zbrinjavanje otpada i sl.. Poslovni plan izrađuje nosilac proizvođačke grupe (obrt, zadruga odnosno drugo preduzeće koje se bavi otkupom ili preradom). Udio javnih sredstava za realizaciju aktivnosti iz Poslovnog plana je do 60% iznosa prihvatljivih troškova u prvoj godini realizacije, a svake naredne godine smanjuje se za 10% tako da u zadnjoj godini realizacije iznosi 20% iznosa prihvatljivih troškova. Na ovaj način proizvođačke grupe su stimulirane provoditi aktivnosti u prvim godinama realizacije Poslovnog plana. Kada Poslovni plan odobri Federalno ministarstvo poljoprivrede sklapa se ugovor sa nosiocem proizvođačke grupe. Podrška ne može prelaziti 10% vrijednosti godišnje proizvodnje koju su ostvarili članovi proizvođačke grupe u godini prije njene uspostave, a godišnji iznos dodijeljenih sredstava ne može prelaziti 100.000 KM po proizvođačkoj grupi. Podmjera se odnosi i na uspostavu organizacija proizvođača na nivou Federacije BiH u sektorima kao što su povrće, voće, mlijeko, meso, žitarice i uljarice, maslinarstvo, vinogradarstvo, vinarstvo, kao i drugim sektorima u kojima poljoprivredni proizvođači iskazuju interes za njihovu uspostavu. Podrška se dodjeljuje za uspostavu i troškove rada organizacije proizvođača te za izradu operativnih programa kojima se planiraju ulaganja u materijalnu i nematerijalnu imovinu, istraživanje i eksperimentalnu proizvodnju, ekološku i integriranu proizvodnju, djelovanje za očuvanje tla, stvaranje i očuvanje staništa, štednju energije, povećanje energetske učinkovitosti i povećanje korištenja energije iz obnovljivih izvora, smanjenje stvaranja otpada, povećanje učinkovitosti prijevoza i skladištenja, ublažavanje klimatskih promjena i prilagodbu na njih, uvođenje sistema kvaliteta, promocija i komunikacija sa tržištem, usluge savjetovanja i tehničke pomoći, razmjena najbolje proizvodne prakse i sl. Podrška može iznositi do 100% prihvatljivih troškova osnivanja i rada organizacije proizvođača, ali ne može prelaziti godišnji iznos od 50.000 KM. Podmjera vezana za podršku izradi Lokalnih razvojnih strategija (LRS) odnosi se na troškove njihove izrade, a što je preduslov za funkcioniranje LAG-ova. Udio javnih sredstava je do 100% prihvatljivih troškova izrade LRS, dodjeljuje se samo jednom za period važenja LRS, ali ne može prelaziti iznos od 50.000 KM. Podmjera za podršku radu LAG-ova odnosi se na troškove funkcioniranja LAG-ova, a dodjeljuje se svake godine svakom aktivnom LAG-u. Udio javnih sredstava je do 100% prihvatljivih troškova LAG-a, ali ne može prelaziti iznos od 40.000 KM godišnje. Podmjera za podršku organizovanju i nastupima na sajmovima odnosi se na sufinansiranje troškova organizacije sajmovi koje organiziraju lokalna udruženja poljoprivrednika i troškova nastupa na sajmovima za poljoprivredna gazdinstva odnosno preduzeća iz oblasti prehrambene industrije. Udio javnih sredstava je do 25% prihvatljivih troškova organizacije sajma, odnosno nastupa na sajmu, i ne može prelaziti iznos od 10.000 KM po korisniku godišnje.
Strateški projekti	

Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori					Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti	
	▪ Broj uspostavljenih proizvođačkih grupa ▪ Broj PG uključenih u proizvođačke grupe ▪ Broj izrađenih LRS ▪ Broj podržanih LAG-ova ▪ Broj podržanih organizacija proizvođača ▪ Broj podržanih nastupa na sajmovima					64	85	11.944	18.500
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta						0	15	0	15
						0	9	0	9
						1	120		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja (u KM)	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.	
	Iznos:	1.734.509	1.975.000	2.470.000	3.169.000	3.425.000	3.835.000	4.165.000	
	Izvor:	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	
	Iznos:	0	6.346.000	6.923.000	4.038.000	1.154.000	288.000	0	
	Izvor:		READP (IFAD)	READP (IFAD)	READP (IFAD)	READP (IFAD)	READP (IFAD)		
	Iznos:	0	0	145.000	2.071.000	145.000	2.548.000	0	
	Izvor:			ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	
Period implementacije mjere	2021. – 2027.								
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva								
Nosioci mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ								
Ciljne grupe	PG i agregatori uključeni u proizvođačke grupe, Lokalne zajednice koje izrađuju LRS, LAG-ovi, udruženja poljoprivrednih proizvođača koja su organizirala sajam ili nastupila na sajmu, PG i preduzeća koja se bave preradom primarnih poljoprivrednih proizvoda koji su nastupili na sajmovima.								

3.3.5.6. Razmjena znanja i informacija

Današnji poljoprivrednici djeluju u prirodnom, ekonomskom i tehnološkom okruženju koje se uslijed ograničenja resursa, pritiska na životnu sredinu, promjena društvenih očekivanja, migracija stanovništva, razvoja novih tehnologija i sve većeg uticaja klimatskih promjena brzo mijenja. U ovakvom okruženju poljoprivrednici i proizvođači hrane trebaju nova znanja, nove vještine i inovativne ideje za razvoj i upravljanje svojim proizvodnim sistemima.

U bliskoj budućnosti najveću pažnju treba posvetiti elementima modernizacije poljoprivredne politike, što bi trebalo poboljšati efikasnost intervencija u cilju postizanja strateških ciljeva. To se prvenstveno odnosi na: stvaranje, dijeljenje i korištenje znanja i inovacija te razvoj digitalnih tehnologija u poljoprivredi i ruralnim područjima. Stalni prenos znanja u poljoprivredi preduslov je za neophodno restrukturiranje sektora koje bi, podržano intervencijama utvrđenim poljoprivrednom politikom, trebalo dovesti do postizanja krajnjih zacrtanih ciljeva, odnosno do povećanja konkurentnosti sektora i održivog razvoja ruralnih područja, sve uz održivo korištenje resursa, zaštitu životne sredine i borbu sa klimatskim promjenama.

U našim uslovima praktično nema ni elemenata sistemskog pristupa primjeni znanja i inovacija u poljoprivredi pa se u ovom strateškom periodu mora pristupiti uspostavljanju potrebne infrastrukture i integraciji inače ograničenih kapaciteta. Neophodno je barem inicijalno promovisati model integrisanog sistema poljoprivrednog znanja i inovacija (AKIS) kojeg karakteriše okvirno definisana i ciljana saradnja između grupa zainteresovanih subjekata (poljoprivrednici, uzgajivači šuma, savjetodavci, preduzetnici, potrošači i istraživači). Prema iskustvima iz razvijenih zemalja, ovakav sistem bi trebao omogućiti stvaranje i razmjenu znanja na otvoren način, sa organizacijom za susrete i komunikaciju između aktera (tzv. operativne grupe poljoprivredno-inovacijskog partnerstva) te za razvoj i primjenu na znanju zasnovanih ili inovativnih ideja. Uspostavljanje AKIS-a prema evropskim standardima treba regulisati posebnim zakonskim propisom kojim se definišu komponente sistema, načini planiranja i implementacije te njegovo finansiranje.

U Federaciji BiH je, dakle, tek potrebno pristupiti uspostavljanju AKIS sistema. Kako se radi o novom i zahtjevnom modelu realno je očekivati da će (uz uslov da postoji politička volja da se ide u njegovo uspostavljanje) znatan dio narednog strateškog perioda proći u stvaranju regulatornih pretpostavki za ovakav sistem te prvim uvezivanjima njegovih aktera. Ipak, uz dobru organizaciju AKIS sistem bi već krajem strateškog perioda mogao biti u funkciji. Uz ovu pretpostavku, ovdje se navode uobičajene grupe aktivnosti još ne potpuno razvijenih AKIS sistema. Dakle, moguće AKIS inicijative, aktivnosti i programi krajem strateškog perioda u Federaciji BiH bi mogle biti: 1) povećanje razmjena znanja i jačanje veza između istraživanja i prakse; 2) jačanje poljoprivrednog savjetodavstva kroz AKIS sistem; 3) interaktivno inoviranje kroz operativne grupe partnerstva za inovacije u poljoprivredi; 4) podrška digitalnoj tranziciji u poljoprivredi i 5) promovisanje sistema obaveznog osposobljavanja i obrazovanja u poljoprivredi.

I bez posebne analize postojećeg stanja, jasno je da je stepen *povezanosti poljoprivrednika i kreatora znanja* u našim uslovima na vrlo niskom nivou. U BiH i Federaciji BiH realno nema uslova za fundamentalna naučna istraživanja koja zahtijevaju znatna finansijska sredstva, razvijenu naučnu infrastrukturu i renomirane naučnike i istraživače. Izvjesno je da će u dugom narednom periodu naučna istraživanja u poljoprivredi u našim uslovima biti aplikativnog karaktera, pri čemu će naučno-stručna zajednica biti usmjerena na prenos naučnih inovacija i naprednih tehnoloških rješenja iz zemalja sa razvijenom naučno-istraživačkom djelatnošću. I u ovakvim uslovima je potrebno obezbijediti sredstava za istraživanja, uz osiguranje sistemskog pristupa zasnovanog na jasnim kriterijumima kod odabira naučno-istraživačkih projekata koji će se finansirati javnim sredstvima. Područja i teme istraživanja treba usmjeravati ka projektima od praktične važnosti za poljoprivrednike i ostale sektorske aktere koji za cilj imaju rješavanje ili ublažavanje ključnih problema i izazova u sektoru. Dugoročno sistemsko rješenje unutar AKIS-a omogućava otvoren pristup u

definisanju inovativnih projekata od strane operativnih grupa formiranih za pronalaženje rješenja za određeno konkretno prioritarno pitanje. U okvirima definisanih strateških ciljeva poljoprivrednici i drugi akteri vertikalnog lanca na podsektorskom nivou će praktično odlučivati o istraživanju koje će se provoditi na bazi svojih stvarnih potreba za prevladavanjem specifičnih problema u proizvodnji, marketingu i drugim segmentima.

Po svojim postavkama AKIS radi na jačanju veza između istraživanja i prakse kroz usmjeravanje istraživača na kreiranje konkretnih rezultata u skladu s potrebama sektora koji su lako razumljivi korisnicima, osiguranje direktnih kontakata između istraživača i aktera u realnom sektoru, organizovanje obuka za istraživače sa razmjenom inovativnih rezultata i istraživanja, povezivanje istraživača sa oglednim farmama, itd.

AKIS posebno insistira na važnosti *poljoprivrednog savjetodavstva*, jer je ono jedan od glavnih izvora za donošenje odluka poljoprivrednika. Najvažnija uloga savjetodavca ostaje direktan, ali dvosmjerni kontakt s poljoprivrednicima: pružanje potrebnih informacija i savjeta poljoprivrednicima, ali i prikupljanje informacija o potrebama i kapacitetima poljoprivrednika te uključivanje poljoprivrednika u inovativne projekte i prenos znanja. Poljoprivredni savjetodavci moraju imati pristup najnovijim naučno-stručnim saznanjima te redovno nadograđivati svoja znanja i vještine. Istraživači i savjetodavci moraju biti u kontaktu, a savjetodavci bi trebali biti među ključnim akterima kod kreiranja istraživačkih projekata i razvoja inovacija. Pored javne poljoprivredne savjetodavne službe, treba stvarati pretpostavke za povećanje broja privatnih savjetodavaca kroz podrške njihovom organizacijskom uspostavljanju, ali i kroz regulatorno definisanje mogućnosti da poljoprivrednici sami biraju svoje savjetodavce. Izvjesno je da ni javni ni privatni poljoprivredni savjetodavci ne mogu biti u redovnom kontaktu sa svim poljoprivrednicima na velikom broju poljoprivrednih gazdinstava. Kroz saradnju institucija, savjetodavnih službi i predstavnika poljoprivrednika potrebno je uspostaviti kriterijume prioriteta savjetodavnog djelovanja (npr. prednost za gazdinstva s izraženijim razvojnim potencijalom, gazdinstva podržana većim budžetskim podrškama, gazdinstva sa većim brojem zaposlenih, zadruge, mladi poljoprivrednici koji počinju poljoprivrednu djelatnost i sl.). Za male poljoprivredne proizvođače s ograničenim razvojnim potencijalima potrebno je pripremiti i distribuirati posebne edukativne pakete (sa npr. temama o diverzifikaciji djelatnosti, načinima povećanja proizvodnje, uvođenju alternativnih proizvodnih sistema, itd.) te im omogućiti pristup javno dostupnim savjetodavnim informacijama (npr. obavještajno-prognozne službe, informacije o stanju na tržištu i sl.).

AKIS stvara pretpostavke za kreiranje *interaktivnih inovacija u poljoprivredi* kroz formiranje i podržavanje rada operativnih partnerskih grupa za inovacije u poljoprivredi, a ponegdje i kroz platforme za stvaranje i prenos znanja koje vode sami poljoprivrednici. Operativne partnerske grupe za inovacije u poljoprivredi mogu biti različitog sastava, ali u pravilu uključuju poljoprivrednike, istraživače, poljoprivredne savjetodavce, predstavnike industrije, ekološka udruženja, predstavnike udruženja potrošača i nevladine organizacije. Osnovni zadaci operativnih grupa su idejno kreiranje i realizacija zajedničkih projekata koji bi trebali doprinijeti postizanju definisanih ciljeva i rješavanju konkretnih problema.

Digitalna transformacija poljoprivrede u razvijenim zemljama se nameće i biće sve važniji faktor razvoja i povećanja konkurentnosti sektora. Ova transformacija, međutim, zahtijeva niz preduoslova, od uspostavljenog AKIS-a i razvijene digitalizacije infrastrukture, do digitalne pismenosti poljoprivrednika i drugih korisnika sistema digitalizacije poljoprivrede. Pristup digitalnim tehnologijama, a posebno sofisticiranim rješenjima u oblasti precizne poljoprivrede i drugim digitalnim aplikacijama koje su često dizajnirane za velike proizvodne sisteme, može biti problematičan moment za male i srednje poljoprivredne proizvođače, te za starije poljoprivrednike nevične upotrebi digitalizovanih sistema koji najčešće traže specifična znanja i vještine. Ovdje važnu ulogu imaju poljoprivredni savjetodavci koji, sa dovoljno znanja, imaju pristup podacima i informacijama digitalne prirode koji mogu biti od pomoći

poljoprivrednicima koji ih sami ne mogu ili ne znaju koristiti. Uz to, savjetodavci bi trebali podržavati poljoprivrednike u ovladavanju barem nekim digitalnim tehnologijama te promovirati korisne, jednostavne i šire dostupne aplikacije otvorenog koda. Kako je već pomenuto, digitalna transformacija poljoprivrede je vjerovatno najzahtjevniji proces u okviru AKIS-a i inače, pa je realno očekivati da tek sa uspostavljanjem AKIS-a i snažnom mobilizacijom više institucija i sektora u našim uslovima dođe do široke primjene digitalnih tehnologija u poljoprivredi.

S ciljem poboljšanja znanja i kvalifikacija poljoprivrednih proizvođača potrebno je razmotriti mogućnost uvođenja sistema *stalne edukacije i usavršavanja poljoprivrednika*. Prema praksama razvijenih zemalja koje provode ovakve sisteme, edukacije i obuke se realizuju prema vrsti poljoprivredne djelatnosti i sa propisanim fiksnim brojem sati. Ovakve programi edukacija i obuka najčešće se organizuju za korisnike budžetskih podsticaja kod pokretanje novih sektorskih poslova mladih poljoprivrednika, promjene organizacijskog oblika poljoprivrednih gazdinstava, provođenja projekata integracije, osnivanja i rada poljoprivrednih zadruga, itd. Edukacije mogu biti obavezujuće i za korisnike finansijske podrške kroz druge strateški definisane mjere, u oblastima u kojima je potrebno značajno povećati nivo znanja i vještina poljoprivrednika te za specifične i složene probleme kao što su npr. agro-ekološke mjere, održiva upravljanja resursima, zaštita biodiverziteta, mjere borbe ili prilagođavanja klimatskim promjenama, nizak kvalitet proizvoda, niska sigurnost proizvoda. itd. Na našim prostorima učenje, a pogotovo stalno učenje, nisu među omiljenim aktivnostima. Kroz stalan rad poljoprivrednih savjetodavaca potrebno je, između ostalog kod poljoprivrednika podizati svijest o važnosti znanja i praćenja novih tehnoloških i drugih dostignuća. Sami troškovi kontinuirane edukacije i usavršavanja poljoprivrednika ne moraju biti visoki i u pravilu se organizuju kroz sistem regionalno raspoređenih edukacionih centara, često pri srednjim stručnim školama, institutima, zavodima ili fakultetima. Ovakve centre, međutim, mogu organizovati i druge zainteresovane kompetentne organizacije. Kontinuirane edukacije i usavršavanja poljoprivrednika (ali i drugih zainteresovanih za pokretanje poljoprivredne djelatnosti) kroz saradnju sa za to nadležnim ministarstvima obrazovanja, treba uvrstiti u modele neformalnog cjeloživotnog učenja za odrasle te kao mogućnost za dokvalifikacije ili prekvalifikacije.

Mjera 1.2.2. Podrška razmjeni znanja i informacija

Podrška za razmjenu znanja i informacija o poljoprivrednim, šumarskim i ruralnim preduzećima u okviru EU ZPP dodjeljuje se za pokrivanje troškova svih relevantnih aktivnosti na promovisanju inovacija, pristupa obrazovanju, te savjetovanja, razmjene i širenja znanja i informacija.

Podrška može pokrivati strukovno osposobljavanje i aktivnosti stjecanja vještina, demonstracijske aktivnosti i informativne aktivnosti. Podrška može pokrivati i kratke razmjene u upravljanju poljoprivrednim gazdinstvom, kao i posjete poljoprivrednim gazdinstvima i šumama.

Podrška može biti dodjeljivana i za osnivanje savjetodavne službe za poljoprivredna gazdinstva odnosno uspostavu i funkcioniranje sistema poljoprivrednog znanja i inovacija (AKIS). Korisnik podrške je provodilac osposobljavanja ili druge aktivnosti prijenosa znanja ili informacija. Ove podrške ne uključuju kurseve i poduke koje čine dio srednjoškolskog ili nekog višeg nivoa obrazovanja.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa garantovanom povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom
Prioritet	Prioritet 1.2. Jačati tržišne orijentisanosti povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju
Naziv mjere	Mjera 1.2.2. Podrška razmjeni znanja i informacija

Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Mjerom se podržavaju aktivnosti koje potiču razmjenu znanja i informacija među sudionicima u sektoru poljoprivrede i prehrambene industrije u Federaciji BiH, što treba direktno povećati održivost i učinkovitost poslovanja PG-a i preduzeća za preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda. Podmjera za uspostavu sistema AKIS za stvaranje i prijenos inovacija i informacija u poljoprivredi i prehrambenoj industriji treba omogućiti sistematsko upravljanje procesom stvaranja i korištenja inovacija i prijenosa znanja na krajnje korisnike odnosno PG i preduzeća koja se bave preradom. Mjera treba podržati troškove rada koordinacijskog tijela i njegovih aktivnosti usmjerenih za saradnju između naučnih, obrazovnih i stručnih institucija, savjetodavne službe i krajnjih korisnika u cilju stvaranja inovacija i prijenosa najnovijih znanja direktno u proizvodnju. Udio javnih sredstava za ovu mjeru može biti do 100% prihvatljivih troškova aktivnosti. Posebna podmjera odnosi se na uspostavu i rad tačaka izvrsnosti na najboljim PG-ima sa izvanrednim rezultatima u proizvodnji i prodaji svojih proizvoda. Tačke izvrsnosti primjenjuju nove tehnologije ili imaju inovacije koje mogu poslužiti kao primjer drugim PG-ima za povećanje njihove učinkovitosti, podizanje kvaliteta proizvoda ili smanjenje negativnih uticaja proizvodnje po okoliš. Podrška se dodjeljuje PG-u koje je dobilo status tačke izvrsnosti na osnovu višegodišnjeg ugovora u okviru kojega se vlasnik, u saradnji sa poljoprivrednom savjetodavnom službom, obavezuje pružati sve potrebne informacije poljoprivrednicima zainteresiranim za preuzimanje praktičnih znanja koja nudi tačka izvrsnosti. Udio javnih sredstava je do 100% prihvatljivih troškova, a ne može prelaziti iznos od 15.000 KM godišnje po tački izvrsnosti.							
Strateški projekti								
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori				Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti		
	▪ Iznos sredstava dodijeljen za aktivnosti vezane za AKIS (KM)				0	1.200.000		
	▪ Broj radnih grupa koji rade na razmjeni znanja i informacija				0	7		
	▪ Broj uspostavljenih tačaka izvrsnosti				0	15		
	▪ Broj nosioca PG-a koji su posjetili tačke izvrsnosti				0	3.600		
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ovom mjerom poljoprivrednicima se osigurava pomoć u prilagođavanju njihove proizvodnje zahtjevima tržišta i potrošača što doprinosi ostvarenju Prioriteta 1., uz istovremeno povećanje izgleda za postizanje dugoročne održivosti proizvodnje i podizanja nivoa dobrobiti životinja. Ova mjera doprinosi ostvarenju Prioriteta 1.2. kroz pružanje pomoći PG-ima kod stvaranja vlastite vizije i strategije za nastup na tržištu, odnosno svijesti o vlastitoj odgovornosti kod donošenja najvažnijih poslovnih odluka. Primjena dobrih proizvodnih i okolišnih praksi doprinosi ostvarenju Prioriteta 2.2. jer pomaže boljem odgovoru na klimatske i okolišne izazove, ali i povećanju svijesti poljoprivrednika o potrebi poštivanja standarda kako bi se osiguralo održivo bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom i očuvao prirodni okoliš.							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja (KM)	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	0	0	350.000	430.000	445.000	460.000	475.000
	Izvor:	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period implementacije mjere	2023.–2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nosioci mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne grupe	Koordinacijsko tijelo za AKIS i polj. savjetodavne službe, fakulteti, instituti i PG uključeni u AKIS, PG-i koji imaju status tačke izvrsnosti							

4.4.5.7. Razvoj ruralne infrastrukture i poboljšanje dostupnosti usluga seoskom stanovništvu

Mjera 3.1.3. Podrška razvoju ruralne infrastrukture

Podrška u okviru ove mjere u EU ZPP uključuje sastavljanje i ažuriranje planova za razvoj općina i sela u ruralnim područjima i njihovih osnovnih usluga, ulaganja u izradu, poboljšanje ili proširenje svih vrsta male infrastrukture uključujući ulaganja u obnovljive izvore energije i uštedu energije, izradu, poboljšanje i širenje infrastrukture za širokopojasne tehnologije i javnim e-rješenjima vlade. Mjera također može obuhvaćati ulaganja u uspostavu poboljšanje ili širenje osnovnih lokalnih usluga za ruralno stanovništvo uključujući slobodno vrijeme i kulturne aktivnosti te povezanu infrastrukturu. Podrška pored ostalog može obuhvatiti obnovu i unapređenje kulturne i prirodne baštine sela i ruralnih krajolika, prenamjenu zgrada i objekata u cilju poboljšanja kvaliteta života ili okolišne učinkovitosti naselja.

Podrška se može odnositi i na ulaganja u veliku zajedničku infrastrukturu koja je dio Lokalnih razvojnih strategija poput projekata navodnjavanja, odvodnje, komasacije, izgradnja brana i druga ulaganja od strateške važnosti za razvoj poljoprivrede i ruralnog prostora.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 3: Snažnija socio-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja		
Prioritet	Prioritet 3.1. Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima		
Naziv mjere	Mjera 3.1.3. Podrška razvoju ruralne infrastrukture		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Mjera je namijenjena podrški izgradnji ruralne infrastrukture od važnosti za stanovništvo ruralnih prostora. Prihvatljiva su ulaganja u izgradnju i opremanje objekata kanalizacije i pročišćavanja otpadnih voda, izgradnju i opremanje toplana i izgradnju lokalne cestovne infrastrukture (nekategorizovane ceste, sa pripadajućim mostovima). Podmjera vezana za podršku izgradnji strateške ruralne infrastrukture odnosi se na projekte navodnjavanja i odvodnje, odnosno projekte komasacije poljoprivrednog zemljišta, obuhvaćaju područja pogodna za provođenje navedenih vrsta zahvata, a čije provođenje neće utjecati na pogoršanje stanja okoliša ili ugroziti vrijedne prirodne ekosisteme. Projekte kandidiraju i provode jedinice lokalne samouprave na osnovu LRS-a ili druge lokalne razvojne strategije, odnosno odgovarajućih godišnjih programa. Projekte strateške ruralne infrastrukture realiziraju jedinice lokalne samouprave u saradnji s Federalnim ministarstvom poljoprivrede i drugim nadležnim institucijama, a finansiraju se iz sredstava kreditnog zaduženja na međunarodnom tržištu kapitala. Ulaganja u ruralnu infrastrukturu podržavaju se u naseljenim mjestima ispod 10.000 stanovnika prema podacima posljednjeg popisa stanovništva. Kandidirani projekat ulaganja u ruralnu infrastrukturu mora biti u skladu sa prostornim planom jedinice lokalne samouprave, imati idejni projekat, građevinsku dozvolu, odnosno rješenje za izvođenje radova. Udio javnih sredstava je do 100% vrijednosti ulaganja s tim da udio sredstava iz Budžeta Federalnog ministarstva ne može prelaziti 25% vrijednosti ulaganja, odnosno iznos od 100.000 KM. Za ulaganje u projekte strateške ruralne infrastrukture udio javnih sredstava je do 100% vrijednosti ulaganja uključujući i PDV, a snosi ga federalni nivo vlasti.		
Strateški projekti			
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	Broj podržanih projekata izgradnje kanalizacije i pročišćavanja otpadnih voda	0	10

	▪ Broj podržanih projekata izgradnje i opremanja toplana ▪ Broj podržanih projekata izgradnje lokalne cestovne infrastrukture ▪ Površina zemljišta obuhvaćena sistemima za navodnjavanje i odvodnju ▪ Površina zemljišta obuhvaćena komasacijom (hektara)	0	5			
		0	100			
		0	2.500			
		0	30.000			
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Olakšavanje poslovnog razvoja doprinosi ostvorenu Prioriteta 3.1. i čvrsto je povezano sa postojanjem infrastrukture neophodne za nesmetano funkcioniranje PG-a i drugih privrednih subjekata, ali i zadovoljavanja potreba i standarda ruralnog stanovništva. Dodjela podrške produktivnim i neproduktivnim ulaganjima na PG-ima i izvan njih, poput ulaganja u strateški važnu infrastrukturu povezanu sa razvojem dio je napora za stvaranje povoljnog poslovnog ambijenta na ruralnom prostoru.					
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja (KM)	Godina	2023.	2024.	2025	2026.	2027.
	Iznos:	0	400.000	700.000	950.000	1.950.000
	Izvor:	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
	Iznos:	5.731.000	1.973.000	9.925.000	9.755.000	5.011.000
	Izvor:	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB
	Iznos:			15.000.000	45.000.000	30.000.000
	Izvor:			Kreditno zaduženje	Kreditno zaduženje	Kreditno zaduženje
Period implementacije mjere	2023. – 2027.					
Institucija odgovorna za koordinaciju i implementacije mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva					
Nosioci mjere	Sektor za ruralni razvoj i PSS, Agencija za plaćanja pri FMPVŠ, PIU jedinica FMPVŠ					
Ciline grupe	Jedinice lokalne samouprave, PG-i i drugi vlasnici poljoprivrednog zemljišta					

4.4.6. Opće usluge u poljoprivredi

4.4.6.1. Politika sigurnosti hrane

U osnovi politike sigurnosti hrane ostaje ranije široko prihvaćeni koncept potpune pokrivenosti cjelokupnog procesa proizvodnje i prometa hrane (od polja do stola). Politika i strategija sigurnosti hrane doprinose ciljevima poljoprivredne i zdravstvene politike, prvenstveno kroz osiguranje dovoljne količine zdravstveno sigurne i kvalitetne hrane za stanovništvo. Od jednake je važnosti i činjenica da je visok nivo sigurnosti hrane preduslov za povećanje konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i inostranom tržištu.

Iako su u prethodnim godinama ostvareni znatni pomaci, sistem sigurnosti u Bosni i Hercegovini još nije u potpunosti zaokružen. Prvi i vrlo zahtjevni koraci u njegovom uspostavljanju inače se odnose na stvaranje institucionalno-regulatornog okvira, koji je Bosna i Hercegovina, a time i u Federacija BiH relativno dobro razvijen. Pored daljeg rada na njegovom zaokruživanju, potrebno je snažno poboljšavanje ispunjavanja propisanih kriterijuma od strane svih subjekata u integrisanom lancu sigurnosti hrane i, posebno, jačanje sistema službenih kontrola. Poboljšanje funkcionalnosti sistema sigurnosti hrane treba da

obezbjedi brzo i efikasno upravljanje rizicima za sigurnost hrane. Već je uspostavljen pristup da svaki segment u lancu proizvodnje i prometa hrane mora ispunjavati propisane kriterijume i biti kontrolisan. Sistemom službenih kontrola hrane treba osigurati provođenje obaveza subjekata u lancu proizvodnje hrane, uz pokrivanje potencijalnih rizika u svim fazama: od inputa u primanoj poljoprivrednoj proizvodnji, preko poljoprivredne proizvodnje, sirovina i prerade, do transporta, skladištenja, prodaje i upotrebe hrane.

Nema sumnje da će i u narednom periodu politika sigurnosti hrane u Bosni i Hercegovini pratiti principe ove politike koje svojim strateškim dokumentima utvrđuje EU. Pri ovom će sada standardni zahtjevi za visokim nivoom sigurnosti hrane biti pod značajnim uticajem opredjeljenja EU ka klimatskoj neutralnosti, održivim sistemima proizvodnje hrane, promovisanjem održive potrošnje hrane, promovisanjem održive i zdrave ishrane, smanjenjem bacanja hrane, itd.

U predstojećem periodu sve institucije uključene u sistem kontrole hrane i obezbjeđenje njene sigurnosti treba da nastave sa unapređenjima dostignutog nivoa sistema kontrole i sigurnosti hrane, uz rješavanje evidentnih nedostataka. Pristup politici sigurnosti hrane treba definisati kroz slijedeća područja djelovanja: 1) poboljšanje sistema sigurnosti hrane i zdravlja životinja; 2) uspostavljanje osnova za stvaranje održivog prehrambenog sistema i 3) jačanje sistema zaštite zdravlja biljaka.

Unapređenje sistema sigurnosti hrane i zdravlja životinja

Postojeći legislativni okvir nominalno pokriva cijeli lanac sigurnosti hrane, uključujući stočnu hranu i primarnu poljoprivrednu proizvodnju, uspostavljajući zadovoljavajući nivo zaštite potrošača. Prije svega aktivnostima Agencije za sigurnost hrane BiH odredbe relevantne legislative EU u domenu sigurnosti hrane se relativno zadovoljavajućom dinamikom prenose u legislativu u BiH. Pored toga Agencija za sigurnost hrane BiH, Ured za veterinarstvo BiH i Uprava BiH za zaštitu zdravlja bilja prate nove standarde i preporuke međunarodnih organizacija kao što su CAC, OIE, IPPC i u skladu s njima, u pravilu, blagovremeno reaguju podnošenjem legislativnih inicijativa prema institucijama nadležnim za njihovo donošenje.

Sigurnost hrane zasniva se na integrisanoj grupi propisa horizontalnog i vertikalnog karaktera o higijeni hrane za sve vrste hrane na svim nivoima i u svim segmentima lanca sigurnosti hrane, uključujući primarnu proizvodnju. Prvenstvenu odgovornost za sigurnost hrane snose subjekti u njenoj proizvodnji i prometu, posebno kroz provođenje sistema unutrašnje kontrole zasnovane na HACCP u domenima prerade i pakovanja te kroz primjenu dobrih poljoprivrednih, proizvođačkih i higijenskih praksi. Nadležna tijela kroz programe praćenja, službene kontrole i posebne oblike kontrola u obavezi su da osiguraju integritet sistema kontrole i obezbjeđenja maksimalno mogućeg nivoa sigurnosti hrane.

Sigurnost hrane za životinje drugi je stub integralnog pristupa zdravstvenoj sigurnosti hrane. Svojim svojstvima (sastav, kvalitet) hrana za životinje ima uticaja na zdravlje životinja, a time i na sigurnost hrane animalnog porijekla. Jačanje opće politike sigurnosti hrane u narednom periodu bi trebalo obuhvatati i propisivanje zabrana upotrebe određenih proizvoda u ishrani životinja, uz utvrđivanje maksimalno dozvoljenih koncentracija nepoželjnih supstanci. Pogone za proizvodnju hrane za životinje treba registrovati i odobravati prema kriterijumima za registraciju i odobravanje pogona za proizvodnju hrane. Neophodno je uspostaviti odgovarajuće higijenske kriterijume za proizvodnju i trgovinski promet hrane za životinje. Iako to traži dodatne institucionalne angažmane, potrebno je uspostaviti sistemski monitoring hrane za životinje na određene biološke, hemijske i druge opasnosti. Principe osiguranja sljedivosti koji vrijede za proizvodnju i promet hrane treba adekvatno primijeniti i na proizvodnju i promet hrane za životinje.

Nusproizvodi životinjskog porijekla važan su faktor poslovanja u poljoprivredno-prehrambenom sektoru, jer mogu predstavljati i dodatnu vrijednost proizvodnji, ali i poseban rizik po zdravlje ljudi i životinja i stanje životne sredine. Ukoliko prema nekom od modela cirkularne ekonomije nije svrsishodna posebna obrada i prerada nusproizvoda životinjskog porijekla, potrebno je osigurati posebne sisteme kontrole i upravljanje tokom proizvodnje osnovnih proizvoda, odnosno tokom prometa, korištenja i/ili bezbjednog uklanjanja. U Federaciji BiH je potrebna izgradnja i opremanje postrojenja za preradu i bezbjedno uklanjanje nusproizvoda životinjskog porijekla, uz legislativno obavezivanje subjekata u proizvodnji hrane životinjskog porijekla na njihovo bezbjedno uklanjanje ili bezbjednu upotrebu u svrhe npr. proizvodnje tehničkih proizvoda, energije i sl. Pored izgradnje i opremanja posebnih postrojenja za zbrinjavanje nusproizvoda životinjskog porijekla (uključujući mrtve životinje), prema mogućnostima, u budžetskim sredstvima treba planirati i sufinansiranje troškova odlaganja ovih nusproizvoda kojima će biti izloženi proizvođači.

Briga o zdravlju životinja doprinosi, a često i određuje nivo sigurnosti hrane i ekonomičnost stočarske proizvodnje. Ovdje su od posebne važnosti sprečavanje širenja zaraznih bolesti životinja i zaštita ljudi od zaraznih bolesti koje se prenose sa životinja na ljude, ali i etički zahtjev za humano postupanje prema životinjama. Legislativa EU u ovom pogledu zahtijeva izradu i provođenje detaljnih planova za praćenje, kontrolu i iskorjenjivanje bolesti životinja, kao i provođenje mjera biološke sigurnosti na farmama. Prioritet i u narednom periodu ostaju zoonoze koje predstavljaju rizik za zdravlje ljudi, ali i ekonomski važne zarazne bolesti životinja. Aktuelne naknade za ubijene i/ili uginule životinje kod mjera suzbijanja širenja zaraznih bolesti životinja značajno su budžetsko opterećenje, a pri tome nemaju posebnog uticaja na provođenje preventivnih mjera i povećanje odgovornosti za zdravlje životinja kod uzgajivača. Problemu treba pristupiti ozbiljno, a jedna od mogućnosti je uspostavljanje održivijeg rješenja kroz javno-privatno partnerstva između uzgajivača životinja, državnih institucija, finansijskih institucija i osiguravajućih društava s ciljem ravnopravne i realne podjele odgovornosti i troškova kod suzbijanja i iskorjenjivanja zaraznih bolesti životinja.

Veterinarski lijekovi se moraju posmatrati sa dva aspekta. Jedan je zaštita zdravlja i terapija bolesnih životinja, a drugi je zaštita javnog zdravlja kroz obezbjeđivanje hrane bez ostataka veterinarsko-farmaceutskih proizvoda. Važno je naglasiti da se u posljednje vrijeme, prvenstveno u EU, uspostavljaju i snažna ograničenja u primjeni veterinarsko-farmaceutskih preparata koji dovode do povećanja rezistentnosti mikroorganizama koji uzrokuju bolesti. U ovom pogledu potrebno je unapređenje postojećeg sistema zaštite od prisustva rezidua veterinarsko-farmaceutskih supstanci u hrani kroz dalje jačanje sistema i procedura za odobravanje veterinarskih lijekova.

Registar farmi i identifikacija životinja neophodan su uslov za efikasnu kontrolu zdravlja i dobrobiti životinja, ali i za sljedivost i sigurnost hrane životinjskog porijekla. Sistem identifikacije životinja treba potpuno razviti i nastojati da se on funkcionalno poveže sa elementima sistema sljedivosti hrane u integrisan i konzistentan sistem sljedivosti u svim fazama proizvodnje i prometa hrane životinjskog porijekla.

Dobrobit životinja integriše se u sistem zdravlja životinja i sigurnosti hrane na način obezbjeđenja potrebne ravnoteže između zahtjeva i kriterijuma za dobrobit životinja, s jedne strane, i zdravstvenih, ekonomskih i socijalnih aspekata, ali i aspekata zaštite životne sredine, s druge strane. Trenutno samo manji broj farmi u Federaciji BiH zadovoljava zahtjeve standarda dobrobiti životinja, a poseban problem predstavljaju veći proizvodni pogoni sa elementima industrijskog uzgoja (posebno u svinjogojstvu i peradarstvu). Na ispunjavanju zahtjeva relativno dobro postavljenih aktuelnom legislativom treba kroz sisteme kontrola insistirati, posebno imajući u vidu da je poštovanje standarda o dobrobiti životinja posebno važno kod odobravanja izvoza u EU.

U domenu primarne biljne proizvodnje sigurnost hrane se obezbjeđuje kroz dobre higijenske i dobre poljoprivredne prakse na nivou poljoprivrednog gazdinstva. Ovdje se posebno važnim smatraju dosljedno provođenje mehanizama zaštite zdravlja kroz legislativno utvrđivanje maksimalno dozvoljenih rezidua pesticida u proizvodima biljnog i životinjskog porijekla te njihovom kontrolom, kao i poštivanjem kriterija za pravilnu upotrebu pesticida.

Pitanja sigurnosti hrane od posebnog su značaja u kontekstu izvoza proizvoda poljoprivrede i prehrambene industrije na tržište EU, ali i na druga, ne manje zahtjevnja tržišta. Ostvarena prava na izvoz nekih proizvoda iz domena animalne proizvodnje (riba, mlijeko, pileтина) u EU ohrabruje i potvrđuje da u BiH postoje regulatorni, institucionalni i kontrolni kapaciteti koji obezbjeđuju kredibilitet u pogledu sigurnosti hrane. Međutim, na ostvarenom se ne može ostaniti i potrebni su znatni dodatni naponi kako bi se unaprijedilo stanje sigurnosti hrane na domaćem tržištu, ali i kako bi se obezbijedio izvoz na tržište EU i druga tržišta znatno većeg broja poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda te živih životinja.

Ispunjavanje standarda u domenu sigurnosti hrane i zdravlja i dobrobiti životinja treba snažnije podržati kroz konkretne mjere poljoprivredne politike, a prvenstveno kroz sufinansiranje troškova potrebnih ulaganja na farmama i gazdinstvima. Sigurnost hrane treba da je znatno snažnije u fokusu savjetodavne podrške i specijalizovanih obuka za poljoprivrednike i proizvođače hrane. Doprinos sigurnosti hrane i s tim usko povezanim sistemima kontrole hrane, pored ažuriranja legislativnog okvira, nadležne institucije treba da daju kroz poboljšanja integracije i interoperabilnosti sistema evidencija i postojećih ili novouspostavljenih baza podataka. Od značaja može biti i podrška jačanju laboratorijskih kapaciteta, posebno u pogledu kontrola parametara sastava i kvaliteta hrane proizašlih iz legislativnih zahtjeva.

Unapređenje sistema zaštite zdravlja biljaka

Osnove pristupa EU u domenu zaštite zdravlja biljaka uspostavljene su kroz unapređenje nacionalnih sistema za efikasno i održivo funkcionisanje institucija i tijela nadležnih za zaštitu zdravlja biljaka i proizvoda biljnog porijekla, odobravanje tržišnog prometa u skladu s odredbama Međunarodne konvencije o zaštiti zdravlja biljaka te smanjenju rizika od upotrebe fitofarmaceutskih sredstava na zdravlje ljudi, životinja i stanje životne sredine. Insistira se na praktično stalnoj *procjeni fitosanitarnih rizika* i definisanju aktivnih mjera za efikasno smanjenje tih rizika. Ova, institucionalna, nastojanja treba upotpuniti aktivnostima na podizanju svijesti poljoprivrednih proizvođača i drugih subjekata u sistemima zaštite zdravlja biljaka o uticajima ovog sistema i na održivost poljoprivredne proizvodnje i na zdravlje konzumenata hrane.

Jedan od glavnih elemenata fitosanitarnog sistema je praćenje zdravstvenog stanja strateških poljoprivrednih kultura. Za ovo je potrebna izrada i provođenja programa praćenja, uz definisan odabir kultura i štetnih organizama za praćenje, uz koncentrisanje na karantinske štetne organizme. Na osnovu društvenih, ekonomskih, ekoloških i drugih faktora institucionalno je potrebno utvrditi prioritete programa praćenja na godišnjem nivou. *Fitosanitarnim monitoringom* utvrđuje se zdravstveno stanje biljaka, prisutnost i rasprostranjenost štetnih organizama na određenom području, ali se i stiču uslovi za olakšanje ili povećanje izvoza biljnih poljoprivrednih proizvoda.

U BiH odobrenja za upotrebu izdaju se za fitofarmaceutska sredstva koja sadrže aktivne supstance i druge sastojke odobrene u EU. U skladu sa zahtjevima relevantne legislative u EU, aktivnosti u domenima marketinga i upotrebe fitofarmaceutskih sredstva bi trebalo artikulirati kroz donošenje *akcionog plana za održivu upotrebu fitofarmaceutskih sredstva*. Ovim planom utvrđuju se ciljevi, mjere, indikatori praćenja i rokovi za postizanje održive upotrebe fitofarmaceutskih sredstava. Pitanja kvaliteta i pravilne primjene fitofarmaceutskih proizvoda treba utvrditi posebnim *programom monitoringa i kontrole* koji obuhvata provjeru

fitofarmaceutskih sredstava te njihovog skladištenja, distribucije i upotrebe. Kao poseban ili sistem integrisan sa pomenutim programom monitoringa i kontrole treba uspostaviti i programiran sistem *kontrole i monitoringa rezidua* barem odabranih aktivnih supstanci fitofarmaceutskih sredstava u poljoprivrednim proizvodima i prehrambenim proizvodima. U ovom pogledu potrebna je stalna i snažna podrška nadležnih inspekcijskih uprava.

U BiH su ostvareni određeni rezultati u primjeni tzv. integralne zaštite poljoprivrednih biljaka koja se koncentriše na proizvodnju zdravih biljaka uz što manje poremećaja agroekoloških sistema i podsticanje prirodnih mehanizma zaštite biljaka. Ovaj koncept je potrebno dalje jačati, između ostalog, i kroz snažnije promovisanje alternativnih pristupa ili tehnika zaštite biljaka koji za cilj imaju dalje smanjenje potreba za korištenjem fitofarmaceutskih sredstava. Za provođenje integralne zaštite biljaka od izuzetne važnosti je uspostavljanje *sistema prognoza i obaveštavanja* o pojavama ekonomski najvažnijih biljnih bolesti i štetočina. Ovi sistemi se, u pravilu, uspostavljaju preko mreže agrometeoroloških stanica i formiranih kanala informisanja poljoprivrednika o blagovremenoj primjeni preporučenih mjera za zaštitu zdravlja biljaka. Iako samo uspostavljanje prognozno-obavještajnog sistema nije jeftino i jednostavno, jednom uspostavljen sistem omogućava smanjenje troškova zaštite biljaka, doprinosi zaštiti životne sredine i povećava zdravstvenu sigurnost poljoprivrednih proizvoda.

Prema postojećim propisima u Federaciji BiH poslove u vezi prometa fitofarmaceutskim sredstvima mogu obavljati *lica sa certifikatom* kao dokazom o pohađanju posebne obuke i položenim ispitom. Međutim, ovim ili sličnim programima obuke i certificiranja bi trebalo obuhvatiti i agronome i poljoprivrednike koji direktno primjenjuju fitofarmaceutska sredstva, barem na većim posjedima. Iako su u Federaciji BiH za ovo uspostavljene određene regulatorne pretpostavke, potrebno je snažnije insistirati na obaveznoj *kontroli i certificiranju opreme* za profesionalnu primjenu fitofarmaceutskih sredstava.

Osiguravanje pravilne upotrebe fitofarmaceutskih sredstava ne može biti bez educiranja, obuke i podizanja svijesti svih relevantnih subjekata o važnosti pravilne primjene za zaštitu zdravlja ljudi i životinja te za zaštitu životne sredine. Svi, ili barem svi tržišno orijentisani poljoprivredni proizvođači trebali bi biti dužni voditi *evidenciju o vrstama i načinima upotrebe fitofarmaceutskih sredstava* po površinama i kulturama, sa informacijama o datumima i dozama primjene, sve uz potrebu inspekcijskog kontrolisanja.

Standardi i sheme kvaliteta u poljoprivredi i prehrambenoj industriji

Polazeći od danas globalno prihvaćenog načela da je odgovornost za sigurnost hrane na svakom učesniku u lancu njene proizvodnje i distribucije, sve veći broj ozbiljnih poljoprivrednih proizvođača i praktično svi važniji subjekti prehrambene industrije uvide i primjenjuju različite standarde za obezbjeđenje kako sigurnosti hrane, tako i njenih drugih kvalitativnih svojstava. Standardi su po sebi neobavezujući, iako ih se legislativom može prevesti u obavezujuće norme. U ovom pogledu je npr. tipičan primjer HACCP sistem kojeg je Komisija Codex Alimentarius davno preporučila kao model preventivnog djelovanja i efikasnog sprečavanja zdravstvenih rizika u vezi sa hranom tokom njene proizvodnje. HACCP je, međutim od preporuke u međuvremenu postao zakonski obavezujući sistem za sve prerađivače i proizvođače hrane.

Pored pometnutog HACCP sistema, danas postoje desetine standarda u užem smislu prilagođenih za osiguranje provođenja dobrih higijenskih praksi i obezbjeđenje visokog nivoa sigurnosti poljoprivrednih proizvoda i hrane (ISO 2200, FSSC 22000, SQF, ISF, GSFI, GLOBALG.A.P sa verzijama za različite poljoprivredne proizvodnje, IFS, BRC, GMP + FSA, Halal standard, Kosher standard, da se pomenu samo neki). Neki od njih su izuzetno zahtjevni i skupi za uvođenje i održavanje, ali su u pravilu i renomirani. Važno je naglasiti da se proizvodni sistem koji pod zakonskom obavezom ili dobrovoljno pristupa uvođenju i primjeni standarda mora svojim definisanim ciljevima, vizijama i razvojnim projekcijama jasno

i odgovorno odrediti u pravcu proizvodnje zdravstveno sigurne i na druge načine nutritivno vrijedne i kvalitetne hrane. Iako su prave svrhe uvođenja i primjene standarda u poljoprivredi i prehrambenoj industriji poboljšanja organizacije i osiguranje sigurnih i kvalitetnih proizvoda za tržište, mnogi proizvodni sistemi uvođenje i održavanje standarda vide i kao dobar marketinški alat.

Iako se po svojoj osnovnoj intenciji znatno razlikuju od standarda, tzv. sheme kvaliteta u poljoprivredi i prehrambenoj industriji, pored garancije kvaliteta, sastava i metoda proizvodnje, u pravilu osiguravaju i zdravstveno sigurnije proizvode. I u našoj praksi su već poznati modeli zaštite porijekla (PDO) ili geografskog porijekla (PGI) prehrambenih proizvoda te posebne kategorije zaštite garantovanog tradicionalnog kvaliteta (TSG). Pravo na isticanje oznaka porijekla ili garantovanog tradicionalnog kvaliteta proizvođači stiču na osnovu praćenja i mišljenja certifikacijskih tijela, što potrošačima pruža znatne garancije o ukupnom kvalitetu proizvoda koji su, usput, na tržištu najčešće i skuplji od proizvoda bez ovih oznaka.

Kako je održavanje jednom uvedenog standarda ili sheme kvaliteta pod stalnim nadzorom kompetentnih certifikacijskih tijela, sasvim je svrsishodno da se kao vrlo efikasan način unapređenja sigurnosti hrane (ali i njenih drugih kvaliteta) iz budžetskih sredstava osigura ako ne potpuno finansiranje, onda barem sufinansiranje troškova uvođenja standarda i shema kvaliteta u poljoprivredi i prehrambenoj industriji. Kontrola upotrebe budžetskih sredstava za ove namjene je jednostavna, a klijenti koji pristupaju uvođenju standarda ili shema kvaliteta u pravilu su među najodgovornijim sektorskim akterima.

Uspostavljanje održivog prehrambenog sistema

Održivost agro-prehrambenog sistema dugoročan je zadatak koji zahtijeva niz promjena u pristupima i strukturalne intervencije. Među elementima održivosti ovog sistema čijem aktiviranju se može pristupiti i u aktuelnim uslovima je prije svega jasniji odgovor poljoprivrede i proizvodnje hrane na zahtjeve društva za većim stepenom kvaliteta i zdravstvene sigurnosti hrane, uključujući nutritivni sastav i pitanja hrane koja završava kao otpad. Kroz institucionalno-stručnu saradnju bi trebalo pristupiti izradi plana za snabdijevanje hranom i sigurnost hrane, sa programom snažnijeg promovisanja domaćih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i, posebno, s ciljem jačanja održive proizvodnje i potrošnje.

Priprema strateškog dokumenta za održive prehrambene sisteme i njegovo eventualno legislativno promovisanje, između ostalog, podrazumijeva revidiranje ili osuvremenjivanje legislative u barem slijedećim domenima: a) sredstva za zaštitu zdravlja biljaka (posebno kroz olakšavanje stavljanja na tržište sredstava za zaštitu biljaka sa biološki aktivnim supstancama); b) aditivi u hrani za životinje s ciljem smanjenja uticaja stočarstva na životnu sredinu; c) održiva upotreba pesticida uz jačanje integralne zaštite i smanjenje ovisnosti od korištenja pesticida; d) materijali u kontaktu s hranom u vezi sa zdravstvenom sigurnošću hrane, e) tržišni standardi za poljoprivredne i prehrambene proizvode i proizvode ribarstva i akvakulture s ciljem smanjenja rasipanja hrane i povećanja snabdjevenosti održivim proizvodima. Uz ovo, potrebno je promovisanje nove korporativne kulture i orijentacije prema kojoj će prehrambena industrija kroz svoje razvojne strategije uvoditi i primjenjivati principe održivih sistema proizvodnje, distribucije i potrošnje hrane. Slijedeći, ne manje važan, pravac su aktivnosti na promovisanju održivijih sistema ishrane kroz npr. ograničenja u reklamiranju hrane bogate solju, šećerima i mastima, uspostavljanje modela deklarisanja prehrambenih proizvoda koji će potrošačima omogućiti na informacijama zasnovan i svjestan izbor zdravstveno primjerenije hrane. Komplementarno s ovim aktivnostima može biti i barem inicijalno uspostavljanje tzv. školskih shema (voće, povrće, mlijeko), odnosno nabavka održivo proizvedene hrane (npr. organsko) za škole i javne ustanove čime se, pored poboljšanja kvaliteta ishrane, promovišu održivi sistemi proizvodnje hrane.

U našim uslovima se važnom problemu rasipanja hrane (odlaganju hrane u otpad) još ne pristupa sa dovoljno ozbiljnosti. Smanjenje rasipanja i bacanja hrane jedan su od praktično najjednostavnijih načina, kako za povećanje prehrambene sigurnosti stanovništva, tako i za povećanje održivosti prehrambenog lanca. Uz to, smanjenje bacanja hrane ima bitnog indirektnog uticaja na standard stanovništva i životnu sredinu. U narednom strateškom periodu bilo bi potrebno barem inicirati izradu programa smanjenja rasipanja hrane i postupanja sa odbačenom hranom (humanitarni programi i sl.).

4.4.6.2. Unapređenje institucionalnog i zakonodavnog okvira

Institucionalno-zakonodavni okvir Federacije BiH dozvoljava funkcionisanje sektora poljoprivrede i realizaciju dosadašnjih poljoprivrednih politika. Međutim, niz sektorskih aktera – od nadležnih institucija do poljoprivrednika – nepodijeljenog je stava da je za snažniji napredak i modernizaciju sektora potrebno znatno jačanje institucionalnog i zakonodavnog okvira. Sa donošenjem novog strateškog plana razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja biće potrebno pristupiti revidiranju postojeće i izradi i usvajanju nove sektorske legislative. Uporedo s tim, a zbog niza, za naše uslove novih i izazovnih strateških intervencija i mjera, mora se pristupiti i institucionalnom jačanju koje podrazumijeva jačanje (personalno i tehničko-tehnološko) postojećih institucija, ali i stvaranje novih organizacija i institucija potrebnih za realizaciju strateški zacrtanih ciljeva i budući dinamičniji razvoj sektora.

Tokom implementacije usvojene strategije (period do 2027. godine) prije svega aktivnošću postojećih nadležnih institucija potreban je praktično stalan rad na kreiranju novih i nadogradnji postojećih zakonskih i podzakonskih propisa. Biće, naime, potrebno da se po usvajanju nove strategije razvoja sektora izvrše i potrebna usklađivanja postojećeg zakonodavnog okvira. Pored toga, mora se nastaviti sa usklađivanjem sektorske legislative sa aktuelnom (i često mijenjanom) sektorskom legislativom u EU. Na kraju je poseban izazov na unapređenju legislativnog okvira sektora poljoprivrede u vezi sa novim zahtjevima vezanim za zadatke sektora u prilagođavanju klimatskim promjenama i zaštiti životne sredine. Iako institucije Federacije BiH snažno podržavaju i konstruktivno doprinose uspostavljanju elemenata sektorske legislative na državnom (BiH) nivou, potrebno je radi nesmetanog funkcionisanja tržišta voditi računa i o potrebnoj harmonizaciji propisa na relacijama BiH – Federacija BiH, ali i Federacija BiH – Republika Srpska.

Harmonizacija sektorskih zakonskih i podzakonskih propisa sa relevantnom legislativom EU je već uobičajena praksa u BiH koja se, međutim, ne odvija uvijek željenom brzinom. Predstojeći period će za kreatore i donosioce sektorske legislative u Federaciji BiH biti znatno izazovniji imajući u vidu novu, "zelenu", poljoprivrednu politiku EU. Iako zakonodavne institucije u Federaciji BiH imaju potrebna prethodna iskustva, kod transpozicije sektorske legislative EU u narednom periodu biće potrebni dodatni naponi, pažnja i, posebno, visok stepen koordinacije sa institucijama koje kreiraju i donose zakonske i podzakonske propise na državnom (BiH) nivou.

Nova strategija razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja podrazumijeva i promjene politika što zahtijeva i prilagođavanja postojećih ili donošenje novih zakonskih i podzakonskih propisa koji su osnovna sredstva realizacije utvrđenih politika. Pored intervencija u ključnim zakonskim propisima za realizaciju nove poljoprivredne politike (Zakon o poljoprivredi i Zakon o novčanim podsticajima u poljoprivredi), biće potrebne intervencije i u još nekoliko važnih oblasti kako bi se osiguralo konzistentno provođenje zacrtanih strateških ciljeva. Ne ulazeći u legislativne intervencije manjeg obima koje će trebati provesti na značajnom broju postojećih zakonskih i podzakonskih propisa, ovdje treba istaći nekoliko veoma važnih problema koji već dugo čekaju na adekvatna zakonodavna rješenja. To su: 1) pitanja obaveznih doprinosa i poreza te poreza na dohodak poljoprivrednika; 2) pitanja tretmana državnog poljoprivrednog zemljišta u federalnom Zakonu o stvarnim pravima i 3) legislativno jačanje uloge i značaja poljoprivrednih zadruga.

Poljoprivredno zemljište u državnom vlasništvu, kao neobnovljiv resurs, potrebnim izmjenama i dopunama Zakona o stvarnim pravima treba zaštititi od trajnog otuđenja i uz odgovarajuće izmjene i dopune Zakona o poljoprivrednom zemljištu dalje zaštititi od čestih i neopravdanih prenamjena korištenja. Poljoprivredne zadruge mogu biti, a u zemljama sa razvijenom poljoprivrednom proizvodnjom i jesu važan razvojni faktor sektora. Na drugim mjestima u ovom dokumentu elaborirani su aktuelni problemi poljoprivrednog zadrugarstva, pri čemu prevazilaženje njihovog znatnog broja traži i modernu legislativu o poljoprivrednim zadrugama i njihovim djelatnostima.

Ovdje je potreban nešto detaljniji osvrt na pitanja obaveznih doprinosa i poreza te poreza na dohodak poljoprivrednika koji traže prilagođavanje znatnog broja zakonskih i podzakonskih propisa kojima se na nivou Federacije BiH uređuju ova pitanja. Provedene analize pokazuju da bi u pogledu doprinosa za penziono i zdravstveno osiguranje poljoprivrednika bilo korisno razmotriti efikasna legislativna rješenja u nekim susjednim zemljama. Zakonska rješenja za nosioce porodičnih poljoprivrednih gazdinstava u pogledu penzionog osiguranja treba tražiti na tragu relativno uspješno provedenih modela, odnosno između mogućnosti fakultativne uplate penzionog osiguranja za nosioce porodičnog poljoprivrednog gazdinstva koji nisu obveznici poreza na dohodak, te propisivanja obaveznog penzionog osiguranja za nosioca porodičnog poljoprivrednog gazdinstva koji je mlađi od 50 godina kako bi ispunio minimalne uslove za ostvarivanje prava na penziju do napunjenih 65 godina života. Legislativno rješenje pitanja zdravstvenog osiguranja poljoprivrednika, uz obavezno povezivanje sa upisom u registar poljoprivrednih gazdinstava, treba tražiti kroz smanjenje procenta za izračunavanje mjesečnog doprinosa za zdravstveno osiguranje, odnosno kroz model zakonski utvrđenog izdvajanja prihvatljive visine sredstava poljoprivrednika za ove svrhe. Pitanja poreza na dohodak poljoprivrednika, kroz odgovarajuće izmjene relevantnih podzakonskih propisa, bi se trebalo rješavati kroz ustanovljavanje maksimalno ostvarenih godišnjih primanja porodičnog poljoprivrednog gazdinstva na koja se ne obračunava i ne uplaćuje porez na dohodak. U vezi s ovim, zakonski je potrebno urediti obavezu sistematizovane evidencije prodaje poljoprivrednih proizvoda gazdinstva koja bi bila predmet inspekcijskog nadzora. Na bazi evidencije prihoda kroz prodaju poljoprivrednih proizvoda i primanja po osnovu svih dodijeljenih novčanih podrški gazdinstvu, vršila bi se njegova kategorizacija po pitanju obaveze ili oslobođanja od obaveze uplate poreza na dohodak. Poljoprivredna gazdinstva čiji godišnji dohodak prelazi maksimalno utvrđenu visinu dohotka za oslobođanje od poreza na dohodak, ali ne prelazi 50.000 KM (koliko je trenutni minimum za ulazak u sistem PDV) bi trebalo dalje kategorizirati (u npr. tri kategorije prema visini ostvarenog dohotka) te kroz sistem paušalnog oporezivanja utvrditi visine mjesečnih i godišnjih paušalnih iznosa poreza na dohodak. Ove iznose bi svakako trebalo utvrđivati uz uvažavanje uobičajeno značajno visokih porezno priznatih izdataka u poljoprivrednoj proizvodnji, odnosno uspostaviti sistem u kojem će se kroz stimulativnu poresku politiku osigurati povećanje broja poljoprivrednika koji će po fer uslovima plaćati porez na dohodak.

Ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva Federacije BiH kao instituciji od koje se očekuje da planira, koordinira i u mnogim elementima praktično realizuje poljoprivrednu politiku je potrebno institucionalno jačanje posebno u pogledu jačanja personalnih kapaciteta, ali i u pogledu stvaranja novih organizacionih jedinica te u pogledu jačanja tehničke infrastrukture. U kantonima Federacije BiH djeluju kantonalna ministarstva poljoprivrede (ili odjeli za poljoprivredu pri ministarstvima privrede) koja angažuju značajan broj zaposlenih i određenu tehničku infrastrukturu. Iako postojeći zakonski okvir insistira na visokom stepenu koordinacije aktivnosti federalnog i kantonalnih ministarstva to nije stalna praksa pa se i iz ovih razloga nominalno značajni personalni kapacitet nadležnih ministarstva ne koriste uvijek na najefikasniji način.

Na nivou Federacije BiH je potrebno dovršiti neke, ali i započeti značajan broj drugih aktivnosti na uspostavljanje integrisanog poljoprivrednog informacionog sistema. Ovaj

višestruko koristan sistem uobičajeno čine: 1) statistički sistem (baziran na podacima iz popisa poljoprivrede na koji se u Federaciji BiH čeka decenijama); 2) mreža računovodstvenih podataka poljoprivrednih gazdinstava (FADN); 3) poljoprivredni tržišni informacijski sistem i 4) Registri i GIS podsistemi (registar poljoprivrednih gazdinstava, registar klijenata, registar identifikacije životinja, fitosanitarni registar, vinogradarsko-vinarski registar, registar organskih proizvođača i sl.) i 5) integrisani administrativno-kontrolni sistem (IACS, sa sistemom identifikacije zemljišnih parcela, digitalnom bazom podataka o životinjama u sistemu podsticaja, integrisani sistem kontrole zahtjeva za podsticaje i kontrola na licu mjesta). Kako je navedeno, u Federaciji BiH su uspostavljeni funkcionišu neki elementi ovog zahtjevnog sistema, dok je neke potrebno zaokružiti ili tek uspostaviti. U ovom pogledu, zbog visokih troškova, posebno je zahtjevno uspostavljanje IACS sa sistemom identifikacije zemljišnih parcela (LPIS). Uspostavljanje i efektivno uvezivanje svih ovih segmenata u integrisani poljoprivredni informacijski sistem je zahtjevan zadatak, ali se njegovom realizacijom obezbjeđuje niz koristi i za institucije i za poljoprivrednike i za javna sredstva namijenjena podsticanju razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Pored navedenog, u Federaciji BiH je potrebno jačanje ili uspostavljanje još nekih sistema važnih i za analitičko-strateške potrebe institucija, ali i za ukupan razvoj sektora. Ovdje treba pomenuti npr. uspostavljanje sistema za kontrolu i sigurnost poljoprivrednih proizvoda i hrane te, posebno važno uspostavljanje integrisanog sistema poljoprivrednog znanja i inovacija (AKIS) o čemu se više detalja nalazi na drugom mjestu u ovom dokumentu.

Mjera 1.1.10. Tehnička podrška Federalnom ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva za provođenje politika i jačanje sistema sigurnosti hrane

Posebnu kategoriju mjera predstavljaju tzv. opće usluge, a što je pojam koji se odnosi na uspostavu odgovarajućeg institucionalnog ambijenta za realizaciju poljoprivrednih politika, politike ruralnog razvoja, politike sigurnosti hrane i politike zaštite zdravlja biljaka i životinja. Opće usluge su sve one usluge koje pružaju institucije na različitim nivoima državne vlasti, a koje stvaraju okvir za uređeno i neometano funkcionisanje poljoprivrednog sektora i ispunjavanje njegovih ciljeva i svrhe postojanja.

Kroz ovu mjeru podržava se Federalno ministarstvo poljoprivrede, te različite državne, federalne i kantonalne institucije koje sudjeluju u sistemu ili kao kreatori poljoprivredne politike, ili sudjeluju u njenom provođenju, odnosno čine dio sistema sigurnosti hrane u Bosni i Hercegovini.

Pored kapaciteta samog ministarstva i različitih projekata koji trebaju biti realizirani da bi ministarstvo moglo ispuniti ulogu kreatora i implementatora poljoprivredne politike, važnu ulogu imaju i poljoprivredne savjetodavne i izvještajno prognozne službe koje trebaju pomoći poljoprivrednicima, drugim korisnicima zemljišta, odnosno malim i srednjim preduzećima u ruralnim područjima da poboljšaju privredne rezultate, okolišnu učinkovitost i otpornost svojih gazdinstava, preduzeća i ulaganja.

Institucije koje djeluju u području sigurnosti hrane, bez obzira da li su one na državnom, entitetskom ili kantonalnom nivou, imaju vrlo važno mjesto i ulogu budući da sprječavaju ili ograničavaju pojavu i širenje zaraznih bolesti i štetnika, odnosno smanjuju rizik od pojave zdravstvene neispravnosti hrane i nastajanja štetnih posljedica po ljude, domaće životinje, biljke ili okoliš.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa garantovanom povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdjevenosti hranom
Naziv mjere	Mjera 1.1.10. Tehnička podrška Federalnom ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva za provođenje politika i jačanje sistema sigurnosti hrane

Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Podmjera tehničke pomoći za Federalno ministarstvo poljoprivrede odnosi se na izdvajanja radi stvaranja tehničkih i organizacijskih preduslova za programiranje, implementaciju, praćenje i ocjenjivanje efekata poljoprivredne politike. U okviru navedenog važno mjesto ima informatizacija sistema i osiguravanje IT tehnologije i softvera za vođenje RPG i RK i drugih registara, obradu zahtjeva za podrškama, informiranje zainteresirane javnosti i izvještavanje. Pored toga podmjera može uključivati izradu potrebnih naučnih i stručnih studija i projekata koji su osnova za programiranje poljoprivredne politike, obuku službenika te izradu i evaluacija strateških dokumenata. Posebna podmjera odnosi se na tehničko opremanje i neophodne obuke za uspostavu funkcionalne poljoprivredne savjetodavne službe na nivou Federalnog ministarstva poljoprivrede, ali i kantonalnim i općinskim nivoima, koja će biti usmjerena na poljoprivrednike, osposobljena pružati kvalitetne usluge u vidu stručnih savjeta, pomaganja u donošenju poslovnih odluka i pripremi poslovnih planova za investicije na PG-ima. U okviru općih usluga važno mjesto ima i podmjera vezana za sigurnost hrane koja obuhvaća sredstva za intervencije u slučaju pojave zaraznih bolesti i štetnika, opremanje laboratorija, opremanje veterinarske inspekcije i Federalne uprave za inspeksijske poslove, ali i institucija zaduženih za zaštitu zdravlja bilja i sigurnost hrane na državnom nivou. Većina ovih aktivnosti provodi se u okviru ARCP projekta koji se realizira iz sredstava Svjetske banke.							
Strateški projekti								
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori					Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti
	▪ Iznos sredstava za finansiranje tehničke podrške Federalnom ministarstvu poljoprivrede (KM)					0		8.413.000
	▪ Iznos sredstava za finansiranje tehničke podrške radu poljoprivredne savjetodavne službe (KM)					0		2.802.000
	▪ Iznos sredstava za opremanje laboratorija u Federaciji BiH (KM)					0		5.505.000
	▪ Iznos sredstva za opremanje federalnih inspekcija (KM)					0		3.523.000
	▪ Iznos sredstava za opremanje državnih institucija u sistemu sigurnosti hrane (KM)					0		1.975.000
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Da bi mogli prepoznati i promovisati proizvodnju hrane s posebnim i vrijednim karakteristikama, da bi se osigurala održiva proizvodnja hrane, smanjilo rasipanje i podigao nivo dobrobiti životinja, neophodni su institucionalni kapaciteti koji to mogu realizirati. Usluge savjetodavne službe poljoprivrednicima omogućavaju pristup osposobljavanju, prijenosu znanja i inovacija, savjetovanju te korištenju savremenih IT, čime doprinosimo ostvarenju prioriteta 1.2. Savjetodavci im mogu pomoći pri donošenju ključnih odluka za poslovanje, pristupu sredstvima podrške i izvorima za finansiranje njihovih investicija, što doprinosi ostvarivanju Prioriteta 1.1., jer omogućava stvaranje održivog dohotka i u krajnjem slučaju poboljšava sigurnost snabdijevanja hranom na domaćem tržištu. Savjetodavna služba osigurava prijenos znanja neophodnih za ublažavanje i prilagodbu na nepovoljne uticaje klimatskih čimbenika, te može pomoći u promociji prelaska na održive izvore energije, čime doprinosimo ostvarivanju prioriteta 2.1. Bez sistema sigurnosti hrane poljoprivredna proizvodnja bila bi znatno izloženija širenju zaraznih bolesti i štetnika, postojali bi veliki rizici po zdravlje potrošača, a to bi ugrozilo opstanak i poslovanje velikog broja PG-a, i dodatno otežalo snabdijevanje domaćeg stanovništva hranom iz domaćih izvora. Također, bez odgovarajućeg institucionalnog razvoja neće biti moguće ispravno implemetnirati mjere i podmjere planirane Strategijom, niti imati kontrolu i nadzor nad budžetskim sredstvima i kreditnim zaduženjem iz kojih se vrši finansiranje mjera poljoprivredne politike. Dakle, bez razvoja i izgradnje institucija nije moguće normalno funkcioniranje i upravljanje razvojem sektora poljoprivrede u Federaciji BiH, niti je moguće ostvarivati napredak u procesu EU integracija u tri pregovaračka poglavlja (poljoprivreda, sigurnost hrane i ribarstvo).							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	5.096.041	5.100.000	5.770.000	5.870.000	5.900.000	5.950.000	5.980.000
	Izvor:	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
	Iznos:	0	0	8.137.000	6.140.000	3.830.000	2.164.000	1.219.000
	Izvor:	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB

Period implementacije mjere	2021. – 2027.
Institucija odgovorna za koordinaciju implementacije mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva
Nosioci mjere	Sektor za poljoprivredu, Sektor za ruralni razvoj i PSS, Sektor za veterinarstvo, Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ
Ciljne grupe	Federalno ministarstvo poljoprivrede, federalna i kantonalne poljoprivredne savjetodavne službe, laboratoriji za kontrolu u oblasti poljoprivrede i prehrambene industrije, federalne veterinarske i poljoprivredne inspeksijske službe, Agencija za sigurnost hrane BiH i Uprava za zaštitu zdravlja bilja BiH

5. IDENTIFIKACIJA STRATEŠKIH PROJEKATA

U okviru Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja identificirani su strateški projekti čija realizacija može značajno doprinijeti ostvarenju strateških ciljeva i njenoj uspješnoj implementaciji. Prema važećoj Uredbi strateški projekat je intervencija od najvećeg značaja za ostvarenje strateških ciljeva. Oni trebaju imati višestruki učinak na razvoj i njihova implementacija može biti osnova za pokretanje drugih projekata. Implementacija strateških projekata treba imati pozitivan uticaj na poboljšanje kvaliteta života veće grupe građana, a naročito socijalno ugroženih kategorija stanovništva, te omogućiti održivi rast i razvoj.

5.1. Strateški projekti identifikovani u Strategiji poljoprivrede i ruralnog razvoja

Analizom stanja u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja izvršenom u prvom dijelu ovog dokumenta uočeno je nekoliko kategorija intervencija koje bi mogle biti obuhvaćene pojmom strateški projekti.

U području optimizacije korištenja prirodnih resursa to bi svakako mogla biti provođenje uređenja poljoprivrednog zemljišta (arondacija, komasacija, remedijacija) na svim pogodnim lokalitetima u Federaciji BiH, zatim izgradnja sistema za navodnjavanje i odvodnju, prvenstveno na komasiranom i konsolidovanom zemljištu, kultivacija pogodnog krša (za podizanje nasada južnog voća, vinograda i maslinika), kultivacija livada i pašnjaka radi poboljšanja prinosa zelene mase i privođenje kulturi zapuštenog poljoprivrednog zemljišta (neobrađeno zemljište koje je zakorovljeno i obraslo samoniklim i šumskim raslinjem na kojem je vegetacijsko proizvodni ostatak duže od dvije godine).

Druga kategorija strateških projekata moglo bi biti jačanje i razvoj zadružnog sektora kao važnog čimbenika za unaprjeđenje položaja malih poljoprivrednih gazdinstava kroz uvođenje i primjenu zadružnih principa u praktično poslovanje poljoprivrednih zadruga u Federaciji BiH, uključivanje zadruga u proizvođačke grupe, proizvođačke organizacije i udruženja proizvođačkih organizacija u Federaciji BiH.

Naziv strateškog projekta	<i>Provođenje uređenja poljoprivrednog zemljišta (navodnjavanje, arondacija, komasacija, remedijacija)</i>
Opis strateškog projekta	Veličina poljoprivrednih gazdinstava s obzirom na ukupno raspoloživu količinu poljoprivrednog zemljišta, ali i broj parcela, predstavlja objektivnu zapreku jačanju konkurentnosti poljoprivrednog sektora u Federaciji BiH. Na usitnjenim parcelama nije moguće koristiti modernu poljoprivrednu mehanizaciju velikog učinka, što direktno smanjuje efikasnost i produktivnost angažirane radne snage, povećavaju se troškovi i općenito smanjuje konkurentnost proizvodnje. Kada tome dodamo i prostornu disperziranost zemljišnih čestica koja uzrokuje velike troškove dolaska do parcela i s tim povezane prazne hodove, jasno je da bez uređenja poljoprivrednog zemljišta ne možemo očekivati dostizanje konkurentnosti poljoprivrednog sektora u zemljama okruženja i EU. Iz istih razloga vlasnici koji svoje zemljište žele dati u zakup teško pronalaze zakuplijače, što je dobrim dijelom uzrok toliko

	velikog udjela neobrađenih površina. Pored toga u nekim područjima imamo kronične probleme sa odvodnjom u proljetnom i jesenskom periodu, odnosno sušom u ljetnim mjesecima. Iz navedenih razloga gotovo svake godine imamo velike štete koje znatno umanjuju prihod poljoprivrednih gazdinstava, pa čak dovode u pitanje i sam njihov opstanak. Da bi ovaj strateški projekat mogao biti nesmetano proveden potrebno je, pored osiguranja sredstava i izrade planova provođenja, izvršiti izmjene postojećeg Zakona o komasaciji na način da je za pokretanje projekta komasacije dovoljno izjašnjenje 50% vlasnika i korisnika poljoprivrednog zemljišta koji su izašli na referendum o provođenju komasacije. Projekti komasacije, navodnjavanja i odvodnje finansira Federacija BiH iz kreditnih sredstava, a realizira ih u uskoj saradnji sa jedinicama lokalne samouprave.							
Očekivani efekti	Projekti komasacije s kojim je povezano cjelovito uređenje poljoprivrednog zemljišta (njivski putevi, odvodni kanali, grupiranje i okrupnjavanje parcela, navodnjavanje) su projekti od najvećeg strateškog značenja jer imaju višestruk pozitivan uticaj na poljoprivredni sektor u cjelini. Provođenje navedenog strateškog projekta rješavamo gotovo sve gore spomenute slabosti našeg poljoprivrednog sektora. Omogućavamo upotrebu moderne i učinkovite poljoprivredne mehanizacije, povećavamo učinkovitost raspoložive radne snage, smanjujemo troškove praznih hodova i transporta, olakšavamo pristup parcelama, rješavamo pitanje odvodnje i navodnjavanja, smanjujemo štete od prirodnih nepogoda i stvaramo preduslove za rast konkurentnosti, kvaliteta i količine poljoprivrednih proizvoda. Također, porastao bi interes za uzimanje poljoprivrednog zemljišta u zakup što bi doprinijelo povećanju količine hrane iz domaćih izvora, smanjilo ovisnost o uvozu i osiguralo viši stepen sigurnosti snabdijevanja našega stanovništva.							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:			5.731.000	1.973.000	9.925.000	9.755.000	5.011.000
	Izvor:			ARCP	ARCP	ARCP	ARCP	ARCP
	Iznos:					15.000.000	45.000.000	30.000.000
	Izvor:					WB	WB	WB

Naziv strateškog projekta	<i>Jačanje i razvoj zadružnog sektora</i>
Opis strateškog projekta	Poljoprivredne zadruge su oblik organizovanja malih poljoprivrednih proizvođača koji predstavlja optimalni okvir za ostvarivanje interesa i zadovoljavanje potreba njihovih poljoprivrednih gazdinstava. Zadruge prije svega omogućavaju bolje povezivanje poljoprivrednih gazdinstava sa tržištima objedinjavanjem njihove ponude, te osiguravaju uvođenje jedinstvene tehnologije proizvodnje i međunarodnih standarda kvaliteta. Pored toga, kroz veće nabavke one mogu smanjiti troškove nabavke inputa i olakšati pristup kreditima. Direktni prijenos novih znanja i tehnologija u proizvodnju i podizanje svijesti o važnosti sigurnosti hrane i zaštite okoliša također mogu biti dio zadružnih aktivnosti. Članstvo u zadrugi poljoprivredniku daje pravo na odlučivanje o poslovanju zadruge i na taj način mogućnost direktnog uključivanja njegovih interesa i potreba u poslovne odluke zadružnih tijela. U slučaju kada je politika zadruge stvaranje profita, članovi zadruge imaju pravo na sudjelovanje u odlukama o ulaganju, odnosno raspodjeli ostvarene dobiti. Prema FAO-u zadruge su prvi stup za budući razvoj poljoprivrede, sigurnosti hrane i smanjenja gladi u svijetu. Zadruge trebaju dobiti posebno mjesto u okviru mjere vezane za uspostavu i rad proizvođačkih grupa tako da nivo podrške za administrativne troškove rada proizvođačke grupe bude povezana sa brojem zadrugara, a ne samo za vrijednost godišnje proizvodnje proizvođačke grupe kojoj je nosilac poljoprivredna zadruga. Pored toga u okviru edukacija koje pripremaju i provode poljoprivredne savjetodavne službe treba osigurati poseban program obuka za menadžment zadruga vezano za osposobljavanje u planiranju i organizovanju proizvodnje, marketingu, praćenju i analizi poslovnih odluka i ostvarenih rezultata zadruga u neprestano promjenjivom okruženju. Uključivanje zadruga u sistem AKIS-a od velike je važnosti za širenje znanja i inovacija u poljoprivrednom sektoru te njihovu praktičnu upotrebu na poljoprivrednim gazdinstvima budući da stručnjaci zaposleni u zadrugama na najbolji način mogu povezati teorijska znanja i njihovu praktičnu primjenu. Donošenje zakona o poljoprivrednim zadrugama koji bi promovisao primjenu zadružnih principa i davao prednost zadrugama sa većim brojem zadrugara stvorio bi preduslove za dodjelu dodatnih sredstava u okviru podmjere za podršku osnivanju preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom.
Očekivani efekti	Registrovanje većeg broja poljoprivrednih zadruga u kojima su osnivači mali poljoprivredni proizvođači, a koje u svome radu i poslovanju u potpunosti primjenjuju zadružne principe rezultirat će brojnim pozitivnim efektima.

	Uspostavom takvih zadruga objedinit će se ponuda i povećati pregovaračka moć poljoprivrednih proizvođača, a na bazi većih narudžbi smanjit će se cijena inputa za proizvodnju (zaštitna sredstva, min. gnojivo, sjeme, sadnice i sl.). Skraćivanjem lanaca distribucije isključivanjem nepotrebnih posrednika porast će otkupna cijena poljoprivrednih proizvoda, a zbog opsega transporta smanjit će se troškovi po jedinici proizvoda, što otvara mogućnost prodaje i na udaljenim tržištima. Izgradnjom zajedničkih skladišnih prostora povećava se trajnost proizvoda, produžava sezona prodaje i postižu povoljnije cijene zbog izbjegavanja sezonskih fluktuacija cijena. Pored pozitivnih učinaka na poljoprivredna gazdinstva otvorit će se i nova radna mjesta za mlade stručnjake iz oblasti poljoprivrede i agroekonomije, i pomoći održivi razvoj ruralnih prostora kojima sada prijeti napuštanje poljoprivredne djelatnosti i iseljavanje u urbana središta ili inozemstvo. Za finansiranje aktivnosti pretpostavljena je trećina raspoloživih sredstava iz mjere za osnivanje ruralnih preduzeća i mjere za uspostavu i rad proizvođačkih grupa.							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	500.000	800.000	1.000.000	1.500.000	2.000.000	2.150.000	2.250.000
	Izvor:	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet

Naziv strateškog projekta	Uspostavljanje sistema poljoprivrednog znanja i inovacija (AKIS-a) u Federaciji BiH							
Opis strateškog projekta	Sistem poljoprivrednog znanja i inovacija (Agricultural Knowledge and Innovation System – AKIS) se uspostavlja s ciljem osiguranja stalne saradnje između predstavnika grupa sektorskih aktera – poljoprivrednih proizvođača i proizvođača hrane, preduzetnika, potrošača, sektora šumarstva, institucija sa užim i širim nadležnostima u sektoru, poljoprivrednih savjetnika, istraživača i dr. koji zajednički identifikuju sektorske probleme te kreiraju i provode istraživačke i slične projekte koji nude rješenja za njihovo prevazilaženje. Sistem bi trebao omogućiti stvaranje i razmjenu znanja na otvoren način s osiguranim prostorom za susrete aktera i razvoj ideja kroz formiranje takozvanih operativnih grupa poljoprivrednog inovacijskog partnerstva. Grupe podržavaju razvoj inovativnih rješenja s pristupom odozdo prema gore kako bi poljoprivreda, uz praktičnu primjenu novostvorenih ili transferisanih znanja i/ili kreiranih inovacija postala efikasnija, produktivnija i održivija. Uspostavljanje integrisanog AKIS-a prema EU standardima zahtijeva donošenje posebnih zakonskih i podzakonskih akata kojima će se regulisati sistem znanja i inovacija u poljoprivredi i koji će obuhvatiti uspostavljanje sistema, komponente sistema, finansiranje sistema kroz program znanja i inovacija u poljoprivredi, kreiranje, odobravanje i realizaciju istraživačkih i/ili inovacijskih projekata, posebno pozicioniranje savjetodavaca u sistemu, itd. Pored uspostavljanja legislativnog okvira, do kraja strateškog perioda bi kroz osmišljen i posebno odobren projekat fazne realizacije na uspostavljanju AKIS-a trebalo: ▪ identifikovati aktere sistema, uz procjenu njihove kompetentnosti, motivisanosti i potrebnih doprinosa u funkcionisanju sistema; ▪ po potrebi i zavisno od rezultata prethodnog, organizovati i provesti posebne programe osposobljavanja grupa sektorskih aktera koji čine AKIS; ▪ kreirati strukturu AKIS sistema Federacije BiH prema iskustvima i najboljim praksama u zemljama EU; ▪ formirati prvu grupu ili prve operativne grupe poljoprivrednog inovacijskog partnerstva; ▪ realizovati prve AKIS projekte kreirane u okvirima operativne grupe (ili operativnih grupa) i finansirane iz budžetski planiranih sredstva za Mjeru Podrška razmjeni znanja i informacija; ▪ uspostaviti prve tačke sektorske izvrsnosti.							
Očekivani efekti	Provođenjem navedenih faza projekta, uz donesen legislativni okvir za AKIS, Federacija BiH bi u naredni strateško-planski period razvoja sektora mogla ući sa elementima uspostavljenog sistema poljoprivrednih znanja i inovacija kojem bi se dodjeljivale realizacije posebnih, strateški utvrđenih, ciljeva i mjera razvoja sektora. Projekat na uspostavljanju sistema ne uključuje nabavke istraživačke i slične opreme, ali može uključivati nabavke opreme potrebne za efikasan rad operativnih grupa ili operativne grupe.							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:			350.000	430.000	445.000	460.000	475.000
	Izvor:			Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet

6. PROVJERA MEĐUSOBNE USKLAĐENOSTI STRATEŠKIH DOKUMENATA

Usklađenost Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja sa ostalim strateškim dokumentima, a prije svega sa Strategijom razvoja Federacije BiH 2021.–2027. na nivou Federacije BiH vrši Federalni zavod za programiranje razvoja. Sve preporuke dobivene od navedenog tijela ugrađene su u ovu Strategiju.

7. INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR ZA PROVOĐENJE STRATEGIJE

U skladu sa Uredbom o izradi strateških dokumenata u Federaciji BiH, na osnovu situacijske analize i projekcije, kao i definiranih mjera, izrađuje se indikativni finansijski okvir za cjelokupni period važenja strateškog dokumenta. U njemu je prikazana procjena potrebnih finansijskih sredstava po strateškim ciljevima, prioritetima i mjerama iz budžeta Vlade Federacije BiH, ali i ostalih izvora finansiranja kao što su kreditna sredstva, sredstva Europske unije i donacije domaćih i stranih organizacija, institucija i preduzeća.

7.1. Indikativni finansijski okvir

(u milionima KM)

INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR ZA PERIOD VAŽENJA STRATEŠKOG DOKUMENTA					
Oznaka strateškog cilja, prioriteta i mjere	Strukt. fin. (%)*	Ukupno (milion KM)	Budžet institucije (milion KM)	Ostali izvori	
				(milion KM)	Naziv potencijalnog izvora
1. Strateški cilj 1.	86,93	997,04	951,75	45,29	
Prioritet 1.1.	65,55	751,77	730,14	21,63	
Mjera 1.1.1. Podrška poslovanju PG na područjima sa prirodnim ograničenjima	0,70	8,04	8,04		
Mjera 1.1.2. Osnovno plaćanje po ha obrađene površine	10,89	125,02	125,02		
Mjera 1.1.3. Dodatno plaćanje strateškim proizvodnjama	2,64	30,35	30,35		
Mjera 1.1.4. Osnovno plaćanje po grlu	22,65	259,89	259,89		
Mjera 1.1.5. Kompenzaciono plaćanje proizvođačima mlijeka	15,93	182,80	182,80		
Mjera 1.1.6. Podrška pčelarstvu	1,60	18,35	18,35		
Mjera 1.1.7. Podrška proizvodnji ribe	1,51	17,34	17,34		
Mjera 1.1.8. Podrška interventnoj nabavci poljoprivrednih repromaterijala	3,67	42,11	42,11		
Mjera 1.1.9. Podrška osiguranju poljoprivredne proizvodnje	0,55	6,35	6,35		
Mjera 1.1.10. Tehnička podrška FMPVŠ za provođenje politika i jačanje sistema sigurnosti hrane	5,36	61,52	39,89	21,63	ARCP - WB
Prioritet 1.2.	16,11	184,14	184,14	0	
Mjera 1.2.1. Podrška ulaganjima	15,92	182,68	182,68	0	
Mjera 1.2.2. Podrška razmjeni znanja i informacija	0,19	2,16	2,16	0	
Prioritet 1.3.	5,27	61,13	37,47	23,66	
Mjera 1.3.1. Podrška privatnom skladištenju	0,44	5,00	5,00	0	
Mjera 1.3.2. Pilot shema voća, povrća i mlijeka	0,24	2,80	2,80	0	
Mjera 1.3.3. Podrška realizaciji operativnih programa organizacija proizvođača	0,71	8,20	8,20	0	
Mjera 1.3.4. Podrška saradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj	3,87	44,43	20,77	18,76 4,90	READP - IFAD ARCP - WB
Strateški cilj 2.	0,26	2,94	2,94	0	
Prioritet 2.1.	0,26	2,94	2,94	0	
Mjera 2.1.1. Podrška za organsku proizvodnju i proizvodnju u konverziji	0,26	2,94	2,94	0	
Strateški cilj 3	12,80	146,92	24,53	122,40	
Prioritet 3.1.	12,80	146,92	24,53	122,40	

Mjera 3.1.1. Podrška dohotku mladim poljoprivrednicima koji preuzimaju upravljanje PG	0,38	4,36	4,36	0	
Mjera 3.1.2. Pokrenuti poslovanje mladih poljoprivrednika i osnivanje preduzeća na ruralnom prostoru	1,41	16,17	16,17	0	
Mjera 3.1.3. Podrška razvoju ruralne infrastrukture	11,01	126,40	4,00	32,40 90,00	ARCP – WB Komasacija Međ. kredit
Ukupno iz strateškog dokumenta***	100%				
PREGLED PO IZVORIMA (iznosi u KM i postotni udio)					
Budžetska sredstva	Kreditna sredstva	Sredstva EU	Ostale donacije		
969,29 KM	167,69 KM	0,00 KM	0,00 KM		
85,25%	14,75%	0%	0%		

*Struktura udjela finansiranja (u %) prioriteta i strateških ciljeva u ukupnom iznosu finansiranja strateškog dokumenta.

**Broj mjera nije ograničen pa se može dodavati onoliko mjera koliko je potrebno za ostvarivanje određenog prioriteta.

***Struktura finansiranja po izvorima finansiranja.

Napomena: Sredstva za finansiranje strateškog dokumenta zasnivaju se na projekcijama dostupnih i očekivanih finansijskih sredstava u momentu izrade strateškog dokumenta. Detaljan finansijski plan po mjerama je dat u prilogu ovog dokumenta i čini njegov sastavni dio.

8. SAŽETI PREGLED STRATEGIJE POLJOPRIVREDE I RURALNOG RAZVOJA

Uredbom o izradi strateških dokumenata u Federaciji BiH propisan je sadržaj Sažetog pregleda strateškog dokumenta u kojemu se prikazuju pojedinačni strateški ciljevi, prioriteti i mjere sa polaznim i završim vrijednostima njihovih indikatora, te iznosi planiranih sredstava i izvori finansiranja. Sažeti pregled strateškog dokumenta zapravo predstavlja pregled ključnih parametara strateškog dokumenta koji su zbog lakšeg praćenja prikazani u sažetom tabličnom obliku.

8.1. Sažeti pregled strateškog dokumenta

SAŽETI PREGLED STRATEŠKOG DOKUMENTA				
Redni broj i oznaka	NAZIV	Indikatori i finansijski izvori		
1. Strateški cilj	Pametnan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa garantovanom povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom	Indikatori strateškog cilja	Polazne vrijednosti indikatora*	Ciljne vrijednosti indikatora**
		Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno prehrambenih proizvoda	40%	50%
		Bruto dodana vrijednost sektora A u BDP u %	4,4	≤ 4,0
		Vrijednost proizvodnje, u milionima KM	1.453	≥ 1.600
		Zaposlenost sektora A (ILO definicija), u %	8,9 (2019.)	≤ 7,5
1.1. Prioritet	Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdjevenosti hranom	Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		951,75	45,29	997,04
		Indikatori prioriteta	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora

		Smanjenje nejednakosti dohotka: Usporedba dohotka od poljoprivrede i srodnih djelatnosti u odnosu na prosječni dohodak općeg gazdinstva	0,66	0,80
		Broj registrovanih poljoprivrednih gazdinstava	74.000	90.000
		Broj mladih poljoprivrednika koji upravljaju PG	7.700	12.900
		Od toga		
		- muški	6.135	9.675
		- ženski	1.565	3.225
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		730,14	21,63	751,77
1.1.1. Mjera	Podrška poslovanju PG na područjima sa prirodnim ograničenjima	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj PG iz područja sa prirodnim ograničenjima koja su korisnici mjere	0	700
		Površina u hektarima za koje se isplaćuje podrška za područja sa prirodnim ograničenjima	0	12.000
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		8,04	0	8,04
1.1.2. Mjera	Osnovno plaćanje po ha obrađene površine	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj hektara zemljišta u sistemu osnovnog plaćanja	23.000	55.000
		Broj korisnika podrške za osnovno plaćanje po ha	2.750	10.000
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		125,02	0	125,02
1.1.3. Mjera	Dodatno plaćanje strateškim proizvodnjama	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj hektara zemljišta u okviru dodatnog plaćanja strateškim proizvodnjama	9.100	30.500
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		30,35	0	30,35
1.1.4. Mjera	Osnovno plaćanje po grlu	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj korisnika podrške za osnovno plaćanje po grlu	7.050	9.000
		Broj uslovnih grla obuhvaćenih podrškom za autohtone pasmine	350	650
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		259,89	0	259,89
1.1.5. Mjera	Kompenzaciono plaćanje proizvođačima mlijeka	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj korisnika podrške za kompenzaciono plaćanje za mlijeko	0	6.000
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)

		182,80	0	182,80
1.1.6. Mjera	Podrška pčelarstvu	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj korisnika podrške za podršku pčelarstvu	1.700	2.250
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		18,35	0	18,35
1.1.7. Mjera	Podrška proizvodnji ribe	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj korisnika podrške za podršku ribarstvu	17	25
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		17,34	0	17,34
1.1.8. Mjera	Podrška interventnoj nabavi poljoprivrednih repromaterijala	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj korisnika podrške za interventnu nabavku poljoprivrednih repromaterijala	0	10.500
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		42,11	0	42,11
1.1.9. Mjera	Podrška osiguranju poljoprivredne proizvodnje	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj PG koji su ostvarili pravo na sufinansiranje premije osiguranja Iznos sredstava isplaćen za sufinansiranje premije osiguranja (KM)	44 141.000	1.304 6.353.300
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		6,35	0	6,35
1.1.10. Mjera	Tehnički podržavati FMPVŠ za provođenje politika i jačanje sistema sigurnosti hrane	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Iznos sredstava za finansiranje tehničke podrške Federalnom ministarstvu poljoprivrede	0	8.413.000
		Iznos sredstava za finansiranje tehničke podrške radu poljoprivredne savjetodavne službe	0	2.802.000
		Iznos sredstava za opremanje laboratorija u Federaciji BiH	0	5.505.000
		Iznos sredstva za opremanje federalnih inspekcija	0	3.523.000
		Iznos sredstava za opremanje državnih institucija u sistemu sigurnosti hrane	0	1.975.000
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		39,89	21,63	61,52
1.2. Prioritet	Jačati tržišne orijentisanosti povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju	Indikatori prioriteta	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora

		Udio poljoprivrednika koji primaju investicijsku podršku za restrukturiranje i modernizaciju uključujući poboljšanje efikasnosti resursa	10%	25%
		Udio federalnog budžeta za poljoprivredu namijenjen razmjeni znanja i informacija	0	0,19%
		Udio ostvarenih sredstava za politiku ruralnog razvoja u ukupno uplaćenim sredstvima podrške	8%	40%
		Lznos isplaćene podrške investicijama u PG (milioni KM)	6,5%	13,8%
		Udio žena nositelja PPG-ova u korištenju poticaja	20,3%	28,0%
		Lznos isplaćene podrške prerađivačkim kapacitetima (milioni KM)	4.5	42.5
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		184,84	0	184,84
1.2.1. Mjera	Podrška ulaganjima	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj podržanih projekata ulaganja na PG	1.112	9.020
		Lznos isplaćene podrške investicijama na PG	6.466.000	118.918.500
		Broj podržanih projekata ulaganja u preradu	68	580
		Lznos isplaćene podrške prerađivačkim kapacitetima	4.467.280	43.600.000
		Broj podržanih projekata ulaganja u diverzifikaciju na PG	0	580
		Ukupne investicije projekata diverzifikacije	0	18.150.000
		Broj podržanih projekata ulaganja u proizvodnju obnovljive energije	0	340
		Broj podržanih projekata ulaganja u zaštitu bioraznolikosti	0	17
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
1.2.2. Mjera	Podrška razmjeni znanja i informacija	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Lznos sredstava dodijeljen za aktivnosti vezane za AKIS (KM)	0	1.200.000
		Broj radnih grupa koje rade na razmjeni znanja i informacija	0	7
		Broj uspostavljenih tačaka izvrsnosti	0	15
		Broj nosioca PG-a koji su posjetili tačke izvrsnosti	0	3.600
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		2,16	0	2,16
1.3. Prioritet	Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda	Indikatori prioriteta	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Udio poljoprivrednika koji sudjeluju u proizvođačkim grupama kojima je dodijeljena podrška	61%	85%
		Udio vrijednosti proizvodnje u organizacijama proizvođača s		

		operativnim programima u odnosu na ukupnu proizvodnju	0%	60%
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		36,77	23,66	60,43
1.3.1. Mjera	Podrška privatnom skladištenju	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj korisnika podrške privatnom skladištenju	0	70
		Broj proizvoda u sistemu podrške privatnom skladištenju	0	5
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		5,00	0	5,00
1.3.2. Mjera	Pilot shema voća, povrća i mlijeka	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj korisnika shema voća, povrća i mlijeka	0	250
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		2,80	0	2,80
1.3.3. Mjera	Podrška realizaciji operativnih programa organizacija proizvođača	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj organizacija proizvođača korisnika podrške za realizaciju operativnih programa	0	7
		Broj organizacija proizvođača koje osnivaju operativni fond	0	3
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		8,20	0	8,20
1.3.4. Mjera	Podrška saradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj uspostavljenih proizvođačkih grupa	64	85
		Broj PPG-ova uključenih u proizvođačke grupe	11.944	18.500
		Broj izrađenih LRS	0	15
		Broj podržanih LAG-ova	0	15
		Broj podržanih organizacija proizvođača	0	9
		Broj podržanih nastupa na sajmovima	1	120
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		20,77	23,66	44,43
2. Strateški cilj	Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena	Indikatori strateškog cilja	Polazne vrijednosti indikatora*	Ciljne vrijednosti indikatora**
		Postotak podzemnih voda mjernih postaja s koncentracijom N iznad 50 mg/l prema Direktivi o nitratima	80%	60%
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		2,94	0	2,94
2.1. Prioritet	Doprinositi ublažavanju i prilagođavanju uticaja klimatskih promjena i veće korištenje održive energije	Indikatori prioriteta	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Udio poljoprivrednog zemljišta u okviru obaveze upravljanja kojom	0%	5%

		se podupire očuvanje ili obnova biološke raznolikosti		
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		2,94	0	2,94
2.1.1. Mjera	Podrška za organsku proizvodnju i proizvodnju u konverziji	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj PG koja su obuhvaćena podrškom organskoj i proizvodnji u konverziji	346	550
		Površina pod hektarima obuhvaćena podrškom organskoj i proizvodnji u konverziji	1.750	3.500
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		2,94	0	2,94
3. Strateški cilj	Snažnija socio-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja	Indikatori strateškog cilja	Polazne vrijednosti indikatora*	Ciljne vrijednosti indikatora**
		Kretanje stope zaposlenosti u pretežno ruralnim područjima	60%	80%
		Razvoj indeksa siromaštva u ruralnim prostorima	30%	15%
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		24,52	122,40	146,92
3.1. Prioritet	Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima	Indikatori prioriteta	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		% stanovnika u ruralnim područjima od ukupnog broja stanovnika	56,7	58
		Udio ruralnog stanovništva koje ima koristi od poboljšanog pristupa uslugama i infrastrukturi kroz podršku u okviru federalnih podrški	0%	25%
		Broj mladih poljoprivrednika koji osnivaju poljoprivredno gazdinstvo uz podršku FMPVŠ	0	5.200
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		24,52	122,40	146,92
3.1.1. Mjera	Podrška dohotku za mlade poljoprivrednike koji preuzimaju upravljanje PG	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj mladih poljoprivrednika koji upravljaju PG-om	7.700	12.900
		Površina u hektarima za koje se isplaćuje podrška u okviru podrške prihodu za mlade poljoprivrednike	0	17.600
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		4,36	0	4,36
3.1.2. Mjera	Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika i osnivanje preduzeća na ruralnom prostoru	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj PG koji su koristili mjeru za pokretanja poslovanja mladih poljoprivrednika	0	200
		Iznos sredstava dodijeljen za pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika	0	6.000.000

		Broj novoosnovanih ruralnih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom podržanih u okviru mjere	0	2.200
		Iznos sredstava dodijeljen za podršku osnivanju ruralnih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom (KM)	0	9.108.750
		Broj novoosnovanih ruralnih preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti podržanih u okviru mjere	0	265
		Iznos sredstava dodijeljen za podršku osnivanju ruralnih preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti (KM)	0	1.060.000
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		16,17	0	16,17
3.1.3. Mjera	Podrška razvoju ruralne infrastrukture	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj podržanih projekata izgradnje kanalizacije i prečišćavanja otpadnih voda	0	10
		Broj podržanih projekata izgradnje i opremanja toplana	0	5
		Broj podržanih projekata izgradnje lokalne cestovne infrastrukture	0	100
		Površina zemljišta obuhvaćena sistemima za navodnjavanje i odvodnju	2.500	5.000
		Površina zemljišta obuhvaćena komasacijom (hektara)	0	30.000
		Budžet (KM)	Ostali izvori (KM)	Ukupno (KM)
		4,00	122,40	126,40
*Kolona „Polazne vrijednosti indikatora“ odnosi se na godinu izrade strateškog dokumenta.				
**Kolona „Ciljne vrijednosti indikatora“ se obično odnosi na posljednju godinu provedbe strateškog dokumenta.				

Izvor podataka za indikatore: Za opće ekonomske pokazatelje - relevantni statistički bilteni Federalnog zavoda za statistiku (oblasti Nacionalni računi, Tržište rada, Robni promet sa inostranstvom), Anketa o radnoj snazi i Anketa o siromaštvu. Za ostale podatke baza podataka FMPVŠ (Registar PPG-a i Registar klijenata).

9. DEFINISANJE OKVIRA ZA PROVOĐENJE, PRAĆENJE, IZVJEŠTAVANJA I EVALUACIJU STRATEGIJE

9.1. Uspostava osnova za provođenje i praćenje Strategije

U procesu izrade Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja bilo je potrebno stvoriti kvalitetan osnov za njeno provođenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju. To se postiže poštovanjem principa da odabrani ciljevi moraju biti usklađeni sa utvrđenim problemima i javnim potrebama, da omjer planiranih efekata i predviđenih resursa treba biti što bliži optimalnom, da polazne i ciljne vrijednosti indikatora trebaju biti objektivno i realistično procijenjene, da posljedice razvojne intervencije trebaju biti što bolje usklađene s potrebama ciljnih grupa, te da pozitivne promjene i efekti trebaju biti trajno održivi.

Monitoring (praćenje) i evaluacija (procjena učinaka) su neizostavne aktivnosti u ciklusu dizajniranja i implementacije strategija, programa, projekata i mjera i obavezne su za sve projekte i programe finansirane od strane EU, te su racionalan izbor u strateškom planiranju za sve države koje imaju ambicije u pravcu EU integracija.

Monitoring i evaluacija su dvije zasebne, ali međusobno povezane faze provedbe javnih politika koje koriste različite alate kako bi se osiguralo blagovremeno prikupljanje adekvatnih podataka, izvještavanje o napretku, procjena učinka napretka te učenje na osnovu prethodnog iskustva.

Monitoring istražuje što se dogodilo vezano za dostizanje očekivanih rezultata ili napretka, dok evaluacija analizira zašto se nešto dogodilo i koji je uticaj te promjene, odnosno usmjerena je na rezultate, učinke i razloge zbog kojih su se promjene dogodile, odnosno istražuje uzroke i učinke promjene evidentirane monitoringom. Prema EU standardima, evaluacija je sistemska i objektivna procjena projekata, programa i politika koje su u toku ili su završene, njihova dizajna, provedbe i rezultata. Alat je to koji služi donosiocima odluka za učenje o funkcioniranju i stvarnom učinku finansijskih intervencija, u odnosu na inicijalna očekivanja i procjene. Njime se ocjenjuje djelotvornost, učinkovitost, učinak, održivost, relevantnost i druge značajke određene javne politike ili intervencije.

Međutim, u skladu sa Uredbom o izradi strateških dokumenata u Federaciji BiH Federalno ministarstvo poljoprivrede je pored praćenja i evaluacije dužno definirati i okvir za provođenje i izvještavanje o realizaciji Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja. Za ovu svrhu potrebno je osigurati organizacijske preduslove kako bi u okviru organizacione strukture postojala sistematizovana i popunjena radna mjesta za programiranje mjera, njihovu provedbu, praćenje izvještavanje i ocjenu učinaka poljoprivredne politike i politike ruralnog razvoja.

Provedba

Provedba Strategije putem implementacije definiranih politika osigurana je kroz primjenu Uredbe o trogodišnjem i godišnjem planiranju rada, monitoringu i izvještavanju u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj: 74/19) na osnovu koje se donose trogodišnji i godišnjih planovi rada.

Prilikom izrade trogodišnjeg plana rada, FMPVŠ ima obavezu preuzeti relevantne mjere iz sektorske strategije za čiju implementaciju su nadležni sa pripadajućim indikatorima, kao i polazne i ciljne vrijednosti indikatora za svaku godinu trogodišnjeg perioda. Mjere iz Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja se unose kao programi u trogodišnjem planu rada, a svaki program u trogodišnjem planu rada utvrđuje se i kao program u Dokumentu okvirnog budžeta (DOB-u) sa dodijeljenom šifrom. To znači da je mjera iz Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja jednaka programu u trogodišnjem planu rada i DOB-u. Za svaki od utvrđenih programa (mjera) definiraju se aktivnosti/projekti, čija realizacija u trogodišnjem periodu doprinosi ostvarenju mjere, prioriteta i strateškog cilja iz Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Monitoring

Monitoring (praćenje) Strategije predstavlja sistematično i kontinuirano prikupljanje, analiziranje i korištenje podataka i indikatora radi mjerenja napretka realizacije Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja, u svrhu poduzimanja odgovarajućih mjera radi eventualnih korekcija i izvještavanja o ostvarenim rezultatima. On obezbjeđuje donosiocima odluka u sprovođenju politike razvoja mogućnost kontinuiranog dobijanja povratnih informacija o implementaciji programa i projekata, odnosno rezultatima njihove implementacije, a samim tim i mogućnost poređenja ostvarenog i planiranog.

Izvještavanje

Godišnji izvještaj o radu priprema se s ciljem praćenja provođenja planiranih aktivnosti/projekata i ocjene doprinosa u ostvarivanju programa (mjera) organa i institucija na svim nivoima vlasti. Izvještavanje o realizaciji Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja također je propisano spomenutom Uredbom Vlade Federacije BiH. Federalno ministarstvo poljoprivrede, u skladu sa navedenim, ima obavezu izrade godišnjeg izvještaja o radu na

osnovu prikupljenih podataka neophodnih za praćenje ostvarenja godišnjeg plana rada. Kako godišnji plan rada proizlazi iz Strategije, u godišnjem izvještaju o radu može se dobiti uvid u stepen realizacije strateških ciljeva i prioriteta u toj godini.

U godišnjem izvještaju o radu precizno se navodi da li su i u kojoj mjeri izvršene planirane aktivnosti iz godišnjih programa rada, zatim očekivani i ostvareni rezultati, planirana i utrošena sredstva za izvršenje aktivnosti i, za eventualno neizvršenje, razlog za neizvršenje ili djelomično izvršenje. Federalno ministarstvo i Vlada Federacije BiH pored toga trebaju izraditi Izvještaj o razvoju koji kao polazne parametre koristi strateške ciljeve, prioritete i indikatore iz relevantnih strateških dokumenata, u konkretnom slučaju iz Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Evaluacija

Evaluacija, odnosno ocjena Strategije predstavlja procjenu njene relevantnosti, učinka, uticaja i efikasnosti. Njome se preispituje sadržaj implementiranih mjera odnosno pojedinih projekata i aktivnosti putem kojih se realizuje cjelokupni plan i donose zaključci o uspješnosti i učincima njihove realizacije. Rezultati kvalitetno sprovedene evaluacije pružaju korisne i pouzdane informacije na osnovu kojih se stečena iskustva i naučene lekcije ugrađuju u buduće procese odlučivanja i strateškog planiranja, te pruža mogućnost da se u budućnosti izbjegnu eventualne uočene greške iz prošlosti.

Prema Uredbi o evaluaciji strateških dokumenata u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj: 74/19), za sve strateške dokumente u Federaciji BiH obavezne su: (i) Ex-ante (prethodna evaluacija), koja se radi u fazi izrade strateških dokumenata prije njihovog usvajanja, i (ii) Evaluacija u toku, koja se radi u pretposljednjoj godini implementacije strateških dokumenata. Ex-ante evaluacija se radi s ciljem unapređenja kvaliteta, relevantnosti i koherentnosti strateških dokumenata. Evaluacija u toku se radi s ciljem utvrđivanja stepena implementacije strateških dokumenata, te efektivnosti i efikasnosti planiranih mjera i rezultata prema zacrtanim ciljevima i očekivanjima, kao i sumiranja rezultata i osiguranja ulaznih elemenata za strateške dokumente za sljedeći planski ciklus. Evaluacija u toku će se raditi u pretposljednjoj godini implementacije Strategije razvoja (2026. godine) i nju će, provesti nezavisni vanjski evaluator, dok će se evaluacija na sredini perioda implementacije raditi ukoliko se za njom ukaže potreba.

U okviru aktivnosti definiranja okvira za provođenje izrađen je Akcijski plan za implementaciju Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije BiH 2023–2027. godina koji se nalazi u prilogu.

Akcijski plan minimalno sadrži sljedeće elemente:

- naziv strateškog cilja i prioriteta,
- naziv planiranih mjera i strateških projekata sa polaznim i ciljnim vrijednostima indikatora za praćenje rezultata mjere,
- okvirnu finansijsku vrijednost po godinama,
- očekivane izvore finansiranja,
- period implementacije,
- nosioce realizacije i
- ciljne grupe korisnika.

9.2. Opis sistema za upravljanje i koordinaciju implementacije Strategije

Budući da ova Strategija donosi niz novina s obzirom na postavljene ciljeve, prioritete i mjere, za njenu punu implementaciju potrebno je doraditi postojeći sistem za implementaciju politika i mjera. Zbog toga je izrađen Akcioni plan za implementaciju Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021.-2027. godina, koji se nalazi u prilogu i čini sastavni dio ove Strategije. Akcionim planom je između ostalog predviđeno donošenje

novog Zakona o poljoprivredi, te Zakona o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju kojima bi iznova definirali pojedine kategorije mjera i uskladili ih sa mjerama predviđenim u Uredbi (EU) 2021/2115. Na spomenute zakone nadovezali bi se provedbeni akti (pravilnici) koji bi uređivali način realizacije pojedinih mjera.

Iako sistem trogodišnjeg i godišnjeg planiranja, godišnjeg izvještavanja i izvještavanja o razvoju koji se primjenjuju na nivou federalnih organa značajno doprinosi provođenju i praćenju realizacije politika definiranih Strategijom poljoprivrede i ruralnog razvoja, u novom Zakonu o poljoprivredi pored ostalog treba predvidjeti i formalni institucionalni okvir za usklađivanje poljoprivrednih politika na različitim nivoima vlasti u Federaciji BiH. Ovim okvirom treba unaprijediti međusobnu usklađenost politika i mjera poljoprivredne politike i politike ruralnog razvoja ne samo na nivou Federacije BiH nego i na nižim nivoima, dakle na nivou kantona i jedinica lokalne samouprave.

Pored samog zakonskog okvira treba dograditi i informacijski sistem za obradu novčanih podrški Federalnog i kantonalnih ministarstava poljoprivrede, i objединiti ih u jedinstveni sistem kako bi se na dnevnoj bazi omogućila realizacija mjera i izvještavanje o njihovoj provedbi na prostoru cijele Federacije BiH. Za ovu namjenu već su osigurana sredstva u okviru Projekta otpornosti i konkurentnosti poljoprivrede (ARCP) koji se finansira iz sredstava Svjetske banke, a realizira se u periodu 2022. – 2027. godina.

Konačno, u fazi izrade provedbenih akata za implementaciju politika i mjera, Federalno ministarstvo poljoprivrede u proces treba na odgovarajući način uključiti i sve relevantne sudionike iz zainteresirane javnosti kako bi se mjere što bolje prilagodile korisnicima, a sredstva za realizaciju mjera, u skladu sa postavljenim ciljevima i prioritetima u Strategiji poljoprivrede i ruralnog razvoja, dodijelila upravo onima kojima su bila i namijenjena.

Strategijom poljoprivrede i ruralnog razvoja u dijelu koji se odnosi na programiranje mjera identificirana su tijela koja upravljaju pojedinom mjerom. Potrebno je ojačati kapacitete postojećih organizacijskih jedinica za programiranje mjera direktnih plaćanja, mjera uređenja tržišta i mjera ruralnog razvoja. Za potrebe monitoringa mjera, analize efekata mjera i politika i objedinjavanje izvještaja potrebno je uspostaviti poseban sektor. Ovaj sektor bi po prirodi poslova mogao obavljati i poslove vezane za EU integracije, ali i druge međunarodne sporazume. Za provedbu mjera u Federalnom ministarstvu poljoprivrede već postoji informacijski sistem koji u velikoj mjeri osigurava provođenje administrativne kontrole za mjere novčanih podrški vezanih za direktna plaćanja, i mjere ruralnog razvoja. Ovaj sistem treba nadograditi kako bi bio prilagođen novim mjerama i korisnicima mjera, za što su osigurana sredstva u okviru već spomenutog projekta (ARCP) iz kredita Svjetske banke.

Sistem kontrola i kazni propisuje se Zakonom o poljoprivredi i Zakonom o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju, dok se detalji vezani za provođenje kontrole u okviru svake pojedine mjere propisuju provedbenim aktima (pravilnicima) za pojedinu mjeru ili grupu mjera.

Kontrola isplate podrški na terenu u oblasti direktnih plaćanja do sada je bila većinom u nadležnosti kantonalnih i općinskih službenika, dok je kontrola mjera ruralnog razvoja bila u nadležnosti Federalnog ministarstva poljoprivrede. Ovaj sistem je pokazao brojne slabosti, te je potrebno i kontrolu direktnih plaćanja za proizvodnje prenijeti na Federalno ministarstvo poljoprivrede. Za tu svrhu potrebno je uspostaviti Agenciju za plaćanja pri Federalnom ministarstvu poljoprivrede koja bi imala poseban odjel za kontrolu na terenu sa dovoljnim brojem specijaliziranih službenika, opreme i vozila neophodnih za kvalitetno provođenje kontrole.